

«TASDIQLAYMAN»
TATU SF direktor o`rinbosari
_____Q.A.Bekmurodov

**TOSHKENT AXBOROT TEXNOLOGIYALARI UNIVERSITETI
SAMARQAND FILIALI**

IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLAR KAFEDRASI

**«O'zbekistonda demokratik jamiyat qurish
Nazariyasi va amaliyoti» FANIDAN**

O'QUV-USLUBIY MAJMUA

Tuzuvchi: Yu.N.Abdullayev

TATU Samarqand filiali
o`quv – uslubiy kengashi
tomonidan o`quv jarayonida
foydalanishga tavsiya etilgan

TATU SAMARQAND FILIALI – 2011

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI ALOQA VA AXBOROTLASHTIRISH AGENTLIGI
TOSHKENT AXBOROT TEXNOLOGIYALARI UNIVERSITETI
SAMARQAN FILIALI

«TASDIQLAYMAN»
TATU SF direktor o`rinbosari
Q.A.Bekmurodov _____
« ____ » _____ 2011 yil

Axborot va pedagogik texnologiyalar fakulteti
Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrası
«O'ZBEKISTONDA DEMOKRATIK JAMIYAT QURISH
NAZARIYASI VA AMALIYOTI» fanidan

O'QUV MAJMUA
(4-bosqich bakalavrlar uchun)
(barcha yo`nalishlar bo'yicha)

Jami o'quv yuklama – 48 soat
Ma'ruza – 12 soat
Seminar – 12 soat
Mustaqil ish –24 soat

Tuzuvchi: **prof. Yu.N.Abdullayev**

«Ijtimoiy-gumanitar fanlar» kafedrası 2011 yil 29 avgustdagi yig'ilishining №1-son bayonnomasi bilan tavsiya etilgan.

Kafedra mudiri: **dots.R.S.Mardonov**

Axborot va pedagogik texnologiyalar fakulteti o'quv-uslubiy kengashining 2011 yil 29 avgustdagi №1-son bayonnomasi bilan ma'qullangan.

O'quv-uslubiy kengash raisi: **dots. Ya.Yorbekov**

Axborot va pedagogik texnologiyalar fakulteti ilmiy Kengashining 2011 yil 29 avgustdagi №1-son yig'ilishi qarori bilan tasdiqlangan.

Fakultet dekani: **dots.A.B.Qarshiyev**

Samarqand – 2011

KIRISH

Mustaqilligimizni qo'lga kiritganimizdan keyingi o'tgan qisqa vaqt ichida respublikamizda demokratik adolatli va huquqiy davlatchilikni shakllantirish, xalqimizning farovonligini oshirish, uning ma'naviy ruhiy tiklanishi uchun zarur bo'lgan barcha shart-sharoitlar yaratilmoqda. Jumladan, taraqqiyotimizning huquqiy asoslari yaratildi, bozor munosabatlarini shakllantirish uchun zarur bo'lgan barcha shart-sharoitlar vujudga keltirildi, ajdodlarimizdan qolgan barcha moddiy va ma'naviy boyliklar xalqimizning o'ziga qaytarilmoqda, milliy urf-odatlar, an'analar, qadriyatlar tiklanmoqda. Millatimizning o'zligini anglash jarayonlari jadal rivojlanmoqda. Bularning hammasi mamlakatimizning halqaro miqiyosda obro'-e'tiborining oshishiga va millatimizning jahon sivilizasiyasidagi munosib o'rnini qayta tiklashga ijobiy ta'sirini ko'rsatmoqda.

Ammo, qo'lga kiritilayotgan yutuqlarimiz qanchalik salmoqli bo'lmasin, navbatda taraqqiyotimizni ta'minlash borasidagi vazifalarning ko'lami katta ekanligi bir daqiqa ham e'tiborimizdan chetda qolmasligi kerak. Ana shu vazifalarimiz qatorida mustaqilligimizni mustahkamlash uchun boshlagan islohotlarimiz va milliy tiklanishimizning muhim omillaridan biri bo'lgan yangi ma'naviy-mafkuraviy salohiyatni vujudga keltirishdir. Chunki ma'naviy-mafkuraviy salohiyat jamiyatda odamlarni uyushtiruvchi, davlatning ma'naviy qudratini mustahkamlovchi, xalqimizning yaratuvchilik faoliyatini jadallashtiruvchi va millatimiz ulug'ligini ta'minlovchi qudratli kuchdir. Ma'naviy-mafkuraviy salohiyatga e'tiborsizlik jamiyatni porakandalikka olib keladi va amalga oshirilishi kerak bo'lgan vazifalarning xalqqa yetib bormasligiga. Milliy g'urur va milliy o'zlikni anglash jarayonlari o'sishiga o'zining salbiy ta'sirini ko'rsatadi. Xuddi shuning uchun ham davlatimiz mustaqillikka erishgan dastlabki yillardanoq ma'naviyat, mafkura masalalariga alohida e'tibor berib, o'z keljagimizning hal qiluvchi omili ekanligi yuksak darajada e'tirof etildi. Bu masalalarning yechimi bilan bog'liq chora-tadbirlar davlat siyosatining bosh yo'nalishi etib belgilandi.

Prezidentimiz I.A.Karimov o'zining barcha asarlarida bu masalaga alohida e'tibor bilan qarab kelmoqda.

"O'zbekistonda demokratik jamiyat qurish nazariyasi va amaliyoti" kursining ham asosiy maqsadi kishilarni davlat mustaqilligining mohiyatini anglab olishlarida, shakllanayotgan bozor iqtisodiyoti munosabatlarining mohiyatini tushunib yetishda milliy-mafkuraviy salohiyatning rolini ilmiy va amaliy jihatdan asoslashdan iborat.

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI PREZIDENTI HUZURIDAGI
DAVLAT VA JAMIYAT QURILISHI AKADEMIYASI

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA MAXSUS
TA'LIM VAZIRLIGI

O'ZBEKISTONDA DEMOKRATIK JAMIYAT QURISH
NAZARIYASI VA AMALIYOTI FANI

*O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'alim bakalavriat bosqichi
uchun namunaviy o'quv*

D A S T U R I

Toshkent – 2004

Mavzuning nomi	Ma'ruza	Amaliy mashg'ulot
KIRISH		
1-BO'LIM. O'ZBEKISTONDA DEMOKRATIK JAMIYAT QURISH NAZARIYASI VA RIVOJLANISHI		
O'zbekistonda demokratik jamiyat qurish nazariyasi va amaliyoti fanining predmeti, maqsad va vazifalari.	2	2
Demokratik jamiyat to'g'risidagi dastlabki qarashlar va uning rivojlanish bosqichlari.	2	2
Mustakillik va demokratik jamiyat barpo etishning «o'zbek modeli».	2	2
O'zbekistonda demokratik jamiyatni barpo etishda «o'tish davri»ning zarurligi, uning xususiyatlari.	2	2
O'zbekistonda demokratik jamiyat qurishning milliy, umumbashariy tamoyillari va qadriyatlari.	2	2
II-BO'LIM. O'ZBEKISTONDA DEMOKRATIK, FUQAROLIK JAMIYATINI BARPO ETISH ASOSLARI.		
Qonun ustuvorligi demokratik, fuqarolik jamiyatini qurishning asosi.	2	2
Milliy-ma'naviy negizlarga tayanish - demokratik jamiyat qurishning zaruriy sharti.	2	2
Fuqaro erkinligi va faolligini ta'minlash demokratik jamiyat qurish omili.	2	2
Jamiyat iqtisodiy hayotini erkinlashtirish va demokratlashtirish.	2	2
Oila demokratik jamiyat qurilishining asosiy omili.	2	2
Demokratik jamiyat shakllanishida mahalla va fuqarolarning o'zini-o'zi boshqarish organlari.	2	2
Demokratik jamiyatni barpo etishida nodavlat va jamoat birlashmalarining o'rni.	2	2
Demokratik jamiyat qurilishida kuchli ijtimoiy himoya va adolat tamoyillari.	2	2
O'zbekistonning jahon hamjamiyati bilan hamkorligida demokratik tamoyillarga asoslanishi.	2	2
XULOSA		
Jami:	28	28

KIRISH

Mustaqillik, O'zbekistonda demokratik jamiyat qurilishida yangi tarixiy davrning boshlanishi. Prezident I.A.Karimov tomonidan demokratik jamiyat qurish nazariy asoslarining ishlab chiqilishi. Uning o'rganilishini taqazo etuvchi shart-sharoitlar va omillar.

I-BO'LIM. O'ZBEKISTONDA DEMOKRATIK JAMIYAT QURISH NAZARIYASI VA RIVOJLANISHI.

1-MAVZU: O'ZBEKISTONDA DEMOKRATIK JAMIYAT QURISH NAZARIYASI VA AMALIYOTI FANINING PREDMETI, MAQSADI, VAZIFALARI.

«O'zbekistonda demokratik jamiyat qurish nazariyasi va amaliyoti» fanining predmeti. O'zbekistonda demokratik, fuqarolik jamiyatining shakllanishi, bunyod etilishi va amal qilish qonuniyatlari. Uslublari. Obyekti. O'zbekistonda jamiyat hayoti sohalari. O'rganish, tajriba, qiyosiy, empirik-sosiologik tahlil.

O'zbekistonda demokratik jamiyat qurish fanining maqsadi va vazifalari. Bilish, nazariy umumlashtirish, dunyoqarash, tarbiya, aksiologik, yo'naltirish va b. Fuqarolarning erkinligi, huquqlarining tan olinishi va himoya qilinishi. Burchlariga rioya etilishi va bajarilishi. «Fuqaro-jamiyat-davlat» o'rtasidagi o'zaro munosabat.

Fanning asosiy tushunchalari va uning qonuniyatlari.

Ijtimoiy gumanitar fanlarga tegishli bo'lgan umumiy tushunchalar. O'zbekistonda demokratik jamiyat qurish nazariyasi va amaliyoti fanining siyosiy-huquqiy fanlar bilan bevosita bog'liq tushunchalari. Ularni hisobga olish va farqlashning zarurligi. O'zbekistonda demokratik jamiyat qurishning asosiy tushunchalari. «O'zbekistonning o'ziga xos va mos mustaqil taraqqiyot yo'li», «demokratiya», «huquqiy davlat», «fuqarolik jamiyati», «demokratik jamiyat», «demokratik ong», «demokratik tafakkur», «demokratik jamiyatning milliy-ma'naviy negizlari», «milliy davlatchilik», «demokratik jamiyatga o'tish davri» va «o'zbek modeli», «demokratik jamiyatning umumbashariy qadriyatlari va tamoyillari», «O'zbekistonda fuqarolik jamiyati qurilishining ustuvor yo'nalishlari».

O'zbekistonda Demokratik jamiyat qurishning umumjahon e'tirof etgan qonuniyatlari va uning O'zbekistonda o'ziga xos taraqqiyot yo'lining mavjudligi. Mamlakatimizda demokratik jamiyatni barpo etishda siyosiy institutlar, mafkuralar va fikrlar xilma-xilligiga asoslanishi. «O'zbekistonda demokratik jamiyat qurish nazariyasi va amaliyoti» fanini o'rganishning ahamiyati.

ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitusiyasi. T. O'zbekiston. 2003.
2. Karimov I.A. O'zbekiston kelajaki buyuk davlat. T.1-T.: «O'zbekiston», 1996.
3. Karimov I.A. Hozirgi davrda demokratik islohotlarni chuqurlashtirishning dolzarb vazifalari. T.5. - T.: «O'zbekiston», 1997.
4. Karimov I.A. O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari. T.6. - T.: «O'zbekiston», 1997.
5. Karimov I.A. O'zbekiston XXI asrga intilmokda. – T.: «O'zbekiston» 2000.
6. Karimov I.A. O'zbekistonda demokratik uzgarishlarni yanada chukurlashtirish va fuqarolik jamiyati asoslarini shakllantirishning asosiy yunalishlari. T.11.,-T.: «O'zbekiston», 2002.
7. Karimov I.A. El – yurtga xalol, vijdodan xizmat kilish, xar bir raxbarning mukaddas burchi. Andijon viloyat xalk deputatlari kengashining navbatdan tashkari sessiyasida suzlagan nutki. «Ishonch», 2004 yil, 26 may.
8. Karimov I.A. Konun va adolat ustuvorligi faoliyatimiz mezonini bulsin. Surxandaryo viloyati xalk deputatlari Kengashining navbatdan tashkari sessiyasida suzlagan nutki. «Xalk suzi», 2004 yil 2 iyun.

9. Azizxujayev A.A. Davlatchilik va ma'naviyat.-T.: "Akademiya". 1997.
10. Azizxujayev A.A. Demokratiya-xalk xokimiyati demakdir.-T.: 1996
11. Azizxujayev A.A. Mustakillik: kurashlar, iztiroblar, kuvonchlar.T.: "Shark", "Akademiya". 2001.
12. Azizxujayev A.A. Chin uzbek ishi.T.: "Akademiya", 2003.

2-MAVZU: DEMOKRATIK JAMIYAT TO'G'RISIDAGI DASTLABKI QARASHLAR VA UNING RIVOJLANISH BOSQICHLARI.

O'zbekiston zaminida demokratiya va adolatli jamiyat to'g'risidagi dastlabki qarashlar. Uning manbalari va rivojlanishi. «Avesto»da xalqchil, insoniy va adolatli jamiyatda yashashga doir qadriyatlar.

O'zbekiston hududida milliy davlatchilik negizlari. Uning adolatli saltanat va jamiyat boshqaruvida qonun ustuvorligiga doir qarashlari. Yusuf Xos Xojib, Nizomulmulk, Mirzo Ulug'bek, Alisher Navoiy, Mirzo Bobur va boshqalarning adolatli davlat, odil jamiyat, inson erkinligi, ezgulik, ma'rifat to'g'risidagi g'oyalari. IX-XII asrlarda O'rta Osiyo mutafakkirlarining qarashlarida davlatni boshqarish va adolatli jamiyatga doir g'oyalar. Amir Temurning davlat va jamiyat ishlarini tashkil etish tuzuklari. Uning adolatli saltanat va jamiyat boshqaruvida qonun ustuvorligiga doir qarashlari. Yusuf Xos Xojib, Nizomulmulk, Mirzo Ulug'bek, Alisher Navoiy, Mirzo Bobur va boshqalarning adolatli davlat, odil jamiyat, inson erkinligi, ezgulik, ma'rifat to'g'risidagi g'oyalari.

XV-XIX asrlarda davlat va jamiyat qurilishining ijtimoiy-siyosiy holati. Milliy davlatchilik negizlaridan mahrum bo'lish sabablari va uning oqibatlari. Uni tiklashga bo'lgan urinishlar. Jadidlarning milliy davlatchilik va adolatli jamiyat qurilishiga doir ma'rifatparvarlik g'oyalari.

O'zbekistonda davlat va jamiyat qurishning «sovet»cha ko'rinishi. Yagona partiya va davlat manfaatlarining ustuvorligi. Markazlashgan ma'muriy boshqaruv. Demokratiyani sinfiy tushunish. Totalitarizm va uning oqibatlari. Uning demokratik jamiyatga zidligi.

Milliy mustaqillik va demokratik o'zgarishlar sari yo'l tutilishi. O'zbekistonda prezidentlik institutining joriy etilishi. Mustaqillik deklarasiyasi bilan bog'liq g'oyalar va qarashlar. Islom Karimov - yangi, mustaqil O'zbekistonning birinchi Prezidenti. O'zbekistonda demokratik jamiyat qurishning nazariy-metodologik asoslari ishlab chiqilishining ahamiyati.

ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitusiyasi. T. O'zbekiston. 2003.
2. Karimov I.A. O'zbekiston kelajaki buyuk davlat. T.1-T.: «O'zbekiston», 1996.
3. Karimov I.A. O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari. T.6. - T.: «O'zbekiston», 1997.
4. Karimov I.A. O'zbekiston XXI asrga intilmokda. – T.: «O'zbekiston» 2000.
5. Karimov I.A. Yangicha fikrlash va ishlash davr talabi. T.5. – T.: «O'zbekiston» 1997.
6. Karimov I.A. El – yurtga xalol, vijdodan xizmat kilish, xar bir raxbarning mukaddas burchi. Andijon viloyat xalk deputatlari kengashining navbatdan tashkari sessiyasida suzlagan nutki. «Ishonch», 2004 yil, 26 may.
7. Karimov I.A. Konun va adolat ustuvorligi faoliyatimiz mezoni bulsin. Surxandaryo vilyati xalk deputatlari Kengashining navbatdan tashkari sessiyasida suzlagan nutki. «Xalk suzi», 2004 yil 2 iyun.
8. Karimov I.A. O'zbekistonda demokratik uzgarishlarni yanada chukurlashtirish va fukarolik jamiyati asoslarini shakllantirishning asosiy yunalishlari. T.11., -T.: «O'zbekiston», 2002.
9. Azizxujayev A.A. Chin uzbek ishi.T.: "Akademiya", 2003.
10. Levitin L., Karlayls S. Islom Karimov – yangi O'zbekiston Prezidenti. - T.: «O'zbekiston», 1996.
11. Alisher Navoiy «mahub ul-qulub». T.: «Adabiyot», 1996.
12. Mirzo Ulug'bek. To'rt ulus tarixi. – T., 1998.

13. Farobiy Abu Nasr. Fozil odamlar shahri. - T.: Abdulla Qodiriy nomidagi «Xalq merosi» nashriyoti, 1993.
14. Azizxujayev A.A. Davlatchilik va ma'naviyat.-T.: "Akademiya". 1997.
15. Azizxujayev A.A. Demokratiya-xalk xokimiyati demakdir.-T.: 1996
16. Azizxujayev A.A. Mustakillik: kurashlar, iztiroblar, kuvonchlar.T.: "Shark", "Akademiya". 2001.

3-MAVZU: MUSTAKILLIK VA DEMOKRATIK JAMIYAT BARPO ETISHNING «O'ZBEK MODEL».

Demokratik jamiyat qurishning turli xil milliy modellarining mavjudligi. O'zbekistonda demokratik jamiyat qurishning o'ziga xos xususiyatlari va "o'zbek modeli". Uning mohiyatan o'zaro mushtarakligi. Islom Karimov tomonidan bozor iqtisodiyotiga o'tish va "o'zbek modeli"da demokratik jamiyat qurishga doir tamoyillarning asoslanishi. Iqtisodning siyosatdan ustuvorligi. Davlat bosh islohotchi. Qonun ustuvorligi. Kuchli ijtimoiy himoya. Bosqichma-bosqich rivojlanish. "Dunyoviy davlat" va "milliy davlatchilik" tushunchalari. "O'zbek modeli"ning jamiyat ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy va ma'naviy hayot sohalarida namoyon bo'lishi. Uning O'zbekistonda demokratik jamiyat qurish xususiyatlariga mosligi. O'zbekistonda demokratik jamiyat qurish jarayonlarida inson erkinligi, huquqlari va manfaatlarining ustuvorligi.

ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitusiyasi. T. O'zbekiston. 2003.
2. Karimov I.A. Xalq farovonligi – faoliyatimiz mezoni. T.7. – T.: «O'zbekiston», 1999.
3. Karimov I.A. Tarixiy xotirasiz kelajak yo'q. T.7. – T.: «O'zbekiston», 1999.
4. Karimov I.A. O'zgarish va yangilanish – hayot talabi. T.8. – T.: «O'zbekiston», 2000.
5. Karimov I.A. Iqtisodiyotni erkinlashtirish – farovonlik poydevori. T.9. – T.: «O'zbekiston», 2001.
6. Karimov I.A. O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari. T.6. - T.: «O'zbekiston», 1997.
7. Karimov I.A. O'zbekiston XXI asrga intilmokda. – T.: «O'zbekiston» 2000.
8. Karimov I.A. El – yurtga xalol, vijdodan xizmat kilish, xar bir raxbarning mukaddas burchi. Andijon viloyat xalk deputatlari kengashining navbatdan tashkari sessiyasida suzlagan nutki. «Ishonch», 2004 yil, 26 may.
9. Karimov I.A. Konun va adolat ustuvorligi faoliyatimiz mezoni bulsin. Surxandaryo vilyati xalk deputatlari Kengashining navbatdan tashkari sessiyasida suzlagan nutki. «Xalk suzi», 2004 yil 2 iyun.
10. Azizxujayev A.A. Chin uezbek ishi.T.: "Akademiya", 2003.
11. Azizxujayev A.A. Davlatchilik va ma'naviyat.-T.: "Akademiya". 1997.
12. Azizxujayev A.A. Demokratiya-xalk xokimiyati demakdir.-T.: 1996
13. Azizxujayev A.A. Mustakillik: kurashlar, iztiroblar, kuvonchlar.T.: "Shark", "Akademiya". 2001.
14. Levitin L., Karlayls S. Islom Karimov – yangi O'zbekiston Prezidenti. - T.: «O'zbekiston», 1996.

4-MAVZU: O'ZBEKISTONDA DEMOKRATIK JAMIYATNI BARPO ETISHDA «O'TISH DAVRI»NING ZARURLIGI, UNING XUSUSIYATLARI.

O'tish davri tushunchasi. Mustaqillikni qo'lga kiritgan barcha mamlakatlar uchun uning zarurligi va mohiyati, umumiy qonuniyatlari. Uning har bir davlat uchun xos bo'lgan xususiyatlarining mavjudligi. O'tish davrining: "klassik", "inqilobiy", "evolyusion" yo'llari. Demokratik jamiyat qurishda o'tish davrini "an'anaviy" va "inqilobiy" tushunishning cheklanganligi. O'zbekistonda "o'tish davri"ga yondashishning o'ziga xos jihatlari. Evolyusion, tadrijiy rivojlanish yo'lining mohiyati. Unda har bir mamlakat va xalqlarning o'ziga xos mentaliteti,

turmush tarzini hisobga olish zarurligi. Demokratik jamiyat qurish vazifalarining bosqichma-bosqich amalga oshirilishi.

Islom Karimov tomonidan O'zbekistonning «evolyusion tadrijiylik» asosida demokratik jamiyatga o'tishga doir nazariy, konseptual, metodologiyasining ishlab chiqilishi. O'zbekistonning totalitar mustamlaka mamlakatdan demokratik jamiyatga o'tishda o'zbek xalqining o'ziga xos xususiyatlari, urf-odatlar, an'ana va qadriyatlari. Demografik jarayonlar, milliy tarkibi, geostrategik xususiyatlariga asoslanishi va hisobga olish zarurligi.

O'zbekistonda «evolyusion-tadrijiy rivojlanish»ning real hayotga tadbiiq qilinishi. Bugungi «evolyusion tadrijiy» yo'l bilan o'tish afzalliklarining jamiyatimiz hayotida ko'rinishlari. «O'tish davri»ning muammolarini hal etishning o'ziga xos xususiyatlari.

ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitusiyasi. T. O'zbekiston. 2003.
2. Karimov I.A. Xalq farovonligi – faoliyatimiz mezoni. T.7. – T.: «O'zbekiston», 1999.
3. Karimov I.A. Tarixiy xotirasiz kelajak yo'q. T.7. – T.: «O'zbekiston», 1999.
4. Karimov I.A. O'zgarish va yangilanish – hayot talabi. T.8. – T.: «O'zbekiston», 2000.
5. Karimov I.A. Iqtisodiyotni erkinlashtirish – farovonlik poydevori. T.9. – T.: «O'zbekiston», 2001.
6. Karimov I.A. O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari. T.6. - T.: «O'zbekiston», 1997.
7. Karimov I.A. O'zbekiston XXI asrga intilmokda. – T.: «O'zbekiston» 2000.
8. Karimov I.A. El – yurtga xalol, vijdodan xizmat kilish, xar bir raxbarning mukaddas burchi. Andijon viloyat xalk deputatlari kengashining navbatdan tashkari sessiyasida suzlagan nutki. «Ishonch», 2004 yil, 26 may.
9. Karimov I.A. Konun va adolat ustuvorligi faoliyatimiz mezoni bulsin. Surxandaryo vilyati xalk deputatlari Kengashining navbatdan tashkari sessiyasida suzlagan nutki. «Xalk suzi», 2004 yil 2 iyun.
10. Azizxujayev A.A. Chin uzbek ishi.T.: "Akademiya", 2003.
11. Azizxujayev A.A. Davlatchilik va ma'naviyat.-T.: "Akademiya". 1997.
12. Azizxujayev A.A. Demokratiya-xalk xokimiyati demakdir.-T.: 1996
13. Azizxujayev A.A. Mustakillik: kurashlar, iztiroblar, kuvonchlar.T.: "Shark", "Akademiya". 2001.
14. Levitin L., Karlayls S. Islom Karimov – yangi O'zbekiston Prezidenti. - T.: «O'zbekiston», 1996.

5-MAVZU: O'ZBEKISTONDA DEMOKRATIK JAMIYAT QURISHNING MILLIY, UMUMBASHARIY TAMOYILLARI VA QADRIYATLARI.

Demokratik jamiyatning milliy va umumbashariy tamoyillari va qadriyatlari tushunchasi. Prezident Islom Karimov O'zbekistonda demokratik jamiyat qurishda milliy va umumbashariy tamoyillarga tayanish to'g'risida. Milliy tamoyillar va qadriyatlarning demokratik jamiyat qurishda aks etishi. Uning tarixiyligi va zamonaviyligi. Demokratik jamiyat barpo etishda milliy qadriyatlarni tiklashga bo'lgan zarurat. Demokratiyani milliy manfaatlariga zid “zo'rma-zo'rakilik” bilan joriy qilib bo'lmasligi. Milliy qadriyatlar va demokratik tamoyillar o'rtasida mutanosiblikka erishishning jahon tajribasi.

O'zbekistonda demokratik jamiyat barpo etishda milliy va umumbashariy qadriyatlarning uyg'unlashuvi. Demokratik tamoyillarga amal qilish shart-sharoitlari. Qonun ustuvorligi. Demokratiya va shaxs erkinligi. Fuqarolarning huquq va manfaatlarining ustuvorligi oliy demokratik qadriyat ekanligi. Demokratik taraqqiyotning xilma-xilligi.

Dunyoda turli xalqlar, turli madaniyatlar bor joyda demokratiya o'ziga xos milliy xususiyatlarga, qadriyatlarga tayansa, o'zining amaliy samarasini berishi mumkinligi. Uning mahalliy, milliy, mintaqaviy va umuminsoniy qadriyatlarda namoyon bo'lishi. Terrorizmning demokratik jamiyat qurishga qarshi qaratilgan xavf-xatar ekanligi. O'zbekistonda adolatli demokratik

jamiyat barpo etishda milliy tamoyillar va qadriyatlarning umuminsoniy tamoyillar bilan uyg'unlashtirishning ahamiyati.

ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitusiyasi. T. O'zbekiston. 2003.
2. Karimov I.A. Xalq farovonligi – faoliyatimiz mezon. T.7. – T.: «O'zbekiston», 1999.
3. Karimov I.A. Tarixiy xotirasiz kelajak yo'q. T.7. – T.: «O'zbekiston», 1999.
4. Karimov I.A. O'zgarish va yangilanish – hayot talabi. T.8. – T.: «O'zbekiston», 2000.
5. Karimov I.A. Iqtisodiyotni erkinlashtirish – farovonlik poydevori. T.9. – T.: «O'zbekiston», 2001.
6. Karimov I.A. O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari. T.6. - T.: «O'zbekiston», 1997.
7. Karimov I.A. O'zbekiston XXI asrga intilmokda. – T.: «O'zbekiston» 2000.
8. Karimov I.A. El – yurtga xalol, vijdodan xizmat kilish, xar bir raxbarning mukaddas burchi. Andijon viloyat xalk deputatlari kengashining navbatdan tashkari sessiyasida suzlagan nutki. «Ishonch», 2004 yil, 26 may.
9. Karimov I.A. Konun va adolat ustuvorligi faoliyatimiz mezon bulsin. Surxandaryo vilyati xalk deputatlari Kengashining navbatdan tashkari sessiyasida suzlagan nutki. «Xalk suzi», 2004 yil 2 iyun.
10. Azizxujayev A.A. Chin uzbek ishi.T.: "Akademiya", 2003.
11. Azizxujayev A.A. Davlatchilik va ma'naviyat.-T.: "Akademiya". 1997.
12. Azizxujayev A.A. Demokratiya-xalk xokimiyati demakdir.-T.: 1996
13. Azizxujayev A.A. Mustakillik: kurashlar, iztiroblar, kuvonchlar.T.: "Shark", "Akademiya". 2001.
14. Levitin L., Karlayls S. Islom Karimov – yangi O'zbekiston Prezidenti. - T.: «O'zbekiston», 1996.

II-BO'LIM. O'ZBEKISTONDA DEMOKRATIK, FUQAROLIK JAMIYATINI BARPO ETISH ASOSLARI.

6-MAVZU: QONUN USTUVORLIGI DEMOKRATIK, FUQAROLIK JAMIYATINI QURISHNING ASOSI.

O'zbekistonda demokratik davlat va fuqarolik jamiyati qurishda qonun ustuvorligi tamoyilining mustahkamlanishi. O'zbekiston Respublikasi viloyatlar, tumanlar, shaharlar, shaharchalar, qishloqlar, ovullar, shuningdek, Qoraqalpog'iston Respublikasidan iborat. O'zbekiston Respublikasi bilan Qoraqalpog'iston Respublikasining o'zaro munosabatlari. O'zbekiston Respublikasi va Qoraqalpog'iston Respublikasi o'rtasida tuzilgan shartnomalar hamda bitimlar bilan tartibga solinadi. Qonun va boshqa normativ-huquqiy hujjatlar asosila adolat, inson manfaatlari ustuvorligi. Davlat va uning organlari, mansabdor shaxslar, nodavlat tashkilotlar, fuqarolarning Konstitusiya va qonunlarga amal qilishining umumiy tamoyil ekanligi. Qonunchilik palatasi va Senat. Prezidentlik instituti. Vazirlar Mahkamasi. Sud mustaqilligi Davlat organlarining vakolatlari. Konstitusiyaga va demokratiyaga zid bo'lgan qonunlar va boshqa normativ-huquqiy hujjatlarning bekor qilinishi lozimligi. Qonun ustuvorligi tamoyilining O'zbekistonda demokratik, fuqarolik jamiyati qurishdagi ahamiyati.

ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitusiyasi. T. O'zbekiston. 2003.
2. Karimov I.A. Xalq farovonligi – faoliyatimiz mezon. T.7. – T.: «O'zbekiston», 1999.
3. Karimov I.A. Tarixiy xotirasiz kelajak yo'q. T.7. – T.: «O'zbekiston», 1999.
4. Karimov I.A. O'zgarish va yangilanish – hayot talabi. T.8. – T.: «O'zbekiston», 2000.
5. Karimov I.A. Iqtisodiyotni erkinlashtirish – farovonlik poydevori. T.9. – T.: «O'zbekiston», 2001.

6. Karimov I.A. O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari. T.6. - T.: «O'zbekiston», 1997.
7. Karimov I.A. O'zbekiston XXI asrga intilmokda. – T.: «O'zbekiston» 2000.
8. Karimov I.A. El – yurtga xalol, vijdodan xizmat kilish, xar bir raxbarning mukaddas burchi. Andijon viloyat xalk deputatlari kengashining navbatdan tashkari sessiyasida suzlagan nutki. «Ishonch», 2004 yil, 26 may.
9. Karimov I.A. Konun va adolat ustuvorligi faoliyatimiz mezoni bulsin. Surxandaryo vilyati xalk deputatlari Kengashining navbatdan tashkari sessiyasida suzlagan nutki. «Xalk suzi», 2004 yil 2 iyun.
10. Azizxujayev A.A. Chin uzbek ishi.T.: "Akademiya", 2003.
11. Azizxujayev A.A. Davlatchilik va ma'naviyat.-T.: "Akademiya". 1997.
12. Azizxujayev A.A. Demokratiya-xalk xokimiyati demakdir.-T.: 1996
13. Azizxujayev A.A. Mustakillik: kurashlar, iztiroblar, kuvonchlar.T.: "Shark", "Akademiya". 2001.
14. Levitin L., Karlayls S. Islom Karimov – yangi O'zbekiston Prezidenti. - T.: «O'zbekiston», 1996.

7-MAVZU: MILLIY-MA'NAVIY NEGIZLARGA TAYANISH-DEMOKRATIK JAMIYAT QURISHNING ZARURIY SHARTI.

Mustaqillik va O'zbekiston jamiyati ma'naviy negizlarining o'zgarishi. Ma'naviy yangilanish tushunchasi. Uning zarurligi va sabablari. Unga yangicha munosabat. Mustaqillik va demokratiya jamiyat qurilishida milliy-ma'naviy merosning yangicha ma'no va mazmun kasb etishi. Milliy-ma'naviy negizlar tushunchasi. Uning mazmun va mohiyati. Milliy-ma'naviy negizlarga tayanish va ularni tiklashga bo'lgan zaruratning sabablari. Demokratik jamiyat qurilishida xalqimizning ko'p asrlik davlatchilik va jamiyat qurilishida an'analarining hisobga olinishi.

Agressiv millatchilik, shovinizm va ekastremizm va terrorizmning demokratiya va milliy-ma'naviy negizlarga zidligi. Ma'naviyat va ilm-fanning bosh mezoni-insoniylik, uning asosiy maqsadi - Vatanga sadoqat bilan xizmat qilish. Milliy ma'naviy negizlarning demokratik jamiyat, ozod va obod Vatanga sadoqat bilan xizmat qilish. Demokratiya, milliy-ma'naviy negizlar va barqarorlik.

Milliy-ma'naviy o'zgarishlarning davlat va jamiyat qurilishida aks etishi. O'zbekistonda barpo etilayotgan demokratik, fuqarolik jamiyati qurilishining ma'naviy yangilanish bilan bog'liqligi. Uning demokratik jamiyat qurilishidagi ahamiyati va istiqbollari.

ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitusiyasi. T. O'zbekiston. 2003.
2. Karimov I.A. Xalq farovonligi – faoliyatimiz mezoni. T.7. – T.: «O'zbekiston», 1999.
3. Karimov I.A. Tarixiy xotirasiz kelajak yo'q. T.7. – T.: «O'zbekiston», 1999.
4. Karimov I.A. Iqtisodiyotni erkinlashtirish – farovonlik poydevori. T.9. – T.: «O'zbekiston», 2001.
5. Karimov I.A. O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari. T.6. - T.: «O'zbekiston», 1997.
6. Karimov I.A. O'zbekiston XXI asrga intilmokda. – T.: «O'zbekiston» 2000.
7. Karimov I.A. El – yurtga xalol, vijdodan xizmat kilish, xar bir raxbarning mukaddas burchi. Andijon viloyat xalk deputatlari kengashining navbatdan tashkari sessiyasida suzlagan nutki. «Ishonch», 2004 yil, 26 may.
8. Karimov I.A. Konun va adolat ustuvorligi faoliyatimiz mezoni bulsin. Surxandaryo vilyati xalk deputatlari Kengashining navbatdan tashkari sessiyasida suzlagan nutki. «Xalk suzi», 2004 yil 2 iyun.
9. Azizxujayev A.A. Chin uzbek ishi.T.: "Akademiya", 2003.
10. Azizxujayev A.A. Davlatchilik va ma'naviyat.-T.: "Akademiya". 1997.
11. Azizxujayev A.A. Demokratiya-xalk xokimiyati demakdir.-T.: 1996
12. Azizxujayev A.A. Mustakillik: kurashlar, iztiroblar, kuvonchlar.T.: "Shark", "Akademiya". 2001.
13. Levitin L., Karlayls S. Islom Karimov – yangi O'zbekiston Prezidenti. - T.: «O'zbekiston», 1996.

8-MAVZU: FUQARO ERKINLIGI VA FAOLLIGINI TA'MINLASH DEMOKRATIK JAMIYAT QURISH OMILI.

Fuqaro erkinligi va faolligi tushunchasi. Uning ijtimoiy-siyosiy tafakkur tarixidagi talqinlari. Abu Nasr Forobiy komil inson va fozil jamoa to'g'risida. Inson faolligining asosiy mezonlari. Inson salohiyati demokratik o'zgarishlarning eng faol va bunyodkor omili ekanligi. Inson va jamiyat. Hozirgi davr demokratik qadriyatlar tizimida inson, jamiyat va davlatning o'zaro munosabatlari.

Prezident Islom Karimov demokratik jamiyat qurishda inson va shaxs erkinligi, faolligini yuksaltirish konsepsiyasi. O'zbekistonda inson faolligini oshirish demokratik jamiyat qurishning asosiy omili ekanligi. Fuqarolar faolligi va masuliyatini oshirishning barqaror jamiyat va farovon hayot barpo etishdagi o'rni. Fuqarolar erkinligi va faolligini ta'minlash – demokratik jamiyat qurishning bosh maqsadi. Yoshlarning demokratik jamiyat qurishda ishtiroki, ularning faolligini oshirish yo'llari va omillari.

ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitusiyasi. T. O'zbekiston. 2003.
2. Karimov I.A. Xalq farovonligi – faoliyatimiz mezoni. T.7. – T.: «O'zbekiston», 1999.
3. Karimov I.A. Tarixiy xotirasiz kelajak yo'q. T.7. – T.: «O'zbekiston», 1999.
4. Karimov I.A. O'zgarish va yangilanish – hayot talabi. T.8. – T.: «O'zbekiston», 2000.
5. Karimov I.A. Iqtisodiyotni erkinlashtirish – farovonlik poydevori. T.9. – T.: «O'zbekiston», 2001.
6. Karimov I.A. O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari. T.6. - T.: «O'zbekiston», 1997.
7. Karimov I.A. O'zbekiston XXI asrga intilmokda. – T.: «O'zbekiston» 2000.
8. Karimov I.A. El – yurtga xalol, vijdodan xizmat kilish, xar bir raxbarning mukaddas burchi. Andijon viloyat xalk deputatlari kengashining navbatdan tashkari sessiyasida suzlagan nutki. «Ishonch», 2004 yil, 26 may.
9. Karimov I.A. Konun va adolat ustuvorligi faoliyatimiz mezoni bulsin. Surxandaryo vilyati xalk deputatlari Kengashining navbatdan tashkari sessiyasida suzlagan nutki. «Xalk suzi», 2004 yil 2 iyun.
10. Azizxujayev A.A. Chin uzbek ishi.T.: "Akademiya", 2003.
11. Azizxujayev A.A. Davlatchilik va ma'naviyat.-T.: "Akademiya". 1997.
12. Azizxujayev A.A. Demokratiya-xalk xokimiyati demakdir.-T.: 1996
13. Azizxujayev A.A. Mustakillik: kurashlar, iztiroblar, kuvonchlar.T.: "Shark", "Akademiya". 2001.
14. Levitin L., Karlayls S. Islom Karimov – yangi O'zbekiston Prezidenti. - T.: «O'zbekiston», 1996.

9-MAVZU: JAMIYAT IQTISODIY HAYOTINI ERKINLASHTIRISH VA DEMOKRATLASHTIRISH.

Demokratik jamiyatda iqtisodiy hayotni erkinlashtirish tushunasi va mazmuni. Totalitar, ma'muriy-buyruqbozlik tuzumi iqtisodiyotidan ijtimoiy yo'naltirilgan bozor iqtisodiyotiga o'tish. Erkin bozor iqtisodiyoti va demokratik jamiyat tamoyillarining o'zaro bog'liqligi.

O'zbekistonda demokratik jamiyat qurishning ijtimoiy-iqtisodiy negizi. Mulkchilikning xilma-xil shakllari. Xususiy mulk va mulkdor. Iste'molchilar huquqlari va tanlash erkinligining ustunligi. Tadbirkorlik va mehnat qilish erkinligi.

O'zbekistonda iqtisodiy hayotni erkinlashtirish bosqichlari va ularning o'ziga xos xususiyatlari. Bozor islohotlarini yanada chuqurlashtirish. Erkin iqtisodiyot tamoyillarini joriy etish. Davlat va xo'jalik boshqaruvi organlari tizimini takomillashtirish.

Bozor infratuzilmasini shakllantirish. Xususiy sektor miqyoslarini kengaytirish. Kichik biznes va tadbirkorlikni jadal rivojlantirish. Tadbirkorlik va iqtisodiy faoliyat erkinligini ta'minlash – demokratik jamiyat rivojining zaruriy sharti.

ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitusiyasi. T. O'zbekiston. 2003.
2. Karimov I.A. Xalq farovonligi – faoliyatimiz mezoni. T.7. – T.: «O'zbekiston», 1999.
3. Karimov I.A. Tarixiy xotirasiz kelajak yo'q. T.7. – T.: «O'zbekiston», 1999.
4. Karimov I.A. O'zgarish va yangilanish – hayot talabi. T.8. – T.: «O'zbekiston», 2000.
5. Karimov I.A. Iqtisodiyotni erkinlashtirish – farovonlik poydevori. T.9. – T.: «O'zbekiston», 2001.
6. Karimov I.A. O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari. T.6. - T.: «O'zbekiston», 1997.
7. Karimov I.A. O'zbekiston XXI asrga intilmokda. – T.: «O'zbekiston» 2000.
8. Karimov I.A. El – yurtga xalol, vijdodan xizmat kilish, xar bir raxbarning mukaddas burchi. Andijon viloyat xalk deputatlari kengashining navbatdan tashkari sessiyasida suzlagan nutki. «Ishonch», 2004 yil, 26 may.
9. Karimov I.A. Konun va adolat ustuvorligi faoliyatimiz mezoni bulsin. Surxandaryo vilyati xalk deputatlari Kengashining navbatdan tashkari sessiyasida suzlagan nutki. «Xalk suzi», 2004 yil 2 iyun.
10. Azizxujayev A.A. Chin uzbek ishi.T.: "Akademiya", 2003.
11. Azizxujayev A.A. Davlatchilik va ma'naviyat.-T.: "Akademiya". 1997.
12. Azizxujayev A.A. Demokratiya-xalk xokimiyati demakdir.-T.: 1996
13. Azizxujayev A.A. Mustakillik: kurashlar, iztiroblar, kuvonchlar.T.: "Shark", "Akademiya". 2001.
14. Levitin L., Karlayls S. Islom Karimov – yangi O'zbekiston Prezidenti. - T.: «O'zbekiston», 1996.

10-MAVZU: OILA DEMOKRATIK JAMIYAT QURILISHINING ASOSIY OMILI.

Demokratik jamiyatda oila institutining o'ziga xosligi. Istiqlol davrida O'zbekiston oilalaridagi o'zgarishlar. Oilada demokratik ong, tafakkur va hayotning dastlabki shakllarining qaror topishi. O'zbekiston Respublikasi Konstitusiyasida oila masalalari. Mamlakatimiz Prezidenti I.Karimov oilaning demokratik jamiyatdagi o'rni va roli haqida. Rivojlangan davlatlarda oilaning tarkibiy jihatlari va uning oila farovonligining demokratik jamiyat barpo etishdagi ta'siri.

O'zbekistonda oilalarda mehr-muruvat masalasi. Oilaning huquqiy demokratik asoslari. Aholini ijtimoiy himoya qilish uchun yo'naltirilgan davlat xarajatlarining o'sib borishi. Sog'liqni saqlash, atrof-muhitni muhofaza qilish, aholini, yoshlarni ish bilan ta'minlash, ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlarni qo'llab-quvvatlash bo'yicha davlat dasturlarini amalga oshirilishi demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirishdagi ahamiyati.

ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitusiyasi. T. O'zbekiston. 2003.
2. Karimov I.A. Xalq farovonligi – faoliyatimiz mezoni. T.7. – T.: «O'zbekiston», 1999.
3. Karimov I.A. Tarixiy xotirasiz kelajak yo'q. T.7. – T.: «O'zbekiston», 1999.
4. Karimov I.A. O'zgarish va yangilanish – hayot talabi. T.8. – T.: «O'zbekiston», 2000.
5. Karimov I.A. Iqtisodiyotni erkinlashtirish – farovonlik poydevori. T.9. – T.: «O'zbekiston», 2001.
6. Karimov I.A. O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari. T.6. - T.: «O'zbekiston», 1997.
7. Karimov I.A. O'zbekiston XXI asrga intilmokda. – T.: «O'zbekiston» 2000.
8. Karimov I.A. El – yurtga xalol, vijdodan xizmat kilish, xar bir raxbarning mukaddas burchi. Andijon viloyat xalk deputatlari kengashining navbatdan tashkari sessiyasida suzlagan nutki. «Ishonch», 2004 yil, 26 may.
9. Karimov I.A. Konun va adolat ustuvorligi faoliyatimiz mezoni bulsin. Surxandaryo vilyati xalk deputatlari Kengashining navbatdan tashkari sessiyasida suzlagan nutki. «Xalk suzi», 2004 yil 2 iyun.
10. Azizxujayev A.A. Chin uzbek ishi.T.: "Akademiya", 2003.

11. Azizxujayev A.A. Davlatchilik va ma'naviyat.-T.: "Akademiya". 1997.
12. Azizxujayev A.A. Demokratiya-xalk xokimiyati demakdir.-T.: 1996
13. Azizxujayev A.A. Mustakillik: kurashlar, iztiroblar, kuvonchlar.T.: "Shark", "Akademiya". 2001.
14. Levitin L., Karlayls S. Islom Karimov – yangi O'zbekiston Prezidenti. - T.: «O'zbekiston», 1996.

11-MAVZU: DEMOKRATIK JAMIYAT SHAKLLANISHIDA MAHALLA VA FUQAROLARNING O'ZINI-O'ZI BOSHQARISH ORGANLARI.

O'zbekistonda demokratik jamiyat qurishda mahalliy xokimiyat va fuqarolarning o'zini-o'zi boshqarish organlarining o'zni. Mahalliy davlat hokimiyatining asoslari. Mamlakatimizda mahalliy o'zini-o'zi boshqarishning shakllari. Ularning fuqarolik jamiyati qurishdagi roli. Mahalla – fuqarolarning o'zini-o'zi boshqarish negizi sifatida. Mustaqillik yillarida O'zbekistonda demokratik tamoyillar asosidagi o'zini-o'zi boshqarish tizimining tiklanishi va rivojlanishi. Boshqaruvni nomarkazlashtirishni takomillashuvi.

Prezident Islom Karimov O'zbekistonda fuqarolarning o'zini-o'zi boshqarish organlari va ularni isloh qilishning asosiy yo'nalishlari to'g'risida. Mahallaning fuqarolarni demokratik qarorlar qabul qilishda ishtirokini ta'minlash va aholini ijtimoiy himoya qilishdagi o'zni. Mahalliy davlat hokimiyati ayrim vakolatlarini o'zini-o'zi boshqarish organlariga bosqichma-bosqich o'tib borish jarayoni. Uning demokratik davlat va fuqarolik jamiyatini rivojlantirishdagi ahamiyati.

ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitusiyasi. T. O'zbekiston. 2003.
2. Karimov I.A. Xalq farovonligi – faoliyatimiz mezoni. T.7. – T.: «O'zbekiston», 1999.
3. Karimov I.A. Tarixiy xotirasiz kelajak yo'q. T.7. – T.: «O'zbekiston», 1999.
4. Karimov I.A. O'zgarish va yangilanish – hayot talabi. T.8. – T.: «O'zbekiston», 2000.
5. Karimov I.A. Iqtisodiyotni erkinlashtirish – farovonlik poydevori. T.9. – T.: «O'zbekiston», 2001.
6. Karimov I.A. O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari. T.6. - T.: «O'zbekiston», 1997.
7. Karimov I.A. O'zbekiston XXI asrga intilmokda. – T.: «O'zbekiston» 2000.
8. Karimov I.A. El – yurtga xalol, vijdodan xizmat kilish, xar bir raxbarning mukaddas burchi. Andijon viloyat xalk deputatlari kengashining navbatdan tashkari sessiyasida suzlagan nutki. «Ishonch», 2004 yil, 26 may.
9. Karimov I.A. Konun va adolat ustuvorligi faoliyatimiz mezoni bulsin. Surxandaryo vilyati xalk deputatlari Kengashining navbatdan tashkari sessiyasida suzlagan nutki. «Xalk suzi», 2004 yil 2 iyun.
10. Azizxujayev A.A. Chin uzbek ishi.T.: "Akademiya", 2003.
11. Azizxujayev A.A. Davlatchilik va ma'naviyat.-T.: "Akademiya". 1997.
12. Azizxujayev A.A. Demokratiya-xalk xokimiyati demakdir.-T.: 1996
13. Azizxujayev A.A. Mustakillik: kurashlar, iztiroblar, kuvonchlar.T.: "Shark", "Akademiya". 2001.
14. Levitin L., Karlayls S. Islom Karimov – yangi O'zbekiston Prezidenti. - T.: «O'zbekiston», 1996.

12-MAVZU: DEMOKRATIK JAMIYATNI BARPO ETISHIDA NODAVLAT VA JAMOAT BIRLASHMALARINING O'RNI.

Nodavlat notijorat” va “jamoat birlashmalari” tushunchalari. Ularning ma'no va mazmuni. O'zbekistonda huquqiy davlat va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish jarayonida nodavlat notijorat tashkilotlarning o'zni. O'zbekistondagi nodavlat notijorat tashkilotlar, jamoat birlashmalari va siyosiy partiyalar faoliyatining huquqiy asoslari. Ko'ppartiyaviylik – demokratik jamiyat barpo etishning muhim

sharti. O'zbekiston Xalq demokratik partiyasi, O'zbekiston “Adolat” sosial-demokratik partiyasi, O'zbekiston Milliy Tiklanish demokratik partiyasi, Tadbirkorlar va ishbilarmonlar harakati –

O'zbekiston Liberal-demokratik partiyasi. O'zbekistonda "Kuchli davlatdan kuchli jamiyat sari" konsepsiyasining amalga oshirilishi fuqarolik jamiyatini barpo etishning muhim sharti.

ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitusiyasi. T. O'zbekiston. 2003.
2. Karimov I.A. O'zbekiston kelajaki buyuk davlat. T.1-T.: «O'zbekiston», 1996.
3. Karimov I.A. O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari. T.6. - T.: «O'zbekiston», 1997.
4. Karimov I.A. O'zbekiston XXI asrga intilmokda. – T.: «O'zbekiston» 2000.
5. Karimov I.A. Yangicha fikrlash va ishlash davr talabi. T.5. – T.: «O'zbekiston» 1997.
6. Karimov I.A. El – yurtga xalol, vijdodan xizmat kilish, xar bir raxbarning mukaddas burchi. Andijon viloyat xalk deputatlari kengashining navbatdan tashkari sessiyasida suzlagan nutki. «Ishonch», 2004 yil, 26 may.
7. Karimov I.A. Konun va adolat ustuvorligi faoliyatimiz mezoni bulsin. Surxandaryo vilyati xalk deputatlari Kengashining navbatdan tashkari sessiyasida suzlagan nutki. «Xalk suzi», 2004 yil 2 iyun.
8. Karimov I.A. O'zbekistonda demokratik uzgarishlarni yanada chukurlashtirish va fukarolik jamiyati asoslarini shakllantirishning asosiy yunalishlari. T.11., -T.: «O'zbekiston», 2002.
9. Azizxujayev A.A. Chin uzbek ishi.T.: "Akademiya", 2003.
10. Levitin L., Karlayls S. Islom Karimov – yangi O'zbekiston Prezidenti. - T.: «O'zbekiston», 1996.
11. Alisher Navoiy «mahbub ul-qulub». T.: «Adabiyot», 1996.
12. Mirzo Ulug'bek. To'rt ulus tarixi. – T., 1998.
13. Farobiy Abu Nasr. Fozil odamlar shahri. - T.: Abdulla Qodiriy nomidagi «Xalq merosi» nashriyoti, 1993.
14. Azizxujayev A.A. Davlatchilik va ma'naviyat.-T.: "Akademiya". 1997.
15. Azizxujayev A.A. Demokratiya-xalk xokimiyati demakdir.-T.: 1996
16. Azizxujayev A.A. Mustakillik: kurashlar, iztiroblar, kuvonchlar.T.: "Shark", "Akademiya". 2001.

13-MAVZU: DEMOKRATIK JAMIYAT QURILISHIDA KUCHLI IJTIMOIIY HIMOYA VA ADOLAT TAMOIYILLARI.

O'zbekistonda demokratik jamiyat qurishda "kuchli ijtimoiy himoya" va "ijtimoiy adolat tamoyillari" tushunchalari. Ularning mazmun va mohiyati. "Adolat" va "tenglik"ning umuminsoniy demokratik qadriyatlar ekanligi. Sharq mutafakkirlarining ijtimoiy adolat va himoya haqidagi g'oyalari va qarashlari.

O'zbekiston ijtimoiy hayotidagi o'zgarishlar. O'zbekistonda kuchli ijtimoiy himoyani jamiyatda tartib, uyg'unlik va barqaror taraqqiyotini ta'minlash omili sifatida qaralishining asoslari. Prezident Islom Karimovning mamlakatimizda huquqiy davlat va adolatli fuqarolik jamiyati barpo etish to'g'risidagi konsepsiyasi. Ijtimoiy himoya g'oyasining adolat va liberal demokratiya g'oyalari bilan bog'liqligi. Himoyaga muhtoj sosial guruhlarining ijtimoiy holati. Ijtimoiy adolat va bozor munosabatlari. Demokratik jamiyatda adolat va ijtimoiy himoyaning mushtarakligi. O'zbekistonda kuchli ijtimoiy himoya siyosati: uning maqsadi, bosqichlari, xususiyatlari, rivojlanishi.

ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitusiyasi. T. O'zbekiston. 2003.
2. Karimov I.A. O'zbekiston kelajaki buyuk davlat. T.1-T.: «O'zbekiston», 1996.
3. Karimov I.A. O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari. T.6. - T.: «O'zbekiston», 1997.
4. Karimov I.A. O'zbekiston XXI asrga intilmokda. – T.: «O'zbekiston» 2000.
5. Karimov I.A. Yangicha fikrlash va ishlash davr talabi. T.5. – T.: «O'zbekiston» 1997.

6. Karimov I.A. El – yurtga xalol, vijdodan xizmat kilish, xar bir raxbarning mukaddas burchi. Andijon viloyat xalk deputatlari kengashining navbatdan tashkari sessiyasida suzlagan nutki. «Ishonch», 2004 yil, 26 may.
7. Karimov I.A. Konun va adolat ustuvorligi faoliyatimiz mezoni bulsin. Surxandaryo vilyati xalk deputatlari Kengashining navbatdan tashkari sessiyasida suzlagan nutki. «Xalk suzi», 2004 yil 2 iyun.
8. Karimov I.A. O'zbekistonda demokratik uzgarishlarni yanada chukurlashtirish va fukarolik jamiyati asoslarini shakllantirishning asosiy yunalishlari. T.11., -T.: «O'zbekiston», 2002.
9. Azizxujayev A.A. Chin uzbek ishi.T.: "Akademiya", 2003.
10. Levitin L., Karlayls S. Islom Karimov – yangi O'zbekiston Prezidenti. - T.: «O'zbekiston», 1996.
11. Alisher Navoiy «mahbub ul-qulub». T.: «Adabiyot», 1996.
12. Mirzo Ulug'bek. To'rt ulus tarixi. – T., 1998.
13. Farobiy Abu Nasr. Fozil odamlar shahri. - T.: Abdulla Qodiriy nomidagi «Xalq merosi» nashriyoti, 1993.
14. Azizxujayev A.A. Davlatchilik va ma'naviyat.-T.: "Akademiya". 1997.
15. Azizxujayev A.A. Demokratiya-xalk xokimiyati demakdir.-T.: 1996
16. Azizxujayev A.A. Mustakillik: kurashlar, iztiroblar, kuvonchlar.T.: "Shark", "Akademiya". 2001.

13-MAVZU: O'ZBEKISTONNING JAHON HAMJAMIYATI BILAN HAMKORLIGIDA DEMOKRATIK TAMOYILLARGA ASOSLANISHI.

O'zbekiston va jahon hamjamiyati. Mamlakatimiz Prezidenti Islom Karimovning O'zbekistonning Xalqaro hamjamiyatga qo'shilishidagi demokratik tamoyillari konsepsiyasi. O'zbekiston va jahon hamjamiyati munosabatlarining huquqiy-siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy, ma'naviy-ma'rifiy, ilmiy asoslari. Jahon hamjamiyati va demokratik jarayonlar. BMT va O'zbekiston Respublikasi. O'zbekiston - AQSh strategik hamkorligi. O'zbekistonning Yevropa, Osiyo davlatlari bilan hamkorligi. Xalqaro tashkilotlar bilan aloqalarda demokratik institutlarni rivojlanishi. MDH davlatlaridagi demokratik islohotlarning rivojlanish jarayoni.

O'zbekiston-Rossiya munosabatlari. O'zbekiston Respublikasining Shanxay hamkorlik tashkilotidagi o'rni. Xalqaro terrorizm, ekstremizm va separatizmga qarshi kurashida o'zaro hamkorlikning ahamiyati. Markaziy Osiyodagi demokratik jarayonlar va davlatlararo hamkorlik. Markaziy Osiyo davlatlari hamjihatligini rivojlantirish zaruriyatini ko'chayishi. Demokratiyaning umuminsoniy tamoyillarini rivojlantirishda davlatlararo hamkorlik. Fuqarolik jamiyati asoslarini rivojlantirishda hamkorlik. Jahon hamjamiyati bilan hamkorligi tizimida milliy manfaatlarning ustuvorligi. Xalqaro terrorizmning demokratiyaga, jahon hamjamiyati hamkorligiga tahdid soluvchi kuch ekanligi. Uni bartaraf etishda jahon hamjamiyati hamkorligining o'rni. Mustaqil O'zbekistonning jahon hamjamiyati bilan o'zaro manfaatli hamkorligining rivojlanishi va istiqbollari.

ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitusiyasi. T. O'zbekiston. 2003.
2. Karimov I.A. O'zbekiston kelajaki buyuk davlat. T.1-T.: «O'zbekiston», 1996.
3. Karimov I.A. O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari. T.6. - T.: «O'zbekiston», 1997.
4. Karimov I.A. O'zbekiston XXI asrga intilmokda. – T.: «O'zbekiston» 2000.
5. Karimov I.A. Yangicha fikrlash va ishlash davr talabi. T.5. – T.: «O'zbekiston» 1997.
6. Karimov I.A. El – yurtga xalol, vijdodan xizmat kilish, xar bir raxbarning mukaddas burchi. Andijon viloyat xalk deputatlari kengashining navbatdan tashkari sessiyasida suzlagan nutki. «Ishonch», 2004 yil, 26 may.

7. Karimov I.A. Konun va adolat ustuvorligi faoliyatimiz mezoni bulsin. Surxandaryo viloyati xalk deputatlari Kengashining navbatdan tashkari sessiyasida suzlagan nutki. «Xalk suzi», 2004 yil 2 iyun.
8. Karimov I.A. O'zbekistonda demokratik uzgarishlarni yanada chukurlashtirish va fukarolik jamiyati asoslarini shakllantirishning asosiy yunalishlari. T.11., -T.: «O'zbekiston», 2002.
9. Azizxujayev A.A. Chin uzbek ishi.T.: "Akademiya", 2003.
10. Levitin L., Karlayls S. Islom Karimov – yangi O'zbekiston Prezidenti. - T.: «O'zbekiston», 1996.
11. Alisher Navoiy «mahbub ul-qulub». T.: «Adabiyot», 1996.
12. Mirzo Ulug'bek. To'rt ulus tarixi. – T., 1998.
13. Farobiy Abu Nasr. Fozil odamlar shahri. - T.: Abdulla Qodiriy nomidagi «Xalq merosi» nashriyoti, 1993.
14. Azizxujayev A.A. Davlatchilik va ma'naviyat.-T.: "Akademiya". 1997.
15. Azizxujayev A.A. Demokratiya-xalk xokimiyati demakdir.-T.: 1996
16. Azizxujayev A.A. Mustakillik: kurashlar, iztiroblar, kuvonchlar.T.: "Shark", "Akademiya". 2001.

XULOSA

O'zbekistonda demokratik jamiyat qurishning o'ziga xos va muhim taraqqiyot yo'li mushtarakligi. O'zbekistonning qandaydir bechora, kimningdir yetaklashiga muhtoj bo'lgan davlat yoki xalq emasligi. Demokratik jamiyat qurilishida milliy va umumbashariy qadriyatlarga tayanish istiqbollari. Dunyoda jamiyat qurish tajribasini boyitishda O'zbekiston demokratik taraqqiyot yo'lining ahamiyati. Uning jahon hamjamiyatidagi o'rni va nufuzining ortib borishi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitusiyasi. T., - 2008.
2. O'zbekiston Respublikasining oila kodeksiga sharxlar. T.: «Adolat», 2000.
3. O'zbekiston Respublikasining «Fukarolarning uzini – uzi boshkarish organlari tugrisida»gi karori, 1999 yil 14 aprel.
4. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasining «Respublika», «Maxalla» xayriya jamgarmasi faoliyatini yanada takomillashtirish chora – tadbirlari tugrisida»gi karori, 1993 yil 1 dekabr.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Fukarolarning uzini – uzi boshkarish organlarining kullab – kuvvatlash tugrisida»gi farmoni, 1998y il, 23 aprel.
6. «Siyosiy partiyalarni moliyalashtirish tugrisida»gi O'zbekiston Respublikasi konuni. –T.: 2000.
7. O'zbekiston Respublikasining Konstitusiyasiga sharx.-T.: «O'zbekiston», 2001.
8. Karimov I.A. O'zbekiston kelajaki buyuk davlat. T.1-T.: «O'zbekiston», 1996.
9. Karimov I.A. O'zbekiston: milliy istiklol, iktisod, siyosat, mafkura. T.1., -T.: «O'zbekiston», 1996.
10. Karimov I.A. O'zbekistonning uz istiklol va tarakkiyot yuli. T.1., -T.: «O'zbekiston», 1996.
11. Karimov I.A. O'zbekiston – bozor munosabatlariga utishning uziga xos yuli. T.1., -T.: «O'zbekiston», 1996.
12. Karimov I.A. O'zbekiston iktisodiy isloxotlarni chukurlashtirish yulida. T.3., -T.: «O'zbekiston», 1996.
13. Karimov I.A. O'zbekistonning siyosiy, ijtimoiy va iktisodiy istikbolining asosiy tamoyillari. T.3., -T.: «O'zbekiston», 1996.
14. Karimov I.A. O'zbekiston ijtimoiy –iktisodiy rivojlanishining asosiy tamoyillari. T.3., -T.: «O'zbekiston» 1996.
15. Karimov I.A. Yangicha fikrlar va ishlash davr talabi. T.5.,-T.: «O'zbekiston», 1997.
16. Karimov I.A. O'zbekiston XXI asr busagasida: xavfsizlikka taxdid, barkarorlik shartlari va tarakkiyot kafolatlari. T.6., -T.: «O'zbekiston», 1997.
17. Karimov I.A. Barkamol avlod. O'zbekiston tarakkiyotining poydevori. T.6.,-T.: «O'zbekiston», 1997.

18. Karimov I.A. Tarixiy xotirasiz kelajak yuk. T.7.-T.: «O'zbekiston», 1999.
19. Karimov I.A. Ollox kalbimizda, yuragimizda. T. 7.-T.: «O'zbekiston», 1999.
20. Karimov I.A. Uzgarish va yangilanish – xayot talabi. T.8.-T.: «O'zbekiston», 2000.
21. Karimov I.A. Iktisodiyotni erkinlashtirish – farovonlik poydevori. T.9., -T.: «O'zbekiston», 2001.
22. Karimov I.A. Adolat konun ustuvorligida. T.1., -T.: «O'zbekiston», 2002.
23. Karimov I.A. Xayotimizning tarakkiyotimizning xukukiy asosi. Biz tanlagan yul – demokratiya tarakkiyot va ma'rifiy dunyo bilan xamkorlik yuli. T.11.,-T.: «O'zbekiston», 2003.
24. Karimov I.A. O'zbekistonda demokratik uzgarishlarni yanada chukurlashtirish va fukarolik jamiyati asoslarini shakllantirishning asosiy yunalishlari. T.11.,-T.: «O'zbekiston», 2002.
25. Karimov I.A. O'zbekiston XXI asrga intilmokda. – T.: «O'zbekiston» 2000.
26. Karimov I.A. Milliy davlatchilik, istiklol mafkurasi va xukukiy madaniyat tugrisida. T.: «O'zbekiston», 1999.
27. Karimov I.A. Vatanimiz tinchligi va xavfsizligi uz –kuch-kudratimizga, xalkimizning xamjixatligi va bukilmas irodasiga boglik. T.: «O'zbekiston», 2004.
28. Karimov I.A. El – yurtga xalol, vijdodan xizmat kilish, xar bir raxbarning mukaddas burchi. Andijon viloyat xalk deputatlari kengashining navbatdan tashkari sessiyasida suzlagan nutki. «Ishonch», 2004 yil, 26 may.
29. Karimov I.A. Tinchlik va xavfsizligimiz uz kuch- kudratimizga, xamjixatligimiz va kat'iy irodamizga boglik. T.: 2004 yil 12 tom.
30. Karimov I.A. Uzbek xalki xech kachon xech kimga karam bulmaydi. T.: 2005, 13 –tom.
31. Karimov I.A. Inson uning xukuk va erkinliklari oliy kadriyat. T.: 2006 yil 14 –tom.
32. I.A.Karimov O'zbekistonda iktisodiy isloxotlarni yanada chukurlashtirish yulida. — Toshkent, «O'zbekiston» 1995 yil.
33. I.A.Karimov O'zbekistonning siyosiy-ijtimoiy va iktisodiy istikbollarining asosiy tamoyillari. —Toshkent, «O'zbekiston», 1995 y., 6-57 betlar.
34. I.A.Karimov. Inson manfaatlarini ta'minlash, ijtimoiy ximoya tizimini takomillashtirining ustuvor vazifalari. Toshkent, «O'zbekiston», 2006 yil.
35. I.A.Karimov. Demokratik xukukiy davlat, erkin iktisodiyot talabalarini tulik joriy etish, fukarolik jamiyati asoslarini kurish – farovon xayotimiz garovidir. Toshkent. «O'zbekiston» 2007 yil.
36. I.A.Karimov. Mamlakatimiz tarakkiyoti va xalkimizning xayot darajasini yuksaltirish – barcha demokratik yangilanish va iktisodiy isloxotlarimizning pirovard maksadidir. Toshkent, «O'zbekiston» 2007 yil
37. I.A.Karimov. Shanxay xamkorlik tashkiloti davlat raxbarlari kengashining kengaytirilgan tarkibidagi majlisida suzlagan nutki. Toshkent, «O'zbekiston», 2007 yil.
38. I.A.Karimov. Jamiyatimizni erkinlashtirish, isloxotlarni chukurlashtirish, ma'naviyatimizni yuksaltirish va xalkimizning xayot darajasini oshirish – barcha ishlarimizning mezon iva maksadidir. Toshkent, «O'zbekiston» 2007 yil.
39. I.A.Karimov. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. Toshkent, «Ma'naviyat», 2008 yil.
40. «Yoshlar yili» Davlat dasturi. Toshkent, 2008 yil.
41. Karimov I.A. Mamlakatni modernizasiya qilish va iqtisodiyotimizni barqaror rivojlantirish yo'lida. T. 16. – T., 2008. – B. 368.
42. Karimov I.A. Konun va adolat ustuvorligi faoliyatimiz mezoni bulsin. Surxandaryo vilyati xalk deputatlari Kengashining navbatdan tashkari sessiyasida suzlagan nutki. «Xalk suzi», 2004 yil 2 iyun.
43. Karimov I.A. Bu maqaddas Vatanda azadir inson. G'.G'ulom nomidagi nashriyot. T., 2010. –B. 32-36, 103-107.
44. Karimov I.A. «Mamlakatimizda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasi» 12 noyabr 2010 yil ma'ruzasi
45. Karimov I.A. «Mamlakatimizni modernizasiya qilish yo'lini izchil davom ettirish – taraqqiyotimizning muhim omilidir» O'zbekiston Respublikasi Konstitusiyasining 18 yilligi. 7 – dekabr 2010 yil ma'ruzasi.

46. Karimov I.A. BMT sammitining Mingyillik rivojlanish maqsadlariga bag'ishlangan yalpi majlisidagi nutqini o'rganish bo'yicha 2010 yil 20 – sentyabr.
47. Forobiy Abu Nosr. Fozil odamlar shaxri. T.Abdulla Kodiriy nomidagi «Xalk merosi» nashriyoti, 1993.
48. Alisher Navoiy «Maxbub – ul - kulub» T.: «Adabiyot» nashriyoti, 1996.
49. Mirzo Ulugbek. Turt ulus tarixi. T.: 1998.
50. Azizxujayev A.A. Davlatchilik va ma'naviyat.-T.: "Akademiya". 1997.
51. Azizxujayev A.A. Demokratiya-xalk xokimiyati demakdir.-T.: 1996
52. Azizxujayev A.A. Mustakillik: kurashlar, iztiroblar, kuvonchlar.T.: "Shark", "Akademiya". 2001.
53. Azizxujayev A.A. Chin uzbek ishi.T.: "Akademiya", 2003.
54. Xalilov E.O'zbekiston Respublikasining Konun chikaruvchi oliy organi: soxta vakillikdan xakikiy parlament – tizimiga kadar. – T.: «O'zbekiston», 2001.
55. Levitin L.Karlayl S. Islom Karimov – yangi O'zbekiston Prezidenti. – T.: «O'zbekiston», 1996.
56. Gulomov S., Usmonov K. Asrlarga teng yillar. – T.: «UAJBNT», 2001.
57. Levitin L. O'zbekiston tarixiy burilish pallasida. – T.: «O'zbekiston», 2001.

KUSHIMCHA ADABIYOTLAR:

1. Abduraxmonov Abulxayr. Saodatga eltuvchi bilim. – T.: «Movarounnaxr», 2003.
2. Abulkosimov X.P., Vaxobov A.V., Raximov D.N., Norboyev B.I. O'zbekistonda iktisodiy isloxotlarni chukurlashtirish va iktisodiyotni erkinlashtirish yullari. – T.: TDTU, 2001.
3. Abulkosimov X.P. Xasanov R.R., Farmonov I. O'zbekistonda mulkini davlat tasarrufidan chikish va xususiylashtirish va iktisodiyotni erkinlashtirish yullari. – T.: TDTU nashriyoti, 2003.
4. Abduraximova N.A., Ergashev F.R. Turkistonda chor mustamlaka tizimi. – T.: «Akademiya», 2002.
5. Amir Temur jaxon tarixida. YuNESKO. – Parij, 1996.
6. Barkamol avlod O'zbekiston tarakkiyotining poydevori. – T.: «Shark», 1997.
7. Vatan tuyogusi. – T.: «O'zbekiston», 1996.
8. Devid Bitem, Kevin Boyl. Demokratiya: 80 savolga 80 javob – T.: 2001.
9. Gadoyboyev A. Obod maxalla – adolatli, demokratik jamiyat tayanch. Demokratlashtirish va inson xukuklari. 2003, №1.
10. Jalilov Sh.Kuchli davlatdan –kuchli jamiyat sari: Tajriba taxlil, amaliyot, - T.: «O'zbekiston», 2001.
11. Jurayev S.Fukarolik jamiyati: nazariya va amaliyot. (Ilmiy taxliliy makolalar tuplami). – T.: 2003.
12. Jumayev R.S. Davlat va jamiyat: demokratlashtirish yulida. – T.: «Shark», 1998.
13. Zoirov S. Xukukiy davlat va fukarolik jamiyat sari: «O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimov asarlar asosida».-T.: «Mexnat», 1999.
14. Ijtimoiy yunaltirilgan bozor iktisodiyoti. – T.: «Shark», NMK, 1996.
15. Konstitusiya va konun ustunligi – O'zbekiston tarakkiyotining kafolati. – T.: «Adolat», 2000.
16. Ma'naviy – ma'rifiy isloxotlar davlat siyosatining asosiy ustuvor yunalishidir. T.3 O'zbekiston.
17. Mustakillik va ijtimoiy tarakkiyot. T. «O'zbekiston», 1998.
18. Milliy istiklol goyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar. –T.: 2000.
19. Nazarov K. Kadriyatlar falsafasi. –T.: 1997.
20. Norboyev T. Demokratiya jamiyat shakllantirishida siyosiy muxolifat tushunchasi. «Demokratlashtirishda va inson xukuklari» jurnali, 2003 yil 30 son.
21. Otamurodov S. Jamiyat siyosiy xayotini erkinlashtirish. Jamiyat va boshkaruv. 2 – son, 2003.
22. Otamurodov S., Kuvvatov N. Kuchli davlat –kuchli jamiyatga: Oliy ukuv yurtlari uchun ukuv kullanma. (Mualliflar jamoasi). Istiklol, demokratik fukarolik jamiyati. T. 6 1997.
23. Ortikov N. Ma'naviyat: Milliy va umuminsoniy kadriyatlar. –T.: 1997.
24. Ogox bulaylik. – T.: «Akademiya», 1999.
25. Safarov O., Maxmudov M. Oila ma'naviyati. – T.: «Ma'naviyat», 1998.

26. Sa'dullayev A., Aminov., Mavlonov U., Norkulov N. O'zbekiston tarixi: davlat va jamiyat tarakkiyoti. – T.: «Akademiya», 2000.
27. Sulaymonova F. Shark va Garb. –T.: «O'zbekiston», 1997.
28. Tarix, mustakillik, milliy goya. – T.: «Akademiya», 2001.
29. Turakulov M. Jamiyat xayotini demokratlashtirish. «Jamiyat va boshkaruv», 2003 yil 3- son.
30. Turtinchi xokimiyat. O'zbekiston Respublikasining konunlari, karorlari va boshka xujjatlar tuplami. – T.: «O'zbekiston».
31. Xolbekov A. Demokratiya va ijtimoiy adolat. Jamiyat va boshkaruv, 1998, № 1.
32. Sharifxujayev M. O'zbekistonda ochik fukarolik jamiyati. –T.: «Shark», 2003.
33. Ergashev I., Sharipov B., Jabborov M., Jamiyatni erkinlashtirish va ma'naviyat – T.: «Akademiya», 2001.
34. Ergashev I. Tarakkiyot falsafasi. – T.: «Akademiya», 2000.
35. Ergashev I. O'zbekistonda demokratik jarayonlar: uydirma va xakikat. «Xalk suzi», 9 fevral, 2001.
36. O'zbekiston Respublikasining oila kodeksiga sharxlar. – T.: «Adolat», 2000.
37. Ulmasov A. «Oila iktisodi», - T.: «O'zbekiston», 2001.
38. Kigrizboyev M. Fukarolik jamiyati: siyosiy partiyalar, siyosiy mafkuralar, siyosiy madaniyatlar. – T.: «Shark», 1998.
39. Kirgizboyev M. Uzini-uzi boshkarish organlari – fukarolik jamiyatining asosi. Demokratlashtirish va inson xukuklari, 2003, №1.
40. Gulomov M. Maxalla – fukarolik jamiyatining asosi. – T.: «Adolat», 2003.
41. Xusniddinov Z. Islom – yunalishlar, mazxablar, okimlar. – T.: «Mavarounnaxr», 2000.
42. 1998 yil – Oila yili. – T.: «O'zbekiston», 1998.

Toshkent Axborot Texnologiyalari Universiteti Samarkand filiali

«TASDIQLAYMAN»
o'quv va ilmiy ishlar buyicha
direktor o'rinbosari

dosent Q.A.Bekmurodov
«____» _____ 2011 yil

Axborot va pedagogik texnologiyalar fakulteti
«Ijtimoiy-gumanitar fanlar» kafedrası

5521900 – «Informatika va axborot texnologiyasi» – 4 kurs

5140900 – «Kasb ta'limi (inf. va AT)» – 4 kurs

5522200 – Telekommunikasiya – 4 kurs

5811200 – Servis (axborot servisi) – 4 kurs

O'ZBEKISTONDA DEMOKRATIK JAMIYAT
QURISH NAZARIYASI VA AMALIYOTI

ISHCHI O'QUV DASTURI

№	Mashg'ulot turi	1- semestr	2 - semestr	Jami
1	Ma'ruza	-	12	12
2	Seminar	-	12	12
3	Amaliy	-	-	-
4	Mustaqil ta'lim	-	4	4
5	Mustakil ish	-	20	20
	Jami	-	48	48

JB – 35 ball (m.i. – 6 b.) OB – 35 ball (m.i. – 6 b.) YaB – 30 ball SB – 55 ball

Tuzuvchi: **k.o'qit. Gulshan Rahim**

Ishchi dastur kafedraning 2011 yil «____» _____ - son qarori bilan tasdiqlangan.

Kafedra mudiri: _____ **dos.R.S.Mardonov**

Fakultet uslubiy kengashining 2011 yil «____» _____ - son qarori bilan tasdiqlangan.

Uslubiy kengash raisi: _____ **dos. Ya.Yorbekov**

Fakultet ilmiy kengashining 2011 yil «____» _____ - son qarori bilan tasdiqlangan.

Dekan: _____ **dos. A.B.Qarshiyev**

Samarqand - 2011

I. Ma'ruza soatlari

№	Mavzu nomi va qisqacha mazmuni	Soat	M/i	Adabiyotlar
1.	1-Mavzu: O'zbekistonda demokratik jamiyat qurish nazariyasi va amaliyoti fanining predmeti, maqsad va vazifalari. 1. O'zbekistonda demokratik jamiyat qurish nazariyasi va amaliyoti fanining predmeti. 2. O'zbekistonda demokratik jamiyat qurish nazariyasi va amaliyoti fanining maqsadi va vazifalari. 3. Fanning asosiy tushunchalari va uning qonuniyatlari. 4. O'zbekistonda demokratik jamiyat qurishning umumjahon e'tirof etgan qonuniyatlari va uning o'ziga xos taraqqiyot yo'lining mavjudligi.	2	1	A: 1, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 10, 11, 14, 15, 22
2.	2-Mavzu: Mustakillik va demokratik jamiyat barpo etishning «o'zbek modeli». 1. O'zbekiston zaminida adolatli jamiyat to'g'risidagi qarashlar. 2. I.A.Karimov tomonidan ishlab chikilgan «o'zbek modeli»da demokratik jamiyat qurishga doir tamoyillar. 3. «Dunyoviy davlat» va «milliy davlatchilik» tushunchalari. 4. O'zbekistonda demokratik jamiyat qurilishi jarayonida inson erkinligi, huquqlari va manfaatlarining ustuvorligi.	2	2	A: 2, 3, 4, 8, 9, 10, 11, 14, 15, 18, 22, 23
3.	3-Mavzu: O'zbekistonda demokratik jamiyatni barpo etishda «o'tish davri»ning zarurligi, uning xususiyatlari. 1. O'tish davri tushunchasi, uning zarurligi mohiyati va qonuniyatlari. 2. O'zbekistonda «o'tish davri»ga yondashishning o'ziga xos jihatlari. 3. I.A.Karimov tomonidan O'zbekistonning «evolyusion tadrijiylik» asosida demokratik jamiyatga o'tishga doir nazariy, konseptual metodologiya ning ishlab chiqilishi. 4. O'zbekistonda «evolyusion tadrijiy rivojlanish»ning real hayotga tadbiq qilinishi.	2	2	A: 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 14, 15, 16, 18, 22, 23
4.	4-Mavzu: Fuqaro erkinligi va faolligini ta'minlash – demokratik jamiyat qurish omili. 1. Fuqaro erkinligi va faolligi tushunchasi. Uning ijtimoiy-siyosiy tafakkur tarixidagi talqinlari. 2. Inson faolligining asosiy mezonlari. Inson va jamiyat. 3. Prezident I.A.Karimov demokratik jamiyat qurishda inson erkinligi va faolligini yuksaltirish to'g'risida. 4. Fuqarolar ijtimoiy faolligini oshirish erkin va farovon hayotni barpo etishning zaruriy sharti.	2	2	A: 1, 2, 3, 4, 5, 8, 9, 10, 11, 13, 14, 15, 18, 21, 22, 23, 25
5.	5-Mavzu: Demokratik jamiyat shakllanishida oila, mahalla va fuqarolarning o'zini-o'zi boshqarish organlari. 1. Oila institutining barkamol shaxs va demokratik qadriyatlar shakllanishidagi o'rni. 2. Mahalla – fuqarolarning o'zini-o'zi boshqarish organi sifatida. 3. Mustaqillik yillarida O'zbekistonda demokratik tamoyillar asosidagi o'zini-o'zi boshqarish tizimining tiklanishi. 4. O'zbekistonda demokratik fuqarolik jamiyatini barpo etishda o'zini-o'zi boshqarish organlarining ahamiyati.	2	1	A: 1, 2, 3, 7, 8, 3. 10, 11, 14, 16, 17, 20
6.	6-Mavzu: O'zbekistonning jahon hamjamiyati bilan hamkorligida demokratik tamoyillarga asoslanishi. 1. I.A.Karimov O'zbekistonning xalqaro hamjamiyatga	2	2	A: 1, 3, 4, 7, 8, 9, 10, 11, 14, 15, 18, 22

	qo'shilishidagi demokratik tamoyillar haqida. 2. Jahon hamjamiyati va demokratik jarayonlar. BMT va O'zbekiston Respublikasi. 3. Markaziy Osiyodagi demokratik jarayonlar va davlatlararo hamkorlik. Markaziy Osiyo davlatlari hamjihatligi. 4. Mustaqil O'zbekistonning jahon hamjamiyati bilan o'zaro manfaatli hamkorligining istiqbollari.			
	Jami ma'ruza darslari	12	11	

II. Seminar mashg'ulotlar

№	Mavzu nomi va qisqacha mazmuni	Soat	M/i	Adabiyotlar
1.	1-Mavzu: Demokratik jamiyat to'g'risidagi dastlabki qarashlar va uning rivojlanish bosqichlari. 1. O'zbekiston zaminida adolatli jamiyat to'g'risidagi dastlabki qarashlar. Uning manbaalari va rivojlanishi. 2. IX-XII asrlarda O'rta Osiyo mutafakkirlarining qarashlarida davlatni boshqarish va adolatli jamiyat qurishga doir g'oyalar. 3. XV-XIX asrlarda davlat va jamiyat qurilishining ijtimoiy-siyosiy holati. 4. Milliy mustaqillik va demokratik o'zgarishlar sari yo'l tutilishi.	2	1	A: 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 14, 15, 16, 18, 20
2.	2-Mavzu: O'zbekistonda demokratiya jamiyatni barpo etishda «o'tish davri»ning zarurligi. Uning xususiyatlari. 1. O'tish davri tushunchasi. O'tish davrining «klassik», «inqilobiy», «evolyusion» yo'llari. 2. Evolyusion, tadrijiy rivojlanish yo'lining mohiyati. 3. I.Karimov tomonidan O'zbekistonning «evolyusion tadrijiylik» asosida demokratik jamiyatga o'tishga doir nazariy, konseptual metodologiyasining ishlab chiqilishi. 4. «O'tish davri»ning muammolarini hal etishning o'ziga xos yo'llari.	2	2	A: 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 14, 15, 16, 18, 22, 23
3.	3-Mavzu: O'zbekistonda demokratik jamiyat qurishning milliy, umumbashariy tamoyillari va qadriyatlari. 1. Prezident I.A.Karimov O'zbekistonda demokratik jamiyat qurilishida milliy va umumbashariy tamoyillarga tayanish to'g'risida. 2. Milliy qadriyatlar va demokratiya tamoyillari o'rtasidagi muttanosiblikka erishishning jahon tajribasi. 3. O'zbekistonda demokratik jamiyat barpo etishda milliy va umumbashariy qadriyatlarning uyg'unlashuvi. 4. O'zbekistonda adolatli, demokratik jamiyat barpo etishda milliy tamoyillar va qadriyatlarning umuminsoniy tamoyillar bilan uyg'unlashtirilishining ahamiyati.	2	2	A: 3, 4, 5, 6, 8, 9, 10, 11, 14, 15, 16, 18, 19, 20
4.	4-Mavzu: Fuqaro erkinligi va faolligini ta'minlash - demokratik jamiyat qurish omili. 1. Fuqaro erkinligi va faolligi tushunchasi. Uning ijtimoiy-siyosiy tafakkur tarixidagi talinlari. 2. Inson salohiyati - demokratik o'zgarishlarning eng faol va bunyodkor omili ekanligi. Inson va jamiyat. 3. Prezident I.A.Karimov demokratik jamiyat qurishda inson erkinligi va faolligini yuksaltirish to'g'risida. 4. Insonning ijtimoiylashuvi va faollashuvi jarayonlari.	2	2	A: 1, 2, 3, 4, 5, 8, 9, 10, 11, 13, 14, 15

	O'zbekistonda demokratik jamiyatni shakllantirishda fuqarolarning qonun va qarorlar kabul qilishdagi faol ishtiroki.			
5.	5-Mavzu: Demokratik jamiyat shakllanishida oila, mahalla va fuqarolarning o'zini-o'zi boshqarish organlari. 1. Oiladagi o'zaro munosabatlarda sharqona va umuminsoniy tamoyillar uyg'unligini ta'minlashdagi shart-sharoitlar va omillar. 2. O'zbekistonda demokratik jamiyat qurishda oila rolining oshib borishi. 3. Mahalla fuqarolarning o'zini-o'zi boshqarish organi sifatida. 4. O'zbekistonda demokratik fuqarolik jamiyatini barpo etishda mahalla va o'zini-o'zi boshqarish organlarining ahamiyati.	2	1	A: 1, 2, 3, 7, 8, 10, 11, 14, 16, 17, 20
6.	6-Mavzu: O'zbekistonning jahon hamjamiyati bilan hamkorligida demokratik tamoyillarga asoslanishi. 1. I.A.Karimov O'zbekistonning xalqaro hamjamiyatga qo'shilishidagi demokratik tamoyillar haqida. 2. Jahon hamjamiyati va demokratik jarayonlar. BMT va O'zbekiston Respublikasi. 3. Markaziy Osiyodagi demokratik jarayonlar va davlatlararo hamkorlik. Markaziy Osiyo davlatlari hamjihatligi. 4. Mustaqil O'zbekistonning jahon hamjamiyati bilan o'zaro manfaatli hamkorligining istiqbollari.	2	2	A: 1, 3, 4, 7, 8, 9, 10, 11, 14, 15, 18, 22
	Jami seminar mashg'ulotlari	12	10	

III. Mustaqil ta'lim

№	Mavzu nomi va qisqacha mazmuni	Soat	Adabiyotlar
1.	1-Mavzu: O'zbekistonda demokratik fuqarolik jamiyatini barpo etish asoslari. 1. O'zbekistonda demokratik, fuqarolik jamiyati qurilishida qonun ustuvorligi tamoyilining mustahkamlanishi. 2. Oliy Majlis: Qonunchilik palatasi va Senat. 3. Qonun ustuvorligi tamoyilining O'zbekistonda demokratik, fuqarolik jamiyati qurilishidagi ahamiyati.	2	A: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 10, 11, 13, 14, 18, 21, 22, 24, 25
2.	2-Mavzu: Milliy-ma'naviy negizlarga tayanish - demokratik jamiyat qurishning zaruriy sharti. 1. Mustaqillik va demokratik jamiyat qurilishida milliy-ma'naviy merosning yangicha ma'no va mazmun kasb etishi. 2. Agressiv millatchilik: shovinizm, ekstremizm va terrorizmning demokratiya va milliy-ma'naviy negizlarga zidligi. 3. Ma'naviy yangilanishning demokratik jamiyat qurilishidagi ahamiyati.	2	A: 3, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 14, 15, 18, 22
	Jami mustaqil ta'lim:	4	

Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – T.: «O'zbekiston», 2008.
2. O'zbekiston Respublikasining «Fuqarolarning uzini-uzi boshkarish organlari tugrisida»gi (Yangi taxriri) Konuni, 1999 yil 14 aprel.
3. Karimov I.A. Asarlar to'plami. 1-18 jildlar. – Toshkent: O'zbekiston, 1996-2010 yy.
4. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – T.: «Ma'naviyat», 2008.
5. Azizxujayev A.A. Demokratiya – xalk xokimiyati demakdir – T.: 1996.
6. Azizxujayev A.A. Davlatchilik va ma'naviyat. - T.: «Akademiya», 1997.
7. Azizxujayev A.A. Mustaqillik: kurashlar, iztiroblar, quvonchlar. – T.: «Sharq», «Akademiya», 2001.
8. Azizjonov A.T. O'zbekistonda demokratik jamiyat qurish nazariyasi va amaliyoti. O'quv qo'llanma. - T., 2001.
9. Azizjonov A.T., Yefimova L.P. Teoriya i praktika stroitelstva demokraticeskogo obmyestva v Uzbekistane. Uchebnoye posobiye. - T., 2003 g.
10. Bozorov O.B. O'zbekistonda demokratik jamiyat qurish nazariyasi va amaliyoti. - Samarqand, 2000.
11. Djumayev R.Z. Politicheskaya sistema Respubliki Uzbekistan: stanovleniye i razvitiye. - T.: Fan, 1996.
12. Jalilov A. Siyosiy partiya: yuksalish muammolari. - T.: O'zbekiston, 1992.
13. Jurayev S. Fuqarolik jamiyati: nazariya va amaliyot. (Ilmiy taxliliiy maqolalar to'plami). – T.: 2003.
14. Levitin A., Karlayl S. Islom Karimov yangi O'zbekiston Prezidenti. - T.: O'zbekiston, 1996.
15. Levitin A. O'zbekiston tarixiy burilish palasida. - T.: O'zbekiston, 2001.
16. Milliy istiqlol g'oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar. - T.: O'zbekiston, 2000.
17. Mustaqillik: izohli ilmiy-ommabop lug'ati. - T.: Sharq, 1998.
18. Mustaqillik va ijtimoiy taraqqiyot. – T.: «O'zbekiston», 1998.
19. Nizomulmuluk. Siyosatnoma yoki Siyar ul-mulk. - T.: Adolat, 1997.
20. Farobiy Abu Nasr. Fozil odamlar shaxri. - T.: Abdulla Qodiriy nomidagi «Xalq merosi» nashriyoti, 1993.
21. Sharifxujayev M. O'zbekistonda ochiq fuqarolik jamiyati. - T.: «Sharq», 2003.
22. O'zbekiston jamiyatni demokratiyalashtirish va yangilash, mamlakatni modernizasiya va isloh qilish yo'lida. - T.: Akademiya, 2005.
23. O'zbekistonda demokratik jamiyat qurish nazariyasi va amaliyoti kursi bo'yicha ma'ruzalarning qisqacha bayoni. - T.: O'zMU, 1998.
24. Qirgizboyev M. Fuqarolik jamiyati: siyosiy partiyalar, siyosiy mafkuralar, siyosiy madaniyatlar. – T.: Sharq, 1998.
25. G'ulomov M. Mahalla – fuqarolik jamiyatining asosi. – T.: Adolat, 2003.

O'zbekistonda demokratik jamiyat qurish nazariyasi va amaliyoti fanidan mustaqil ish savollari va topshiriqlari

1. Islom Karimovning 20-sentyabr 2010 yil BMT Sammitidagi nutqi va uning ahamiyati.
2. Islom Karimovning 12-noyabr qonunchilik palatasining qo'shma majlisidagi «O'zbekistonda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasi» ma'ruzasi va uning ahamiyati.
3. Globallashuv va milliy davlat istiqboli
4. Ijtimoiy barqarorlik asosi
5. Yoshlar tarbiyasida mahallaning o'rni
6. Kuchli ijtimoiy himoya davlat siyosatining ustuvor yo'nalishi.
7. 2009 yil «Qishloq taraqqiyoti va farovonlik yili» munosabati bilan amalga oshirish kerak bo'lgan vazifalar.
8. Mustahkam oila jamiyat tayanchi
9. Qonunlar takomillashuvi – davr talabi
10. Qonun ustuvorligi – faoliyatimiz mezon
11. Demokratiyani rivojlantirishda parlamentning muhim o'rni
12. Yuksak xuquqiy madaniyat – kuchli fuqarolik jamiyati barpo etishning muhim omilidir.
13. Inson manfaatlarini ta'minlash – isloxlarning maqsadi
14. O'zbekistonning mintaqa taraqqiyotida muhim o'rni
15. Inson huquq va erkinliklarini himoya qilish – isloxlarning asosiy mezonidir.
16. Demokratiyaning umumjaxon e'tirof etgan tamoyillari
17. Milliy qadriyatlarimizning demokrat davlat qurishdagi ahamiyati
18. Fuqarolarning qonun va qarorlar qabul qilinishidagi siyosiy faoliyati.
19. Ijtimoiy adolat – demokratiyaning mohiyati va namoyon bo'lishidir..
20. Ijtimoiy – siyosiy islohotlarning demokratik tamoyillari va qonuniy asoslari.
21. Demokratik jamiyat qurishda davlatning bosh islohotchilik roli..
22. Huquqiy madaniyat va uning tarkibiy qismlari.
23. Demokratiyaning asosiy prinsiplari va ularning gumanistik mohiyati.
24. Siyosiy madaniyatning qonuniy – huquqiy asoslari.
25. Inson huquqlari Umumjaxon Deklaratsiyasining insonparvarlik mazmuni.
26. O'zbekistonda ko'ppartiyaviylik tizimning tiklanishi.
27. O'zbekistonda bozor munosabatlariga o'tishning tarixiy bosqichlari va tajribalari.
28. O'tish davri tushunchasi, uning mohiyati va zaruriyati.
29. Huquqiy demokratik davlat barpo etishda Ombudsman instituti.
30. O'zbekistonda demokratik jamiyat shakllanishida mahalla va fuqarolarning o'zini – o'zi boshqarish organlari.
31. Qonun ustuvorligini ta'minlash – huquqiy davlat barpo etishning asosiy mezon.
32. Demokratiya – xalq hokimiyati demakdir.
33. Milliy – ma'naviy negizlarning demokratiya jamiyat , zod va obod Vatan, erkin va farovon hayot qurishdagi o'rni.
34. Mustaqillik yillarida O'zbekiston.
35. Fuqarolik jamiyatini shakllantirishda o'shlarning roli.
36. Demokratik jamiyat barpo etishda shaxs estetik madaniyatini shakllantirish.
37. O'zbekistonda ijtimoiy siyosatning rivojlanishi.
38. Demokratik jamiyat qurishda Senatning roli va funksiyalari.
39. Huquqiy demokratik davlat tushunchasi va mezonlari.
40. Oila institutining demokratik asoslari va roli.
41. Mahalla – fuqarolar o'z – o'zini boshqarish shakli sifatida.
42. Demokratik ong va madaniyat jamiyat taraqqiyotining ma'naviy negizi.
43. O'zbekistonda demokrafik siyosat va uning o'ziga xos xususiyatlari.
44. Demokratik jamiyat qurilishida Qonunchilik Palatasining roli.

45. Xalqaro terrorizmga qarshi kurashda Dune mamlakatlarining hamkorligi.
46. Ma'naviy qadriyatlar va milliy o'zlikni anglashning tiklanishi.
47. Demokratik institutlarni va fuqarolik jamiyati asoslarini shakllantirish.
48. Bozor munosabatlarining qaror topishi va mulkdor sinfining shakllanishi.
49. Kuchli ijtimoiy siyosat va aholi ijtimoiy faolligining ortishi.
50. Jaxon hamjamiyati bilan xamkorlik.
51. Diniy ekstremizm va fundamentalizm.
52. Demokratik siyosiy tizimda saylovlarning roli.
53. Demokratiya va erkinlik.
54. Sud hokimiyatining mustaqilligi qonun ustuvorligining asosiy belgisi.
55. Demokratik jamiyat iqtisodiy hayotini erkinlashtirish tushunchasi va mazmuni.
56. «O'zbek modeli»ning tamoyillari.
57. «O'zbekistonda demokratik jamiyat qurish nazariyasi va amaliyoti» fanining nazariy va metodologik asoslari.
58. Demokratik huquqiy jamiyat qurish – fuqarolik jamiyatiga o'tishning muhim bosqichi.
59. Bozor munosabatlariga o'tishning evolyusion yo'li va uning O'zbekistonda namoyon bo'lishi.
60. O'zbekiston zaminida adolatli jamiyat to'g'risidagi dastlabki qarashlar.
61. O'zbekistonda Sud hokimiyati va uning strukturasi.
62. Iqtisodiyot erkinlashtirishning huquqiy kafolatlari.
63. Jamiyat siyosiy hayotini erkinlashtirishning demokratik xarakatlari.

«O'zbekistonda demokratik jamiyat qurish nazariyasi va amaliyoti» fanidan oraliq va yakuniy nazoratlar SAVOLNOMASI

I-oraliq nazorat savollari

1. O'zbekistonda demokratik jamiyat qurish nazariyasi va amaliyoti fanining predmeti.
2. O'zbekistonda demokratik jamiyat qurish nazariyasi va amaliyoti fanining maqsad va vazifalari.
3. Fanning asosiy tushunchalari va qonunlari.
4. Ijtimoiy siyosat yuritishning tarixiy asoslari.
5. O'rta asrlardagi boshqaruv siyosatiga doir fikrlari.
6. O'zbekistonda demokratiya qurishning umumjamon e'tirof etgan qonuniyatlari va uning o'ziga xos taraqqiyot yo'lining mavjudligi.
7. O'zbekiston hududida davlatchilik to'g'risidagi qarashlarning paydo bo'lishi va rivoji.
8. O'zbekiston hududida vujudga kelgan ilk davlatchilikda boshqaruv negizlari.
9. XV-XIX asrlarda davlat va jamiyat qurilishining ijtimoiy-siyosiy kolati.
10. O'zbekistonda davlat va jamiyat qurilishining «sovet»cha ko'rinishlari.
11. Milliy mustaqillik va demokratiyaning uzviy bog'liqligi.
12. Davlatchilik g'oyalarining nazariy asoslari va ularning shakllanishi.
13. Demokratiya jarayonlarida inson omilining faolligini oshirishning o'rni.
14. O'zbekistonda demokratik jamiyat qurilishi jarayonida inson erkinligi, huquqlari va manfaatlari ustuvorligi.
15. O'tish davri tushunchasi, uning mohiyati va zaruriyati.

II-oraliq nazorat savollari

1. O'tish davrining modellari va ularning o'ziga xos xususiyatlari.
2. O'zbekistonda demokratik jamiyatga o'tishning o'ziga xos xususiyatlari.
3. O'zbekistonda demokratik jamiyat qurishning milliy ma'naviy negizlari.
4. O'zbekistonda demokratik o'zgarishlarning jamiyat ma'naviy yangilanishiga bog'liqligi.
5. Barkamol shaxs – demokratik jamiyat tayanchi.
6. Qonun ustuvorligi tushunchasi va uning mohiyati.
7. Huquqiy demokratik davlat barpo etishda Ombudsman institutining roli.
8. Qonun ustuvorligini ta'minlash huquqiy davlat barpo etishning asosiy mezonlari.
9. Sud hokimiyatining mustaqilligi – qonun ustuvorligi asosiy belgisi.
10. O'zbekistonda demokratik jamiyat qurishning milliy va umumbashariy tamoyillari tushunchasi.
11. Milliy qadriyatlarning tiklanishi – demokratik jamiyat qurishning muhim sharti.
12. Milliy qadriyatlarning demokratik jamiyat qurishda tutgan o'rni.
13. Demokratiya: milliy va umumbashariy qadriyat.
14. Umuminsoniy qadriyatlarga sodiqlik O'zbekistonda demokratik jamiyat barpo etishning asosiy tamoyili.
15. Tarix – xalq ma'naviyatining asosi.

Yakuniy nazorat savollari

1. «O'zbekistonda demokratik jamiyat qurish nazariyasi va amaliyoti» fanini o'rganishning zarurligi.
2. «O'zbekistonda demokratik jamiyat qurish nazariyasi va amaliyoti» fanining maqsad va vazifalari.
3. «O'zbekistonda demokratik jamiyat qurish nazariyasi va amaliyoti» fanining predmeti va obyekti.
4. «O'zbekistonda demokratik jamiyat qurish nazariyasi va amaliyoti» fanining tushunchalari.
5. «O'zbekistonda demokratik jamiyat qurish nazariyasi va amaliyoti» fani amal qiladigan qonuniyatlari.
6. O'zbekistonda davlatchilikni shakllantirish va rivojlantirishning strategik vazifalari.
7. O'zbekistonda demokratik jamiyat qurish shartlari.

8. Dunyoviy davlat tamoyillari.
9. Milliy davlatchilik va demokratik jamiyat.
10. «O'zbekistonda demokratik jamiyat qurish nazariyasi va amaliyoti» fanini o'rganishning ahamiyati.
11. O'zbekiston xududida davlatchilik to'g'risidagi qarashlarning paydo bo'lishi.
12. Markaziy Osiyo mutafakkirlarining davlatchilik to'g'risidagi qarashlari.
13. Tasavvuf ta'limotida erkinlik va adolat g'oyalari.
14. Amir Temur va Temuriylar davrida davlatchilik boshqaruvida demokratik tamoyillar.
15. XVI-XIX asrlar O'rta Osiyo xayotidagi murakkab davr va parchalanishlarning salbiy oqibatlari.
16. Jadidchilik ta'limotida ma'rifiy-demokratik tamoyillar.
17. O'zbekistonda demokratik jamiyat qurishning bosqichlari.
18. Milliy mustaqillik va demokratiyaning uzviy bog'liqligi.
19. O'zbekistonda demokratik jamiyat qurishda «o'zbek modeli»ning o'ziga xos xususiyatlari.
20. Davlatchilik g'oyalarining nazariy asoslari va ularning shakllanishi.
21. Demokratiyani chuqurlashtirishda inson faoliyatini oshirishning o'rni va roli.
22. O'tish davri tushunchasi va mohiyati.
23. O'tish davri xususiyatlari.
24. O'tish davri modellari.
25. O'tish davri modellarining o'ziga xos xususiyatlari.
26. O'zbekistonda demokratik jamiyatga o'tishning o'ziga xos xususiyatlari.
27. O'zbekistonda demokratik jamiyat qurishning umumbashariy tamoyillari.
28. O'zbekistonda demokratik jamiyat qurishning milliy tamoyillari.
29. Milliy qadriyatlarning tiklanishi - demokratik jamiyat qurishning muhim sifati.
30. Milliy qadriyatlarning demokratik jamiyat qurishda tutgan o'rni.
31. Milliy va umumbashariy qadriyatlar dialektikasi.
32. Sharq va G'arb demokratiyasining o'ziga xosligi.
33. Sharqona va G'arbone demokratiyaning rivojlanish xususiyatlari.
34. Umuminsoniy qadriyatlarga sodiqlik – O'zbekistonda demokratik jamiyat barpo etishning asosiy tamoyili.
35. Qonun ustuvorligi tushunchasi va uning mohiyati.
36. Normativ–huquqiy hujjatlarni nazorat qilish bosqichlari.
37. Huquqiy demokratik davlat barpo etishda Ombudsman institutining o'rni.
38. Jinoiy jazolarni liberallashtirish – qonun ustuvorligining muhim sharti.
39. Qonun ustuvorligini ta'minlash – huquqiy davlat barpo etishning asosiy mezon.
40. Sud hokimiyatining mustaqilligi – qonun ustuvorligining asosiy belgisi.
41. O'zbekistonda demokratik jamiyat qurishning milliy-ma'naviy negizlari.
42. O'zbekistondagi demokratik o'zgarishlarning jamiyat ma'naviy yangilanishiga bog'liqligi.
43. Barkamol shaxs - demokratik jamiyat tayanchi.
44. Jamiyatning ma'naviy yangilanishi – demokratik fuqarolik jamiyatini barpo etish omili.
45. Tarix - xalq ma'naviyatining asosi.
46. Fuqaro erkinligi va faolligi tushunchalari.
47. An'anaviy va zamonaviy jamiyatlarda insonning ijtimoiy munosabatlardagi o'rni.
48. O'zbekistonda inson huquqlarini himoya qilish asoslari.
49. Fuqarolarning ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirishda fuqarolik jamiyati institutlarining o'rni.
50. Siyosiy tuzum erkinlashuvida subyektlarning roli.
51. Fuqarolarning siyosiy madaniyati va faolligi.
52. Iqtisodiyot va demokratik jamiyatning o'zaro bog'liqligi.
53. O'zbekistonda jamiyat iqtisodiy hayotini erkinlashtirishning maqsadi.
54. O'zbekistonda jamiyat iqtisodiy hayotini erkinlashtirishning bosqichlari.
55. O'zbekistonda iqtisodiyotni erkinlashtirishning ustuvor yo'nalishlari.
56. Demokratik jamiyat shakllanishida oilaning o'rni.
57. Fuqarolik jamiyatida oilaning huquqiy asoslari.

58. Oilada mehr-muruvvat tuyg'usining shakllanishi.
59. Oilada erkin fuqaro shaxsning shakllanishi.
60. Oilada tenglik va qadr-qimmat mutanosibligi.
61. Mahalliy o'zini-o'zi boshqarishning demokratik tamoyillari.
62. Demokratik jamiyat shakllanishida mahalla institutining o'rni.
63. Mustaqillik yillarida mahallaning demokratik institutga aylanishi.
64. Adolatli saylovlar – demokratik jamiyat taraqqiyotining mezon.
65. Nodavlat notijorat tashkilotlari tushunchalarining mazmuni va mohiyati.
66. Nodavlat notijorat tashkilotlarining funksiyalari.
67. Nodavlat va jamoat birlashmalarining O'zbekistonda demokratik jamiyatni barpo etishdagi ahamiyati.
68. O'zbekistonda demokratik jamiyatni qurishda siyosiy partiyalar va ko'ppartiyaviylik.
69. Sharq mutafakkirlari ijtimoiy adolat to'g'risida.
70. Mustaqillik davrida adolat tushunchasining yangicha mazmuni.
71. Ijtimoiy himoya g'oyasining adolat va demokratik tamoyillari bilan bog'liqligi.
72. O'zbekistonda ijtimoiy himoya tizimining xususiyatlari.
73. O'zbekistonda ijtimoiy himoyani amalga oshirish bosqichlari.
74. O'zbekistonda ijtimoiy himoya tizimida inson omili.
75. Ijtimoiy himoya tizimining jahon tajribasi.
76. O'zbekistonning jahon hamjamiyatining to'laqonli subyektiga aylanishi.
77. Jahon hamjamiyatidagi demokratik o'zgarishlar.
78. O'zbekiston Respublikasining diplomatik aloqalarida demokratik tamoyillar.
79. O'zbekistonning jahon hamjamiyatida erishgan yutuqlari.
80. Demokratik jamiyat va milliy davlatchilik.
81. Ma'rifiy-demokratik g'oyalarning jadidchilik ta'limotida rivojlantirilishi.
82. Demokratiya va milliy mustaqillikning uzviy aloqadorligi.
83. Inson faoliyatining demokratiyani chuqurlashtirishdagi o'rni.
84. O'zbekistonda o'tish davrining o'ziga xos xususiyatlari.
85. Demokratik jamiyat qurilishida milliy qadriyatlarning o'rni.
86. Ombudsman institutining paydo bo'lishi va funksiyasi.
87. Demokratik jamiyatda jinoiy jazolarni liberallashtirish zarurligi.
88. Demokratik jamiyat qurish jarayonida barkamol shaxsni shakllantirish muammolari.
89. Xalq ma'naviyatini shakllantirishda tarixning o'rni.
90. Fuqarolik jamiyati institutlarining fuqarolarning ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirishdagi o'rni.
91. Oila ijtimoiy institut sifatida.
92. Mahalla ijtimoiy institut sifatida.
93. Nodavlat tashkilotlarining mohiyati va funksiyalari.
94. Siyosiy partiyalarning O'zbekistonda demokratik jamiyatni qurishdagi roli.
95. Sharq mutafakkirlari ijodida ijtimoiy adolat g'oyalari.
96. O'zbekistonda davlatchilik g'oyalari nazariy asoslarining vujudga kelishi.
97. O'zbekistonda demokratik jamiyat qurish tamoyillari.
98. Demokratik jamiyat qurilishi jarayonida iqtisodiyotni erkinlashtirishning ahamiyati.
99. Huquqiy davlat barpo etishda qonun ustuvorligini ta'minlash masalalari.
100. O'zbekiston demokratik jamiyat barpo etish jarayonida nodavlat va jamoa tashkilotlarining o'rni.

O'ZBEKISTONDA DEMOKRATIK JAMIYAT QURISH NAZARIYASI VA AMALIYOTI FANIDAN TEST SAVOLLARI

1. O'zbekistonda demokratik jamiyat qurish nazariyasi va amaliyoti fanining obyektni aniqlang?

- *a) ijtimoiy hayotning barcha sohalari;
- b) siyosat;
- c) iqtisodiy fanlar;
- d) gumanitar fanlar.

2. «Demokratiya» so'zining ma'nosini aniqlang?

- *a) xalq hokimiyati;
- b) harbiy boshqaruv;
- c) yakka hukumronlikka asoslangan boshqaruv;
- d) xalq ishi.

3. Demokratiyaning vazifasi bu nima?

- *a) fuqorolarning huquqlari tan olinadigan, himoya qilinadigan, ularning burchlariga rioya etiladigan va bajariladigan jamiyatni qurishdan iborat;
- v) iqtisodiy jamiyat qurishdan va davlat monopoliyasini rivojlantirishdan iborat;
- c) totalitar jamiyat qurishdan iborat;
- d) b, s to'g'ri.

4. O'zbekiston Respublikasi konstitusiyasi qachon qabul qilindi?

- *a) 1992 yil dekabr;
- b) 1993 yil 8 dekabr;
- s) 1990 yil 8 dekabr;
- g) 1990 yil 1 noyabr.

5. Davlat hokimiyati qanday qismlarga bo'lingan?

- *a) qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi, sud hokimiyati;
- b) ijro etuvchi, qonun chiqaruvchi;
- c) qonun chiqaruvchi, sud hokimiyatga;
- d) umuman bo'linmaydi.

6. Fuqarolarni mahalliy o'z-o'zini boshqarish organlarini aniqlang?

- *a) fuqarolar yig'inlari-mahallalar;
- b) tuman hokimiyati;
- c) partiyalar, oqsoqollar kengashi;
- d) viloyat va tuman hokimiyatlari.

7. Vazirlar mahkamasi raisini aniqlan?

- *a) Prezident;
- b) Oliy majlis raisi;
- c) bunday lavozim yo'q;
- d) Bosh vazir.

8. O'zbekistonda qonun chiqaruvchi organni aniqlang?

- *a) Oliy Majlis;
- b) Vazirlar Mahkamasi;
- c) Oliy Kengash;
- d) Parlament.

9. Bugungi kunda O'zbekistonda nechta siyosiy partiyalar bor?

- *a) 5 ta;
- b) 8 ta;
- c) 7 ta;
- d) umuman yo'q.

10. Parlamentning quyi palatasi ya'ni qonunchilik palatasi nechta deputatdan iborat?

- *a) 120 ta;
- b) 100 ta;
- c) 250 ta;
- d) 200 ta.

11. O'zbekiston Respublikasi qanday davlat?

- *a) dunyoviy davlat;
- b) diniy davlat;

- c) monarxik davlat;
- d) federativ davlat.

12. O'zbekiston Respublikasi konstitutsiyasining 61 moddasida nima deyilgan?

- *a) davlat diniy birlashmalarining faoliyatiga aralashmaydi, diniy tashkilotlar va birlashmalar davlatdan ajratilgan hamda qonun oldida tengdir;
- b) maxfiy jamiyatlar va uyushmalar tuzish taqiqlanadi;
- c) diniy partiyalar to'g'risida;
- d) siyosiy partiyalar to'g'risida.

13. Milliy davlatchiligimiz to'g'risidagi eng qadimgi yozma manbani aniqlang?

- *a) Avesto;
- b) Qur'oni Karim;
- c) Boburnoma;
- d) Abdullanoma.

14. «Fozil odamlar shahri» asari muallifini aniqlang?

- *a) A. Farobiy;
- b) Nizomulmulk;
- c) Yusuf Xos Xojib;
- d) Farg'oniy.

15. «Siyosatnoma» asari muallifi kim?

- *a) Nizomulmulk;
- b) Farobiy
- c) Farg'oniy;
- d) Abu Rayhon Beruniy.

16. Amir Temur davlat boshqaruvida asosan nimaga tayanadi?

- *a) kengashga, mashvaratga, maslahatga, hushyorlik, ehtiyotkorlikka;
- b) qo'shinlariga tayanadi;
- c) beklarga tayanadi;
- d) v,s javoblari to'g'ri.

17. Jadidchilar jamiyatda asosiy e'tiborni nimaga qaratdi?

- *a) ma'naviyatni rivojlantirishga;
- b) diniy davlat tuzishga;
- c) iqtisodiyotni ko'tarishga;
- d) qonun ustivorligini ta'minlashga.

18. O'zbekistonda prezidentlik lavozimi qachon joriy etildi?

- *a) 1990 yil 23 mart;
- b) 1994 yil 23 iyun;
- c) 1991 yil 1 sentyabr;
- d) 1992 yil 8 dekabr.

19. O'zbekiston qanday jamiyat barpo etmoqda?

- *a) Bozor iqtisodiyotiga asoslangan huquqiy demokratik jamiyat;
- b) davlat manfaatlari ko'zlagan jamiyat;
- c) davlat SSSR jamiyatini saqlab qolmoqda;
- d) faqat ma'rifiy jamiyat.

20. I.A.Karimov qachon O'zbekiston SSR prezidenti etib saylandi?

- *a) 1990 y 24 mart;
- b) 1990 y 23 mart;
- c) 1989 y 23 iyun;
- d) 1991 y 29 dekabr.

21. Mustaqillik deklarasiyasi qachon qabul qilindi?

- *a) 1991 y 31 avgust;
- b) 1989 y 23 mart;
- c) 1990 y 18 mart;
- d) 1992 y 8 dekabr.

22. Mustaqillikning dastlabki yillarida davlatimiz oldidagi asosiy vazifa nimalardan iborat edi?

- *a) eski ma'muriy buyruqbozlik tizimini, eski hokimiyat, boshqaruv organlarini tugatish va yangi davlatchilikning siyosiy huquqiy konstitutsiyaviy asoslarini yaratish edi;
- b) asosan iqtisodni va qishloq xo'jaligini rivojlantirishga;

- c) eski tizimni saqlab qolish;
- d) konstitutsiya yaratish.

23. «O'zbek modelining» asosi nechta tamoyildan iborat?

- *a) 5 ta;
- b) 10 ta;
- c) 100 ta;
- d) 15 ta.

24. O'zbekiston taraqqiyot yo'lining asosiy g'oyaviy nazariy negizi nimada asoslangan?

- *a) «O'zbek modelida»;
- b) Oliy Majlis qonunlarida;
- c) Oliy Kengash qonunlarida;
- d) Konstitutsiyada.

25. «O'zbek modelining» 3 tamoyilini aniqlang

- *a) Konstitutsiya va qonun ustivorligi;
- b) davlat va islohatchi;
- c) siyosatning iqtisoddan ustunligi;
- d) bozor iqtisodiyotiga bosqichma-bosqich o'tish.

26. «Kuch adolatdadir» shiori kimga tegishli?

- *a) Amir Temurga;
- b) I.Karimovga;
- c) Behbudiyga;
- d) Fitratga.

27. I.A.Karimov mamlakat rivojlanishining 6 ustivor yo'nalishlarini (ya'ni siyosiy, iqtisodiy, ma'naviy, kadrlar, turmush darajasi, barqarorlik) qaysi asarda belgilab bergan?

- *a) O'zbekiston 21 asrga intilmoqda;
- b) O'zbekiston 21 asr bo'sag'asida;
- c) O'zbekiston: milliy istiqlof, iqtisod, siyosat, mafkura;
- d) O'zbekiston buyuk kelajak sari.

28. Amerikalik sosiolog D.Bell ijtimoiy taraqqiyotni qanday bosqichlarga bo'lgan?

- *a) agrar, industrial, post industrial jamiyat;
- B) industrial, agrar, feodalizm, jamiyat;
- c) rivojlangan jamiyat, agrar jamiyat;
- d) industrial, informasion jamiyat.

29. SSSR qanday jamiyat qurgan edi?

- *a) totalitar jamiyat;
- b) informasion jamiyat;
- c) demokratik jamiyat;
- d) agrar jamiyat.

30. Demokratik jamiyat qurishning dunyo bo'yicha aniq modeli yaratilganmi?

- *a) yo'q yaratilmagan, chunki har bir davlatning tuzilishi, iqtisodiyoti siyosati urf-odat qadriyatlari, imkoniyatlari bir-biridan ajralib turadi;
- b) ha Yaponida yaratilgan;
- c) ha AQShda yaratilgan XX asr boshlarida;
- d) b, s to'g'ri.

31. Bugungi kunda dunyo demokratik jamiyatga o'tishning qaysi modellari keng tarqalgan?

- *a) klassik, inqilobiy, evolyusion modellari;
- b) klassik, revolyusion modellari;
- c) faqat inqilobiy model;
- d) kapitalizm va revolyusion model.

32. O'zbekiston demokratik jamiyatga o'tishni qaysi modelini tanladi?

- *a) evolyusion;
- b) inqilobiy;
- c) klassik;
- d) inqilobiy va klassik.

33. Demokratiyaning umumjahon e'tirof etgan asosiy tamoyillarini aniqlang!

- *a) saylovlar, inson huquqlari, qonun ustivorligi, hokimiyat organlarini saylab qo'yilishi, so'z, matbuot, vijdon erkinligi, ko'ppartiyaviylik, fikrlar xilma-xilligi;

- b) matbuotni davlat tomonidan nazorat qilinishi hokimiyat organlarining tayinlanishi, saylovlar o'tkazish;
- c) qonun ustivorligi, so'z erkinligi, bir partiyaviylik, yagona mafkura va g'oya;
- d) v, g javoblar to'g'ri.

34. I.A. Karimovning «O'zbekistonning o'z istiqbol va taraqqiyot yo'li» nomli asari qachon chop etilgan?

- *a) 1992 y;
- b) 1994 y;
- c) 1999 y;
- d) 2006 y.

35. Prezident I.A. Karimov O'zbekistonda demokratik jamiyat qurishni tamoyilini sanab o'tgan, ushbu tamoyillarni toping?

- *a) qadimdan shakllangan qadriyatlar, tafakkur va ijtimoiy saviya, xalqimizning milliy o'ziga xos jihatlari;
- b) xalqimizning qonunga bo'ysunishi, tafakkurini eskicha ko'rinishda saqlab qolish;
- c) g'arb jamiyatini, qadriyatlarini o'zlashtirish;
- d) fuqarolarni haddan tashqari siyosiyashtirish.

36. Ozodlik, erkinlik, tinchlik, demokratiya kabi qadriyatlar qaysi qadriyatlarga kiradi?

- *a) umuminsoniy qadriyatlar;
- b) milliy qadriyatlar;
- c) Yevropa qadriyati;
- d) mintaqaviy qadriyat.

37. Vatanga ehtirom, ajdodlar xotirasiga ehtirom, kattalarga hurmat, hayo, andisha, sabr toqat qanday qadriyatlar hisoblanadi?

- *a) milliy qadriyat;
- b) umuminsoniy qadriyat;
- c) g'arb mamlakatlari qadriyatlari;
- d) b, s to'g'ri javob.

38. Sharqiy Yevropada jamiyatni demokratiyalashtirish qaysi davrga to'g'ri keladi?

- *a) XX asrning 80 yillari;
- b) 1X asrga;
- c) XVIII asrga,
- d) XX asrning 70 yillariga.

39. Oila, guruh, jamoa, mahalla, davlat tushunchalari qaysi guruh demokratiyasiga xos hisoblanadi?

- *a) Sharq demokratiyasi;
- b) G'arb demokratiyasi;
- c) AKSh demokratiyasi,
- d) Angliya demokratiyasi.

40. G'arb demokratiyasi Sharq demokratiyasidan qanday farq qiladi?

- *a) G'arb demokratiyasida jamoa, milliy-ma'naviy xususiyatlar mutloqo tan olinmaydi;
- b) G'arbda shaxs erkinligi birinchi o'rinda turadi;
- c) farqi umuman yo'q;
- d) b, s javoblar to'g'ri.

41. Demokratik davlatda davlat hokimiyatining asosiy manbai bu...

- *a) xalq;
- b) qurolli kuchlar;
- c) sud hokimiyati;
- d) davlat tashkilotlari.

42. «Biz shunchaki demokratik jamiyat emas, demokratik odil jamiyat qurmoqdamiz» ushbu fikrlar kimga tegishli?

- *a) I.A. Karimovga;
- b) V. Putinga;
- c) B. Yelsinga;
- d) T. Risqulovga.

43. «Ombudsman» so'zi qaysi tildan olingan?

- *a) shved;
- b) ingliz;
- c) nemis;
- d) fransuz.

44. Inson huquqlari va erkinliklarini himoya qiluvchi mansabdor shaxs yoki vakil ma'nosini anglatuvchi siyosiy atamani toping;

- *a) ombudsman;
- b) konsul;
- c) senator;
- d) parlament.

45. Xalqaro inson huquqlarini himoya qiluvchi tashkilot ombudsman O'zbekistonda qachondan beri faoliyat ko'rsatmoqda?

- *a) 1997 y 24 apreldan;
- b) 1992 y 1sentyabrdan;
- c) 1996 y 18 oktyabrdan;
- d) 1996 y 1 martdan.

46. O'zbekistonda qonunlar kim tomonidan imzolanadi?

- *a) Prezident;
- b) Parlament;
- c) Vazirlar Mahkamasi;
- d) Oliy Sud.

47. «Tarix - xalq ma'naviyatining asosi» ushbu fikrlar kimga tegishli?

- *a) I.A. Karimovga;
- b) A.Fitratga;
- c) Amir Temurga;
- d) Behbudiyga.

48. «Fuqarolik» tushunchasi qadimgi dunyoning qaysi davlatlarida paydo bo'ldi?

- *a) Yunonistonda va Rimda;
- b) O'rta Osiyoda;
- c) Angliyada;
- d) Misrda.

49. Inson bu...

- *a) ham tabiatga, ham jamiyatga mansub mavjudoddir;
- b) faqat jamiyatga mansub;
- c) faqat tabiatga mansub;
- d) ijtimoiy, siyosiy mavjudot.

50. Fuqarolarning ijtimoiy, siyosiy faolligini oshirishda jamiyatda qanday tashkilotlar muhim rol o'ynaydi?

- *a) kasaba uyushmalari, siyosiy partiyalar, turli jamg'armalar, nodavlat, notijorat tashkilotlar;
- b) faqat partiyalar va jamg'armalar;
- c) kasaba uyushmalari va tijorat tashkilotlari;
- d) faqat davlat huquqiy organlari.

51. «Kamolot» qanday tashkilot hisoblanadi?

- *a) Yoshlar ijtimoiy harakati;
- b) partiya hisoblanadi;
- c) faqat maktab o'quvchilari tashkiloti;
- d) harbiylar tashkiloti.

52. I.A. Karimov qaysi partiyalardan prezident saylovlarida o'z nomzodlarini qo'ydi?

- *a) XDP, Fidokorlar, LDP;
- b) fidokorlar, LDP;
- c) Adolat XDP;
- d) XDP, LDP.

53. Respublikada o'tkazilayotgan barcha islohotlarning asosiy maqsadi bu...

- *a) insonga munosib turmush va faoliyat sharoitlarini yaratish;
- b) siyosiy maqsadlarni ro'yobga chiqarish;
- c) tafakkurni o'stirish;
- d) aholida iqtisodiy bilimlarni shakllantirish.

54. Erkin bozor iqtisodiyotini tub belgilarini toping?

- *a) xususiy mulk, tadbirkorlik va tanlov erkinligi, shaxsiy manfaat, raqobat, erkin narx, davlatning iqtisodga aralashmasligi;
- b) erkin narx, raqobat, valyuta, narxlar belgilanganligi;

- c) davlatning bozor iqtisodiyotini nazoratga olish, narxlarning davlat tomonidan belgilanishi;
d) xususiy mulk, erkin narx, raqobat, bozorda davlat nazoratiga olinishi.

55. O'zbekistonda shakllanayotgan xususiy mulk necha turga bo'linadi?

- *a) 2;
b) 4;
c) 5;
g) 7.

56. O'zbekiston iqtisodiyoti nechanchi yildan o'sa boshladi?

- *a) 1996 y;
b) 1997 y;
c) 1998 y;
d) 1995 y.

57. O'zbekiston aholisining necha foizini yoshlar tashkil etadi?

- *a) 64 %;
b) 505;
c) 40%;
d) 70%.

58. "Qayerda oila munosabati kuchli intizomga tayansa mamlakat va millat ham shuncha kuchli va tartibli bo'ladi". Ushbu fikrlar kimga tegishli?

- *a) A.Fitratga;
b) I.A.Karimovga;
c) Alisher Navoiyga;
d) M.Qoshg'ariyga.

59. O'z-o'zini boshqarish organlarini huquqiy ta'rifi Konstitutsiyaning qaysi moddasida berilgan?

- *a) 105 -modda;
b) 64- modda;
c) 63- modda;
d) 75- moda.

60. Mahalla so'zi qaysi tildan olingan?

- *a) arab tilidan;
b) turk;
c) fors;
d) noma'lum.

61. «O'z-o'zini boshqarish shunday bir siyosiy institutki u nafaqat siyosatchilar uchun balki fuqarolar maktabidir» degan fikrni kim bildirgan?

- *a) Aleksis de Tokvil;
b) I.A.Karimov;
c) J.Vashington;
d) D.Karllayl.

62. Mahalla xayriya jamg'armasi qachon tashkil etildi?

- *a) 1992 y;
b) 1993y;
c) 1994 y;
d) 1991 y;

63. «Mahalla» atamasi qaysi davlat Konstitutsiyasida uchraydi?

- *a) O'zbekiston;
b) Qozog'iston;
c) Qirg'iziston;
d) Tojikiston.

64. Respublikamizda «Mahalla» institutlarini shakllantirishdan bosh maqsad:

- *a) davlat, hokimiyat, tuman hokimiyatini ko'pchilik vazifa va huquqlarini o'z-o'zini boshqarish organlariga berish va jamiyatni demokratiyalashtirish;
b) ma'naviyatni tiklash va tafakkurni o'stirish;
c) aholini siyosiy bilimni oshirish, iqtisodiy holatni yaxshilash;
d) terrorizmga qarshi kurashish.

65. Mustaqil O'zbekistonning tashqi siyosati qanday prinsiplarga asoslangan?

- a) kuch ishlatmaslik, boshqa davlatlarning ichki ishlariga aralashmaslik

- b) mustaqil O'zbekiston manfaatlaridan kelib chiqqan holda xalqaro huquqning qabul qilgan prinsiplari va normalarini saqlash;
- c) chegaralarni buzmaslik, tortishuvlar va muammolarni tinchlik yo'li bilan hal etish;
- *d) yuqoridagilarning barchasi.

66. MDH doirasida kollektiv xavfsizlik tizimini tuzish tashabbusi bilan chiqqan davlatni aniqlang?

- a) Rossiya;
- *b) O'zbekiston;
- c) Belorussiya;
- d) Qozog'iston.

67. Mustaqil O'zbekistonning gerbini Xumo qushi baxt va boylik ramzi bezab turibdi. Bu ramz qaysi dindand olingan?

- a) ibtidoiy diniy tasavvurlardan;
- *b) zardushtiylilikdan;
- c) buddaviylilikdan;
- d) moniychilikdan.

68. Mustaqil O'zbekistonda davlat va jamiyatning eng muhim vazifalaridan biri

- a) xalqning ma'naviy ruhini mustahkamlash va rivojlantirish;
- b) butun jamiyat birligini mustahkamlash kafolatlash;
- c) bozor iqtisodiyotini jadallik bilan shakllantirish va rivojlantirish;
- *d) a, b, c.

69. Huquqiy davlatning eng muhim prinsiplarini aniqlang?

- a) demokratik tartib;
- b) siyosiy va demokratik madaniyat;
- c) jamiyatdagi barqarorlik va hamjihatlik;
- *d) jamiyatda huquqning ustivorligi.

70. Nodavlat, notijorat tashkilotlarning asosiy vazifalari nima?

- *a) jamiyatni, o'zini-o'zi boshqarish va uni mustaqil ijtimoiy birligini ta'minlash;
- b) demokratik jamiyatni asosiy institutlarini tashkil etish;
- c) demokratik fuqarolik jamiyat barpo etish;
- d) a. b. c.

71. Ikkinchi chaqiriq Oliy Majlisining 1X-sessiyasida I.A.Karimov nutqi.

- a) Fuqarolik jamiyatini shakllantirishning muhim sharti;
- b) Kuchli davlatdan kuchli jamiyat sari;
- *c) O'zbekistonda demokratik o'zgarishlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyati asoslarini shakllantirishning asosiy yo'nalishlari;
- d) Bizning bosh maqsadimiz jamiyatni demokratlantirish va yangilash, mamlakatni modernizasiya va isloh etish.

72. Qaysi ustivor yo'nalishga fuqarolik jamiyatni shakllantirishning muhim sharti belgilangan?

- a) birinchi ustivor yo'nalish;
- b) uchinchi ustivor yo'nalish;
- *c) beshinchi ustivor yo'nalish;
- d) ikkinchi ustivor yo'nalish.

73. Nodavlat va notijorat tashkilotlar

- *a) ixtiyoriy birlashma;
- b) majburiy birlashma;
- c) siyosiy tashkilot;
- d) noan'anaviy tashkilot.

74. Demokratik jamiyat qurishning zaruriy shartini belgilang?

- a) jamiyat va ma'naviy qadriyatlar;
- *b) milliy, ma'naviy negizlarga tayanish;
- c) milliy o'zlikni anglash;
- d) ma'naviy yangilanish jarayoni.

75. Nodavlat va notijorat tashkilotlarning asosiy funksiyalari

- a) turli-tumandir;
- *b) turli ijtimoiy guruhlar va qatlamlar manfaatlarini artikulyasiya qilish;
- c) individlarning turli yo'nalishdagi qarashlar va fikrlarini bir tizimga keltiradi;
- d) biron bir tashkilotning bir qolipga solingan manfaatlar tizimi.

76. Konstitutsiyaning «Jamoat birlashmalari» bobida nima aks etilgan?

- a) Respublikada fuqarolik jamiyati qaror topishi;
- b) ko'ppartiyaviylik tizim;
- c) huquqiy, amaliy jihatlardan shart-sharoitlar yaratish;
- *d) yuqoridagilarning barchasi.

77. Kam ta'minlangan oilalarni ijtimoiy himoya qilishni kuchaytirishga oid tadbirlar to'g'risida prezident farmoni qachon qabul qilingan?

- a) 1992 y. 20 avgust;
- b) 1993 y. 15 sentyabr;
- *c) 1994 y. 24 avgust;
- d) 1994 y. 10 iyul.

78. O'zbekiston rahbariyati davlat tasarrufida bo'lgan mahalliy korxonalar, shahobchalar va ba'zi tashkilotlarni xususiylashtirish dasturini nechanchi yilda ishlab chiqdi?

- *a) 1992 yilda;
- b) 1993 yilda;
- c) 1994 yilda;
- d) 1995 yilda.

79. Mustaqil O'zbekistonda davlat va jamiyatning eng muhim vazifalaridan biri

- a) xalqning ma'naviy ruhini mustahkamlash va rivojlantirish;
- b) butun jamiyat birligini mustahkamlash, kafolatlash;
- c) bozor iqtisodiyotini shakllantirish;
- d) a, b, c.

80. O'zbekiston Respublikasida demokratiya

- *a) qonunlarga asoslanadi;
- b) qadriyatlarga asoslanadi;
- c) prezident farmonlari bilan tartibga solinadi;
- d) umuminsoniy prinsiplarga asoslanadi.

81. O'zbekistonda kimlar teng saylov huquqiga egadirlar;

- a) mahalliy millat vakillari;
- b) islomga e'tiqod qiluvchi aholi;
- *c) O'zbekiston fuqarolari;
- d) faqat O'zbekistonda tug'ilganlar.

82. Konstitutsiyaning qaysi bobida O'zbekiston Respublikasi jamoat birlashmalari haqida so'z yuritiladi?

- a) X bobda;
- *b) XIII bobda;
- c) XII bobda;
- d) XI bobda.

83. Demokratiyaning qanday shakllari mavjud?

- *a) Vakolatli, plyuralistik, majoritar;
- b) Identitar, vakolatli, avtoritar;
- c) Majoritar, identitar, plyuralistik;
- d) Izokratik, vakolatli, avtoritar.

84. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining qaysi moddasi tashqi siyosat haqida?

- a) 7-modda;
- b) 12-modda;
- *c) 17-modda;
- d) 21-modda.

85. Mintaqaviy mojoralarning ko'rinishlarini belgilang.

- a) fuqaroviy urushlar, separatizm;
- b) diniy-millatchilik urushlari;
- c) global hukmronlik harakatlari;
- *d) a va b javoblar to'g'ri.

86. O'zbekistonda hozirgi bosqichda qanday tizim qaror topmoqda?

- *a) "fuqaro-jamiyat-davlat";
- b) "jamiyat-davlat-fuqaro";
- c) "davlat-jamiyat-fuqaro";
- d) "jamiyat-fuqaro-davlat".

87. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining qaysi moddasida millatlar tengligi belgilangan?

- *a) 4-moddada;
- b) 2-moddada;
- c) 12-moddada;
- d) 41-moddada.

88. 1990 yil 24 martda...

- a) O'zbekiston Respublikasi Mustaqillik deklarasiyasi qabul qilindi;
- v) qishloq aholisiga bevosita amaliy yordam berishga navbatdagi farmon chiqdi;
- *s) boshqaruv tizimini tubdan isloh qilish, prezidentlik lavozimini joriy etish to'g'risida qaror qabul qilindi;
- d) "shaharsozlik kodeksi" qabul qilinib, maishiy xizmat va kommunikasiya ishlarini isloh qilishi boshlandi.

89. O'zbekiston BMTga qachon a'zo bo'lgan?

- a) 1992 yil 8 dekabr;
- b) 1991 yil 18 noyabr;
- *c) 1992 yil 2 mart;
- d) 1994 yil 21 iyun.

90. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida plyuralizm, fikr va qarashlar erkinligi qaysi moddada aks ettirilgan?

- a) 41 — moda;
- b) 30 — modda;
- c) 11 — moda;
- *d) 12 — modda.

91. O'zbekistonning bosh strategik maqsadi nima?

- a) Bozor iqtisodiyotiga asoslangan erkin demokratik jamiyat qurish;
- b) fuqarolar uchun munosib hayot sharoiti yaratib berish;
- c) umuminsoniy erkinliklarni ta'minlash, millatimizga mos rivojlangan yo'lini davom ettirish;
- *d) barchasi to'g'ri.

92. Mintaqada ishga solinayotgan turli, g'oyaviy, diniy mafkuraviy vositalar qaysi maqsadga yo'naltirilmokda?

- a) Ijtimoiy-iqtisodiy, madaniy-ma'rifiy bloklarni izdan chikarish;
- b) Xalqlar va millatlar o'rtasiga nizolar solish;
- c) Keskinlik o'choqlarini keltirib chiqarish, birodar va do'st davlatlar o'rtasida janjal chiqarish;
- *d) Hammasi to'g'ri.

93. O'zbekistonda faoliyat ko'rsatayotgan partiyalar, harakat va ijtimoiy—siyosiy guruhlardagi birortasining dasturiy g'oyalari yagona davlat mafkurasi bo'la oladimi?

- a) ha;
- *b) yo'q;
- c) bilmayman;
- d) ehtimol.

94. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimovning "O'zbekiston-iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirish yo'lida" nomli asari nimaga bag'ishlangan?

- a) Islohotlarning birinchi bosqichi yakunlariga;
- b) Iqtisodiy islohotlar ikkinchi bosqichining asosiy vazifalariga;
- s) Taraqqiyotning "uzbek modeli"ning asosiy tamoyillariga;
- *d) A, B, S

95. Bugungi kunda O'zbekistonda nechta milliy—madaniy markaz faoliyat ko'satmoqda?

- a) 50 tadan ortiq;
- b) 60 tadan ortiq;
- c) 70 tadan ortiq;
- *d) 100 tadan ortiq

96. "O'zbekiston — yagona vatan" degan tushunchaning mohiyati nimadan iborat.

- *a) mamlakatimizda fuqarolararo va millatlararo totuvlik, ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash;
- b) har bir oila va butun xalqning farovonligi;
- c) jamiyatda qonun ustivorligi, demokratik tamoyillarning amal qilishi.
- d) mamlakatning mustaqilligi, hududiy yaxlitligi, sarhadlar daxlsizligi.

97. 1997 yil 29 avgustda respublika Oliy Majlisining IX sessiyasida I.A.Karimovning qanday ma'ruzasi asosida yangi tahrirda "Ta'lim to'g'risida Qonun" va "Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi" qabul qilindi?

- *a) "Barkamol avlod-Uzbekiston tarakkiyotining poydevori";

- b) "Jargon dinlari tinchlik madaniyati yulida";
- s) "Markaziy Osiyo iktisod yuli";
- d) "Maktabgacha ta'lim-muassasalarni takomillashtirish".

98. Taraqqiyotning o'zbek modeli nima?

- a) O'zbekistonning o'ziga xos mustaqil taraqqiyot yo'li;
- b) uning rasional mag'zi jamiyatni inqilobiy tarzda emas, balki evolyusion — tadrijiy ravishda isloh etishdan iborat;
- c) jamiyatni isloh etishning besh tamoyili asosida rivojlanish; xalqimizning milliy davlatchilik an'analari, qadriyatlariga tayanish;
- *d) a, b, c

99. Xalqimizni turli g'oyaviy tahdidlardan asrash uchun nima qilish kerak?

- a) mafkuraviy immunitet hosil qilish;
- b) sog'lom, insonparvar mafkura bilan qurultirish;
- c) erkin fikr va komil insonni tarbiyalash;
- *d) yuqoridagilarning hammasi.

100. Bugungi kunda qanday ijtimoiy tarixiy omillar orqali dunyoni mafkuraviy jihatdan bo'lib olishga harakat qilinmoqda.

- a) buyuk davlatchilik gegemonizmi asosida;
- b) diniy mansublik asosida, etnik birlik asosida;
- c) sobiq ijtimoiy—iqtisodiy va siyosiy birlik asosida;
- *d) hammasi to'g'ri.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

2. O'zbekiston Respublikasining Konstitusiyasi. T., - 2008.
3. O'zbekiston Respublikasining oila kodeksiga sharxlar. T.: «Adolat», 2000.
4. O'zbekiston Respublikasining «Fukarolarning uzini – uzi boshkarish organlari tugrisida»gi karori, 1999 yil 14 aprel.
5. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasining «Respublika», «Maxalla» xayriya jamgarmasi faoliyatini yanada takomillashtirish chora – tadbirlari tugrisida»gi karori, 1993 yil 1 dekabr.
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Fukarolarning uzini – uzi boshkarish organlarining kullab – kuvvatlash tugrisida»gi farmoni, 1998y il, 23 aprel.
7. «Siyosiy partiyalarni moliyalashtirish tugrisida»gi O'zbekiston Respublikasi konuni. –T.: 2000.
8. O'zbekiston Respublikasining Konstitusiyasiga sharx.-T.: «O'zbekiston», 2001.
9. Karimov I.A. O'zbekiston kelajaki buyuk davlat. T.1-T.: «O'zbekiston», 1996.
10. Karimov I.A. O'zbekiston: milliy istiklol, iktisod, siyosat, mafkura. T.1., -T.: «O'zbekiston», 1996.
11. Karimov I.A. O'zbekistonning uz istiklol va tarakkiyot yuli. T.1., -T.: «O'zbekiston», 1996.
12. Karimov I.A. O'zbekiston – bozor munosabatlariga utishning uziga xos yuli. T.1., -T.: «O'zbekiston», 1996.
13. Karimov I.A. O'zbekiston iktisodiy isloxotlarni chukurlashtirish yulida. T.3., -T.: «O'zbekiston», 1996.
14. Karimov I.A. O'zbekistonning siyosiy, ijtimoiy va iktisodiy istikbolining asosiy tamoyillari. T.3., -T.: «O'zbekiston», 1996.
15. Karimov I.A. O'zbekiston ijtimoiy –iktisodiy rivojlanishining asosiy tamoyillari. T.3., -T.: «O'zbekiston» 1996.
16. Karimov I.A. Yangicha fikrlar va ishlash davr talabi. T.5.,-T.: «O'zbekiston», 1997.
17. Karimov I.A. O'zbekiston XXI asr busagasida: xavfsizlikka taxdid, barkarorlik shartlari va tarakkiyot kafolatlari. T.6., -T.: «O'zbekiston», 1997.
18. Karimov I.A. Barkamol avlod. O'zbekiston tarakkiyotining poydevori. T.6.,-T.: «O'zbekiston», 1997.
19. Karimov I.A. Tarixiy xotirasiz kelajak yuk. T.7.-T.: «O'zbekiston», 1999.
20. Karimov I.A. Ollox kalbimizda, yuragimizda. T. 7.-T.: «O'zbekiston», 1999.
21. Karimov I.A. Uzgarish va yangilanish – xayot talabi. T.8.-T.: «O'zbekiston», 2000.
22. Karimov I.A. Iktisodiyotni erkinlashtirish – farovonlik poydevori. T.9., -T.: «O'zbekiston», 2001.
23. Karimov I.A. Adolat konun ustuvorligida. T.1., -T.: «O'zbekiston», 2002.
24. Karimov I.A. Xayotimizning tarakkiyotimizning xukukiy asosi. Biz tanlagan yul – demokratiya tarakkiyot va ma'rifiy dunyo bilan xamkorlik yuli. T.11.,-T.: «O'zbekiston», 2003.
25. Karimov I.A. O'zbekistonda demokratik uzgarishlarni yanada chukurlashtirish va fukarolik jamiyati asoslarini shakllantirishning asosiy yunalishlari. T.11.,-T.: «O'zbekiston», 2002.
26. Karimov I.A. O'zbekiston XXI asrga intilmokda. – T.: «O'zbekiston» 2000.
27. Karimov I.A. Milliy davlatchilik, istiklol mafkurasini va xukukiy madaniyat tugrisida. T.: «O'zbekiston», 1999.
28. Karimov I.A. Vatanimiz tinchligi va xavfsizligi uz –kuch-kudratimizga, xalkimizning xamjixatligi va bukilmas irodasiga boglik. T.: «O'zbekiston», 2004.
29. Karimov I.A. El – yurtga xalol, vijdodan xizmat kilish, xar bir raxbarning mukaddas burchi. Andijon viloyat xalk deputatlari kengashining navbatdan tashkari sessiyasida suzlagan nutki. «Ishonch», 2004 yil, 26 may.
30. Karimov I.A. Tinchlik va xavfsizligimiz uz kuch- kudratimizga, xamjixatligimiz va kat'iy irodamizga boglik. T.: 2004 yil 12 tom.
31. Karimov I.A. Uzbek xalki xech kachon xech kimga karam bulmaydi. T.: 2005, 13 –tom.
32. Karimov I.A. Inson uning xukuk va erkinliklari oliy kadriyat. T.: 2006 yil 14 –tom.
33. I.A.Karimov O'zbekistonda iktisodiy isloxotlarni yanada chukurlashtirish yulida. — Toshkent, “O'zbekiston” 1995 yil.

34. I.A.Karimov O'zbekistonning siyosiy-ijtimoiy va iktisodiy istikbollarining asosiy tamoyillari. —Toshkent, «O'zbekiston», 1995 y., 6-57 betlar.
35. I.A.Karimov. Inson manfaatlarini ta'minlash, ijtimoiy ximoya tizimini takomillashtirining ustuvor vazifalari. Toshkent, «O'zbekiston», 2006 yil.
36. I.A.Karimov. Demokratik xukukiy davlat, erkin iktisodiyot talabalarini tulik joriy etish, fukarolik jamiyati asoslarini kurish – farovon xayotimiz garovidir. Toshkent. «O'zbekiston» 2007 yil.
37. I.A.Karimov. Mamlakatimiz tarakkiyoti va xalkimizning xayot darajasini yuksaltirish – barcha demokratik yangilanish va iktisodiy isloxotlarimizning pirovard maksadidir. Toshkent, «O'zbekiston» 2007 yil
38. I.A.Karimov. Shanxay xamkorlik tashkiloti davlat raxbarlari kengashining kengaytirilgan tarkibidagi majlisida suzlagan nutki. Toshkent, «O'zbekiston», 2007 yil.
39. I.A.Karimov. Jamiyatimizni erkinlashtirish, isloxotlarni chukurlashtirish, ma'naviyatimizni yuksaltirish va xalkimizning xayot darajasini oshirish – barcha ishlarimizning mezon iva maksadidir. Toshkent, «O'zbekiston» 2007 yil.
40. I.A.Karimov. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. Toshkent, «Ma'naviyat», 2008 yil.
41. «Yoshlar yili» Davlat dasturi. Toshkent, 2008 yil.
42. Karimov I.A. Mamlakatni modernizasiya qilish va iqtisodiyotimizni barqaror rivojlantirish yo'lida. T. 16. – T., 2008. – B. 368.
43. Karimov I.A. Konun va adolat ustuvorligi faoliyatimiz mezoni bulsin. Surxandaryo vilyati xalk deputatlari Kengashining navbatdan tashkari sessiyasida suzlagan nutki. «Xalk suzi», 2004 yil 2 iyun.
44. Karimov I.A. Bu maqaddas Vatanda azadir inson. G'.G'ulom nomidagi nashriyot. T., 2010. –B. 32-36, 103-107.
45. Karimov I.A. «Mamlakatimizda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasi» 12 noyabr 2010 yil ma'ruzasi
46. Karimov I.A. «Mamlakatimizni modernizasiya qilish yo'lini izchil davom ettirish – taraqqiyotimizning muhim omilidir» O'zbekiston Respublikasi Konstitusiyasining 18 yilligi. 7 – dekabr 2010 yil ma'ruzasi.
47. Karimov I.A. BMT sammitining Mingyillik rivojlanish maqsadlariga bag'ishlangan yalpi majlisidagi nutqini o'rganish bo'yicha 2010 yil 20 – sentyabr.
48. Forobiy Abu Nosr. Fozil odamlar shaxri. T.Abdulla Kodiriy nomidagi «Xalk merosi» nashriyoti, 1993.
49. Alisher Navoiy «Maxbub – ul - kulub» T.: «Adabiyot» nashriyoti, 1996.
50. Mirzo Ulugbek. Turt ulus tarixi. T.: 1998.
51. Azizxujayev A.A. Davlatchilik va ma'naviyat.-T.: "Akademiya". 1997.
52. Azizxujayev A.A. Demokratiya-xalk xokimiyati demakdir.-T.: 1996
53. Azizxujayev A.A. Mustakillik: kurashlar, iztiroblar, kuvonchlar.T.: "Shark", "Akademiya". 2001.
54. Azizxujayev A.A. Chin uzbek ishi.T.: "Akademiya", 2003.
55. Xalilov E.O'zbekiston Respublikasining Konun chikaruvchi oliy organi: soxta vakillikdan xakikiy parlament – tizimiga kadar. – T.: «O'zbekiston», 2001.
56. Levitin L.Karlayl S. Islom Karimov – yangi O'zbekiston Prezidenti. – T.: «O'zbekiston», 1996.
57. Gulomov S., Usmonov K. Asrlarga teng yillar. – T.: «UAJBNT», 2001.
58. Levitin L. O'zbekiston tarixiy burilish pallasida. – T.: «O'zbekiston», 2001.

KUSHIMCHA ADABIYOTLAR:

1. Abduraxmonov Abulxayr. Saodatga eltuvchi bilim. – T.: «Movarounnaxr», 2003.
2. Abulkosimov X.P., Vaxobov A.V., Raximov D.N., Norboyev B.I. O'zbekistonda iktisodiy isloxotlarni chukurlashtirish va iktisodiyotni erkinlashtirish yullari. – T.: TDTU, 2001.
3. Abulkosimov X.P. Xasanov R.R., Farmonov I. O'zbekistonda mulkini davlat tasarrufidan chikish va xususiylashtirish va iktisodiyotni erkinlashtirish yullari. – T.: TDTU nashriyoti, 2003.
4. Abduraximova N.A., Ergashev F.R. Turkistonda chor mustamlaka tizimi. – T.: «Akademiya», 2002.

5. Amir Temur jaxon tarixida. YuNESKO. – Parij, 1996.
6. Barkamol avlod O'zbekiston tarakkiyotining poydevori. – T.: «Shark», 1997.
7. Vatan tuyogusi. – T.: «O'zbekiston», 1996.
8. Devid Bitem, Kevin Boyl. Demokratiya: 80 savolga 80 javob – T.: 2001.
9. Gadoyboyev A. Obod maxalla – adolatli, demokratik jamiyat tayanch. Demokratlashtirish va inson xukuklari. 2003, №1.
10. Jalilov Sh. Kuchli davlatdan – kuchli jamiyat sari: Tajriba taxlil, amaliyot, - T.: «O'zbekiston», 2001.
11. Jurayev S. Fukarolik jamiyati: nazariya va amaliyot. (Ilmiy taxliliy makolalar tuplami). – T.: 2003.
12. Jumayev R.S. Davlat va jamiyat: demokratlashtirish yulida. – T.: «Shark», 1998.
13. Zoirov S. Xukukiy davlat va fukarolik jamiyat sari: «O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimov asarlar asosida». - T.: «Mexnat», 1999.
14. Ijtimoiy yunaltilgan bozor iktisodiyoti. – T.: «Shark», NMK, 1996.
15. Konstitutsiya va konun ustunligi – O'zbekiston tarakkiyotining kafolati. – T.: «Adolat», 2000.
16. Ma'naviy – ma'rifiy islohotlar davlat siyosatining asosiy ustuvor yunalishidir. T.3 O'zbekiston.
17. Mustakillik va ijtimoiy tarakkiyot. T. «O'zbekiston», 1998.
18. Milliy istiklol goyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar. – T.: 2000.
19. Nazarov K. Kadriyatlar falsafasi. – T.: 1997.
20. Norboyev T. Demokratiya jamiyat shakllantirishida siyosiy muxolifat tushunchasi. «Demokratlashtirishda va inson xukuklari» jurnali, 2003 yil 30 son.
21. Otamurodov S. Jamiyat siyosiy xayotini erkinlashtirish. Jamiyat va boshkaruv. 2 – son, 2003.
22. Otamurodov S., Kuvvatov N. Kuchli davlat – kuchli jamiyatga: Oliy ukuv yurtlari uchun ukuv kullanma. (Mualliflar jamoasi). Istiklol, demokratik fukarolik jamiyati. T. 6 1997.
23. Ortikov N. Ma'naviyat: Milliy va umuminsoniy kadriyatlar. – T.: 1997.
24. Ogox bulaylik. – T.: «Akademiya», 1999.
25. Safarov O., Maxmudov M. Oila ma'naviyati. – T.: «Ma'naviyat», 1998.
26. Sa'dullayev A., Aminov., Mavlonov U., Norkulov N. O'zbekiston tarixi: davlat va jamiyat tarakkiyoti. – T.: «Akademiya», 2000.
27. Sulaymonova F. Shark va Garb. – T.: «O'zbekiston», 1997.
28. Tarix, mustakillik, milliy goya. – T.: «Akademiya», 2001.
29. Turakulov M. Jamiyat xayotini demokratlashtirish. «Jamiyat va boshkaruv», 2003 yil 3- son.
30. Turtinchi xokimiyat. O'zbekiston Respublikasining konunlari, karorlari va boshka xujjatlar tuplami. – T.: «O'zbekiston».
31. Xolbekov A. Demokratiya va ijtimoiy adolat. Jamiyat va boshkaruv, 1998, № 1.
32. Sharifxujayev M. O'zbekistonda ochik fukarolik jamiyati. – T.: «Shark», 2003.
33. Ergashev I., Sharipov B., Jabborov M., Jamiyatni erkinlashtirish va ma'naviyat – T.: «Akademiya», 2001.
34. Ergashev I. Tarakkiyot falsafasi. – T.: «Akademiya», 2000.
35. Ergashev I. O'zbekistonda demokratik jarayonlar: uydirma va xakikat. «Xalk suzi», 9 fevral, 2001.
36. O'zbekiston Respublikasining oila kodeksiga sharxlar. – T.: «Adolat», 2000.
37. Ulmasov A. «Oila iktisodi», - T.: «O'zbekiston», 2001.
38. Kigrizboyev M. Fukarolik jamiyati: siyosiy partiyalar, siyosiy mafkuralar, siyosiy madaniyatlar. – T.: «Shark», 1998.
39. Kirgizboyev M. Uzini-uzi boshkarish organlari – fukarolik jamiyatining asosi. Demokratlashtirish va inson xukuklari, 2003, №1.
40. Gulomov M. Maxalla – fukarolik jamiyatining asosi. – T.: «Adolat», 2003.
41. Xusniddinov Z. Islom – yunalishlar, mazxablar, okimlar. – T.: «Mavarounnaxr», 2000.
42. 1998 yil – Oila yili. – T.: «O'zbekiston», 1998.

O'ZBEKISTON ALOQA VA AXBOROTLASHTIRISH AGENTLIGI
TOSHKENT AXBOROT TEXNOLOGIYALARI UNIVERSITETI
SAMARQAND FILIALI

Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrası

«O'ZBEKISTONDA DEMOKRATIK JAMIYAT QURISH
NAZARIYASI VA AMALIYOTI»
(Ma'ruzalar matni)

Tuzuvchi: Yu.N.Abdullayev

Samarqand – 2011

MA'RUZA MASHG'ULOTLARI

1-MAVZU: O'ZBEKISTONDA DEMOKRATIK JAMIYAT KURISH NAZARIYASI VA AMALIYOTI FANINING PREDMETI MAKSAD VA VAZIFALARI.

Reja:

1. O'zbekistonda demokratik jamiyat qurish nazariyasi va amaliyoti fanining predmeti.
2. O'zbekistonda demokratik jamiyat qurish nazariyasi va amaliyoti fanining maqsadi va vazifalari.
3. Fanning asosiy tushunchalari va uning qonuniyatlari.
4. O'zbekistonda demokratik jamiyat qurishning umumjahon e'tirof etgan qonuniyatlari va uning o'ziga xos taraqqiyot yo'lining mavjudligi.

O'zbekistonda demokratik jamiyat qurish kabi oliy maksadning tanlanishi mustakillik bilan bog'liq. Mustakillik kulga kiritilmaganda, O'zbekiston uz tarakkiyot yulini uzi tanlay olmas edi. Mustakillikning kulga kiritilishi O'zbekiston oldida mas'uliyatli vazifani kuydi.

O'zbekistonning uz mustakilligi kulga kiritishi olamshumul tarixiy vokeadir. Uning buyuk maxsuli bulgan "O'zbekistonda demokratik jamiyat kurish nazariyasi va amaliyoti" fani uziga xos jixatlari bilan ajralib turuvchi ilmiy bilimlarining majmui bulishi, shu bilan birga, uning muayyan soxasiga oid asosiy goyalar tizimi xamdir. Bu tizimda ijtimoiy xodisalar va vokealar, ular urtasidagi muxim alokalar va boglanishlar anik vokelik bilan chambarchas xolda tadmiki etiladi. Shu nuktai nazardan karaganda, " O'zbekistonda demokratik jamiyat kurish nazariyasi va amaliyoti" fanining predmeti, O'zbekistonda demokratik fukarolik jamiyatining shakllanishi, bunyod etilishi va amal kilish konuniyatlari, uslublari, obykti, O'zbekistonda jamiyat xayoti vokealari, urganish tajriba, boshka ta'riflar xam mavjud. Masalan, " O'zbekistonda demokratik jamiyat kurish nazariyasi va amaliyoti " fanining predmeti jaxon sivilizasiyasining tarixiy tajribalariga asoslangan va respublikamizning uziga xos xususiyatlarini xisobga olgan xolda odil, demokratik davlat va fukarolik jamiyatini barpo etishning nazariy masalalarini tadmik etadi, xamda uni amaliyotlar uchun dastur sifatida taklif etish bilan shugullanadi. "O'zbekistonda demokratik jamiyat kurish nazariyasi va amaliyoti" fani ijtimoiy mavkelikni uziga xos konuniyatlarini kashf etish asosida jamiyatdagi jarayon va xodisalarni taxlil kilish, tushuntirish va ilmiy xulosalar chikarish bilan shugullanadi, shu bois, ushbu fan xozirgi ijtimoiy extiyoj sifatida vujudga keldi va shakllanmokda. Shu bilan birgalikda, barcha ijtimoiy-siyosiy fanlarni ijtimoiy tarakkiyotdagi urnini belgilaydi va xatto dunyokarashini rivojlantirishga katta xissa kushishi mukarrar. U uzining mantikiy tuzilishiga, xamda ilmiy taxlil usullari va vositalariga kura mustaxkam nazariy manbaga asoslanadi. Bu urinda birlashgan millatlar tashkiloti (BMT)ning 1984 yil 10 dekabrda kabul kilingan "Inson xukuklari umumjaxon deklarasiyasi"ning kirish kismidan olingan kuyidagi koidalarni keltirish urinlidir:

Bosh Assambleya inson xukuklari umumjaxon deklarasiyasini barcha xalklar va davlatlar tomonidan bajarishga intilish zarur bulgan vazifa sifatida e'lon kiladi. Bundan muddao shuki, xar bir inson va jamiyat xamisha ana shu deklarasiyani nazarda tutib, ma'rifat va ilm yuli bilan uni xurmat kilishga intilishlari kerak.

Utgan yillar davomida ushbu xujjat jaxon jamoatchiligi urtasida tan olindi va uning asosida demokratik davlatlarning Konstitusiyalari ishlab chikildi, demak, mazkur deklarasiya va Konstitusiyalar demokratik, odil davlat va fukarolik jamiyati kurishning muxim mezoni va fanning nazariy asosi bulib xizmat kiladi, deyishimiz mumkin.

Tuplangan tajribalar shundan dalolot beradiki, xar bir millat va davlat uzining rivojlanish jarayonida erkin bulishi, mustakil xarakat kilishi bilan bir katorda, xalkning tarixiy an'alariga chunonchi davlatchilik, ijtimoiy xayot, insoniylik tugrisidagi uziga xos tartiblariga asoslanmogi lozimdir.

Jaxonda ideal demokratik jamiyat xam, xukukiy davlat xam yuk. Xar bir muayyan demokratik jamiyat va xukukiy davlat uziga xos bulgan xususiyatlarga ega. Fanimiz mana shu muxim xulosaga tayangan xolda, uning axamiyatini O'zbekiston timsolida tushuntirishga va kursatishga intiladi. U sinfiylik va partiyaviylik goyalari bilan mutlok xoli bulib unda iktisodni mafkuradan ustun kuyish,

insoniylik, milliy istiklol va tiklanish, ijtimoiy-siyosiy barkarorlikni goyalari muxim urinni egallaydi. Shu jixatdan olganda utish davrining muxim xususiyatlari mazkur fanda yaxlit tarzda yakkol va anik shaklda mujassam ravishda uz ifodasini topadi.

Demokratik jamiyat kurish sharoitida nazariy bir yoki bir necha tor doiradagi ijtimoiy-siyosiy guruxlarning shu jumladan yagona millatning manfaatlarinigina emas balki butun insoniyatning yuksalinishini xizmat kiladigan goyalarga tayanish lozim buladi. Zero, xozirgi ilm-fan, texnika rivoji va tarakkiyotining ustuvor yunalishlari insoniyatning yer yuzida kanday ijtimoiy-siyosiy vaziyatda yashashi va faoliyat kursatish masalasini kundalang kilib, kuymokda. Agar ushbu muammolarni xal etish uzaro makbul va manfaatli yullar bilan amalga oshirilmasa, aksincha sinfiy manfaatlar nuqtai-nazaridan xal kilingan, ushbu bashariy xalokat mukarrardir. Bu xalokatni oldini olish endilikda jamiyatda tutgan ijtimoiy urni va mavkeidan kat'i nazar, barcha insonlarga boglik. Uni bartaraf etish sinfiy va guruxiy manfaatlarni ustun kuyishni inkor etadi. Natijada ijtimoiy totuvlik murosat-madora birinchi va xal kiluvchi uringa chikadi. Kiyomat koyimga kiyoslanadigan yadro urushi va ekologik xalokatgacha borib yetmaslik uchuch xar kanday muammolarni uzaro manfaatli kelishuv yuli bilan xal kilish ijtimoiy konuniyatlarga aylanadi. Shunga kura fanning nazariy va metodologik asoslariga yangicha zamonaviy fikrlash talablari bilan yondoshish zarur.

Bu umuminsoniy kadriyatlarning bir bulagi milliylikni sinfiylikdan va shovinistik baynalminalchilikdan ustun kuyishdir. Zero bu muammolarni xal etmay demokratik jamiyat kurish uning mafkurasi va nazariyasi muammolarini yechish gayritabiidir.

Yukoriga asoslangan xolda "O'zbekistonda demokratik jamiyat kurish nazariyasi va amaliyoti" fanining asosiy vazifasi va uning uziga xos tomoni shundaki, u jamiyatni yaxlit, bir butun ijtimoiy jarayon sifatida urganadi xamda xozirgi davrda mos ravishda tadjik etadi.

O'zbekistonda demokratik jamiyat kurish fanining maksadi va vazifalari bilish, nazariy umumlashtirish, dunyokarash, tarbiya, aksiologiya yunaltirish va v.b. Fukarolarning erkinligi, xukuklarining tan olinishi va ximoya kilinishi. Burchlarga rioya etilishi va bajarilishi, fukaro jamiyat-davlat urtasidagi uzaro munosabat. Fanning asosiy tushunchalari va uning konuniyatlari. Ijtimoiy gumanitar fanlarga tegishli bulgan umumiy tushunchalar.

O'zbekistonda demokratik jamiyat kurish nazariyasi va amaliyoti fanining siyosiy-xukukiy fanlar bilan bevosita bog'liq tushunchalari ularni xisobga olish va farklashning zarurligidir.

Ushbu fanning nazariy masalalari Karimov I.A "Konun va adolat ustuvorligi faoliyatimiz mezon bulsin", Azizxujayev A.A "Davlatchilik va ma'naviyat", Kirgizboyev "O'zbekistonda kuchli davlatdan kuchli jamiyat sari utish, demokratik jamiyat kurishning ustuvor yunalishlari" nomli asarlarida xamda Prezidentning nutklarida uz aksini topgan, ular respublikamizda yangi jamiyat kurishning istikboli dasturi bulib xizmat kiladi.

O'zbekistonda demokratik jamiyatni barpo etishda jaxon xalklarining tarixiy tajribalari, xalkimizning boy va kadimiy merosi xamda sharkona turmush tarzining uziga xos jixatlari shuningdek komil insonni tarbiyalash bilan boglik ilmiy-falsafiy karashlar va amaliy tajribalarini xam fanning nazariy asosi sifatida urganish mumkin.

Odil demokratik jamiyat kurishga intilish borasida O'zbekiston xalklari uzining boytarixiy meroslariga ega. Kadimgi Shark mutafakkirlari va xukumdorlari adolatli jamiyat kurish uchun avvalo konunlarga amal kilinishi va shu yul orkali xukukiy davlat kurishni ta'kitlaganlar sharkning buyuk faylasufi olimi Abu Nosir Farobiy uzining "Fozil odamlar shaxri" nomli risolasida: "Adolat xukmdor yangi konun kabul kilayotganida axolining barcha tabakalar va adolatlari baxt-saodat, shodu xurramlik keltirishini albatta xisobga oladi" deb bashorat kilgan.

O'zbekistonda odil, demokratik jamiyatni barpo etish turk xokonlari, somoniylar va temuriylar davrlaridagi davlatchilikka taalukli bulgan boy tarixiy tajribalarni chukurrok va kengrok urganish xam katta axamiyatga ega. Mazkur davrlarda yaratilgan ijtimoiy-siyosiy, falsafiy va xukukiy goyalar uz mazmuniga kura demokratik jamiyatning moxiyatini ifoda etadi. Bundan tashkari "O'zbekistonda demokratik jamiyat kurish nazariyasi va amaliyoti" fani inson manfaati, erkinligi va kadr-kimmatiga xizmat kiluvchi tinchlik, mexnat, ozodlik, birodarlik, adolat va baxt kabi umuminsoniy kadriyatlarga asoslanib, demokratik jamiyat kurishning umumbashariy ilgor goyalarini amalga oshirishning kulay usuli va yunalishlarini uzida aks ettiradi.

Kursni urganishning asosiy manbalari O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining qaror va konunlari, Respublika Prezidentning Farmonlari, xukumat qaror va Farmonlari va boshkalar xisoblanadi.

Yukoridagi manbalardan foydalanib kelajak sari intilish, tarakkiyot va yuksalishning ta'minlanishi uchun respublikamizda amalga oshirilayotgan tub uzgarishlarning nazariy asoslarini amaliy uslublarini tushunib olish va uzlashtirish goyat muximdir. Ushbu maksadlarda erishishda xalkimiz va yoshlarimizning ijtimoiy faolligini oshirishda O'zbekistonda demokratik jamiyat kurish nazariyasi va amaliyoti kursining ahamiyati katta. Unda O'zbekiston misolida demokratik, xukukiy davlat va yangi jamiyatga xos bulgan xodisa va voqealar, jarayonlar, kulga kiritilgan yutuklar, saboklar umumiy taxlil kilinadi. "O'zbekistonda demokratik jamiyat kurish nazariyasi va amaliyoti" fani milliy istiklol, mustakillikning mevasidir. Tub isloxotlar, yangi jamiyatni barpo etish, jaxon xamjamiyatiga kushilish xozirgi davr talabi ekan bu jarayonda yuzaga kelgan iktisodiy ma'naviy muammolarning ongli yechimini, ijtimoiy faolligini shart kilib kuyadi.

Xulosa sifatida kuyidagilarni ta'kidlash mumkin:

O'zbekistonda demokratik jamiyat kurish kabi oliy maksadning tanlanishi mustakillik bilan boglik. Mustakillik kulga kiritilmaganida, O'zbekiston uz tarakkiyot yulini uzi tanlay olmas edi. Mustakillikning kulga kiritilishi O'zbekiston oldida mas'uliyatli vazifani kuydi.

O'zbekiston kanday davlat kuradi? Dunyo jamoatchiligi xam bunga aloxida e'tibor bilan karadi. O'zbekistonning istikloli va insonlarning takdiri xam, ularning kanday xayot tarziga ega bulishi, milliy-ma'naviy meros bilan umumbashariy tamoyillarning uygunligini ta'minlash xam, uning oldida kundalang bulib turgan davlatchilik kurulishining kanday asosda amalga oshirilishi bilan bevosita boglik edi.

O'zbekiston islomiy davlat kurishni emas, dunyoviy davlat kurish yulini tanladi. Buning xam uziga xos sabablari mavjud. Buning uchun dunyoviy davlatning islomiy davlatdan farkli jixatlarini, uning afzalliklarini bilish muxim ahamiyat kasb etadi.

Ma'lumki, O'zbekiston Urta Osiyoda islomga e'tikot kiluvchi eng kadimiy zaminlardan biri bulishi bilan birga, musulmonchilik ilmining islom olamida xamma tan olgan an'analariga xam ega. Islom madaniyati bir necha asrlar davomida uzbek xalki ma'naviyatining asosi bulib kelgan, xozir xam shunday. Shu bilan birga, Prezident I.A. Karimov, O'zbekiston uchun mamlakatni dunyoviy davlat kurish yulidan borishi aloxida ahamiyat berib kelmokda. Bu demokratik davlat kurulishida muxim. Bu masalada I.A.Karimov shunday deydi: Biz, din bundan buyon xam axolini eng oliy ruxiy, axlokiy va ma'naviy kadriyatlardan tarixiy va madaniy merosdan baxramand kilish tarafdorimiz. Lekin biz xech kachon kurashga, siyosat, iktisodiyot va konunshunoslikka aralashishi uchun bayrok bulishga yul kuymaymiz. Chunki bu xolni davlatimiz xavfsizligi, barkororligi uchun jiddiy xavf-xatar deb xisoblaymiz.¹

O'zbekiston Konstitusiyasida "Dunyoviy davlat" degan atama yuk bulsada, uning moxiyati bir kancha moddalarda berilgan deb aytish mumkin. Masalan: "Diniy tashkilotlar va birlashmalarining davlatdan ajratilgan... davlat diniy birlashmalarining faoliyatiga aralashmaydi" (61-modda) "...Diniy ruxdagi siyosiy partiyalarning xamda jamoat birlashmalarining tuzilishi va faoliyati takiklanadi" (57-modda), "...Xech kaysi mafkura davlat mafkurasi sifatida urnatilishi mumkin emas" (12-modda).

Dunyoviy davlat kanday tamoyilga tayanadi:

1. Inson xukuklari va davlat suvereniteti goyalariga asoslanadi.
2. Demokratiya va ijtimoiy adolatni e'tirof etadi:
3. Xalkaro xukukning umume'tirof etilgan koidalari ustunligi tan olinadi:
4. Fukarolarning munosib xayot kechirishlarini ta'minlash maksadi:
5. Insonparvar demokratik xukukiy davlat barpo etishni kuzlaydi:
6. Uzbek davlatchiligining tarixiy tajribasiga tayanadi:
7. O'zbekistonda davlat va jamiyat kurulishining xukukiy asoslari uning Konstitusiyada belgilab kuyiladi va unga tayanib ish olib borishni anglatadi.

¹ I.A. Karimov O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida T.6., 1998. 59-bet

"Mustakillik, O'zbekiston xalki xayotida yangi tarixiy davrni boshlab beradi. Uz mustakilligini, erkini kulga kiritgan xar bir xalk uz tarakkiyot yulini izlaydi, yangi jamiyat bunyod etishda uz andozasini ishlab chikishga xarakat kiladi"² O'zbekiston xam uzining milliy davlatiga xos bulgan siyosiy, ijtimoiy, iktisodiy, ma'naviy kamolot va tarakkiyot yulini belgilab oldi. Bu:

"...bozor iktisodiyotiga, ochik tashki siyosatga asoslangan demokratik xukukiy davlatni, fukarolik jamiyatini barpo etish"³ degan goyada uz ifodasini topdi. Xamda bu jamiyatning oldida turgan maksadni ta'kitlar ekan I.A. Karimov shunday deydi: "Biz kuradigan jamiyat O'zbekiston xalkining munosib turmushini, xukuklari va erkinliklarini kafolotlash, milliy kadriyatlarimiz va madaniyatimiz kayta tiklanishini; insonning ma'naviy axlokiy barkamolligini ta'minlash kerak"⁴. Bu yerda gap umumiy demokratik jamiyat kurulishi tugrisida ketmaganligini anik xisobga olish muxim. Asosiy maksad "O'zbekistonda demokratik jamiyat kurish naziriyasi va amaliyoti" tugrisida bormokda. Shuning uchun xam O'zbekiston kurayotgan demokratik jamiyatning boshka jamiyatlardan farkli jixatlari xamda umumiy tomonlarini xam aniklash muxim.

Masalan: O'zbekiston demokratik jamiyat kurish yulini tanlar ekan, uning totalitar tuzimida kaysi jixatlari bilan fark kiladi?

O'zbekiston Respublikasining Konstitusiyasi:

1. Kommunistik mafkuraga tayanilmaganligi bilan;
2. Sinfiylik, partiyaviy tamoyillaridan mutlako begonaligi bilan;
3. Inson-eng ulug ne'mat degan fikrga asoslanganligi bilan;
4. "Davlat-jamiyat-fukaro" munosabatidan tubdan fark kiladigan "fukaro-jamiyat-davlat" urtasidagi uzaro munosabatning okilona xukukiy asosida kuyilganligi bilan ajralib turadi.

Demokratiya O'zbekiston ijtimoiy-siyosiy xayoti tarixida tushunish kiyin bulgan konsepsiyalardan biridir. O'zbekiston milliy dalatchiligi tarixida "demokratiya" tushunchasi uchramaydi. Lekin, 3000 yillik tarixga ega bulgan bugungi O'zbekiston uchun, uning kurinishlari, "Demokratik tamoyillarning negizlari bulmagan degan xulosa kelib chikmaydi".

"Avesto" (e.o. YII-YI), Beruniy, Xorazmiy, Siyosatnoma (XI asr), "Komusnoma", "Xidoya", "Kutatgu bilig", A. Temur tuzuklari, "Shayboniynoma", "Xorazm shajarasi", A.Navoiy asarlari, M.Ulugbek "Turt ulus tarixi"da x.k.

1. Chor Rossiyaning istilosi (1860-1917) davridagi ijtimoiy xayot;
2. Mustabid Sovet davri. Soxta demokratiya davri buldi. (1918 yidan 1991 yilgacha);
3. Mustakil-yangi O'zbekiston davlatining tashkil topishi. (1991 yildan ... xozirgacha);
4. "Demokrati" xalk xokimiyati degan lugaviy ma'noni bildiradi;
5. Demokratiyaning vazifasi-fukarolarning xukuklari tan olinadigan va ximoya kilinadigan, ularning burchlariga rioya etiladigan va bajariladigan jamiyatni kurishdan iborat bulgan va shunday bulib koladi. Lekin, xozirgacha xech kim bunga mukammal erishmagan, fakat unga maksimum xarakat kiladi;
6. Demokratik boshkaruvda siyosiy xayotda ishtirok etish nafakat fukarolarning xukuki, balki ularning burchlari xamdir.

Demak, demokratik jamiyat- fukarolarning xukuklari tan olinadigan va ximoya kilinadigan, ularning burchlari rioya etiladigan va bajariladigan, boshkaruvda fukarolar faol ishtirok etadigan jamiyatdir.

Demokratik jamiyat kullaydigan tushunchalarning urganishda kuyidagi uchta jixatni xisobga olish kerak

- 1) Ijtimoiy gumanitar fanlarga tegishli bulgan umumiy tushunchalarni: masalan: jamiyat, sivilizasiya, erkinlik, xukuk, konun, madaniyat, tarakkiyot, demokratiya.
- 2) Ijtimoiy siyosiy fanlar bilan yakin bulgan tushunchalar siyosiy xokimiyat, siyosiy tashkilotlar, siyosiy tizim, siyosiy rejim, siyosiy plyuralizm, siyosiy ong, siyosiy madaniyat v.b.
- 3) Kuprok O'zbekiston bilan boglik xolda ishlatiladigan tushunchalar:

² I.A.Karimov O'zbekiston kelajagi buyuk davlat T., O'zbekiston. 1992. 35 bet

³ O'sha joyda 36-bet

⁴ O'sha joyda

O'zbekistonda demokratik jamiyat kurish nazariyasi va amaliyoti fani urganadigan tayanch tushunchalar: "O'zbekistonning uziga xos va mos tarakkiyot yuli", erkinlik, mustakillik, demokratiya, konun ustuvorligi, "demokratik davlatchilik", "jamiyat tugrisidagi karashlar", "demokratik jamiyatning ma'naviy negizlari", "milliy-ma'naviy kadriyatlar". "O'zbekiston iktisodiy xayotining demokratiyalashuvi, ijtimoiy xayot va demokratik kadriyatlar", "O'zbekistonda fukarolik jamiyati kurilishi", "ozod va obod Vatan, erkin va farovon xayot", "O'zbekiston va jaxon xamjamiyati".

Predmeti: O'zbekistonda demokratik fukarolak jamiyatning shakllanishi, karor topishi va amal kilinishi konuniyatlar;

Obyekti: O'zbekiston jamiyati xayoti soxalari;

Uslublari: Tajriba, kiyosiy taxlil, emperik-sosiologik va ilm-fanining boshka zamonaviy uslublari;

Vazifasi: Bilish, nazariy, dunyokarash, tarbiya, aksiologik, safarbar etish.

Masalan: ong muammosi;

Falsafa: Ongning insonga xos xususiyat jamiyat rivojining muxim omili sifatida;

Sosiologiya: Gurux ongi muammosi sifatida;

Politologiya: Siyosiy ong;

Xukukshunoslik: Xukukiy ong;

Demokratik jamiyat: Demokratik ong kurinishida urganadi;

Konuniyatlari: Umumiy konuniyatlarga tayanadi va xususiy, aloxidalikni xosobga oladi.

Masalan: O'zbekistonda demokratik jamiyat kurilishining uziga xos mos bulishi konuni.

1. "Demokratik jamiyat kurilishida milliy xususiyalari xisobga olish konuni";
2. "Demokratiya jamiyat kurilishining milliy-ma'naviy kadriyatlar bilan boglikligi";
3. "Uziga xos xususiyatlarini O'zbekiston iktisodi, ijtimoiy-siyosiy xayoti bilan alokadorlig konuni";
4. "O'zbekistonda demokratik jamiyat kurilishining umumbashariy konuniyatlari".

Xozirgi zamon milliy demokratik davlatga xos jixatlar:

1. Demokratik normalarga tayanadigan xukukiy davlat;
2. Demokratiyaga zid bulmagan xolda tarixiy an'analar va jamiyat xayotining muxim soxalaridagi milliy xususiyatlar saklanadi;
3. Barcha fukarolarning tengligiga asoslangan milliy siyosatga olib boradi;
4. Uning geosiyosiy mavkei iktisodiy, ma'naviy va xarbiy texnik imkoniyatiga, saloxiyatiga mos buladi;
5. Fukarolar ijtimoiy ongida demokratik tafakkurga amal kiladi;
6. Mustakillik ichki va tashki siyosatga olib boradi;
7. Uz tarakkiyot yulini mustakil tanlaydi va amalga oshiradi;
8. Uz kobugida yashash mumkin emasligi koidasiga tayanadi. Ochik demokratik davlat xisoblanadi.

2- MAVZU: MUSTAKILLIK VA DEMOKRATIK JAMIYAT BARPO ETISHNING «O'ZBEK MODELI».

Reja:

1. O'zbekiston zaminida adolatli jamiyat to'g'risidagi qarashlar.
2. I.A.Karimov tomonidan ishlab chikilgan «o'zbek modeli»da demokratik jamiyat qurishga doir tamoyillar.
3. «Dunyoviy davlat» va «milliy davlatchilik» tushunchalari.
4. O'zbekistonda demokratik jamiyat qurilishi jarayonida inson erkinligi, huquqlari va manfaatlarining ustuvorligi.

O'zbekistoi Respublikasi mustaqillikka erishganidan so'ng, kelajakda qanday yo'ldan borishi masalasi kun tartibiga qo'yilgan eng dolzarb masalalardan biri bo'lib qolmoqda. Buning bir qator obyektiv va subyektiv sabablari mavjud. Uning obyektiv sabablaridai biri jahonda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning barcha davlatlarga mos keladigan biron-bir tayyor andozasini yo'qligi va bo'lishi ham mumkin emasligi edi. Ikkiichi obyektiv sabab - ma'muriy buyruqbozlikka asoslangan tuzumga xos ijtimoiy munosabatlar va qoidalar endilikda respublikada barpo etilayotgan yangi ijtimoiy yo'naltirilgan, bozor iqtisodiyotiga asoslangan huquqiy demokratik davlat manfaatlariga mos kelmasligi edi. Mulkchilik va uni boshqarish, ishlab chiqarishdagi inson omilining ortishi hisobga olgan holda davlatni boshqarishning butunlay yangi shaklini vujudga keltirish zarur edi. Demak, birinchidan xar bir davlat demokratik taraqqiyot yo'liga kirishi uchun ma'lum bir muddat talab qilinar edi. Ikkinchidan, vaqtni qo'ldan boy bermasdan rivojlanishning tarixiy jihatdan asrlar mobaynida shakllangan an'analari asosida O'zbekistonning o'ziga xos taraqqiyot yo'lini ishlab chiqishni bir daqiqa ham kechiktirib bo'lmas, yanga konsepsiya ishlab chiqish zarur edi.

Mamlakat Prezidenti O'zbekiston fuqarolari uchun tabiiy xaq-huquq va shuningdek oliy ne'mat bo'lgan mustaqillik to'g'risida so'z yuritir ekan, uni jamiyat rivojining asosi, butunga va uzoq istiqboldagi taraqqiyotimiz sharti, barcha islohotlarimizning mezoni va nixoyat, barcha amal qiladigan bosh tamoyil deb ta'rifladi. Shunday ekan, u jamiyat a'zolari oldiga muttasil yangi-yangi vazifalarni qo'yadi va uning bajarilishini talab qiladi. Zero, taraqqiyotning har bir bosqichi, turli-tuman muammalar va ularni bartaraf etish yo'lidagi tadbirlardan iboratdir.

Xalqaro hamjamiyat tajribasi shuni qo'rsatmoqdaki, mustaqillikning ilk asnolarida vujudga kelgan muammolar yechimini izlashda sustkashlikka yo'l qo'yish og'ir ijtimoiy larzalarga olib kelishi mumkin. Zotan, har qanday yechilmagan muammo yana boshqa qator xavf-xatarlarni keltirib chiqarib, davlat taraqqiyotshshng ancha murakkablashishiga olib keladi. Demak, mamlakat taqdiri uchun mas'ullikni o'z zimmasiga olgan hokimiyat tuzilmasi bu borada bir nafas ham beg'amlikka yo'l qo'ya olmaydi, doimo uyg'oq va harakatda bo'ladi. Darhaqiqat, mustaqillik bir tomondan, milliy taraqqiyot yo'ligi erkin tanlash borasida ulkan mas'uliyat yuklasa, ikkinchi tomondan, eskilikka barham berish va yangi jamiyatga asos yaratish uchun beqiyos imkoniyat yaratadi. Shu nuqtai nazardan, mustaqillikni demokratiya uchun eng zarur shart-sharoit deb atasak bo'ladi.

O'tmish, bugun va kelajak — bir-biriga tutashgan bunday tarixiy paytlarda mustaqillik davrini kechirayotgan har bir davlat bir tomondan, demokratiya borasida jahon xalklari orttirgan boy tajribadan millat manfaatleri yo'lida foydalanishga majbur bo'lgani, ikkinchi tomondan uni o'ziga xos noyob bir sharoitda joriy etish bilan bog'liq muammoga duch kelganligini tarixiy tajribalar ko'plab mamlakatlar misolida tasdiqlagan.

Ana shunday ziddiyatli va murakkab bir paytda O'zbekiston o'zining milliy mustaqillikni demokratiyaning uzviy bog'liqligini ta'minlash orqali hal etishi mumkin edi. Bu masalani hal etish jarayonida davlatimizning siyosiy rahbariyati ham ichkaridan, ham tashqaridan turli qarshiliklarga duch keldi. Mamlakat tashqarisida, ayniqsa, sobiq markazdagi «siyosatchi karomatchilar»ning xalqimizning dunyoqarashini zaharlash maqsadida «Sizlar mustaqil davlat qurishga qodir emassizlar!», «Sizlar mute, qaram millatsiz!», «Sizlar uchun biz fikrlaymiz, nazariya yaratamiz, sizlar bajarasizlar, xolos» degan g'arazgo'y fikrlari ommaviy axborot vositalaridan o'rin olar edi. Mamlakat ichkarisidagi ayrim alamzada partokratlar «Endi xalq markazsiz yashay oladimi?», «Respublikada ijtimoiy-siyosiy

barqarorlik ta'minlanadimi?» deb xavotirlanishsa, «O'zbekistonda qanday jamiyat quriladi?» kabi savollarga esa har kim o'zicha javob qilar edi. Prezident I.A.Karimov iborasi bilan aytganda, «vaziyat shunday kelgan ediki, mustaqil O'zbekiston qayta dunyoga kelgan kuniyoq oyoqqa turishga, o'zi yurishga majbur bo'ldi...». Bunday sharoitda O'zbekiston uchun o'ziga xos istiqbol va taraqqiyot yo'lini tanlash, milliy mustaqillik va demokratiyaning umumbashariy tamoyillariga asoslangan o'z andozasini ishlab chiqishi lozim edi.

Ana shunday ulug' mas'uliyatni o'z zimmasiga olgan I.A.Karimov O'zbekistonning rahbari sifatida asosan ikki narsani mushtarak holda olib bordi. Ulardan biri — mamlakatimizning o'z ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot yo'lini ishlab chiqishda rivojlangan mamlakatlarni ko'p asrlik tajribasini o'rganish va ularning bizga maqbul jihatlari ijobiy jihatdan o'zlashtirish bo'lsa, ikkinchisi - O'zbekiston xalqining turmush tarzi, mentaliteti va an'analarga tayanishdan iborat bo'ladi. Unga Islom Karimov tomonidan taklif qilingan besh asosiy tamoyil asos qilib olindi:

O'ta murakkab sharoit har bir millatdan ulkan intellektual va ruhiy qudratni talab qiladi. Ushbu vazifa - tarixiy bir amaliyotning uddasidan chiqishni, u ham bo'lsa demokratiyani jamiyat taraqqiyotining muhim vositalaridan biriga aylantira olish salohiyati bilan o'lchanadigan siyosiy faoliyat mezoiga aylanadi.

Qisqacha ifodalash joiz bo'lsa, demokratiyaning insoniyat taraqqiyotiga behisob hissa qo'shganligi va o'zining afzalligi har doim isbot qilib kelganligini bugun hech kim inkor qilmaydi. Lekin bu uni shunchaki qanday bo'lsa, shunday O'zbekistonga tadbir etsa bo'laveradi, degani emas. Aksincha, muammoni muvaffaqiyatli yechish uchun millatning ko'p ming yillik siyosiy tajribasi, aql-zakovatidan foydalanish zarur. So'z milliy davlatchiligimiz umrboqiylikka yo'g'rilishida aholi turmushi uchun qulayliklar yaratishdan tashqari, o'ziga xos va mos urf-odat, axloq, qonunlar majmuasi, bosh qomus, ya'ni Konstitutsiya hamda ularga tayanib tuzilgan milliy boshqaruv uslubini batamom yangi sharoitga o'tkaza olish qobiliyati va amaliyoti haqida bormoqda. Bu masalaning bir tomoni bo'lsa, uning boshqa jihati, demokratiyaning yurtimizda ravnaqini ta'minlash uchun hatto geografik joylashuvi, unga monand holda asrlar osha ajdodlar tomonidan shakllantirilgan xo'jalik yuritish vositalari va ko'nikmalari hamda insonlararo aloqalar ham hisobga olinishini taqozo etadi. Mustaqillikning demokratik asoslarini chuqurlashtirish va muvaffaqiyatli faoliyat yuritishi uchun O'zbekiston aynan shu yo'lni tutdi. Natijada demokratiya mamlakatimiz miqyosida nazariyadan amaliyotga yoki mavhumlikdan «O'zbekiston modeli»ga aylandi.

Bu murakkab o'tish jarayoni, ya'ni hokimiyatning xalq qo'liga o'tishi millatdan, eng avvalo batamom yanti g'oyani qurol qilgan siyosiy rahbariyatdan matonat, sabr-bardosh va siyosiy uddaburonlikni talab qilar edi.

Sobiq Iggifoq doirasida aynan o'sha kezlarda suveren O'zbekistonning tashkil etilganligi milliy davlat qurilishidagi boy tajriba va an'analarga tayangan holda xalqning o'z taqdiri va kelajagini belgilashdan iborat burchi, huquki va shuningdek, mamlakat rahbarining o'z xalqi kelajagi uchun tarixiy masulligini chuqur his etganligining isboti edi. Sodir bo'lgan ulkai demokratik burilishni dunyoning ayrim mintaqalarida ustuvor darajada u yoki bu etnos yoki konfessiya manfaatlariga asoslanib bir guruh siyosatdonlar, amalparastlar xohishi bilan noqonuniy, xavfsizlik nuqtai nazaridan pishib yetilmagan davlat suvereniteti e'lon qilinishi holagiga qiyoslangan. Ushbu siyosiy qaror xalqaro hamjamiyat va eng avvalo, O'zbekiston xalqi tub xohish-irodasining ifodasi ekanligini alohida ta'kidlash lozim.

Ma'lumki, so'nggi kunlarini boshidan kechirayotgan Ittifoqning markaziy rahbariyati albatta bunga tish-tirpog'i bilan qarshi turdi. Chunki O'zbekistonning mustaqil davlat deb e'lon qilinishi aslida Sovet imperiyasining xalqaro huquq nazaridan noqonuniy va haqsizlikka asoslanganligi, ijtimoiy, siyosiy va qolaversa, barcha jabhalarda bo'yicha uning keskin zaiflashganligi, imperiyaning janubiy mintaqasida ulkan siyosiy o'pirilish sodir bo'lganligidan darak edi. Shu boisdap ham, metropoliyaning uni ma'qullashi o'zining ustidan o'zi o'lim hukmini chiqarishi bilan barobar edi.

Shu kunlardan e'tiboran O'zbekistonning barcha masalalarda o'zini ko'p jabhalarda suveren deb his etish qobiliyati tobora ortib borayotgan edi. Islom Karimov boshliq siyosiy rahbariyat davlat suvereniteti shunchaki qog'ozda emas, balki begumon amalga oshishi, avvalambor ko'pmillatli o'zbekistonliklarning xoxish-irodasi ekanligini barchaga oshkora e'lon qildi. Markaz tomonidan

uyushtirilgan barcha darajalardash forumlarda o'zbekistonliklarning milliy mustaqillikka bo'lgan haq-huquqlarni Islom Karimovning dunyo hamjamiyatiga ro'yi-rost aytganligi va uni qattiq turib ximoya qilganligidan hamma xabardor.

«O'zbek modeli»ni bugungi kunda demokratik jamiyat barpo etishda muhim, o'ziga xos model ekanini dunyoning juda ko'plab siyosatshunos yetakchi olimlari o'rganmoqda va uni tahlil qilmoqdalar. Masalan, rossiyalik tadqiqotchilar Gafarli M.S., Kasayev A.G., germaniyalik L.Levitin, Rossiya Fanlar Akademiyasining akademigi F.Burlaskiy uni yuksak baholashgan.

Mustaqil taraqqiyot yo'liga chiqqan O'zbekiston uchun eng asosiy, bosh masala milliy davlatchilik poydevorini barpo etish, mustaqillikning siyosiy-huquqiy, ijtimoiy-iqtisodiy asoslarini yaratish edi. Mazkur masalaga mustaqillikka erishgan barcha mamlakatlar turli davrlarda duch kelishgan va ular bu masalani turlicha hal etishgan. Shu sababli ilmiy adabiyotlarda ijtimoiy taraqqiyotning "Shved modeli", «Amerika modeli», «Yapon modeli» kabi tushunchalar ishlatilmokda. Mazkur tushunchalar zahirida muayyan mintaqa yoki mamlakatlar ijtimoiy taraqqiyotida siyosiy-iqtisodiy islohotlarning qaysi yo'ldan, qay yo'sinda amalga oshirilishi bilan bir-biridan farqlanadi.

Jumladan, "Amerika modeli"da bozor munosabatlari nihoyatda liberalligi bilan xarakterlansa, «Yapon modeli» iqtisodiy munosabatlarda davlatning yetakchi o'rni bilan belgilanadi. «Shved modeli»da iqtisodiyotning ijtimoiy yo'naltirilganligi ustuvordir.

Shuningdek, Sharqiy Yevropa mamlakatlarining o'z modeli bor, Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi mamlakatlaridagi modellar ham o'ziga xos jihatlari bilan bir-biridan farqlanadi.

O'zbekiston o'z mustaqilligiga erishgach, milliy davlatchilik poydevorini barpo etish, mustaqil taraqqiyot yo'lini belgilab olish maqsadida rivojlangan mamlakatlar tajribasini chuqur o'rganib, mamlakatimizning tarixiy-milliy xususiyatlari va geografik-demografik shart-sharoitlariga mos bo'lgan o'ziga xos modelni yaratish zarur edi. Sobiq totalitar tuzumdan juda ko'lab iqtisodiy, ijtimoiy muammolar meros bo'lib o'tganligiga qaramasdan, respublika rahbariyati mustaqillikning dastlabki yillaridanoq mamlakatimiz taraqqiyotining o'ziga xos yo'lini aniq belgilab oldi.

Bu yo'ldagi dastlabki eng asosiy vazifa: "Eski ma'muriy buyruqbozlik tizimini, unga muvofiq bo'lgan hokimiyat va boshqaruv organlarini tugatish, shuningdek, yangi davlatchilikning siyosiy-xuquqiy, konstitusiyaviy asoslarini yaratish» edi.

Mazkur vazifani sobitqadamlik bilan hal etish natijasida eski ma'muriy buyruqbozlik tizimining ustunlari bo'lgan hokimiyat va boshqaruv organlari barham to'itirildi. Jumladan, sobiq Kommunistik partiyaning yakkahokimligiga chek qo'yildi. Joylardagi ijroiya hokimiyatining eski tizimi tugatildi.

Mustaqillikning dastlabki yillaridan boshlangan keng ko'lamli islohotlar mamlakatimiz taraqqiyotining strategik maqsadi — demokratik xuquqiy davlat va bozor iqtisodiyotiga asoslangan adolatli fuqarolik jamiyati qurishga qaratilgan edi.

Mazkur islohotlar mamlakatimiz rahbari I.A.Karimov tomonidan yaratilgan beshta tamoyilga asoslanib, amalga oshirila boshlandi. Bu tamoyillar quyidagilardan iborat:

- iqtisodiyot siyosat ustidan xukmron bo'lishi, u har qanday mafkuradan ozod bo'lishi lozim. Iqtisodiyot o'z konuniyatlariga asoslanib rivojlanishi kerak;
- iqtisodiyotni boshqarishda, ayniqsa yangi bozor iqtisodiyotiga o'tilayotanda, davlat bosh islohotchi bo'lib, uning boshqaruv tizimini qo'ldan chiqarmasligi kerak;
- konstitusiya va qonunning ustunligi. Unga barcha barobar, hayotimizning turli sohasida rioya etishi kerak;
- kuchli ijtimoiy siyosat yuritish. Bu bozor iqtisodiyoti yo'lidagi eng muhim vazifadir;
- bozor iqtisodiyotiga o'tish shoshmashosharliksiz, bosqichma-bosqich amalga oshirilmog'i lozim.

Mazkur tamoyillar «O'zbek modeli» sifatida jahonda e'tirof etilgan O'zbekiston mustaqil taraqqiyot yo'lining g'oyaviy-nazariy negizi bo'lib xizmat qildi.

Iqtisodiyotning siyosatdan ustuvorlik tamoyili jahon tajribasida sinalgan erkin bozor iqtisodiyotining obyektiv qonunlari ijtimoiy taraqqiyotda hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligini asoslab beradi. Bozor iqtisodiyotiga o'tish sharoitida iqtisodiyotning tarkibiy tuzilmalari, xo'jalik yurituvchi subyektlarning erkin iqtisodiy faoliyat yuritishi muhim ahamiyatga egadir. Chunki

iqtisodiyotning siyosat va mafkuradan ustuvorligi, iqtisodiy faoliyat erkinligi barpo etalayotgan adolatli fuqarolik jamiyatining moddiy asosi bo'lib xizmat qiladi.

Ma'lumki, dunyo davlatchiligi tarixiy rivojlanishida boshqaruvning asosan ikki shakli - monarxiya va respublika usullari mavjud. Respublika boshqaruvi o'z navbatida parlamentar va prezidentlik respublikalari ko'rinishlariga ega. Prezidentlik Respublikasi hozirgi kunda eng ko'p tarqalgan davlat boshqaruvi shaklidir. 2000 yilgi malumotlarga ko'ra, BMTga a'zo 192 davlatdan 146 tasida prezident lavozimi mavjud.

Davlatchilik g'oyalarining nazariy asoslari va ularning shakllanishi jarayonlarining muhim bosqichi bo'lgan prezidentlik institutining ta'sis etilishi haqida batafsil fikr yuritishimiz shahar asosii sababi — prezidentlik xokimiyatining manbai xalq ekanligi to'g'risidagi tarixiy tajribaniig O'zbekistonga mos va zarurligi hamda davlat boshqaruvidagi eng samarali shakli ekanligining o'z isbotini topayotganligi bilan belgilanadi. Shu o'rinda, «Prezidentlik Respublikasining parlamentar respublikadan asosiy farqi nimadan iborat?» degan tabiiy savol tug'iladi. Birinchidan, Prezident xalq tomonidan muqobilik asosida saylanib, davlat boshlig'i xisoblanadi. Hukumat prezident tomonidan tuziladi va unga hisobot beradi. Parlamentar respublikada esa, parlament, ya'ni oliy vakillik konun chiqaruvchi idora, prezidentni va hukumat tarkibini saylaydi va ularni o'ziga itoat ettiradi.

Ikkinchidan, prezidentlik xokimiyati siyosati demokratiyaning muhim umumjaxon miqyosida e'tirof etilgan tamoyili bo'lgan xalqnint xoxish-irodasini amalga oshirishning kafolatidir. Prezidentlik boshqaruvi xokimiyati insonga uning siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy turmush tarzini erkin tanlab olishni konstitusiyaviy konunlar bilan kafolatlaydi.

Uchinchidan, prezidentlik boshqaruvi barqarorlik, fuqarolar tinchligi va millatlararo totuvlikni ta'minlash, qonunchilik xamda Konstitusiyaviy tuzum barpo etishning asosi bo'lgan konun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud organlari faoliyatini mamlakat oliy maqsadlari yo'lida muvofiqlashtiradi.

To'rtinchidan, prezidentlik boshqaruvining asosiy tamoyili o'zi boshqarayotgan davlatning dunyo davlatlari orasida teng xukuqliligini, milliy manfaatlar ustuvorligi, respublika suvereniteti, xavfsizligi va xududdy yaxlitligini ta'minlash, fuqarolarshshg xuquqlari va erkinliklariga kafolatlangan Konstitusiya normalari va qonunlarishshg to'g'ri va qat'iy rioya etilshini ta'minlaydi.

Umuman, mamlakatimizda prezidentlik institutining ta'sis etilishi milliy davlatchiligimizni shakllantirishdagi qarashlarimiz ma'no va mazmunini tubdan o'zgartirib yuboradi. Buning isboti - Prezidentimizning mamlakatimizda o'tkazilayotgan isloxotlarning bosh tashabbuskori xamda ularni muvofiqlashtiruvchi asosiy yetakchi bo'lib qolayotganligi hayotning o'zi tasdiqlamoqda.

Davlatchilik g'oyalarining nazariy asoslari va ularning shakllanishini Oliy Kengashning ikkinchi sessiyasi (1980 iil 20 iyun)da qabul qilingan «Mustaqillik deklarasiyasiz tasavvur etib bo'lmaydi. Negaki, aynan ushbu Deklarasiyasining birinchi moddasida: «O'zbekiston SSRning davlat mustaqilligi O'zbekiston SSR demokratik davlatning o'z xududida barcha tarkibiy qismlarini belgilashda va barcha tashqi munosabatlarda tanho xokimligidir» deb belgilab qo'yilishi davlatchiligimiz g'oyalarining xukuqiy asoslarini tashkil etgan edi.

«Mustaqillik deklarasiyasining qabul qilinishi mamlakatimizning mustaqillikka erishish yo'lidagi yana bir muhim, tarixiy ahamiyatga ega bo'lgan qadami edi. Aynan ushbu Deklarasiya e'lon qilinishidan boshlab, mamlakatimizning iqtisodiy va siyosiy hayotiga doir masalalarni mustaqil tarzda hal qilishga kirishildi.

Davlatchilik g'oyalarining nazariy va huquqiy asoslarini shakllantirishda O'zbekiston Prezidentining 1991 yil 25 avgustdagi Farmoniga binoan respublika Ichki ishlar vazirligi va Davlat xavfsizligi qo'mitasining qonuniy ravishda O'zbekiston tasarrufiga o'tishi alohida o'ringa ega bo'ldi. Ushbu Farmonga binoan respublika hududida joylashgan SSSR Ichki ishlar vazirligining ichki qo'shinlari ham bevosita O'zbekiston Prezidentiga buysundirildi. Ayniqsa, respublika Ichki ishlar vazirligi va Davlat xavfsizligi qo'mitasi, prokuraturasi, adliya organlari, ichki qo'shinlar, Turkiston harbiy okrugi qismlari va qo'shlmalari siyosiy partiyadan butunlay xoli qilinganligi milliy davlatchiligimiz shakllanishidagi yangi bosqichning boshlanishi edi.

Milliy mustaqillikni mustahkamlashda chuqur, har tomonlama demokratik o'zgarishlarning ahamiyatini oldinroq va aniqroq his etgan I.Karimov boshchiligidagi siyosiy rahbariyat o'z faoliyatini

birinchi navbatda, boshqaruv va xavfsizlik tizimiga kiruvchi barcha muassasalarni monopoliya ixtiyoridan chiqarish va ularni xalq xohish-irodasining timsoli bo'lmish milliy davlatimiz tasarrufiga o'tkazishdan boshladi. Yuzaki qaraganda, bu jarayon bosqichma-bosqich kechganligi bois, unchalik ko'zga tashlanmagan bo'lsada, aslida mustaqil demokratik davlat va jamiyatga asos solish nuqtai nazaridan o'zbekistonliklar uchun takdirbardor burilish edi. Chunki hokimiyat organlarining xalq tasarrufiga olinishi, jamiyatni idora etish endilikda tom ma'noda, umummilliy vazifa va javobgarlik darajasiga ko'targanligini bildirar edi.

Hokimiyat organlariga nisbatan xalqning suvereniteti, ya'ni xalq ixtiyoriga bosqichma-bosqich o'tishi milliy an'analar, ko'nikmalar hamda o'zaro individlar darajasida barchaga mos keladigan batamom yangi demokratik institutlarni barpo etish bilan bog'liq ulkan jarayonni kuchaytirdi. Shunday ekan, milliy mustaqillikning e'lon qilinishiga millatni, qolaversa, uning genofondini butkul barbod bo'lishdan asrab qolish maqsadi yo'lidagi oliy siyosiy rahbariyatning ulkan reformatorlik ishi kontekstida qarash lozim.

Aynan o'sha kezlarda yosh milliy demokratiyani asrash maqsadida Davlat xavfsizligi qo'mitasi nomli, aksilmilliy totatitar yo'nalishni o'zi uchun faoliyat mezonini qilib olgan repressiv tashkilotga barham berilib, yangi Milliy xavfsizlik xizmatining ta'sis etilishi, shuningdek mamlakat Prezidenti huzurida va rahbarligida Xavfsizlik Kengashiga asos solinishi, Ichki ishlar vazirligi va uning tarkibidagi harbiy qismlarning isloh qilinishi, strukturaviy nuqtai nazardan yangi sharoitda ish olib borishga qodir bo'lgan ichki harbiy qismlarning shakllantirishi va yangidan jihozlanishi; Favqulodda ishlar vazirligi, Mudofaa ishlari vazirligining, keyinchalik, O'zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirligiga aylantirilishi va boshqa shular jumlasiga kiradi.

Yuz yillarga tatigulik o'sha tarixiy asnlarda milliy o'zbek davlatini munosib ravishda tashqi dunyo bilan bog'lash, uning milliy manfaatlarini jahon siyosat maydonida aks ettirishga kodir bo'lgan tashqi siyosiy muassasa - Tashqi ishlar vazirligi batamom yangi, jahon standartlari asosida faoliyat yuritib boshladi. Turli mintaqalarda, nufuzli davlatlarda diplomatik va konsullik xizmatining milliy tizimi faoliyati shakllantirildi. Shu yillarda milliy Bojxona xizmati tizimiga ham asos solindi. Bugungi notinch zamonda nixoyatda zarur bo'lgan hokimiyat tizimi ustidan to'la-to'kis umumxalq nazorati o'rnatilishini shubhasiz, yangi milliy demokratik jamiyat barpo qilish jarayoni doirasida anglash maqsadga muvofiqdir. Albatta, Prezidentimiz ta'kidlaganlaridek, bu jabha ichki siyosiy vaziyatni barqaror ushlab turish bilan bir qatorda, demokratik ishtirok uchun keng yo'l ochilishi g'oyat katta kuch, mablag', eng muhimi, vaqt sarflashni takazo etdi.

Ma'lumki, davlat chegarasi hyech qachon shunchaki bir geografik yoki topografik tushuncha sifatida qaralmagan. Hudud va chegaraning millat hamda uning ravnaqi uchun ahamiyati muttasil olib borishi natijasida, ular milliy siyosiy-ma'naviy qadriyat darajasiga ko'tarilib kelgan. Bu muammo, ayniqsa, milliy mustaqillik e'lon qilinib, shu hududda xalqning tanho hokimiyati o'rnatilgan paytlarda tamomila yangi qirralarini namoyon etadi.

Jumladan, 1995 yil 15 sentyabrda Prezidentimiz I.Karimov o'zining Markaziy Osiyoda hamkorlik va xavfsizlik masalasiga bag'ishlangan seminardagi chiqishlarida «mintaqaviy xavfsizlikdan tashqari mintaqaga chegaradosh bo'lgan hududlar uchun ham zarur bo'lgan hamkorlikni rivojlantirish» zarurligi va 27 oktyabrda O'zbekiston televideniyesi muxbirining savollariga bergan javoblarida «Markaziy Osiyo xalqlari, davlatlari yanada ahil yashashga qaror qilsalar, chegaramizni birov qo'riqlashga hojat qolmasligi» haqida jiddiy fikr bildirdi. Demokratik davlatchilikka asos solish vazifasi nuqtai nazaridan Prezidentimizning 1999 yilning 13 yanvarida O'zbekiston Respublikasi Chegara qo'shinlari davlat Qo'mitasini tashkil etishga oid farmoni katta ahamiyat kasb etadi.

Farmonga binoan chegara qo'shinlari Mudofaa vazirligi tasarrufidan chiqarilib, alohida, mustaqil qo'mondonlikka birlashdi va uning bajarilishi uchun zarur bo'lgan tegishli mablag' ajratish va tegishli masalalar bo'yicha mutasaddi tashkilotlarga muhim siyosiy majburiyat yuklatildi. Zotan «hudud», «chegara» va «milliy xavfsizlik» singari mustaqillikgacha biron-bir ma'no kasb etmagan abstrakt-geografik tushunchalar endilikda millati, dini va boshqa xususiyliklaridan qat'iy nazar, barcha o'zbekistonliklar uchun muqaddas qadriyatlar darajasiga ko'tarildi. Mustaqillikni asrash esa, tom ma'noda umummilliy, umumxalq vazifa darajasiga ko'tarilgan edi.

Yuqorida biz mustaqilik tufayli xalkning hokimiyatni o'z qo'liga olishi, yangi siyosiy tizimga asos solinishi hamda uning barqaror faoliyat ko'rsatishi uchun zarur bo'lgan demokratik kafolatlar haqida so'z yuritdik. Ammo hamma joyda siyosiy hokimiyat talab darajasida faoliyat ko'rsatishi uchun unga fuqarolarning demokratik ishtiroki suv bilan havodek zarur ekanligi tobora oydinlashib boryapti. Shuni hisobga olgan holda, mamlakatimizda fuqarolik jamiyatini barpo etish yo'lida inson ongi va qalbi bilan bog'liq bo'lgan, uni isloh kilish, «yangilash, ma'naviy-ruhiy «ta'mirlash» kabi sermashaqqat yo'ldan borildi.

Bu juda katta sabr-bardosh, siyosiy qudrat, siyosiy madaniyat va siyosiy iroda talab etadigan ijtimoiy zaruratdir. Prezident I.A.Karimov aholining siyosiy faolligi hali zamon talablari darajasida emasligini, hamon sust ekanligini qayta-qayta aytishlariga to'g'ri kelmoqda. Eski andozalardan to'liq qutula olmaganlik, muhim siyosiy qarorlar hozircha yuqoridan qabul qilinishi, ayrimlarning o'ylanmay qabul qilingan qarorlar qurboniga aylanish holatlari, ma'muriy buyruqbozlik, mustabid tuzum illatlaridan voz kechish qiyin kechayotganligi va boshqa ko'plab demokratiyadan ancha yiroq qusurlar shular jumlasidandir.

Yangi demokratik jamiyatga va bozor iqtisodiyotaga o'tish sharoitida davlatning bosh islohotchilik vazifasi mamlakatda olib borilayotgan ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy islohotlarni tashkil etish va amalga oshirishda tashabbuskor bo'lishni nazarda tutadi. Bu tamoyil avvalo, mamlakatimiz taraqqiyotining o'ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqqan bo'lib, milliy davlatchiligimiz tarixiy tajribasiga asoslanadi. O'zbek davlatchiligi taraqqiyotining barcha davrlarida davlat jamiyat hayotini tashkil etuvchi, ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlarni amalga oshiruvchi yetakchi kuch bo'lgan. Davlatga, uning rahbariga katta ishonch va hurmat bilan munosabatda bo'lish o'zbek xalqining turmush tarzidagi muhim siyosiy qadriyat bo'lib kelgan. Milliy davlatchiligimizdagi mazkur an'ana mustaqillik sharoitida o'zining mantiqiy ifodasini topdi va yangi mazmun bilan boyitildi. Tarixan qisqa muddat ichida mamlakatimizda amalga oshirilgan iqtisodiy-siyosiy islohotlar davlatning bosh islohotchilik rolini yaqqol ko'rsatib berdi.

Ma'lumki, milliy siyosiy madaniyat va siyosiy ong darajasi jamiyat hayotida inson ishtirokining qandayligini belgilaydi. U yuksak bo'lgan joyda odamlar hokimiyat ishida faolroq ishtirok etishadi. Qarorlar qanday qabul qilinishi, uning ijrosi qanday nazorat qilinayotganligini kuzatib borishadi, munosabat bildirishadi. Uz hayoti va tub manfaatlariga bevosita daxldor bo'lgan tadbirlarga befarq qarashmasdan, aksincha, ularni tayyorlashda ishtirok etishadi, qarorlar ijrosi uchun o'z mas'uliyatini his qiladi.

Prezident I.A.Karimov aholining siyosiy faolligini kuchaytirish, jamiyatda manfaatlar qarama-qarshi kuchlar o'rtasida muvozanatni ta'minlaydigan kuchli mexanizmlarni shakllantirish zarurligiga alohida e'tibor berib kelmoqda. Bu mexanizm eng avvalo, jamiyatni erkinlashtirish orqali fuqarolarning har bir saylovga mamlakat taqdiri uchun ahamiyatli tadbir sifatida munosabat qilishini takazo etadi. Odamlar o'z manfaatlari va maqsadlarini amalga oshirish, haq-hukuklarini himoya qilish uchun saylovlarda ishtirok etish zarurligini anglashi zarur bo'ladi.

Inson huquklari va erkinliklarini himoya qilish, uning ehtiyojlarini qondirishda davlat qurilishi, boshqaruv tizimi va jamiyatni erkinlashtirish alohida ahamiyatga ega. Bu borada Prezident I.A.Karimov mustaqillikning dastlabki yillaridayoq mamlakatning uzoqqa yo'naltirilgan maqsadlarini aniq va ravshan ifodalab berdi hamda davlat vakolatlarini asta-sekinlik bilan, bosqichma-bosqich nodavlat va jamoat tashkilotlari zimmasiga o'tkazish, fuqarolarning o'z-o'zini boshqarish organlarining, ya'ni mahatlalarning rolini oshirib borish orqali demokratik jarayonlarni chuqurlashtirish zarurligini aytgan edi. Ana shu tamoyilning o'zi fuqaralarning bir jihatdan erkinligi va shodligini ta'min etsa, ikkinchi tomondan o'z hayotlarini izga solishga, demakki. jamiyatni boshqarishga ishtiyoqini ko'paytiradi. Shaxs o'zini jamiyat hayotining hamma sohalariga daxldor, uning oldida burchli va mas'uliyatli ekanligini anglab boradi.

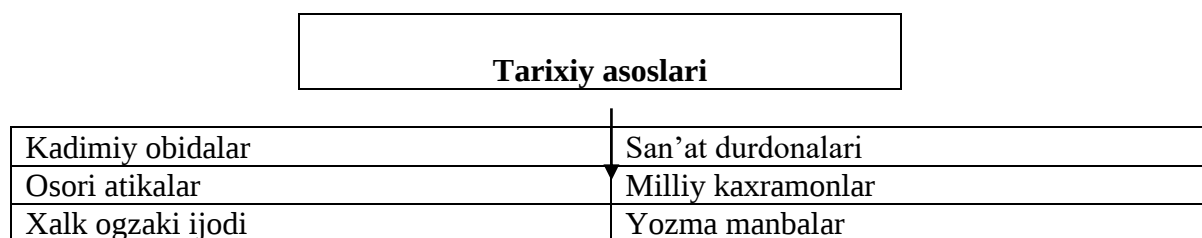
Prezident I.A.Karimov milliy taraqqiyot tamoyillarini ishlab chiqar ekan, O'zbekistonning birinchi navbatda insonparvarlik qoidalariga asoslangan, millati, dini, ijtimoiy aholi, siyosiy e'tiqodlaridan qat'iy nazar, fuqarolarning huquqlari va erkinliklarini ta'minlab beradigan davlat bo'lishiga katta umid bog'lamoqda. Bugungi bosqichda demokratik institutlar faoliyatlari ko'lamlarini kengaytirish, aholining siyosiy faolligini kuchaytirish va siyosiy madaniyatini oshirish, jamiyatda

manfaatlar, turli xil qarashlar, siyosiy va e'tiqodiy raqobatlar o'rtasidagi muvozanatni ta'minlash, jamoat birlashmalarining hozirgi bosqichdagi ijtimoiy mavqeyini oshirish, siyosiy partiyalar faoliyatini takomillashtirish, iqtisodiy hastni erkinlashtirish, davlat kurilishini erkinlashtirish va fuqarolik jamiyatini shakllantirish, hokimiyat bo'linishi prinsipining insoniyat tomonidan umume'tirof etilgan tamoyillarini amalda qo'llash, davlat hokimiyati organlarining vakolatini nodavlat va jamoat tashkilotlariga o'tkazish masalalarini strategik vazifa darajasida anglapsh kerak bo'ladi.

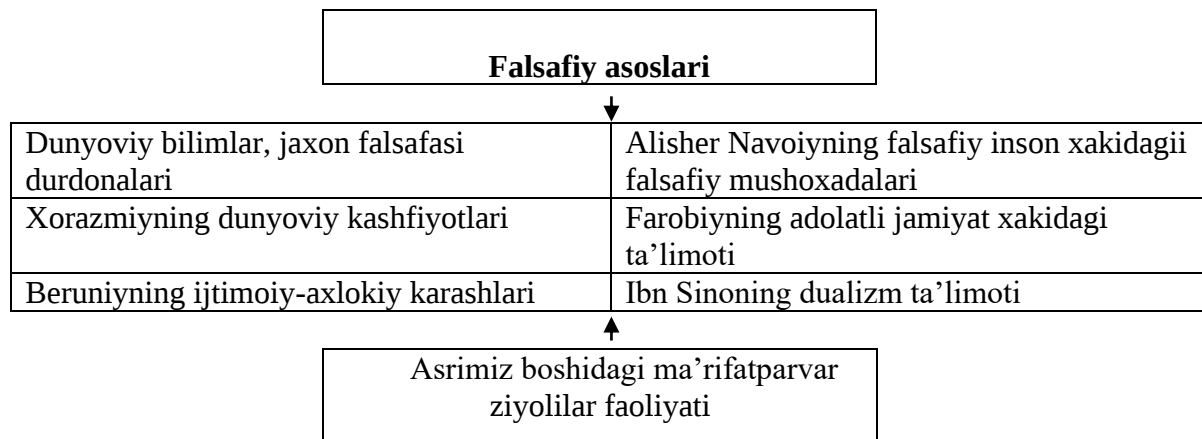
Agar O'zbekistonda 130 dan ortiq millat va elatga mansub turli dunyoqarash va turmush tarziga ega bo'lgan aholi yashashini, 10 dan ortiq diniy konfessiyalar faoliyat ko'rsatayotganligini nazarda tugadigan bo'lsak, ko'p millatli mamlakatda millatlararo murosa muhitini yaratish bo'yicha amalga oshirilayotgan ishlar jiddiy ahamiyat kasb etadi. Darhaqiqat, jamiyatda turli diniy va g'oyaviy e'tiqodga ega bo'lgan aholi tabaqalarining intilishlarini uyg'unlashtirish, ularni mamlakat taraqqiyotini belgilaydigan g'oya atrofida birlashtirib, yo'naltirish favqulodda katta salohiyat taqozo etishi ravshan. Ayni chog'da, umumiy fikrlarga kelish har bir inson erkinligi, shaxsiy talablari va rag'batini bo'g'ish hisobidan bo'lmasligi zarur. Zero, inson ilohiy va tabiiy qismatiga ko'ra mutlaq, betakror hodisadir. Shu boisdan, ulug' allomalarimiz ham mazkur masalaga alohida urg'u berib, insonga berilgan muqaddas huquqlardan biri ixtiyoriy tanlov, me'yoriy muvozanatga intilish va hakni o'z rag'batiga ko'ra topa bilish salohiyati ekanligini alohida ta'kidlaganlar. Xolbuki, millatidan, irqidan va dunyoqarashidan qat'iy nazar, mamlakat fuqarosi o'z ehtiyojlarini qondirish uchun barcha imkoniyatlarga ega bo'lishi, o'z hayotini ixtiyoriy tanlov asosida yo'lga qo'iilishi, jamiyatda barqarorlik muvozanatshsh saqlashi, murosaga kelishi va bir-birini tushunishi, o'zaro hamjihatlik va demokratik jarayonlarda ishtirok makonini qaror toptirishi hayotiy zaruratdir.

Xulosa o'rnida shuni yana bir bor ta'kidlash joizki, yurtimizda mustaqillikning birinchi kunlaridan e'tiboran, uning izchil va shuning bilan bir qatorda o'ziga xos va mos demokratiyalashish bilan chambarchas bog'liq ekanligi o'zining hayotiy isbotini topmoqda. Barcha sohalarida xalqning mutlaq suvereniteti tamoyili qaror topishi, va nihoyat, ularning barchasi ijtimoiy jarayonlarda qaysi millat yoki konfessiyaga mansubligidan qat'iy nazar, ularning demokratik jarayonlarda faol ishtirokini taqazo etishi chuqur his etilmoqda.

Bu fanlarning tarixiy asoslari: kadimiy obidalar, osori atikalar, xalk ogzaki ijodi, san'at durdonalari, milliy kaxramonlar yozma manbalaridan iborat. Uni sxemada kuyidagicha ifodalash mumkin (sxemaga karang).

Ularning falsafiy asoslari esa: kuyidagi sxemada uz aksini topgan.

Shunday kilib, milliy mustakillik tufayli mamlakatimiz tabora kuprok demokratik uzgarishlarga yuz tutmokda. Bu uzgarishlar Prezident I.A. Karimovning nutklari va risolalarida uz ifodasini topmokda.

Yakinda Islom Karimovning "O'zbekiston demokratik tarakkiyotining yangi boskichida" (T. "O'zbekiston"-2005 yil), "Uzbek xalki xech kachon, xech kimga karam bulmaydi" (T. "O'zbekiston" 2005 yil) kitoblari chop etildi. Prezidentimiz asarlarida O'zbekistonda demokratik jamiyat kurishning metodologik asoslari ishlab chikilgan.

3- MAVZU: O'ZBEKISTONDA DEMOKRATIK JAMIYATNI BARPO ETISHDA O'TISH DAVRINING ZARURLIGI, UNING O'ZIGA XOS XUSUSIYALARI

Reja:

1. O'tish davri tushunchasi, uning zarurligi mohiyati va qonuniyatlari.
2. O'zbekistonda «o'tish davri»ga yondashishning o'ziga xos jihatlari.
3. I.A.Karimov tomonidan O'zbekistonning «evolyusion tadrijiylik» asosida demokratik jamiyatga o'tishga doir nazariy, konseptual metodologiyaning ishlab chiqilishi.
4. O'zbekistonda «evolyusion tadrijiy rivojlanish»ning real hayotga tadbiiq qilinishi.

O'tish davri barcha mustaqillikka erishgan davlatning yuksak taraqqiyotiga erishish jarayonidagi o'ziga xos oraliq muhlat hisoblanadi.

U har qanday davlat uchun umumiy qonuniyatdir. Chunki davlatlar vujudga kelishi bilanoq, birdaniga yuksak taraqqiyot darajasiga ko'tarila olmaydi, balki har bir davlat, eng avvalo, shakllanadi va ma'lum tarixiy taraqqiyot bosqichlarini o'z boshidan o'tkazadi. Ma'lumki, har bir davlatning vujudga kelish, rivojlanishi va yuksak darajasiga ko'tarilishi jarayonlari olimlar tomonidan o'rganilgan va bugungi kunda o'rganish davom etmoqda. Xo'sh, o'tish davri o'zi nima? Nima uchun o'tish davri deb aytiladi? Bu kabi savollarga mukammal javob ilmiy adabiyotlarimizda eng kam ifoda etilgan muammolardan biridir. Shunga ko'ra, uni mukammal tarzda o'rganmasdan turib, mamlakatimizning rivojlanish xususiyatlarini aniq tasavvur qilib bo'lmaydi. Zero, bugun yuksak rivojlangan yoki kam taraqqiy qilgan yohud endigina rivojlanishi tomon qadam talayotgan mamlakatlarning bir iqtisodiy, ijtimoiy – siyosiy tuzumdan ikkinchisiga o'tish jarayoni aynan takrorlanmaydigan hodisadir. To'g'ri, o'tish davri uchun barcha mamlakatga xos umumiy qonuniyatlar ham mavjud. Ular siyosiy hokimiyatni o'zgartirish, iqtisodiy islohotlarni amalga oshirish, yangi tafakkur va turmush tarzini shakllantirishda namoyon bo'ladi. Ammo ularni amalga oshirish ham davlatlar va unda yashayotgan xalqning mentaliteti bilan chambarchas bog'liq bo'ladi. Xo'sh nega shunday? O'tish jarayonini tayyor andozalar yoki modeldan foydalanib, pirovard maqsadni amalga oshirishga kirishilsa yoki ma'lum tarixiy bosqichni bosib o'tmasdan, yuksak taraqqiyotga erishib bo'lmaydi?

Xuddi ana shunday savollarga javob topish uchun ham o'tish davri haqidagi qarashlarni o'zida mujassamlashtirgan mukammal konsepsiyani ishlab ehtiyoji ortib bormoqda. Ayniqsa, bu ehtiyoj mamlakatlar taraqqiyotida sodir bo'layotgan turli – tumanlik, uning zaminidagi muammolarning yuzaga kelishi va ularni hal qilish usullarini ishlab chiqish jarayonidagi o'ziga xoslik tufayli kuchayib bormoqda.

Aslida, "o'tish davri nazariyasi" deganda nimani tushunmoq kerak? O'tish davri haqidagi turli qarashlar tizimi nazariya hisoblanadi. Ular asosida umumlashgan nazariyalar shakllanadi. Qarashlar turli – tuman, hatto ular bir – biriga qarama – qarshi bo'lishi ham mumkin. Eng muhimi, ularni tahlil qilish asosida ilmiy xulosalar ishlab chiqiladi. Xulosalarning ilmiyligi esa ularning moddiy kuchga aylanishida o'z ifodasini topadi. Ya'ni, o'tish davri haqidagi nazariy qarashlar real hayotga o'z ifodasini topsa, amaliyotda o'z samarasini bersagina, ilmiy xulosa darajasiga ko'tariladi. Ana shu ma'noda ham, o'tish davri nazariyasi deganda, mamlakatlarning ma'lum bir ijtimoiy taraqqiyotdan ikkinchisiga o'tish uchun zarur bo'lgan oraliq bosqichlar natijasi haqida shakllangan qarashlar tizimi tushuniladi.

Berilayotgan bu ta'rif o'tish davrining mohiyatini tushirish asosida shakllangan qarashlar natijasi o'laroq yuzaga keldi. O'tish davri haqida turli – tuman fikrlar bo'lishiga qaramasdan uni bir tizimga keltirish, umumlashtirish asosida shakllangan ta'riflar bugungi kungacha deyarli uchramayotganligi sababli, «o'tish davri nazariyasi»ga yuqorida berilayotgan ta'rifni boshqalari bilan taqqoslash imkoniyati ham cheklanganligini nazarda tutish lozim.

Ana shuni hisobga olgan holda, o'tish davrining o'zi haqidagi fikrlar mohiyatini aniqlash va uning xulosalariga asoslanib, tegishli nazariyalar ishlab chiqish mumkin bo'ladi.

O'tish davriga munosabat bildirgan germaniyalik olim Leonid Levitin shunday yozadi: «Odatda, «o'tish davri» so'zlarini aynan tushunib uni o'tmish va kelajak oralig'idagi bugun deb o'ylaydilar. O'tish davrining paydo bo'lishida bunday qarashlarga ko'ra, o'tish – sabab, kelajak esa – maqsad tarzida voqye bo'ladi»⁵.

Shu muallifning yana bir muhim xulosasi mavjudki, u ham e'tiborga loyiq. Jumladan u shunday yozadi: «Tabiiyki, o'tish davrlari turli xildagi tartibsiz jarayonlar, mavhumotliklar bilan to'la. Kimdir bunday davrlarni «daryo bo'ylab o'zala tushgan ko'pri» deb o'xshatib ta'riflagan edi»⁶.

S.Abduxoliqovning fikricha, «ijtimoiy taraqqiyot bir tamaddundan ikkinchi tamaddunga o'tish, birinchi namunadagi madaniy borliqdan ikkinchi namunadagi madaniy borliqqa o'sib o'tish tarzida yuz beradi»⁷.

Totalitar tizimdan demokratik jamiyatga o'tish qaysi sohada yuz berishiga qarab, uning ma'no-mazmunini aniqlash mumkin bo'ladi. Demokratik taraqqiyot bosqichiga o'tish, uning muqarrarligini hisobga oladigan bo'lsak, uning zarurligini inkor etib bo'lmaydi. Chunki jamiyat ham inson kabi yuzaga kelganidanoq yuksak kamolot darajasiga ko'tarila olmaydi, balki ma'lum bosqichlarni bosib o'tishi zarur bo'ladi. Hamma masala ana shu bosqichlarning o'ziga xosligini, ularda mavjud bo'ladigan muammolar ko'lamini aniqlash va hal qilish mexanizmlarini ishlab chiqish bilan bog'liq. Ammo bu – jo'n, oson ish emas. Chunki jamiyatning bir bosqichdan ikkinchisiga o'tish jarayoni keng ko'lamdagi vazifalarni qamrab oladi. Ularni amalga oshirishda nafaqat obyektiv, ayni paytda subyektiv omillarni ham hisobga olish zarur. Ularning o'tish davridari o'zaro aloqadorligi va munosabati alohida e'tiborga molik. Shuning uchun ham, o'tish davri haqida fikr yuritganda faqat jamiyatning demokratik tizimga o'tish xususiyati bilan cheklanmasdan, balki ungacha jamiyatlar bir bosqichdan ikkinchisiga o'tishi uchun zarur bo'lgan oraliq ham nazarda tutilmoqda.

Masalaga bunday yondashuv jamiyat taraqqiyotiga nisbatan sivilizasion yondashuvni talab etadi. Ya'ni, jamiyatning bir bosqichdan ikkinchisiga o'tishi inson turmushida, uning tafakkurida, jamiyatning moddiy, siyosiy va ma'naviy-ma'rifiy hayotida sodir bo'ladigan o'zgarishlar darajasini aniqlash mezonlarini belgilash zarur.

Bugun umumiy tarixiy davrga, shu jumladan, o'tish davriga qarashlar tubdan o'zgardi, ular mazmunan zamonamizning o'ziga xos qadriyatlariga asoslangan. Professor E.Irgashev to'g'ri ta'kidlaganidek, «Bugun tarixiy davrga qarash o'zining mazmuni va mohiyatiga ko'ra, an'anaviy yakka mafkuraviy qarashdan tubdan farq qiladi. Mustabid tuzumning yemirilishi bilan tarixiy davrni siyosiylashgan, mafkuralashgan mazmunida ta'riflashga barham beriladi»⁸. Demak, o'tish davrini siyosiy, falsafiy, iqtisodiy va ma'naviy – ma'rifiy sohalarida kechayotgan murakkab dinamik jarayonlarning sabab va oqibatlarini o'zida mujassamlashtirgan alohida tushuncha sifatida e'tirof etish hamda shu yo'nalishda tahlil qilish to'g'ri bo'ladi.

Ana shunday qarashlarning majmuasiga o'tish davrining mohiyatini o'zida ifodalaydi. Albatta, o'tish davri nimadan nimaga yoxud qaysi jasitdan yana qaysi biriga o'tilishi haqida gap borishi masalada dunyo olimlari diqqatida turganligini ham ta'kidlash lozim bo'ladi. Ayniqsa, jamiyat taraqqiyoti bosqichlariga formasion yondoshuv (yuqorida ta'kidlanganidek) barham topgan bugungi kunda bu masalaga aniqlik kiritish maqsadida turli konsepsiyalarni ilgari surishga intilish ham kuchaymoqda.

⁵ Levetin Leonid, Donald C.Karlayl. Islom Karimov – yangi O'zbekiston Prezidenti. T.: O'zbekiston, 1996 yil, 57-bet.

⁶ O'sha manba. 53-bet.

⁷ Qarang.: Tafakkur, 1998 yil, 4-son, 87-bet.

⁸ Ergashev I. Taraqqiyot falsafasi. T.: Akademiya, 2000, 59 – bet.

Jumladan, amerikalik sosiolog Deniyel Bell ijtimoiy taraqqiyotni quyidagi uch bosqichga bo'ladi:

1. Agrar jamiyat;
2. Industrial jamiyat;
3. Postindustrial yoki informasion jamiyat

Uning jamiyatni klassifikasiyalashtiruv (tizimlashtirish)i zaminida jamiyatning ishlab chiqarish texnologiyasi, ishlab chiqarishga samarali ta'sir o'tkazishni belgilovchi xizmat ko'rsatish, maishiy hayot va turmush turadi, olimning fikricha, bugun dunyodagi ko'pgina mamlakatlar industrial jamiyatdan informasion jamiyatga o'tish holatida⁹... Ba'zi bir ovropalik olimlar industrial jamiyat bilan bir qatorda, "Yangi jamiyat" (P.Draker), "Post zamonaviylashgan jamiyat" (J – F. Liotara), undan keyin "Rivojlangan jamiyat" va hokaza kabi atamalar ham qo'llashmoqda.

Umuman, ularning nazariyalarida insonning jamiyatdagi roli va o'rni, yana birlarida esa o'tish davrida demokratiyaga oid bilim va texnika taraqqiyoti ta'sirida sodir bo'lgan o'zgarishlarni o'zida mujassamlashtirgan¹⁰.

Yuqoridagi ko'rsatilgan olimlarning fikrlarini umumlashtirgan holda aytadigan bo'lsak;

Birinchidan, jamiyat qanday nomlanishidan qat'iy nazar, o'z taraqqiyotida bir bosqichdan ikkinchisiga jarayonlaridan iborat bo'lgan rivojlanish subyektidir;

Ikkinchidan, bir taraqqiyot sobqichidan ikkinchisiga o'tishdagi asosiy ko'rsatgich odamlarning turmush sharoitlarida kuzatiladigan o'zgarish hisoblanadi.

O'tish davrini faqat moddiy omillar darajasi bilan bog'lash – uning mohiyatini to'liq ifodalamaydi. Shunga ko'ra, sodir bo'ladigan ijobiy yoxud salbiy o'zgarishlarga o'tkazuvchi siyosiy omillarning rolini aniqlash masalasi ham muhimdir.

O'tish davri haqida fikr yuritganimizda shuni alohida ta'kidlash lozimki, fuqarolik jamiyatigacha bo'lgan barcha tuzumlarning lozimki, fuqarolik jamiyatigacha bo'lgan barcha tuzumlarning insonlar manfaatlari va ehtiyojlarini to'la qondira olmasligi bois, ularning birinchisidan ikkinchisiga obyektiv ravishda o'tishi uchun ehtiyojni yuzaga keltirib turadi. Bu o'z navbatida, yangi tuzumga o'tish davrini boshlab beradi.

Ammo demokratik tamoyillar asosiga qurilgan yangi jamiyatga o'tish bir qator o'ziga xos xususiyatlarga ega. Ular quyidagilardir.

Birinchidan, ayrim mamlakatlarda demokratik jarayonlar yangi tuzumning ichida shakllanadi va bu uning xalq uchun farovon hayotni ta'minlash yo'lidagi faoliyatida namoyon bo'ldi. To'g'ri, bu jarayon silliq amalga oshmaydi, balki o'ta murakkab kechadi. Huddi ana shunday murakkab muammolarni hal qilishda to'g'ri yo'lni tanlashdagi, ya'ni jamiyat taraqqiyotining halq manfaatlariga qaratilganligi insonning to'la ma'nodagi huquqlari va erkinliklarini ta'minlovchi jamiyatga aylanishiga olib keladi;

Ikkinchidan, o'tish davri yuksak darajadagi moddiy imkoniyatlar yuzaga kelishi bilan tugamaydi, balki ularning xalq farovonligini ta'minlashga qaysi darajada qaratilganligi va insonlar erkinliklarining ta'minlanligi bilan bog'liq bo'lgan jarayon hisoblanadi. Ular nafaqat mamlakatlarning jug'rofiy omiliga, balki ana shu davlatda yashayotgan aholining siyosiy madaniyati va mentalitetiga hamohang bo'lishiga ham bog'liqdir. Bularning hammasi tarixiy taraqqiyot bosqichlarida shakllanib va rivojlanib kelgan tajribalardir.

O'tish davrining modellari va ularning o'ziga xos xususiyatlari

O'tish javri tushunchasi, uning mohiyati va zarurligining umumiy nazariy masalalariga turli ijtimoiy – siyosiy, iqtisodiy fanlar tomonidan insoniyat taraqqiyotining alohida bosqichlarida demokratik tamoyillar asosida faoliyat ko'rsatadigan jamiyatga o'tishdagi turli modellarining xos xususiyatlarni o'rganishni taqozo etadi.

Ma'lumki totalitarizmsha asoslangan ijtimoiy – siyosiy, iqtisodiy bosqichlarning demokratik jamiyatga o'tishi o'ta murakkab jarayon hisoblanadi. Uning murakkabligi shundaki, ungacha sodir bo'lgan taraqqiyot bosqichlari obyektiv ehtiyoj sifatida biring ichida ikkinchisi shakllanib kelgan,

⁹ Вопрос философии, 3 – son, 2001, 6 – bet.

¹⁰ O'sha manba.

davlat uning ijtimoiy – iqtisodiy munosabatlari shaklan o'zgargan bo'lsa ham, mazmunan u baribir ommani itoatda ushlab turishga, uning ustidan hukmronlik qilishga qaratilgan. Ulardagi yana bir xususiyat – “omma davlat uchun” degan tamoyillarning amal qilganligi bilan ham xarakterlanadi.

Demokratik jamiyatda esa, eng avvalo, siyosiy tuzum tubdan o'zgarib, xalq hokimiyatini boshqarishda bevosita yoki bilvosita ishtirok etadi va “omma davlat uchun” emas, aksincha, “davlat xalq uchun” degan tamoyilning ustuvorligi asosida davlat boshqaruvi amalga oshadi.

Shu ma'noda ham, demokratik jamiyatga o'tish jarayoni davlatlarning barcha sohalarining barcha sohalarida tub o'zgarish ishlarining amalga oshirilishi natijasi sifatida namoyon bo'ladi.

Demokratik jamiyatga o'tishda siyosiy sohada davlatning amaldagi mexanizmlari tugatiladi. Uning o'rniga qurilayotgan jamiyat manfaatlariga javob bera oladigan mexanizmlar shakllantirilib boriladi. Iqtisodiy sohada esa, bozor munosabatlari qaror topadi. Taraqqiyot davomida ommaning o'z moddiy manfaatdorligini erkin qondira olishi asosida umumiy iqtisodiy rivojlanish sodir bo'ladi. Ma'naviy – ma'rifiy sohada inson omili, qadr – qimmat yuksak qadriyat darajasiga ko'tariladi. Shunday jarayonlar tufayli jamiyatning yuksak intellektual kuch asosida rivojlanishi reallikka aylanadi.

Shuning uchun ham bugungi kunda dunyo mamlakatlari demokratik jamiyatga o'z ideali sifatida qaramoqda. Uni vujudga keltirish uchun faollik ko'rsatmoqda. Ammo demokratik jamiyatga o'tishning barcha mamlakatlar uchun yagona bo'lgan aniq andozalari, yana ham aniqrog'i, modellari yo'q va u bo'lishi ham mumkin emas. Chunki har bir mamlakat o'zining tuzilishi, odiy taraqqiyot darajalari, moddiy shu jumladan, intellektual imkoniyatlariyu xalqning mentaliteti, turmush tarzi, urf – odatlari va qadriyatlari bilan bir – biridan ajralib turadi. Ularni hyech qachon bir qolibga solib bo'lmaydi. Unga harakat qilish nafaqat hyech qanday samara beribgina qolmasdan, balki og'ir oqibatlariga olib kelishi mumkinligini tarixiy tajriba tasdiqlagan. Shuning bilan birga demokratik jamiyatga o'tishning barcha mamlakatlar uchun umumiy bo'lgan qonuniyatlari ham mavjud. Jumladan, siyosiy tizimni isloh qilish, bozor munosabatlarini shakllantirish, insonning o'z ichki imkoniyatlarini yuzaga chiqarish uchun shart – sharoitlarni vujudga keltirish, jamiyat taraqqiyotida yuksak intellektual salohiyat ustuvorligini ta'minlash va boshqa bir qator qonuniyatlar barcha demokratik jamiyat qurishga intilayotgan mamlakatlar uchun umumiy hisoblanadi. Ammo umumiy qonuniyatlar barcha mamlakatlarning o'ziga xosligini hisobga olgan holda demokratik jamiyatga o'tishni inkor etmaydi. Aksincha, o'tish davrida mavjud bo'ladigan muammolarning ma'no – mazmunini teran anglagan holda, ularni sobitqadamlik bilan hal qilish imkonini beradi.

Demokratik jamiyatga o'tish deganda, mamlakatlarning turli tuzumlardan (totalitarizm, kapitalizm, harbiy diktatura va h.k.) demokratik tamoyillar asosida rivojlanishi uchun vujudga keltiriladigan imkoniyatga ketadigan oraliq vaqt tushuniladi. Xuddi ana shu vaqt ichida demokratik jamiyat uchun zarur bo'ladigan iqtisodiy, ijtimoiy – siyosiy va ma'naviy – ma'rifiy imkoniyatlar yaratiladi. Oraliq vaqtning boshlanishi va uning o'z poyoniga yetishi o'tish davri masalalari qatoridagi eng muhim ahamiyatga molikdir. Chunki bugun bu masala ilmiy adabiyotlarda o'z yechimini topgani yo'q. Unga aniqlik kiritmaslik esa o'tish davrining boshi va oxiri qayerdaligini bilib olish imkonini bermaydi. To'g'ri, o'tish davri ikki yo'nalishda iqtisodiy hayotda va siyosiy hokimiyatda pirovardida demokratik jamiyatga olib boruvchi tub o'zgarishlarning sodir bo'lishi va uning asosida ijtimoiy hamda ma'naviy–ma'rifiy sohalarida olib boriladigan islohotlarning boshlanishi bilan xarakterlanadi. O'tish davrining tugashi esa demokratik tamoyillarning to'laligicha hayotiy reallikka aylanishi bilan bog'liq bo'ladi.

Buguncha demokratik tamoyillar asosida rivojlanayotgan mamlakatlarning o'tish davri tajribalariga asoslanib, bu davrning 3 ta asosiy yoo'li yoki modeli shakllanganligi ta'kaaidlash mumkin.

Uning birinchi – klassik an'anaviy yo'l hisoblanadi. Klassik yo'l deganda, insoniyatning demokrtik taraqqiyot yo'liga o'tishning dastlabki shakli va uning dunyodagi ko'pchilik mamlakatlar taraqqiyotida samara bergan andozasi tushuniladi. Bu yo'lning xarakterli xususiyati shundaki, unda tashqi kuchlarning aralashuviz, mamlakatning o'z ichki imkoniyatlariga tayangan holda demokratik jamiyatga o'tishi amalga oshadi. Bu yo'lning yana bir asosiy xususiyati shundaki, u uzoq tarixiy bosqichda amalga oshadi. O'tish davrida siyosiy sohada qancha bo'hronlar sodir bo'lishiga

qaramasdan iqtisodiy sohada islohotlar amalga oshirila boshlanadi. Bu sohadagi muhim tadbir xususiy mulkchilikni qaror toptirish hisoblanadi.

Demokratik jamiyatga o'tishning ikkinchisi – inqilobiy yo'l hisoblanadi. Uning xarakterli xususiyati shundaki, davlarda vujudga keltirilgan katta iqtisodiy salohiyat ko'pchilik aholining turmush tarzi nisbatan yuqori bo'lganligiga asoslanib, dastlab mamlakat siyosiy hayotida keskin o'zgarishlar amalga oshiriladi. Ya'ni, amaldagi hokimiyat shakli barbod bo'ladi hamda uning o'rniga yangi, demokratik jarayonlarni rivojlantirishga moyil bo'lgan hokimiyat shakli va uning infratuzilmasi vujudga keladi. Ular o'z navbatida iqtisodiy hayotda keskin islohotlarga imkoniyat yaratadi. Hususan, amaldagi milliy valyuta bekor qilinadi (sindiriladi). Bu esa iqtisodiy islohotlarni o'tkazish shart – sharoitlarining imkoniyatlarini izlashni taqozo qiladi. Buning oqibatida aholining qo'lidagi moddiy mablag'lar o'z qiymatini yo'qotadi va mamlakat siyosiy hayotida bo'lgani kabi, iqtisodiy hayotda ham demokratik jarayonlarning rivojlanishi sodir bo'ladi. Bu yo'l xavflidir.

Inqilobiy yo'l uchun zarur bo'lgan asosiy omillar qatorida:

- a) sobiq tizim sharoitida mulk kurtaklarining saqlanib qolganligi:
- b) demokratik qadriyatlarning kurtaklari mavjudligi:
- i) mamlakat hayotini demokratik tamoyillar asosida qayta qurishda qodir bo'lgan intellektual salohiyatning yetarli bo'lishi:
- g) aholining ma'lum bir qismi ana shu demokratik jarayonda hech bo'lmaganda moyil bo'lishi kabi jihatlari hal qiluvchi omillardir. Ularning har biri inqilobiy yo'l uchun alohida ahamiyat kasb etadi. Masalan intellektuallarning rolini olib ko'raylik. Ular mamlakat hayotida bo'ladigan har bir o'zgarishni yuzaga keltiruvchi asosiy qudrat hisoblanadi. Xalq hokimiyatidan ko'ra ularga ko'proq ishonadi va ergashadi. Shu ma'noda ham, ular ommani uyushtiradi va demokratik jarayonlarga yo'naltiradi. Shuning bilan birga intellektuallarning o'zi ham demokratik jarayonlarning murakkab muammolarini hal qilishga bardosh bera oladigan, uyushgan kuch darajasiga ko'tarilgan bo'lishi lozim.

Evolyusion yo'lning samarali rivojlanishi uchun tashqaridan bo'ladigan har qanday "yordam" mamlakatda demokratik jarayonlarni rivojlanishi uchun zarur bo'ladigan shart – sharoitlarni yuzaga keltiradi. Chunki demokratik hokimiyat boshqaruvida xalqning ishtiroki etishi bilan belgilanar ekan, uni majburlab, boshqaruv jarayoniga jalb qilib bo'lmaydi. Uning uchun ehtiyoj, zaruriyat, shart–sharoitlarning yuzaga kelishi va xalqning undan foydalanishiga bo'lgan "tabiiy" intilishi shakllanmogi kerak bo'ladi.

Ana shu jarayonning yuzaga kelishi evolyusion yo'l bilan demokratik jamiyat o'tish imkonini beradi. Bu yo'lning samaradorligi O'zbekiston misolida ko'rish mumkin.

O'zbekistonda demokratik jamiyatga o'tishning o'ziga xos xususiyatlari

O'tish davrining umumiy qonuniyatlari O'zbekiston uchun ham umumiylikka egadir. O'tish davrining boshlanishi amaldagi siyosiy hokimiyatning tugatilishi, uning zaminida iqtisodiy hokimiyatning tugatilishi, uning zaminida iqtisodiy sohada islohotlarning amalga oshirilishi uchun zamin tayyorlash va oldingi tizimning mavjud ma'naviy – mafkuraviy zo'rovonligidan qutilish bilan xarakterlanadi. Ular qaysi darajada bo'lishidan qat'iy nazar, demokratik tamoyillar asosida rivojlanish yo'lida tanlangan barcha mamlakatlar uchun umumiy zaruriyat hisoblanadi. Ammo hamma masala o'tish davri mobaynida amalga oshiriladigan vazifalar strategiyasini belgilash, ularni hal qilishning mexanizmlarini ishlab chiqish va ularni reallikka aylantirish kabilarda har bir mamlakatning o'ziga xos xususiyatlari mavjud bo'ladi. Bir mamlakat yohud bir necha mamlakatlarning o'tish davrida qo'llanilgan tajribalarni aynan ikkinchi mamlakat qo'llay olmaydi. Chunki demokratik jamiyatga o'tishda nafaqat mamlakatlarning taraqqiyot darajalari belgiloqchi ahamiyatga ega bo'ladi, xuddi shuningdek, har bir mamlakatda yashayotgan xalqning mentalitetini hisobga olish ham muhim ahamiyatga molikdir. Uni hisobga olmaslik esa pirovard maqsadga erishish imkonini bermaydi. Shu sababdan ham O'zbekistonda uning o'ziga xos bo'lgan evolyusion tadjriiy yo'li ishlab chiqiladi. Bu yo'lning O'zbekiston uchun eng maqbul yo'l ekanligini Prezident Islom Karimov tomonidan ilmiy asoslandi va uning konseptual g'oyalarini fundamental tarzda bosqichma – bosqich amalga oshirishga kirishiladi.

Bu yo'l Prezident tomonidan ishlab chiqilgan besh tamoyilda o'z ifodasini topdi. Xuddi ana shu tamoyillarni tavsiflab, Prezident shunday ta'kidlagan edi: "Shuni alohida ta'kidlash zarurki, soxta inqilobiy sakrashlarsiz, fojeali oqibatlarsiz va kuchli ijtimoiy larzalarsiz, evolyusion yo'l bilan normal, madaniyatli taraqqiyotga o'tish – tanlab olishga asosiy mazmuni va mohiyatidir"¹¹. Bu bosh g'oyani Prezident Islom Karimov jahon mamlakatlarining tajribalarini chuqur tahlil qilish asosida ilgari suradi va O'zbekistonga xos o'tish davri modelini ishlab chiqishda uning dunyodagi bironta ham davlatlardagi modellariga aynan o'xshamasligiga asosiy e'tiborni qaratdi.

U mamlakatimiz o'z mustaqilligini endigina qo'lga kiritgan va mustaqillikka qarshi xavf hali batamom tugamagan sharoitda – 1992 yilda bu konseptual g'oyani ilgari surdi.

O'zbekiston mustaqillik yillarida demokratik jamiyatga o'tishning uchta bochqichini bosib o'tdi. Ularning har biri Prezident Islom Karimov tomonidan O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi birinchi chaqiriq VI sessiyasida (1996 yil 29 avgust) "Hozirgi bochqichda demokratik islohotlarni chuqurlashtirishning muhim vazifalari"; birinchi chaqiriq XVI asrga igtilmoqda" (1999 yil, 14 aprel) va nihoyat, Oliy Majlisning ikkinchi chaqiriq IX sessiyasida "O'zbekiston demokratik o'zgarishlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyati asoslarini shakllantirishning asosiy yo'nalishlari" (2002 yil 29 avgust), Oliy Majlis Qonunchilik palatasi va Senatining qo'shimcha majlisidagi "Bizning bosh maqsadimiz – jamiyatni demokratlashtirish va yangilash, mamlakatni modernizasi va isloh etishdir" (2005 yil 28 yanvar) ma'ruzalari ko'rsatib berildi.

Albatta, ana shu bosqichlar biri ikkinchisidan keskin farq qilmasa – da, ularning negizidagi asosiy g'oya demokratik jarayonlarning olg'a tomon rivojlanishini ana ma'lum bir vaqtga kelganda bu jarayonga yangi kuch, qudrat hamda faollik baxsh eta olishini ifodalaydi. Chunki jarayonlar izchillik bilan tahlil etilmasa, undagi asosiy muammo aniqlanmasa va istiqboldagi vazifalar belgilanmasa, rivojlanish ham bo'lmaydi. Shu ma'noda ham Prezident demokratik qurish borasidagi vazifalarni "chuqurlashtirish" (1996 yil) "Erkinlashtirish" (1996 yil) va "demokratik o'zgarishlar orqali fuqarolik jamiyati asoslarini shakllantirish" (2002 yil), "mamlakatni modernizasiyalash orqali jamiyatni demokratlashtirish" (2005 yil) kabi konseptual g'oyalar ifodalab bergan.

Ammo bu – o'tish davri mustaqil ravishda bir necha bosqichlardan iborat ekan, degan xulosa kelib chiqishiga asos bo'lmasligi kerak. Chunki o'tish davrining o'zi mamlakatning turli tuzumlardan demokratiyaga o'tishdagi mustaqil oralig'i, ko'prog'i hisoblanadi. Yuqorida ko'rsatilgan bosqichlar o'tish davrining uzluksizligini ifodalaydigan ko'rsatgichdir.

4-MAVZU: FUQARO ERKINLIGI VA FAOLLIGINI TA'MINLASH – DEMOKRATIK JAMIYAT QURISH OMILI

Reja:

1. Fuqaro erkinligi va faolligi tushunchasi. Uning ijtimoiy-siyosiy tafakkur tarixidagi talqinlari.
2. Inson faolligining asosiy mezonlari. Inson va jamiyat.
3. Prezident I.A.Karimov demokratik jamiyat qurishda inson erkinligi va faolligini yuksaltirish to'g'risida.
4. Fuqarolar ijtimoiy faolligini oshirish erkin va farovon hayotni barpo etishning zaruriy sharti.

Bugungi kunda «fuqaro», «fuqarolik», «fuqarolik jamiyati», «fuqarolik mas'uliyati», «fuqaro huquqlari va erkinliklari» tushunchalari demokratik rivojlanishning zaruriy shartlaridan biriga aylanmoqda. Binobarin, demokratiya va fuqaro erkinligi hamda uning faolligini ta'minlash masalalari dolzarb bo'lib qolmoqda.

Fuqarolik tushunchasi jamiyatiipg hozirgi davrigacha, ya'ni huquqiy davlat tomon rivojlanishida katta yo'lni bosib o'tdi. U jamiyatiing demokratik rivojlanishida qo'lga kiritilgai ulkan yutuqlardan biri.

¹¹ Karimov I.A. O'zbekiston: milliy istiqloq, iqtisod, siyosat, mafkura. – T.: O'zbekiston, 1999, 39 – bet.

Fuqarolik tushunchasi qadimiy Yunonistonda va Rimda mavjud bo'lsada, asosan feodalizm inqirozga uchrab, jamiyatdagi siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy hayot demokratiya va bozor munosabatlari zaminiga o'ta boshlaganda, hozirgi shaklida paydo bo'la boshladi va ilk bor «shaharlik» (fransuzcha «situayyan», inglizcha «sitezen», ruscha «gorojanin-grajdanin») degan ma'nolarni anglatgan. Mustaqillik e'lon qilingandan so'ng, o'zbek tilida o'tmishdagi «grajdanlik» so'zi o'rniga «fuqarolik» degan atama qabul qilindi.

Mustaqillik yillarida fuqaro erkinligi va uning faolligi masalasi demokratik jamiyat barpo etishning muhim shartlaridan biri sifatida e'tirof etila boshlandi. Shu o'rinda, erkinlik tushunchasini aniqlash ham zarurdir. Negaki fuqaro erkin bo'lgan taqdirdagina, jamiyat taraqqiyotga erishadi.

Ijtimoiy-siyosiy fanlarda va falsafada individlar erkinligi va ular irodasining erkinligi bir-biriga o'xshash tushunchalar deb qabul qilinadi. Buning asosiy sabablaridan biri, huquqning o'zi odamlar erkinligining alohida shakli, ya'ni ular irodasining erkinligi ekanligi bilan belgilanadi. Shu nuqtai nazardan «fuqaro erkinligi» tushunchasi ham politologik, ham huquqshunoslik fanlarining umumiy kategoriyalari sifatida o'rganiladi. Demokratiya inson erkinligini konunlar vositasida kafolatlaydi. Demak, demokratiyaning o'zi ochiq muhokama, ijtimoiy ziddiyatlarni ifoda etish va bartaraf qilish usuli sifatida fuqarolik va siyosiy xukuqlar deklarasiyalarida qayd qilingan erkinliklarsiz mavjud bo'la olmaydi. Bu yerda so'z erkinligi va o'z fikrini erkin ifodalash huquqi, erkin uyushmalar tuzish huquqi, hast tarzini o'zgartirish erkinligi va shaxsning xavfsizlikka bo'lgan huquqi to'g'risida ketmoqda. Ushbu huquqlar demokratiyaning asl mohiyatini tashkil qilgani bois, ular himoya qilinishi kerak.

Xulosa qilib aytganda, insoniyat borliqni va ijtimoiy hayotda erkinlikni ifodalashning huquqdan tashqari boshqa biron-bir shaklini hozirgacha kashf etmagan. Bu mantiqan ham, amalda ham mumkin emas. Odamlar o'z tengligi darajasida erkindirlar va erkinligi darajasida tengdirlar.

Hozirgi davr ijtimoiy-siyosiy fanlarida «inson» deganda Yerda yashayotgan mavjudot turlaridan biri tushuniladi. Inson alohida olingan tur (Noto zarxepz) vakilini ifodalovchi umumiy tushunchadir. Inson, umuman zotning yig'iq obrazi sifatida ijtimoiy mavjudot bo'lib, u bir vaqtning o'zida ham tabiatga, ham ijtimoiy hayotga mansubdir. Individ - inson zotining alohida olingan nusxasi, uning vakillaridan biri. Shaxs esa u yoki bu inson sifatida namoyon bo'lib, u ma'lum va betakror individuallikka ega bo'ladi. Individning jamiyatga kirish jarayonlari uning ijtimoiylashuvini ta'minlaydi. Ijtimoiy munosabatlarga kirishish natijasida individning jamiyatdagi qadriyatlar va me'yorlarni o'zlashtirib borishi uchun zamin yaratiladi. Bu jihatdan yondashganda, u ijtimoiy ta'sir obyektidir. Shuningdek, individ ijtimoiylashuv oqibatida jamiyatdagi turli munosabatlarda faollashadi va bunda u ijtimoiy munosabatlar subyekti sifatida harakatlanuvchi shaxsga, subyektgacha aylanadi.

Insonning paydo bo'lishi, uning jamiyatdagi o'rni va mohiyati doimo ijtimoiy fanlarning muhim va bahstlab sohalaridan biri bo'lib keldi. Aristotelning ta'kidlashicha, «inson - tabiatan (mohiyatan) ijtimoiy» ekanligini ta'kidlash bilan birga, «umumiy ma'noda kimda-kim hokimiyat yuritish va buysunishga taalluqli bo'lsa, o'sha fuqarodir; har bir davlat tuzumida fuqaroning mohiyati o'zgaradi. Davlat tuzumining eng yaxshi turida kimda-kim ma'naviy qadriyatlar talablariga mos hayotni nazarda tutgan holda bo'ysunish va hokimiyat yuritishni xohlasa va unga qobil bo'lsa, ana o'tna fuqarodir».

Insonning mohiyatini dastlabki o'rgangan olimlardan biri Xitoydagi Konfusiylar va uning izdoshlari edi. Eramizdan ilgari 298-238 yillarda yashagan Konfusiylarning izdoshi bo'lgan olim Sen-szi shunday deb yozgan edi: «Tug'ma xususiyatlar, bu - samoviy munosabatlar hosilidir. Ularga ta'lim yoki odamning o'zini yaratuvchilik ijodi vositasida erishib bo'lmaydi. Inson svuz tabiatga ega. Insondagi ezgulik manfaatlar uchun orttirilgan fazilatdir. Xozirgi inson tug'ilishidan boshlab foyda olishga intiladi. Bu shunga olib keladiki, kishilar o'zaro raqobatlashadilar va bir-birlariga yon bermaydilar. Shuning uchun ham tarbiya yo'li bilan inson tabiatini o'zgartirish, yaratilgan qoidalar asosida ta'lim berib, ularni adolatlilikka va mas'uliyatlilikka o'rgatish lozim». Ko'rinib turibdiki, insonning jamiyatga uyushishi yoki uning jamiyat a'zosiga aylanishi va faollashuvi uchun u ma'lum darajada tashki ta'sirga va hayotdagi ijtimoiylashuvga ehtiyoj sszadi. Insonning muhim xususiyatlaridan biri — uning ijtimoiy mavjudot ekanligidir. Inson o'zining ehtiyojlarni qondirish maqsadlarida o'zi kabi insonlar bilan birlashishga intiladi. Insonning ijtimoiylashuvi sun'iy xarakter

kasb etib, u shaxs sifatida boshqa insonlar o'rtasidagi muhitdagina shakllana oladi. Agar u insoniy munosabatlardan xoli bo'lsa, o'zidagi yovuzlik yoki hayvoniy tabiatdan xalos bo'la olmaydi. Insondagi jamiyatga uyushishga intilishning tabiri tarzda kechishini Abu Nasr Forobiy quyidagicha ifodalaydi: «Har bir inson o'z tabiati bilan shunday tuzilganki, u yashash va oliy darajadagi yetuklikka erishmoq uchup ko'p narsalarga muhtoj bo'ladi. U bunday narsalarni qo'lga kiritmaydi, ularga ega bo'lish uchun insonlar jamoasiga ehtiyoj tugiladi... Shu sababli yashash» uchun zarur bo'lgan, kishilarning bir-birlariga yetkazib beruvchi va o'zaro yordamlashuvchi orqaligina odam o'z tabiati bo'yicha intilgan yetuklikka erishuvi mumkin. Bunday jamoa a'zolarining faoliyati bir butun holda ularning har biriga yashash va yetuklikka erishuv uchun zarur bo'lgan narsalarni yetkazib beradi. Shuning uchun inson shaxslari ko'paydilar va yerning aholi yashaydigan qismiga o'rtnashdilar, natijada inson jamoasi vujudga keldi». An'anaviy jamiyatlarda insonning yaratuvchilik ijodiy qobiliyati ancha chegaralandi. Chunki an'anaviy jamiyatlarda mehnatning tabiiy taqsimoti va ixtisoslashadi adolat prinsiplariga asoslanadi. Shuningdek, bu jamiyatlarda shaxslararo aloqalarning o'ta tabaqalashuvi, o'zaro harakatlar va munosabatlarning norasmiy muvofiqlashtirilishi, jamiyat a'zolarining bir-biriga tobelik, urug'chilik va qon-qarindoshlik munosabatlari bilan bog'liqligi natijasida shaxs erkinligi ham ta'minlanmadi. Boshqaruvdagi irimitiv tizimlar imtiyozsiz jamiyat a'zolarining faolligini pasaytirib, bu holat shaxsning ijodiy faoliyat ko'rsatish va fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga imkon bermas, natijada o'zaro munosabatlar biqiy tarzda ro'y berar edi.

Zamonaviy jamiyatning paydo bo'lishi bilan insonning ijtimoiy va siyosiy munosabatlardagi o'rni yuksalib bordi. Bu jamiyatlarda o'zaro munosabatlarning bir-biriga ta'sir etish darajasi va mehnat taqsimotining chuqurlashuvi ro'y berdi. Bu jarayonlarning sekinlik bilan yuksak ta'lim va tajribaga, shuningdek, yuqori kasbiy malakaga asoslanishi, ijtimoiy munosabatlarning qonunlar, me'yorlar, shartnomalar asosida muvofiqlashtirishning rasmiy tizimi yaratilishi zamonaviy jamiyatlarning xalqchil bo'lishiga zamin yaratdi. Dinning davlat va boshqaruvdan ajratilishi, ijtimoiy institutlarning qupayishi va rivojlanishi kabi omillar natijasida insonlararo munosabatlar yuksalib, siyosiy institutlarni nazorat etish, inson huquq va erkinlik-larini ximoya etish, jamiyatda tenglik o'rnatish imkoniyatlari paydo bo'ldi. XX asrga kslib eng takomillashgan va zamonaviy kishilik birliklarini fuqarolik jamiyati deb atash rusumga kirdi.

Ma'lumki, inson o'zining ijtimoiy mavjudot ekanligi va o'z mohiyatidan kelib chiqib, tabiiy ravishda siyosiy munosabatlarda ishtirok etishga intiladi. Ijtimoiy-siyosiy munosabatlarda faol ishtirok etish ehtiyojlari va zururiyati esa har bir fuqaroda manfaatlarnifaqat guruhliy shakldagina ifodalash va qondirish mumkin ekanligini anglab yetishga zamin yaratadi. Turli xil ijtimoiy guruhlar va tabaqalarning turlicha manfaatlarini o'zaro to'qnashuvlar va ziddiyatlarga kirishishi, ularni o'zaro kelishtirish va muvozanatlashtirishsiz hal qilib bo'lmasligini anglash jarayonlari tabiiy ravishda xalqchil jamiyat va siyosiy hokimiyatga bo'lgan ehtiyojlarni shakllantirdi. Chunki turli manfaatlar muvozanatini ta'minlashni faqat demokratik jamiyat bilan davlat xokimiyati hamkorligida amalga oshirish mumkin ekanligini tarixiy tajribalar isbotlab berdi. Shu sababli ham, siyosiy ong turli xil ijtimoiy guruhlarining siyosiy institutlar va siyosiy subyektlar bilan o'zaro muloqot va munosabatlarga kirishishi uchun zaruriy ehtiyojlarni shakllantirdi hamda rasmiylashtirdi.

Fuqaro huquqlarini ta'minlashda insonning tabiiy huquqlarini e'tiborga olish muhim ahamiyatga egadir. Qadimgi antik faylasuflar talqinicha, tabiiy huquq tabiatiga bog'liq holda insonlar tug'ilishlaridanoq bir xildirlar. Ijtimoiy shartnomalar asosida qonun va davlat paydo bo'ldi. Aristotelning fikricha, insonning tug'ilishidayoq paydo bo'lgan xususiy mulkka bo'lgan tabiiy huquqi uning tabiati va uning dastlabki o'zini o'zi sevishiga asoslanadi. Qolaversa, ana shu tabiiy huquqni ta'minlashga intilish, xususiy mulk jozibasi, uni saqlash va ko'paytirish manfaatlarini insonning jamiyatda tezlik bilan ijtimoiylashuviga va faollashuviga olib keladi.

Tor ma'noda, inson huquqlari tushunchasiga faqat davlat himoya qiladigan va kafolatlanadigan huquqlar kirib, hozirgi davrda ularni konstitusion huquqiy asoslar yoki davlat chegaralari bilan cheklab qo'yish oson vazifa emas. Bu huquqlarga barcha fuqarolarning qonun oldida tengligi, yashash va jismoniy daxlsizlik huquqi, inson qadr-qimmatini hurmat qilish, o'zboshimchalik va noqonuniy ushlash yoki qamash, vijdon va din erkinligi, ota-onalarning o'z bolalarini tarbiya qilish huquqlari,

zulmkorlarga qarshilik qilish huquqi va boshqalar kiradi. Keng ma'nodagi inson huquqlari esa, o'zida shaxs erkinligi va huquqlarining keng majmuasi va turlarini ifodalaydi.

Barcha inson huquqlarini ijobiy va salbiy yo'nalishlarga doir tasniflash keng tarqalgan. Mazkur huquqlarning bu kabi bo'lishi erkinlikning negativ va pozitiv jihatlarini ifodalashga asoslanadi. Ma'lumki, erkinlikning negativ ahamiyati nuqtai nazariga binoan shaxsga nisbatan majburlash va cheklashlarning yo'qligi tushuniladi. Pozitiv nuqtai nazardan esa tanlash erkinligi, asosan, insonning o'z maqsadlariga erishish qobiliyati, uning individual rivojlanishi va umuman, uning qobiliyatlari iyyado bo'lishi tushuniladi. Erkinliklarning mazkur bo'linishidan kelib chiqib, negativ huquqlar deganda, davlat va boshqa insonlarning individga nisbatan u yoki bu harakatlardan o'zini tiyib turishi tushuniladi. Bu huquqlar shaxsni noxush ta'sirlardan, uning erkinligini buzishi mumkin bo'lgan aralashish yoki cheklashlardan himoya qiladi. Bu huquqlar asos bo'luvchi, muhim va mutlaq huquqlar sirasiga kiradi. Mazkur huquqlarni ta'minlash davlat resurslari yoki mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish darajalariga bog'liq emas. Negativ huquqlar shaxs erkinligining asosidir.

Negativ huquqlardan farqli o'laroq, pozitiv huquqlar fuqaroga uni u yoki bu ne'matlar bilan ta'minlash, uning ma'lum harakatlarini amalga oshirishi uchun davlat, shaxslar va tashkilotlar majburiyatlarini ifodalaydi. Bu, masalan, ijtimoiy yordam olish, ta'lim olish, sog'liqni saqlashni himoya qilish, munosib yashash darajasi ta'minlanishi huquqlari kabilardir.

Insonning fuqarolik (shaxsiy), siyosiy iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlari amalga oshish yo'nalishlaridan kelib chiqib, negativ va pozitiv huquqlar sohalariga bo'linadilar. Ularning ichida fuqarolik huquqlari insonning tabiiy, asos bo'luvchi va ajralmas negativ huquqlari doirasiga kiradi.

Mustaqillik davrida O'zbekistonda inson huquqlarini himoya qilish va ularni ta'minlashning huquqiy asoslari rivojlangan mamlakatlar tajribasi va milliy qadriyatlar talablari darajasida shakllandi. Shuningdek, Konstitutsiya hamda qonunlar inson huquqlari va erkinliklarini ta'minlashning fuqarolik jamiyati va huquqiy davlat talablari darajasidagi mezonlari, me'yorlarini yarata oldi. Konstitutsiyaning 24-moddasidagi «Yashash huquqi har bir insonning uzviy huquqidir. Inson hayotiga suiqasd qilish eng og'ir jinoyatdir», 25-moddasidagi «Qar kim erkinlik va shaxsiy daxlsizlik huquqiga ega. Hyech kim qonunga asoslanmagan holda hibsga olinishi yoki qamoqda saqlanishi mumkin emas», 27-moddasidagi Har kim o'z sha'ni va obro'siga qilingan tajovuzlardan, shaxsiy hayotiga aralashishdaya himoyalani va turar joyi daxlsizligi xuquqiga ega. Qyech kim qonun nazarda tutgan hollardan va tartibdan tashqari birovning turar joyiga kirishi, tintuv o'tkazishi yoki uni ko'zdan kechirishi, yozishmalar va telefonda so'zlashuvlar sirini oshkor qilishi mumkin emas», 29-moddasidagi «Qar kim fikrlash, so'z va e'tiqod erkinligi huquqiga ega...», 32-moddasidagi «O'zbekiston Respublikasining fuqarolari jamiyat va davlat ishlarini boshqarishda bevosita hamda o'z vakillari orqali ishtirok etish huquqiga egadirlar. Bunday ishtirok etish o'z-o'zini boshqarish, referendumlar o'tkazish va davlat organlarini demokratik tarzda tashkil etish yo'li bilan amalga oshiriladi», 36-moddasidagi «Har bir shaxs mulkdor bo'lishga haqli. Bankka qo'yilgan omonatlar sir tutilishi va meros huquqi qonun bilan kafolatlanadi», 43-moddasidagi «Davlat fuqarolarning Konstitutsiya va qonunlarda mustahkamlangan xuquqlari va erkinliklarini ta'minlaydi» kabi fuqarolik jamiyati qurishning demokratik qadriyatlari va tamoyillari shakllanishini ta'minlaydigan qonun va qoidalarining kiritilishi O'zbekistonda demokratik jamiyat barpo etishning kelajak istiqbollarini belgilab berdi. Fuqaro erkinligini ta'minlash uning burchlari bilan mustahkam bog'langandagina, real voqyelikka aylanishi mumkin. Rivojlangan mamlakatlarda fuqaro burchlariga qonunlarga amal qilish, boshqa shaxslarning huquq va erkinliklarini xurmat qilish, soliqlarni to'lash, harbiy majburiyat, tabiat, atrof-muhit, tarixiy yodgorliklarni asrash kabilar kiradi. Ba'zi mamlakatlarda esa davlat hokimiyati organlariga saylovlarda ovoz berish ham muhim fuqarolik burchlaridan biri hisoblanadi. Demokratik jamiyat qurish tajribalari ko'rsatadiki, qaysi bir jamiyatda mansabi, irqi, jinsi va ijtimoiy mavqeyi qanday bo'lishidan qat'iy iazar, fuqarolar konstitutsiya va qonunlar bilan mustahkamlab qo'yilgan o'z burchlarini amalda bajarganlaridagina, o'zlariga tegishli bo'lgan erkinliklari va huquqlaridan foydalana olishlari mumkin. Aks holda, bu demokratik qadriyatlar qo'pol ravishda buzilib kelingan. Shuning uchun ham O'zbekiston Konstitutsiyasining IX bobidagi 6 ta modda maxsus ravishda fuqarolarning burchlarini mustahkamlab qo'ygan. Xususan, Konstitutsiyaning 48-moddasi quyidagicha ifodalanadi: «Fuqarolar Konstitutsiya va

qonunlarga rioya etishga, boshqa kishilarning huquqlari, erkinliklari, sha'ni va qadr-qimmatini hurmat qilishga majburlarlar».

Demokratik jamiyat barpo etishda fuqarolarning ijtimoiy jarayonlarda faol ishtirok etishi eng muhim omillardan biridir. Bu haqida mamlakat Prezidenti I.A.Karimov quyidagi fikrni bildiradi: «Hokimiyat tuzilmalarining demokratik mazmuni ko'p jihatdan davlatni boshqarishda fuqarolarning ishtirok etish masalasi qanchalik hal qilinganligi bilan belgilanishi ma'lum. O'zbekistonda ushbu huquqning amal qilishi uchun qonun asoslari yaratilgan. Biroq hali jamiyat va fuqarolar davlatni boshqarishda ishtirok etish, o'zlari qanday boshqarilayotganligi haqida ma'lumot olish huquqini anglay boshlashiga va bu huquqdan foydalana oladigan bo'lishlariga erishish ksrak. Shunday sharoitdagina davlat va uning institutlari, mansabdor shaxslar jamiyat va fuqaro oldidagi o'z mas'uliyatlarini his qiladilar. Buning uchun fuqarolarning siyosiy faolligini oshirish zarur. Barqaror, mustahkam tizimlarda, agar fuqarolarning siyosiy manfaatlarini ro'yobga chiqarish uchun hamma huquqiy, demokratik shart-sharoitlar yaratilgan bo'lsa, aholining o'zi ixtiyoriy ravishda, profssional asosda mamlakatning siyosiy hayotida tobora keng ishtirok etadi».

Fuqarolarning ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirishda fuqarolik jamiyati institutlarining o'rni beqiyosdir. Hozirgi davrda O'zbekiston jamiyatida 7 millionga yaqin fuqarolar kasaba uyushmalari faoliyatida, 600 mingdan ortiqroq fuqarolar esa sissiy partiyalar a'zolari sifatida jamoatchilik ishlarida ishtirok etadilar. Shuningdek, millionlab fuqarolar yoshlar, xotin-qizlar, turli jamg'armalar, nodavlat, notijorat tashkilotlar faoliyatida ishtirok etadilar. Mamlakat viloyatlarida 661 ta, tumanlarda 4564 ta, shaharlarda 831 ta viloyat, shahar va tuman kengashlari deputatlari, 10 000 ga yaqin o'zini o'zi boshqarish organlari ijtimoiy-siyosiy jarayonlarda faol ishtirok etmoqdalar.

Mustaqillik davrida yoshlarning ijtimoiy faolligini oshirishga ham muhim e'tibor berildi. Mamlakatda O'zbekiston yoshlarining «Kamolot» ijtimoiy harakati jamiyatnpng barcha yo'nalishlarda keng faoliyat olib bormoqda. Harakat faoliyatining asosiy maqsadi - yoshlarni birlashtirish, sog'lom turmush talablari asosida tarbiyalash, ularniig manfaatlarini himoya qilish, yosh yigit-qizlarning o'z aql-zakovatp, kuch-g'ayratini to'la namoyon etishi, jamiyatda munosib o'rin egallashlari uchun shart-sharoit yaratib berishdan iborat, deb belgilangan. Harakatga Vatan taraqqiyoti, yurt tinchligi, xalq farovonligi yo'lida mehnat qilish va kurashishni o'zi uchun hayotiy e'tiqod deb biladigan, o'qishda, mehnatda, harbiy xizmatda, jamoatchnlik ishlarida boshqalarga o'rnak bo'ladigan o'n to'rt yoshdan yigirma sakkiz yoshgacha bo'lgan O'zbekiston yoshlari a'zo bo'lishi mumkin. Harakatning viloyat, shahar va tuman bo'limlari, maktablar, lisey hamda kollejlari, oliy o'quv yurtlari, mehnat jamoalari, harbiy qismlarda bo'lim va boshlang'ich tashkilotlari faoliyat olib boradi. Mamlakatda 14 yoshdan 28 yoshgacha bo'lgan yoshlarning soni 7 milliondan ortiqroqni tashkil etadi. Hozirgi davrda harakatning boshlang'ich tashkilotlari soni 20 mingdan ortiqroqni tashkil etib, ular 4 milliondan ortiqroq yoshlarni birlashtiradi. Shuningdek, harakat tarkibida uning homiyligi asosida ishlaydigan 7 ssdan 14 yoshgacha bo'lgan o'quvchilarni birlashtirgan Bolalar tashkiloti o'z faoliyatini tarbiyaning o'ziga xos yondashuv va usullaridan foydalangan holda, bolalar dunyoqarashiga vatanparvarlik, ijtimoiy tadbirlarda faol ishtirok etish, o'zini o'zi boshqarishni o'rganishni singdirish kabi yo'nalishlarga qaratgan.

Ijtimoiy-siyosiy faollikni oshirida saylovlar muhim o'rin tutadi. Unda avvalo, saylvchiarning ixtiyoriy ravishda began ovozlariga binoan syosiy institutlarning leitimligi oshadi. Qolaversa, saylovlarda jamiyatdagi turli xil guruhlarining tinch raqobatdoshligi kutilganlign sababli ham saylash jarayonlari siyosiy ziddiyatlarni hal etishga olib keladi. Shuningdek, saylovlar aholi siyosiy manfaatlarini ifoda etuvchi siyosiy partiyalar, boshqa siyosiy tashkilotlarning faol harakatlari tufayli turli ekstremistik harakatlarni cheklab turadi. Shu bilan birga, saylovlar fuqarolarning ijtimoiy-siyosiy ijtimoiylashuviga ko'maklashadi. Saylovlar vaqtidagi turli kampaniyalar, ayni jarayonlarni ommaviy axborot vositalarida yoritish kabi tadbirlar saylovchilarning siyosiy va huquqiy madaniyatini yuksaltiradi, fuqarolarning siyosiy jarayonlarda faol ishtirok etishiga qulay imkoniyatlar yaratadi.

O'zbekistonda fuqarolar ijtimoiy faolligining o'sib borishi ularning mamlakat davlat organlariga bo'lgan saylovlardagi ishtirokida ham sezilmoqda. 1999 yil 5 dkabrda ikkinchi marta demokratik tamoyillar asosida Oliy Majlisga bo'lgan saylovlarda 12,5 milliondan ortiq saylov huquqiga ega bo'lgan fuqarolarning 95,03 foizi ishtirok etdilar. Unda 250 ta Oliy Majlis deputatlari

saylandi. Shuningdsk, 2000 yilning 9 yanvarida O'zbekiston Respublikasi Prezidentsligiga saylovlar bo'lib o'tdi. Unda esa 12 million 123 mingdan ko'proq saylovchilar ishtirok etdilar. «Fidokorlar» milliy demokratik partiyasining nomzodi Islom Abdutaniyevich Karimov uchun 11 million 147 ming 621, ski saylovchilarning 91,80 foizi ovoz berdilar.

Mamlakatda o'tkazilgan saylovlarni tahlil etish shuni ko'rsatdiki, fuqarolarning ijtimoiy-siyosiy faolligi yildan-yilga o'sib bormoqda. Mamlakat fuqarolari hozir mamlakatda amalga oshirilayotgan siyosiy jarayonlar va islohotlarga nisbatan befarq emaslar. Ayniqsa, fuqarolarning o'z manfaatlarini ijtimoiy faollik va guruhiiy nodavlat tashkilotlar vositasida ifoda etish, ularni qondirishga intilishlari rivojlanib bormoqda. Lekin, shu bilan birga, fuqarolarning qarorlar qabul qilishdagi faolligini oshirish uchun ular dunyoqarashda demokratik tamoyillar asosidagi siyosiy va huquqiy ongni singdirish ehtiyojlarni sezilmoqda. Buning asosiy sabablaridan biri, iqtisodiy hamda siyosiy hayotni erkinlashtirishdir.

Jamiyatni tashkil etish qonuniyatlariga binoan ma'lum bir siyosiy tizim doirasida turgan individ va ijtimoiy guruhlar ijtimoiy-siyosiy jarayonga bir xilda tortilmaydilar. Ularning ba'zilar siyosatga befarq qaraydilar, yana boshqalari ba'zi paytlarda ijtimoiy-siyosiy jarayonda ishtirok etadilar, uchinchilari esa doimo siyosiy kurashga intiladilar. Hattoki, siyosiy va ijtimoiy hodisalarda faol rol o'ynayotganlar ichida ham faqat ularning ba'zilar hokimiyatga yoki jamoatchilik faoliyatiga jon-jahdlari bilan intiladi.

XX asr 80-yillarining oxiri — yangi asr boshlaridagi siyosiy islohotlarning muxim ahamiyati shunda bo'ldiki, bu paytga kelib xalq ommasining ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish, siyosiy madaniyatini yuksaltirish, demokratiyaning eng muhim tamoyillarini hayotga tatbiq etish uchun shart-sharoitlar yaratildi. O'zbekistonda siyosiy jarayonlarni demokratlashtirishning o'ziga xos qadriyatlari shakllandi. Mamlakat Prezidenti I.A.Karimov mustaqillik davridagi tajribalarni va takchi xorijiy mamlakatlar ijtimoiy-siyosiy hayotini chuqur tahlil etib, fuqarolarning siyosiy jarayonlarda ishtirok etishining demokratik tamoyillarini ilgari surdi: "Jamiyatda demokratiya qay darajada ekanligini belgilovchi kamida uchta mezon bor. Bular - xalqning qarorlar qabul qilish jarayonlaridan qanchalik xabardorligi, hukumat qarorlari xalq tomonidan qanchalik nazorat qilinishi, oddiy fuqarolar davlatni boshqarishda qanchalik ishtirok etishidir..."

O'z-o'zidan ravshanki, siyosiy tuzum to'la-to'kis amal qilishini va uning yanada erkinlashuvini ta'minlash uchun uni tashkil etuvchi hamma tuzilmalar, ya'ni mavjud subyektlar - shaxs, siyosiy institutlar, aholining ijtimoiy guruhlari hamda qatlamlari va hokazolar to'laqonli faoliyat ko'rsatishiga erishish zarur».

Ko'rinib turibdiki, fuqarolarning siyosiy faolligini yuksaltirish, ularning qarorlar qabul qilishda bevosita yoki bilvosita ishtirok etishi mamlakatda fuqarolik jamiyatini qurish xislatlaridan biridir.

Ma'lumki, siyosiy ong va siyosiy madaniyat fuqarolarning siyosiy qarorlar qabul qilishdagi ishtirokining ahamiyati beqiyosdir. Fuqarolar jamoat tashkilotlarning faoliyati vositasida yoki bevosita siyosiy qarorlar qabul qilish jarayonida ishtirok etar ekan, ularda quyidagi ijtimoiy-siyosiy o'zgarishlar sodir bo'lishi kutiladi:

— fuqarolarning siyosiy qarorlar qabul qilishdagi ishtiroki ularning siyosiy-ijtimoiy faolligini uyg'otadi, harakatga keltiradi, bu yo'nalishda muayyan ko'nikmalar shakllanadi. Boshqacha aytganda, har bir fuqaroning ijtimoiylashuv jarayoni amalga oshadi;

— qarorlar qabul qilish jarayonida faol ishtirok etish oddiy fuqarolarning manfaatlarini, ehtiyojlari va intilishlarining hisobga olinishiga turtki bo'ladi. Eng asosiysi, bu jarayonlar fuqarolarda siyosiy mas'uliyat ruhini shakllantiradi;

— fuqarolarning siyosiy qarorlar qabul qilishda turli ijtimoiy guruhlarning manfaatlarini turli jamoat tashkilotlari va siyosiy partiyalar vositasida ifodalashidan qoniqlashlari ularni yanada faollashtiradi; natijada o'zaro manfaatlar kelishuvi oqibatida jamiyatning barqaror bo'lishiga katta hissa qo'shiladi;

— bu jarayonlarda ishtirok har bir fuqaroga o'zligini anglashga, uning jamiyatda o'ziga munosib o'rin egallashiga qulay sharoit yaratadi, milliy iftixor tuyg'ularining yuksalishini ta'minlaydi;

— davlat hokimiyati jamiyatdagi barcha ijtimoiy tabaqalar va guruhlar manfaatlarini o'z siyosiy qarorlarida ifodalashiga erishiladi; mazkur qarorlar amalga oshishi natijasida siyosiy hokimiyat yanada legitimlashadi; davlat organlarining fuqarolarni boshqarish, siyosiy qarorlarni bajarishni ta'minlashga

doir jarayonlar va ma'murin tadbirlarpi amalga oshiripshi jamiyat hyech bir zo'riqishsiz va ixtiyoriy ravishda qabul qiladi; shuningdsk, bu faoliyat fuqarolar tomonidan keng qo'llab- quvvatlanadi; — bu jarayonlar jamiyatdagi ko'ichilpk fuqarolarniig irodasshsh ifodalashga imkon yaratib, jamiyat va davlat hokimiyatgshing demokratik tamoyillar asosida faoliyat ko'rsatish salohiyatini oshiradi.

Fuqarolarning siyosiy madaniyati va faolligini oshirishda ularning siyosat va hokimiyatga nisbatan shaxsiy munosabatlarini bildirishlari muhim ahamiyatga molik ma'naviy hodisadir. Bunday shaxsiy munosabat insonning o'z fuqarolik burchini anglab yetgan, siyosiy subyekt sifatida faoliyat ko'rsata olishini ifoda etadi. Shuning uchun insonning demokratik, siyosiy qadriyatlarga nisbatan munosabatlarining turlicha shaklda ro'y berishi (masalan, hokimiyatga, davlatga, partiyalarga va institutlashmagan subyektlarga nisbatan) siyosiy madaniyatning muhim tuzilishini tavsiflab beradi.

Umuman, siyosiy madaniyat insonning sissiy hodisalar haqidagi qadriyatlarga doir tasavvurlari va uning amaliyotda namoyon bo'ladigan xulqining ski uning sissiy hokimiyat subyekti sifatidagi faoliyatining ko'rinishidir. Shu ma'noda, siyosiy madaniyat fuqaroning umuminsoniy ahamiyatga molik bo'lgan siyosiy faoliyat namunalarini qay darajada egallaganligani namoyish qiladi. Shuningdek, u insondagi fikrlash va amaliy faoliyat me'yorlarini jamiyat madaniyati, deb tan oladigan subyektivligini qanchalik darajada oshira olganligi hamdir.

Jamiyatning har bir a'zosi ijtimonylashuv va kamolotga erishish jarayonida ijtimoiy-madaniy mavjudot sifatida shakllanadi. Shuningdek, inson jamiyatda hukmron bo'lgan ijtimoiy-madaniy tizimning asosiy xususiyatlarini o'zida uyg'unlashtiradi va umumlashtiradi. Ayni paytda, har bir individ sissiy madaniyat tashuvchi hisoblanadi va shu sababli ham siyosiy madaniyat siyosiy-madaniy tizimning umumlashtiruvchi, birlashtiruvchi qismi deb qaraladi. Siyosny madaniyat, bu - munosabatlar tizimi va ayni paytda avlodlar almashinuvi natijasi, uni tashkil etuvchi unsurlarni ishlab chiqish va qayta ishlab chiqish jarayonidir. Siyosiy madaniyat rivojlanib boruvchi dinamik hodisadir.

Insonda dunyoqarash shakllanganidan so'ng uni himoya qilishga qodir huquqiy madaniyat shakllanishiga shart-sharoitlar yaratish zaruriyati tug'iladi. Demak, huquqiy madaniyat va huquqiy himoyaning mavjudligi jamiyatni demokratiyalashning asosiy kafolatlaridan biridir. Qolaversa, demokratiyani tabiiy ravishda rivojlantirish uchun fuqarolarning umumiy madaniyatlilik darajasi ham yuqori bo'lishi lozim. Aniqrog'i, demokratik jarayon bilan insonning madaniyatlilik o'rtasidagi muvozanat doimiy xarakterga ega bo'lishi kerak. Faqat yuksak madaniyatgina jamiyatni haqiqiy demokratik rivojlanishga olib keladi. Shuningdek, bu jarayonlar inqilobiy emas, balki tadrijiy yo'l bilan bo'lishi zarurligi ham muhim ahamiyat kasb etadi. Ya'ni, tabiiy rivojlanish yo'li boshqa usullarga qaraganda eng ma'qulidir. Jahon tarixiy tajribasi bunday yo'lni oxirgi yutuq sifatida tanlagani bejiz emas.

Siyosiy madaniyat uzoq yillar va avlodlar almashinuvi natijasida tarkib topgan siyosiy g'oyalar, an'analar, siyosiy amaliyot me'yorlari, turli ijtimoiy institutlar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarga doir konsepsiyalarni o'z ichiga oladi. U kishilarning o'zlari yashayotgan mavjud tizimga, undagi institutlarga va xatti-harakat koidalariga, alohida shaxs, jamiyat va davlat o'rtasidagi o'zaro munosabatlar tamoyillariga nisbatan shakllangan intilishlari va ko'rsatmalarni ham o'z ichiga qamrab oladi.

Siyosiy madaniyat qadriyatga oid me'yoriy tizim hisoblanadi. U o'zida siyosiy tizimdagi tayanch, e'tiqodlar, ko'rsatmalar, yo'nalishlar, intilishlar timsollarini aks ettiradi va birlashtiradi. Amernkalik siyosatshunos D.Divaynning fikricha, siyosiy madaniyat ma'lum ijtimoiy-siyosiy tizim a'zolari saqlaydigan, «keng tarqalgan, fundamental siyosiy qadriyatlarning tarixiy tizimidir». Siyosiy madaniyat «siyosiy mafkura», «legitimmen», «suverenitet», «qonun boshqaruvi», «siyosiy partiya» kabi kategoriyalarni o'rganishni ham taqozo etadi. Siyosiy madaniyat ma'lum darajada jamiyat a'zolari oldiga chegaralashlar qo'yadi. Siyosiy jarayonlar va siyosiy xulqda namoyon bo'ladigan e'tiqodlar, his-tuyg'ular, qadriyatlar oldidagi bunday chegaralashlar ham o'z navbatida siyosiy madaniyatning muhim unsuri hisoblanadi. Alohida shaxsning, guruhning va boshqa ijtimoiy birliklar umumiy dunyoqarashipig tarkibiy qismi bo'lgan siyosiy dunyoqarash siyosiy madaniyatning eng muhim komponentidir.

Siyosiy madaniyatni tashkil etuvchi qadriyatlar, yo'nalishlar, ko'rsatmalar, streotiplar siyosiy tizimning shakllanishi va saqlanib qolishida asosiy o'rinni egallaydi. Jamiyat a'zolari o'zaro baham

ko'radigan «ijobiy» qadriyatlar tizimi miqdoran uning alohida komponentlari o'rtasidagi o'zaro murosa va kelishuvni belgilaydi hamda uning barqarorligi, yashab qolish qobiliyatining nechog'lik mustaqil ekanligini aniqlab beradi.

Kishilar o'zlarining ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy manfaatlarini yoki imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish uchun amaliy jarayonlarda ishtirok eta boshlagandagina, siyosiy madaniyat shakllanib boradi. Bunday madaniyatni faqat siyosiy partiyalar, manfaatlar guruhlarini faoliyatida ishtirok etish orqaligina egallash mumkin. Hyech bir inson yakka o'zi harakat qilib, o'zining moddiy, siyosiy, huquqiy manfaatini yoki erkin fikrlash huquqini qo'lga kiritolmaydi.

Siyosiy madaniyatni totalitar turi ijtimoiy, iqtisodiy va ma'naviy hayotning prinsipial bir xil bo'lishiga asoslanadi hamda har qanday turli-tumanlik, rang-baranglikni yo'qotishga moyil g'oyalarga tayanadi. Sobiq SSSRdagi madaniyatning bu turi turli ijtimoiy guruhlarining o'ziga xos maqsad va manfaatlarini ochiq namoyon qilishga yo'l qo'ymagan. Shu bilan birga totalitar rejim fuqarolarni siyosiy hayotdagi tanlash imkoniyatlarini chegaralab, har qanday muqobillikni inkor qilar, bitta mulkchilik turi, bitta partiya, bir o'ringa bitta nomzod kabi cheklashlarni oldindan belgilab berar edi. Bu holat o'z navbatida total turg'unlikni, kolaversa, yemirilishni ham keltirib chiqardi.

Siyosiy madaniyatning plyuralistik turi quyidagi muhim shart-sharoitlar yaratilganidagina paydo bo'lishi, rivojlanishi, alohida ustuvorlik kasb etishi mumkin:

- iqtisodiy va ijtimoiy hayotda plyuralizm mulkchilikning turli shakllari paydo bo'lishi, xo'jalik yuritishning turli usullarini amal qilishi shart;
- jamiyat ijtimoiy tarkibi qanchalik rang-barang bo'lsa, siyosiy madaniyat shakllanishi uchun shunchalik ko'proq zamin paydo bo'ladi.
- fuqarolik jamiyati siyosiy institutlarining shakllanishi; davlat hokimiyatini shakllantirish asosan saylovlar vositasida amalga oshishi, hyech kim, hyech bir guruhning bu hokimiyatni va amalda, va huquqiy jihatlardan o'z monopoliyasiga aylantirishiga yo'l qo'ymaslik lozim;
- siyosiy partiyalar va harakatlar o'rtasida ijtimoiy rivojlanishning asosiy qadriyatlari, ideallari hamda maqsadlari xususida kelishuvga kelish kerak;
- shaxs erkinligi ta'minlanishi darkor.

5-MAVZU: DEMOKRATIK JAMIYAT SHAKLLANISHIDA OILA, MAHALLA VA FUQAROLARNING O'ZINI-O'ZI BOSHQARISH ORGANLARI

Reja:

1. Oila institutining barkamol shaxs va demokratik qadriyatlar shakllanishidagi o'rni.
2. Mahalla – fuqarolarning o'zini-o'zi boshqarish organi sifatida.
3. Mustaqillik yillarida O'zbekistonda demokratik tamoyillar asosidagi o'zini-o'zi boshqarish tizimining tiklanishi.
4. O'zbekistonda demokratik fuqarolik jamiyatini barpo etishda o'zini-o'zi boshqarish organlarining ahamiyati.

Dunyoda yuz beradigai har qanday o'zgartirishlar, xoh u iqtisodiyotda, xoh ma'naviy-siyosiy sohalarida bo'lsin, o'z ta'sirini dastavval oila muxitida namoyon etadi.

So'nggi yillarda iqtisodiyotda globallashuv jarayonlarining faollashuvi, ma'naviyat va axloqiy tarbiyada G'arb ma'naviyatiga xos bo'lgan individualizmning kuchayishi xayotimizning barcha jabhalariga va ayniqsa, oila muhitiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Darhaqiqat, oila barcha islohotlar, o'zgarishlar, tanazzul va taraqqiyotlarning ibtidosi va intihosi hisoblanadi.

Mamlakatimizning porloq istiqbolini ta'minlashda boshqa ijtimoiy institutlar bilan bir qatorda oila omiliga ham katta e'tibor qaratilayotgattligi bejiz emas. Shunday ekan, oila muhitida mamlakatimizning umumiy rivojlanishiga munosib hissa qo'sha olishga qobil va tayyor shaxslarni shakllantirish uchun birinchi galda nimalar qilishimiz lozim? Dastavval o'sib kelayotgap yosh avlod ongi, shuuri, ma'naviyatida Vatan tuyg'usini mustahkam qaror toptirishi xalqimiz uchun taqdirilomon vazifa sanaladi. Negaki, qadim-qadimdan oila - muqaddas Vatan sanalgan. Zero, oilaga sadoqat, ota-

onaga oqibat, aka-ukalarga mehrlilik Vatan tuyg'usini debohalaridir. Oilaga samimiy sadoqat bo'lmagan joyda, farzandlar oldida ota-ona hurmati yo'q. Bunday holatda na qarindoshlarga, na mahallaga va na Vatanga muhabbat tarkib topadi. Shu boisdan ham Prezidentimiz I.A.Karimov «Oilaga e'tiborimizni tubdan o'zgartirish, oilalarni avvalo ijtimoiy jihatdan himoyalash, e'zozlash, qo'llab-quvvatlash — bugungi kunimiz uchun va ertangi istiqbolimiz uchun naqadar muhim va dolzarb ekanligini yaxshi tushunishimiz va anglashimiz darkor», deya alohida qayd etganliklari bejiz emas.

Oila omilining mustahkamlanishi bir tomondan, oilaga davlat va jamiyat e'tiborining ko'chayishiga bog'liq bo'lsa, ikkinchi jihatdan, oilaning subyektiv, ya'ni ichki imkoniyatlarini to'laroq yuzaga chiqarish bilan bog'liqdir. Oilaning ichki imkoniyatlari deganda, oila tarkibi, oila a'zolarining ijtimoiy mo'ljallari o'z oldilariga quyayotgan maqsadlari, farzandlar tarbiyasi, ta'lim, shaxsning individual taraqqiyoti, axloqiy tarbiya, mehr, sadoqat, sabr, muhabbat omillarining oila muhitida amal qilishi tushuniladi.

Dastavval, oila tarkibi va farovonligi masalasiga to'xtalsak. BMTning YuNISEF tashkiloti tomonidan o'rganilgan holatlar natijasiga ko'ra, O'zbekiston aholisining yarmidan ko'prog'i, ya'ni 11 millioni 18 yoshgacha bo'lganlarni tashkil etib, har bir oila boquvchisi o'zi bilan o'rtacha 5,2 kishini boqish mas'uliyatini zimmasiga olib yashaydi. Taqqoslash uchun mamlakatimizda aholi nufuzi bo'yicha birmuncha yaqinroq bo'lgan Ruminiya yoki Polshani misol qilib olsak, bu davlatlarda har bir boquvchi zimmasiga 0,5 bolani boqib, o'stirish to'g'ri kelmokda. 35 millionlik Polsha aholisidagi 22 millioni, Ruminiyaning 23 million aholisidan 16 million moddiy yoki nomoddiy ishlab chiqarish sohalarida mashg'ul bo'lsalar, O'zbekistonning 25 million aholisidan 5 millionga yaqini ishlab chiqarish, boshqaruv, tijorat, maorif, tibbiyot singari sohalarida faoliyat yuritmoqdalar. Tabiiyki, bunday holat vaqtincha muayyan iqtisodiy qiyinchiliklar tug'dirsada, har o'tgan yil moddiy va nomoddiy ishlab chiqarishga millionlab yangi ishchi kuchlarining kelib qo'shilishiga va pirovard natijada mamlakatimizning umumiy salohiyati darajasini uzluksiz ravishda oshuviga olib keladi.

Bil'aks, istiqloq sharofati bilan ma'naviy tiklanish jarayonlari jadal kechayotgan mamlakatimizda oila instituti ijtimoiy hayotda tobora mustahkamroq o'rin egallab bormoqda. Bu borada Yurtboshimiz I.A.Karimov asoslab bergan oila omilini mustahkamlash konsepsiyasi e'tiborga sazovordir.

"Oila hayotning abadiyligini, avlodlarning davomiyligini ta'minlaydigan, muqaddas urf-odatlarimizni saqlaydigan, kelajak nasllar qanday inson bo'lib yetishishiga bevosita ta'sir ko'rsatadigan tarbiya o'chog'idir"

Oila ijtimoiy mustaqil institut bo'lib, shakllanganidan buyon to istiqloq davrimizgacha ko'p qirrali va murakkab yo'lni bosib o'tdi. Har bir tarixiy davrda oila a'zolarining o'zaro munosabatlarni xilma-xil mazmun bilan boyib bordi. Oilaning jamiyatdagi muhim ijtimoiy institut sifatidagi o'rni xususida mutafakkirlarimiz ko'p ibratli gaplar aytishgan.

Xususan, bu boradagi chuqur fikr mulohazalar Abu Nasr Forobiyning «Fozil odamlar shahri», Abu Rayhon Beruniyning «Mineralogiya», «Geodeziya», «Xindiston», «O'tgan avlodlar obidalari», Abu Ali ibn Sinoning «Axloq», «Axloq fani», «Oila xo'jaligi», Alisher Navoiyning «Xayrat-ul abror» va «Mahbub-ul qulub» asarlarida o'z ifodasini topgan.

XX asr boshlarida yurtimizda milliy ozodlik kurashchilari bo'lgan jadidlar oila instituti orqali jamiyatni isloh qilish uchun astoydil kurashganlar.

Oilaning huquqiy asoslari mamlakatimiz Konstitutsiyasining 66-bandida «Voyaga yetgan, mehnatga layoqatli farzandlar o'z ota-onalari haqida g'amxo'rlik qilishga majburdilar», deb maxsus qayd etiladi. Shu o'rinda qayd etish joizki, dunyo konstitutsiyalarining birortasida ham bunday mazmundagi huquqiy modda alohida ajratib ko'rsatilmagan bo'lib, masalaning bu tarzda KUYILISHI O'zbekistonda ota-ona va farzand munosabatlari umumdavlat darajasidagi favqulodda muhim masala ekanligidan dalolatdir.

Jadidlar harakatining yirik nazariyosi professor A.Fitrat o'zi yashagan davr hayoti haqida kuyinib xalqning ahvoli ayanchli, yurtning umumjahon jarayonlaridan ancha orqada qolgan, ma'naviy qashshoqlanish yuz bergan deb yozadi. Bu tasodifiy emas edi. Negaki, o'tgan asrning boshida, ya'ni A.Fitrat yashagan davrda Sharq oilalariga G'arb turmush tarzi singdirila boshlagan edi. U o'zining

«Oila yoki oilani boshqarish tartiblari» asarida oila asosini to'g'ri qurish, oilada yosh avlodga jismoniy, aqliy va axloqiy tarbiya berish orqali mana shu turg'unlikdan qutilish, jamiyatni isloh qilish mumkinligini bayon qilgan. «Millat taqdiri mana shu millat vakillari yashagan oilaning holatiga bog'liqdir... Qayerda oila munosabati kuchli intizomga tayansa, mamlakat va millat ham shuncha kuchli va tartibli bo'ladi», deb yozadi u mazkur asarda.

Fitrat o'z fikrini davom ettirib, «Agar bir mamlakat aholisi axloqsizlik va johillik bilan oilaviy munosabatlarni zaiflashtirib yuborsa va intizomsizlikka yo'l qo'ysa, shunda bu millatning saodati va hayoti shubha ostida qoladi», deb yozadi.

Muallif oilaviy hayot o'z qonun va qoidalariga ega ekanligini, bu qonunlarga rioya qilish orqaligina odamlarni jaholatdan qutqarish mumkinligini bayon etadi.

Oila institutining barqarorligi jamiyatning barcha sohalariga o'z ta'sirini o'ngkazadi. G'arb olimlari tadqiqotlarida oilaning inqirozi xususidagi nuqtai nazarlar keng bayoi etilmoqda. Xususan, 1859 yilda «Boston Kuaterli Revyu» jurnali shunday dsb yozgan edi: «Eski ma'nodagi oila hayotimizdan yo'qolmoqda va bu nafaqat institutlarimizning erkin xarakterini xavf ostida qoldiradi». Bunday fikrlar ko'pgina G'arb mamlakatlari bo'ylab aks-sado berib o'tdi. 1980 yilda Britaniyada konservatorlar partiyasi oila tushunchasini siyosiy jihatdan muhokama qildp. 1986 yilda Angliyada bosh vazir lavozimida ishlagan Margaret Tetcher konservatorlar partiyasi konferensiyasida: «Bizning siyosatimiz oiladan, uning tinchiligidan va uning xotirjamligidan boshlanadi» degandi. Boshqa tomondan, oilaning tanqidchilari oila institutining tushkunligini va hatto bora-bora yo'qolib ketishi bashorat kiladilar.

Oilaning yo'qolishi to'g'risida hali asoslanmagan holda shunchalik ko'p gapirildiki, bunday umumiy mulohazalarga tashkiliy yondoshish lozim.

Tabiiykp, oila instituti bugungi kunda fundamental o'zgarishlarni boshdan kechirmoqda. Ammo G'arb dunyosida yuz berayotgan ijtimoiy o'zgarishlarni o'z holicha Sharq olamiga, xususan O'zbekiston turmush tarziga aynan ko'chirib talqin etish to'g'ri emasdir.

Oila millat sharafiga yuqori martabaga ko'taradigan mehr-muruvvat va madaniyat O'CHOG'I ham hisoblanadi. Mohiyat e'tiboriga ko'ra esa, oila ikki jinsga mansub insonlarning ya'ni, erkak va ayolning o'zaro hamjihatlikda yashay boshlashi, muhabbati, bir-birlarini anglagan holda turmush kechirishi va kupayish istagining, jamiyatni to'ldirish, avlodlarni muntazam yangilab turish eng muhimi, «uni ham iqtisodiy, xam ma'naviy -axloqiy jihatdan mukammallashtirish yo'lida birgalikda qiladigan harakatining hosilasidir.

Oilaning mustahkamligi jamiyat va davlat barqarorligi bilan mantiqiy uyg'un hodisa sanaladi. Xalqimizning uzoq yillik, murakkab tarixiy-madaniy tajribasi mobaynida yuz bergan voqea-hodisalar mohiyatini jamiyatning ilk bo'g'ini bo'lgan oiladan izlash tendensiyasini ko'plab mutafakkirlarimiz asarlarida uchratamiz. Millatimiz boshiga tushgan achchiq qismat dastavval oila tarbiyasidagi kamchilik oqibati ekanini ma'rifat ahlari yaxshi anglashgan. Bundan xalos bo'lishda oila tarbiyasi hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi, deb umid qilishgan. Fitratning «Oila yoki oilani boshqarish tartiblari» asarida bu haqda ibratli mulohazalar ilgari suriladi.

Har bir millatning saodati va izzati, albatta, shu xalqning ichki intizomi va totuvligiga bog'liq, - deb yozadi u, - tinchlik va totuvlik esa, shu millat oilalarining intizomiga tayanadi. Qayerda oila mustaqilligi kuchsa intizom va tarbiyaga tayansa, mamlakat va millat ham shuncha kuchli va muntazam bo'ladi». Bu muddao amalida, tabiiyka, oila boshlig'ining ibratini alohida o'rin tutadi. Oila a'zolari o'rtasida o'zaro hurmat, mehr-muruvvat va oqibat omillari sog'lom muhitini yaratadi. Zero, sog'lom tarbiya oila a'zolari o'rtasida yakdillik, maqsadlar burilishi yuzaga keltiradi. Aks holda esa, ichdan yemirilish, ma'naviy inqiroz holatlari yuz beradi, bu esa qar qanday tashqi ziyonlardan ko'ra talofatliroqdir.

Fitrat oilani millat manfaatiga xizmat kiluvchi, shu ruhni tarbiyalovchi beshik ekanligini alohida ta'kidlaydi. Oiladagi ijtimoiy foydali tarbiya esa jamiyatni mustahkamlovchi omil bo'lib, uning uyg'oqligi, harakatchanligi, ma'rifiy komilligiga taqalishini ta'kidlaydp. «Qaysi millatning umumiy sa'y-harakati va amali ko'p bo'lsa, kuch-qudrat va izzati ham shuncha salmoqli va buyuk bo'ladi», - deydi u va yurtdoshlarini shunga da'vat etadi. Tabiiyki, o'sha davrda hamma ham buni anglab yetmagan, bu yo'lda jonbozlik ko'rsatadigan fidoiylarga po'l berilmagan, istibdod siyosati esa

mplliy yakdillikning barcha ko'rinishlari rivojiga moyillik qilgan. Shu boisdan ham Fitrat Vatanu mamlakatni dildai sevuvchi uning sha'ni sharafigi himoya kiluvchi fidoiy farzandlarni kattlab tarbiyalab voyaga yetkazish lozim, degan fikrni asoslab beradi.

Fitrat jamiyat a'zolarining fidoiyligi va ongliligi milliy taraqqiyotga, el-yurt obodligiga olib kelishiga ishongan. Fitrat XX asr boshlarida odamlarni Turkistonda amal qilgan tarqoqlik, xurofot va aqidalarni, mutelik va parokandalikni inkor ztuvchi jamiyatni sog'lomlashtiruvchn kuchga ega bo'lgan odatga yangicha bir ko'z bilan qarashga undaydi. Ota-onaning birlamchi vazifasi - farzandini jamiyatga nafi yetadigan qilib hayotga tayyorlash, uni ongli va hushyor shaxs qilib jamiyatga qo'shishdan iborat. «Xalqning harakat qilishi, davlatmand bo'lishi, jahongir bo'lishi, zaif bo'lib ho'rlikka tushishi, fakirlik jomasini kiyib, baxtsizlik yukini tortib e'tibordan qolishi, o'zgalarga tobe qul va asir bo'lishi - bolalikdan o'z ota-onalaridan olgan tarbiyaga bog'liq», - deb biladi.

Oila barqarorligi va Vatan salohiyatini oshirishda oila omilining roli beqiyosdir. Darxaqiqat, ona muqaddas va cheksiz e'zoz-ehtiromgaga munosib zotdir. Xalqimiz onaga bo'lgan cheksiz hurmati, samimiy muhabbati borasida ko'pgina xalqlarga namuna bo'larli an'ana va odatlar, marosimlar tizimiga ega. Mushtipar onalarimiz farzandni hayotga keltirganidan so'ng, to o'z vafotiga qadar faqat jigarbandi taqdirini o'ylab, unga omonlik, tinchlik, rizq-ro'z, baraka tilab yashab o'tadi. Onalarning farzandlariga yaxshilik istab. Yaratgandan panoh so'rashi, o'zi yemay bolasiga yedirib, o'zi kiymay bolasiga kiydirib, o'zi ko'rmay o'tsada, bolasi ko'rishiga orzumandligi achinarli haqiqat.

Ammo bugungi shiddatkor zamon uchun farzandlarning faqat miqdoran ko'p bo'lishi, ularning sog'-omon yurishini ta'minlashning o'zigina yetarli bo'lmay qoldi. Zamonaga xos va mos yuksak ma'rifatli, bunyodkor, tinib-tinchimaye avlodni tayyorlash zarur. Bu esa davlat va jamiyat zimmasiga, eng avvalo oilaga, ona omiliga ko'p narsalarni bog'liq qilib qo'ymokda. Onaning maqsadlari, turmush tarzi, hayot mantig'i mazmunida davr ruhiga mos bo'lgan tamoyillar ya'ni, farzandlarga ta'lim, tarbiya berishni tubdan yaxshilash, ularga yondashuv uslublarini o'zgartirish zarurligini kun tartibiga qo'ymoqda. Bu borada bugungi holat manzarasi o'zbek oilalarida turli daraja va ko'rinishlarda bo'lib, ularni quyidagicha tavsiflash maqsadga muvofiqdir.

1. Farzandlarining aniq maqsadlarni ko'zlab turli vositalar ko'magida hayotga faol tayyorlovchilar toifasi. Bu toifaga mansub oilalarda ona barcha o'zgarishlarning uyg'unlantiruvchi va yo'naltiruvchisi sifatida pamoyop bo'ladi. Farzandlar o'z vaqtida, aniq belgilangan reja va tartib asosida maktabda o'qiidilar yoki universitetlarda tanlagan ixtisosliklarini puxta o'zlashtirish bilan band bo'ladilar. Rejaviy ta'lim qo'shimcha bilim olishlar usuli (repetisiya, to'garaklar, uyushmalar) bilan muntazam ravishda uyg'unlashtiriladi. Ta'lim olish holati va mutaxassislikni egallash muammolari oila muxitida muxokama etib boriladi, uyda dars tayyorlash qat'iy tarzda muntazam amalga oshiriladi. Urf-odat va an'analarga me'yor doirasida rasional amal qilinadi.

2. Oila muxitida tarbiya, odob-axloq masalalariga ta'lim ishlaridai ko'ra ustunroq axamiyat beruvchilar toifasi. Bunday toifa vakillari oilaviy muhitda tinchlik, osoyishtalik, o'zaro xurmat saqlanishi, mahalla-yurtda mavqye-e'tiborda bo'lish, an'ana va urf-odatlarga qat'iy amal qilish, uydagi gap ko'chaga chiqmasligiga jiddiy ahamiyat qaratib yashaydilar. Bunday oilalar farzandlarning ertangi kuni, ularni faol va bunyodkor shaxs sifatida hayotga tayyorlashning aniq rejalariga ega bo'lmasalarda, o'z bolalarini jamiyatga bezarar o'sishidan ogoh bo'lib yashaydilar.

3. Oilada ota-ona va farzandlar o'rtasidagi munosabatlarda masofa mavjud bo'lgan toifa. Mazkur toifaga mansub oilalarda ota va ona farzandlari tarbiyasi va ta'lim olish saviyasi uchun maktablar masul deb hisoblaydilar. Maktablar va boshqa ta'lim muassasalari bilan hamkorlik qilmaydilar, ota-onalar majlislariga kelmaydilar farzandlarining ahloqiy va ma'rifiy xolatlarini nazorat qilmaydilar. Bunday oilalarda har kim asosan o'zi uchun yashaydi. Respublikamizdagi huquq tartibot idoralari ma'lumotlariga ko'ra, voyaga yetmagan yoshlar o'rtasidagi tartibbuzarlik, jnnoyatchilik ko'chasiga kirib qolish xolatlarining o'ndan to'qqiz qismi ayni shunday toifadagi oilalar muhitida yuzaga chikmoqda.

Mazkur tasnifga ko'ra, birinchi toifaga mansub onlalar miqdorining bugungi kun talablari darajasida faol ortib borishini ta'minlash o'ta muximdir.

Oila muhitida ota va onalarning farzandlar taqdiri uchun favquloda mas'ulligi masalasi rivojlangan barcha mamlakatlarda doimiy ravishda kun tartibida turada. Xususan, Yaponiyada

o'tkazilgan tadqiqotlarga ko'ra, o'zaro tanish ayollarning bir-birlari bilan uchrashib, o'tkazadigan suhbat, muloqotlari majmuida o'ttiz foizgacha vaqt o'z farzandlarining o'qish va ishlaridagi axvoli yigirma foiz vaqt shaxsiy takomillashuv, ya'ni o'zlashtirgan yangi kasbkorlari, o'qigan kitoblari, ko'rgan filmlari haqida va faqat yigirma foizgacha vaqt tanish-bilishlarning maishiy holati, kayfiyatlari, sog'ligi, turmush o'rtog'ining muammolari masalalari band etar ekan.

Taqqoslash uchun O'zbekiston ayollari o'rtasida Toshkent davlat Madaniyat instituti «Sosiologiya» kafedresi olimlari tomonidan o'tkazilgan tadqiqotda esa ziyoli ayollar orasida 10 foiz, tijoratchilar o'rtasida 5-7 foiz, qishloq asllari orasida 3-5 foizgina vaqt farzandlarning ta'lim borasidagi o'zlashtirishlari axvoliga ajratilar ekan. Ayni chog'da, ayollarimiz suhbatlari majmuida 40 - 50 foizgacha vaqt maishiy xayot tashvishlari, qo'shnilar muammolari, dugona va tanish-bilishlar taqdiri singari masalalar tahliliga bag'ishlanishi aniqlandi.

Bir qarashda ijtimoiy jihatdan uncha ahamiyatli tuyulmaydigan mazkur kiyosiy tahlil onalarning o'z farzandlari tarbiyasi, ularni katta hayotga maqsadli tayyolab borish pshlaridagi o'rnini pirovard natijada esa mamlakatning umumiy taraqqiyoti holatiga bo'lgan bevosita hamda bilvosita ta'sirini belgilab beradi.

Istiqlol sharofati bilan mamlakatimizda oila institutiga katta ijtimoiy ahamiyat berib kelinmoqda. Unnng isboti sifatida mamlakatimizda an'anaga aylangan har bir yilga asosiy diqqat-e'tibor qaratilayotganligi katta ahamiyatga ega bo'lgan. Shuniigdek, «Oila yili»ning e'lon qilinishi mazkur masalaga bevosnta va «Sog'lom avlod», «Onalar va bolalar», «Obod mahalla» yillari mobaynida esa bilvosita tarzda doimiy e'tibor qaratpb kelinmoqda. Ayiiqsa, 2004 yilning «Mehr-muruvvat» yili deb e'lon qilinishini oilaning jamiyat taraqqiyotidagi o'rnining ortib borayotganligining yana bir isbotidir.

Demokratik jamiyat qurishning muhim tamoyillaridan biri erkin fuqaro shaxsini shakllantirish bilan bog'liqdir. Erkinlik esa oiladagi ijtimoiy tarbiya yo'nalishining mahsulidir. Ana shu jarayon xalqimizining turmush tarzi, desmografik holatiga ham bog'liqdir. Bu boradagi mhim muammo - o'zbek oilalarnning ko'p farzandligidir. Chunkn aholinpng ko'payib borishida, uning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotida oiladagi serfarzandlik muhim ahamiyat kasb etadi.

O'zbekistonda nikohdan o'tish, oila kurish hollarining yuqoriligi ham oila sonining ko'payishga, bu esa o'z navbatida tug'ilishning o'sishiga bog'liq. 1960 yilda respublika bo'yicha oila a'zolarinng o'rtacha soni 4,7 kishini tashkpl qilgan bo'lsa, 1992 yilda-5,5, 1994 yilda 5,4 kishini tashkil etdi. 2000 yil ma'lumotlariga ko'ra esa, oila a'zolarishshg o'rtacha soni 5,2 kishidai iboratdir.

Mamlakatimizda 1998 yilning «Oila yili» deb e'lon qilinishi va shu munosabat bilan oila Manfaatlarini ta'minlash borasida amalga oshirilayotgan tadbirdarning amaliyotta tadb iq etilishi, respublikamizda oilaga, onalik va bolalikni ijtimoiy muxofaza qilish, demokratik qadriyatlarning shakllanishida muhim o'ringa ega bo'lmoqda. Mustaqillik yillarida osha masalalarni ilmiy-amaliy o'rganishda milliy va diniy qadriyatlarimizning axamiyatiga katta e'tibor berilishi esa bu boradagi katta imkoniyatlarni vujudga keltirmoqda. Bu imkoniyat oila a'zolari ma'naviyatini yuksaltirishga, ularning huquqiy va tibbiy ongini shakllantirishga, sog'lom turmush tarzini yaratishga xizmat qilmoqda. Ayniqsa, yoshlarimizda oilaviy hayotga bo'lgan xurmat oshmoqda.

Ayollarniig ijtimoiy hayotdagi maqomini oshirishga qaratilgan barcha imkoniyat va sa'y-harakatlarni birlashtirish, ularni turmush sharoitlarini yaxshilash orqali jamiyatning yangilanishida ayollar ishtirokini kuchaytirish uchun sharoit yaratish ustuvor vazifadaridan biri bo'lib qolmoqda. Ma'lumki, mamlakatimizda I.A.Karimov tashabbusi bilan 1999 yilni «Ayollar yili» deb e'lon qilingan edi. Ayollar yili munosabati bilan qabul qilingan Davlat dasturi mamlakatning siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy hayotida, bozor iqtisodiyotini shakllantirish hamda jamiyatning ma'naviy-ma'rifiy asoslarini mustahkamlashda ayollarning maqomi, o'rnini mustahkamlashga qaratildi.

«Saylov kampaniyasi jarayoni siyosiy partiyalar tomonidan ko'rsatiladigan nomzodlarning kamida 30 foizi xotin qizlar bo'lishi shartligi to'g'risidagi qonunchilikda belgilangan tartibi ijobiy ahamiyat kasb etganligini namoyon qildi. Qonunchilik palatasiga nomzodi qo'yilgan xotin-qizlar - jami 159 kishi - kuchli intiluvchanlik va yuksak professionalizmni namoyish etdi. Siyosiy yetuklik, aql-zakovatda raqiblaridan qolishmadi. Natijada Qonunchilik palatasiga saylangan deputatlarning

qariyb 18 foizini xotin-qizlar tashkil etdi, bu esa 1999 yil|da Oliy Majlisga bo'lgan saylovlardagidan ikki yarim baravar ko'pdir».

O'zbekiston Prezidenti I.A.Karimov oila omiliga, imkoniyatlariga alohida to'xtalib «Vatan tuyg'usi oilaviy mehrdan boshlanadi» deb ta'kidlagan edilar.

Oilada Vatan tarbiyasi muhim ahamiyatga egadir. Vatanga bo'lgan mehr dastavval (ota-onaga, aka-ukalarga, yaqin qarindoshlarga, qayinlarga bo'lgan munosabatdan boshlanadi.

Tabiiyki, mustaqillikka erishilgandan so'nggi o'n uch yil yangi qadriyatlarga o'tish, o'zlashtirish va bu qadriyatlar asosida boshqacha yashashdan iborat murakkab jarayonlarni boshdan o'tkazish davri bo'ldi. Birgina madhiya misolini olaylik. Tarixiy manbalarning guvohlik berishiga ko'ra, gimnlar Vatan yo'lida yakka-yolg'iz jonini tikib, qurbon bo'lgan fidoiy qaxramonlar ruhiga alqov, bag'ishlov, yana ham aniqroq aytadigan bo'lsak, tantanali marsiyadir. Tabiiyki, marsiya aytiladigai paytda marhumlar ruhining hurmati uchun odamlar o'z o'rinlaridan turib, jo'r bo'lib marsiyani ijro etishgan.

Amerika oilalaridagi erkin fuqaro shaxsini shakllantirishda demokratik qadriyatlarning qaror topishini quyidagi misolda ham ko'rish mumkin. Ma'lumki, Amerika oilalarida gimn ijro etilgan paytda hamma o'rnidan turib, qo'lini ko'ksiga qo'yib, birga ixlos bilan jo'r bo'lishadi. Endi shu holatning ko'rinishini O'zbekistonda bir tasavvur qilaylik. Ertalabki nonushta yoki kechki ovqat paytida televizorda madhiya ijro etilib qolsa, biror kishi ham o'rnidan turishni xayoliga keltirmaydi. Agar masalaga shunday yondashaversak, befarqlik namoyish etadigan bo'lsak, gimn qadriyatini mustaqillik ramzi sifatida qalbimizga jo etishimiz qiyin. Shu boisdan ham Amerika oilalaridagi kabi mazkur qadriyatlarning shakllanish o'choqlarini oilalarga ko'chirishsa, Vatan tuyg'usini samaraliroq shakllantirish imkoniyatlari kengayadi.

Uzoq yillar mobaynida amalga oshirilgan kuzatishlar, xalqimiz tarixining sinchkovlik bilan qilingan tahlili shundan guvohlik beradiki, oilada ota-onaning farzandlar bilan qancha ko'p vakt birga bo'lishi, o'zaro muloqotlar, mehr tuyg'usii mustahkamlanishiga olib keladi. Mehr tarbiyasi o'zbek oilalarida turli darajada ekanligi o'tkazilgan sosiologik tadqiqotlar hamda kuzatuvlardan ravshan ko'rinadi. Shu narsa e'tiborga loyiqki, respublikamizning turli hududlarida istiqomat qiluvchi ziyolilarning (o'qituvchilar, shifokorlar, injenerlar, boshqaruv tuzilmalari vakillari, oliy ma'lumotli tijoratchilar) o'z farzandlari bilan bir kundagi muloqotlari hajmi o'rtacha 10-15 minut atrofidagi ko'rsatkichni ifodalayotganligi tashvishlanarli holdir. Ma'lumki, hayotga endigina kirib kelayotgan o'smirda atrof-muhit, odamlarda yuz berayotgan o'zgarishlar borasida har kunda o'nlab savollar, jumboqli holatlar yuzaga keladi. Usmir bunday savollarni vaqt yetmaganligi sababli ota-onaga bera olmaganligi va malakali javobga ega bo'lmaganligidan jumboqlarning yechimini tasodifiy shaxslardan, aksariyat hollarda o'z tengdoshlaridan izlashga majbur bo'ladilar. Natijada, kichik yoshdagi bolalar, o'smirlar har tomonlama to'g'ri, jamiyat va shaxs uchun ijtimoiy foydali bo'lgan malakali javoblarga ega bo'lmaydilar. Buning oqibatida esa yoshlar tarbiyasi muayyan izdan chiqib, umumiy axloq, milliy an'analar ruhiga zid bo'lgan holatlar yuzaga keladi.

Tarbiya tizimida oila tarkibi, tug'ilgan farzandlarning yosh farqlari ham muhim ahamiyatga egadir. Ko'p yillik kuzatishlar, voyaga yetmagan yoshlar tomonidan qilingan jinoiy xatti-harakatlar, tartibbuzarlik holatlarining asl sabablarini o'rganish shundan guvohlik beradiki, oila muhitida tinchlik, totuvlik, o'zaro mehrga chanqoq bo'lganlik, ota-onalarning o'zaro adovati, aka-ukalar o'rtasidagi mehrsizlik tufayli aksariyat yoshlarning jinoyat ko'chasiga kirib kolishlari ma'lum bo'ldi. Aka-ukalar o'rtasidagi mehrsizlik dastavval ota-onalarning o'z farzandlariga e'tibor bermasliklari, bu ishga juda kam vaqt ajratishlari bilan izohlansa, ikkiichi tomondan esa, farzandlar tug'ilishida biri va ikkinchisi o'rtasidagi yosh farqi masalasiga xalqimizda umuman ahamiyat berilmasligi ham jiddiy masaladir. Ruhiyatshunoslik ilmi nuqtai nazaridan o'tkazilgai tadqiqotlar natijalariga ko'ra, agar bola 1 yoshdan 3 yoshgacha bo'lgan vaqtda ikkinchi farzand tug'ilsa, bolalar o'rtasida ona va otaga egalik qilish, suyukli bo'lish, erkalik qilish borasida - bir qarashda kichik fakt tuyulsada, ammo bu faktning ong ortida mujassamlashuviga ko'ra jiddiy hodisa - o'zaro raqobat holati tarkib topadi. Agar tug'iladigan bolalar o'rtasidagi farq 4-5 yosh bo'lsa, katta farzand tomonidan o'z ukasini himoya qilish ruhi shakllanib ota-onasidan ukasini qizg'anmaslik holati tarkib topadi. Bu bilan esa, aka-ukalar o'rtasida juda nozik bo'lgan mehrning biologik omillar orqali rahna topishining oldi olinadi. Xalqimizda

unchalik e'tibor berilmaydigan, ammo mehr tuyg'usiga rahna soluvchi yana bir jihat, bu — aka-ukalar o'rtasidagi o'zaro janjallar hodisasi.

Aka va uka o'rtasidagi bahslar faqat so'z talashish, qarashlar yuzasidan tortishuv tarzidagi janjal bilan cheklansa, mehr-tuyg'usi jiddiy zarar ko'rmaydi. Mobodo, bu bahs mushtlashuvga yetgudek bo'lsa, kichiklarning kattalarga bo'lgan ukalik mehri ildiziga jiddiy zarba beriladi. Shu narsa e'tiborga loyiqki, musht urgan tomon mehrini saqlashi mumkin bo'lsa-da, kaltaklangan tomon o'z akasiga nisbatan mehr tuyg'usini teran his eta olmay qoladi. Yaqin qarindoshlar, er va xotin o'rtasidagi munosabatlarda zo'ravonlik qilish, urish xodisasining nechog'li zararli ekanligi bois, muqaddas kitobimiz bo'lgan Qur'oni Karimda ham zo'ravonlik qilmaslik, insonni o'z yaqinlariga va ayniqsa, xotirlarga zinxor-bazinxor qo'l ko'tarmaslik zarurligi to'g'risida alohida qayd etiladi (Qur'oni karim, G'oshiya surasi, 22-oyat).

Xalqimiz tarixidan ulug' va qudratli saltanatlarning asosan ichki omillarga ko'ra, oilaviy tarbiya muammolari, otalar va bolalar, akalar va ukalar, oialar va aka-ukalar o'rtasidagi mehrsizlik, o'zaro nifoqlar, yakdillik ruhining sustligi sababli zavol topganligini bilamiz. Taassufki, ayni shu sabablarga ko'ra Qoraxoniylar, Xorazmshohlar, Temuriylar va boshqa davlatlar inqirozga yuz tutgan edi.

Rivojlangan demokratik mamlakatlarda XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab davlat boshqaruvining nomarkazlashuvi natijasida o'zini-o'zi boshqarish organlari jamiyatning asosiy institutlaridan biriga aylandi. Mahalliy o'zini-o'zi boshqarish (G'arbda «munisipal» deyiladi) deganda, u yoki bu ma'muriy-hududiy birliklaridagi aholi vakolatlarini ifodalovchi, shuningdek, saylangan organlar va ularning ma'muriyatlari tomonidan amalga oshiriladigan, mahalliy ahampyatta ega bo'lgan ishlarni boshqarish tushuniladi.

Mahalliy o'zini o'zi boshqarish nazariyasi dastlab XVIII asrning ikkinchi yarmida G'arbiy Yevropada paydo bo'lgan. Uning tabiati va jamiyatdagi o'rni mahalliy hokimiyatlar va o'zini o'zi boshqarish organlarining fuqarolar tomonidan saylanish prinsipi g'oyalari bilan bog'liqdir. Yangi tarixning ilk davrida fuqarolar tomonidan saylanadigan o'zini o'zi boshqarish organlarining mustaqilligi konsepsiyasi, ularning qishloq jamoalari va shaharlardagi ishlarga rahbarlik qilishda markaziy hokimiyatga nisbatan alohidalik hamda boshqaruvning mustakilligiga imkoniyat yaratadi. Bu organlarga davlat boshqaruvi sohasidan tashqaridagi alohida bir bo'g'in sifatida qarash rusumga kirdi.

1985 yil 15 oktyabrda Yevropa Ittifoqi tomonidan qabul qilingan «Mahalliy o'zini o'zi boshqarish to'g'risidagi Yevropa Xartiyasi»ning 3-moddasida bu tushuncha quyidagicha ifodalangan: «Mahalliy o'zini o'zi boshqarish deganda, mahalliy o'zini-o'zi boshqarish organlarining o'z mas'ulligida, mahalliy aholi manfaatlarini asosida, qonunlar doirasida uning davlat ishlarining aksariyat ishini boshqarishi va uni real uddalay olish kobiliyatiga aytiladi. U huquqlar erkin, yashirin, teng, to'g'ridan-to'g'ri umumiy saylovlarda saylangan a'zolaridan iborat kengashlar yoki majlislar tomonidan amalga oshiriladi. Kengashlar yoki majlislar o'zlariga hisobotlar berib boruvchi ijroiya organlariga ega bo'lishi mumkin. Bu qoidalar fuqarolar majlislariga, referendumlar yoki fuqarolar to'g'ridan-to'g'ri ishtirok etishining qonun yo'l qo'ygan boshqa shakllariga murojaat etganini istisno etmaydi».

G'arb jamiyapponos olimlari mahalliy o'zini-o'zi boshqarishga doir tushunchalarning nazariy jihatlarini ham ishlab chiqqanlar. Unga binoan, «mahalliy boshqaruv» deganda, «davlat boshqaruvidagi quyidagi barcha darajalarni, "mahalliy hokimiyat" deganda esa «saylangan kengash va uning ijroiya organlari vositasida o'z saylovchilari manfaatlarini ifoda etuvchi va harakat qiluvchi tashkilotlar» tushuniladi. Shuningdek, «mahalliy o'zini o'zi boshqarish» esa «milliy boshqaruvdan quyi darajadagi demokratik avtonom birliklarning mahalliy aholi manfaatlarini asosida jamoatchilik muammolarini aksariyat qismini muvofiqlashtirish va boshqarishi»dir.

O'zbekiston Respublikasi Konstitusiyasining 105-moddasida o'zini o'zi boshqarish organlariga quyidagi xukmiy ta'rif berilgan: «Shaharcha, qishloq va ovullarda, shuningdek ular tarkibidagi maxallalarda fuqarolarning yig'ilari o'zini o'zini boshqarish organlari bo'lib, ular ikki yarim yil muddatga raisni (oqsoqolni) va uning maslahatchilarini saylaydi. O'zini o'zi boshqarish organlarini saylash tartibi. faoliyatini tashkil etish hamda vakolat doirasi qonun bilan belgilanadi».

Konstitutsiyaviy asosdan kelib chiqib, 1999 yil 14 aprelda qabul qilinigan «Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari to'g'risida» (yangi tahriri) Konunning 1-moddasida fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish tushunchasi quyidagicha ta'riflandi: «Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish - fuqarolarning O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va qoggunlari bilan kafolatlanadigan, ularning o'z manfaatlaridan, rivojlanishning tarixiy xususiyatlaridan, shuningdek milliy va ma'naviy qadriyatlardan, maxalliy urf-odatlar va ananalaridan kelib chiqqan holda mahalliy ahamiyatga molik masalalarni hal qilish borasidagi mustaqil faoliyatdir. Ko'rinib turibdiki, mamlakatimizda o'zini o'zi boshqarish organlari tizimi tushunchasi va uning huquqiy makamlari rivojlantirildi va ular ilg'or demokratik mamlakatlardagi huquqiy mezonlar darajasida ifodalana boshlandi.

Mahalliy o'zini o'zi boshqarish, mashhur olim Aleksis de Tokvidning talqinicha, «shunday bir siyosiy institutki, u nafaqat siyosatchilar uchun, balki umuman barcha fuqarolar uchun bir maktabdir. Bu institutga xos bo'lgan imkoniyatlar shu qadar yuksakki, u fuqarolarning keng siyosiy pshtiroki uchun shart-sharoitlar yaratib beradi. O'zini o'zi boshqarish organlari siyosiy madaniyat elementlarning shakllantirishning ham beqiyos omilidir. Oxir-oqibatda bu organlar faoliyati siyosiy tizimning bir butun barqarorligi va moslashuvchanligini ta'minlab beradi. Millat jamoaviy institutlarsiz ham erkin hukumat shakllantirish mumkin. Lekin u erkinlikning haqiqiy ruhiyatiga ega bo'la olmadi».

XX asrning ikkinchi yarmida «umumiy farovonlik davlati» nazariyasi bilan bog'liq holda munisipal (o'zini o'zi boshqarishga doir) konsepiya ham paydo bo'ldi. Munisipalitetlar jamiyatning barcha tabaqalari manfaatlarini ta'minlovchi va himoyalovchi ijtimoiy xizmat ko'rsatish vositasi sifatida qaraldi. Qolaversa, Shimoliy Amerika va Yaponiya kabi mamlakatlarda munisipal kengashlar maqomi xuquqiy jihatdan munisipal ijroiya boshqaruvidan yuqori qo'yilgan bo'lib, ularning vakolatiga quyidagilar kiradi: mahalliy byudjetni qabul qilish, yuqori tashkilotlar tomonidan hal qilinmagan ayrim masalalar bo'yicha me'yoriy qarorlar qabul qilish, mahalliy soliqlarni joriy etish, qarzlarni olish va ularni ishlatish masalalarini hal etish, munisipalitetga karashli mulkiy tasarruf etish, shuningdek, ko'pchilik davlatlarda munisipalitetning ijroiya rahbarlik organlarning tashkil etgan va ularni nazorat qilish, mahalliy referendumlarni uyushtirish. AQSh ijtimoiy-siyosiy hayotida ham munisipalchilar muhim o'rin egallaydi. Chunki bu mamlakatda munisipal boshqaruv funksiyalarini nomarkazlashtirish prinsipi keng qo'llaniladi. Munisipal maktablar, ishxonalar, kutubxonalar, sanitariya ishlari, suv bilan ta'minlash, pajarlar, yong'inga qarshi xizmatlarni boshqarish asosan munisipal kengashlar tasarrufidir. Ayrim mamlakatlarda (masalan, Germaniyada) kengashlar o'z vakolatlarini ijroiya organlarga berish huquqiga ham egadirlar.

Mamlakatimizda o'zini o'zi boshqarish organlari fuqarolik jamiyatining asosiy shakli sifatida yildan-yilga takomillashib bormoqda. Shuningdek, mazkur organlarning boshqaruv tizimidagi ko'lamining kengayib borishi bilan xuquqiy davlatning o'z vakolatlarini demokratik tamoyillar asosida amalga oshirishi uchun qulay va keng imkoniyatlar paydo bo'lmoqda.

Mahalla, arabcha so'zdan kelib chiqib, «shahar ichidagi shahar» ma'nosini anglatadi. Tarixchi olim Narshaxiy «Buxoro tarixi» asarida bundan 1100 yil ilgari mahalla xalqning boshqaruv uslubi ekanligini yozgan edi. Qadimda mahalda nafaqat ijtimoiy, balki ma'muriy-xududiy tuzilma tarzida ham e'tirof etilgan. Alisher Navoiyning «Hayratul-abror» («Yaxshi kishilarning hayratlanishi») asarida quyidagi band uchraydi: «Shaharlar otini mahalot etib, Bo'ldi chu yuz shahar Qiri ot etib». Mahallaning «shahar ichidagi shaharcha» degan mazmuni yuqoridagi tashbehdan ko'rinib turibdiki, o'rta asrlarda Hiri deb atalgan Hirot shahri yuzta kichik «shaharcha» — mahallalardan tashkil topgan ekan.

Demak, qadim zamonlardayoq o'zini o'zi boshqarish organlarining ilk kurtaklari namoyon bo'lgan. Sharqda bu jarayon bir necha ming yillik tarixga ega bo'lgan mahallalar ko'rinishida rivojlangan bo'lsa, G'arb mamlakatlarida kishilarning o'z manfaat va qiziqishlarini jamiyatdagi munosabatlarda ifodalash xamda himoya qilish maqsadida har xil uyushmalar, partiyalar, jamiyatlar, xarakatlar va boshqa tuzilmalar sifatida paydo bo'lishiga asos solindi.

Uzoq yillar mahalla tarixi va sosiologiyasini tadqiq etgan amerikalik olim D.Karlayl quyidagilarni yozadi: «Oila va do'st-yoronlar mahalla turmushning bosh asosi bo'lib kelgan va shundanyilgicha qoladi. Ular shaxsiy munosabatlarning tamal toshi sanaladi. Ular «sulola» deb

ataluvchi kishilarni birlashtiruvchi va ajratuvchi o'ta muhim tarmoq tuzilmasini yaratdi. Yaqinlik munosabatlariga asoslangan hamda nasl-nasab prinsiplari bilan mustashlagan mahalla o'zbeklar dunyoga keladigan tarbiyalanadigan va odatda o'zining butun hayotini o'tkazadigan joy hisoblanadi. Do'stlik barqaror tushuncha bo'lgan mahallada moyillik singdirilgan bo'ladi. Hamma mahalla tevaragida parvona bo'lar, shaxsiy sadoqat butun shahar bo'ylab tarqalar, ba'zan esa butun boshli mintaqani qamrab olar edi. Bunday an'anaparastlik sharoitida kimniigdir tajribasi shaxsiy muloqotlar doirasi tasarrufdan tashqariga tez tarqalib ketadi. Shaxs har qanday masofadan turib sulola a'zolarining ninkoh tantanalari, marosimlarida qatnashishi mumkin. Rang-barang oilaviy-qarindoshchilik aloqalarning mahalladan tashqarida ham, kundalik turmushda tosh bor, lekin ular mahallaniki singari tosh bosa olmaydi».

Sobiq SSSR davrida mahalla institutining mazmuni va vazifalari butunlay izdan chiqqan edi. U davrda mahallalar o'zining huquqiy maqomini yo'qotdilar. Ularning asosiy faoliyati sobiq kommunistik partiyaning mahalliy tashkilotlarni qo'llab-quvvatlashdan, shuningdek, maxalliy an'ana va urf-odatlar, odob-axloq me'yorlarini tashviqot-targ'ibot qilish, oilalardagi marosimlar va boshqa tadbirlarni o'tkazishda kommunistik partiyaning «ko'z va qulog'i» bo'lib turish kabilardan iborat bo'lib keldi. Bu davrda qadimdan ma'naviyat, ta'lim va tarbiya masalalarning hal etib kelgan mahallalarning o'rnini deyarli yo'qqa chiqarildi.

Mustaqillik davriga kelib fuqarolarning mahalliy o'zini o'zi boshqarish organlari qonuniy maqomini mustahkamlashga, ularni fuqarolik jamiyatining asosiy institutiga aylantirishga doir jiddiy islohotlar amalga oshirildi. O'zbekistonda mahallalar milliy mustaqillik davriga kelibgina, o'zini o'zi boshqarish organiga aylandi. O'zbekistoi Konstitusiyasi mahalla maqomini fuqarolarni o'zini-o'zi boshqarish organi sifatida mustahkamladi. Mamlakatda shaharcha, posyolka, qishloq, ovul va mahalla fuqarolar yig'inlari o'zini o'zi boshqarish organlari huquqiy maqomini oldi. Jumladan, mustaqillik davrida mamlakatda 10 mingga yaqin o'zini o'zi boshqarish organlari shakllangan bo'lsa, ulardan 8142 tasini mahalla fuqarolar yig'inlari tashkil etadi. Mahalla mustaqil tashkilot sifatida qaytadan mustahkamlandi va ularning aksariyati o'zining qadimgi nomlarini va xalq o'rtasidagi obro'-e'tiborlarini qaytadan tiklab oldilar.

Mustaqillik yillarida mahalla tarixiy va rivojlangan mamlakatlardagi tushunchada aniq belgilangan ijtimoiy - demokratik, madaniy-maishiy, hududiy-ma'muriy birlik sifatidagi makomga erishdi. U o'z hududidagi fuqarolar o'rtasida an'analar va urf-odatlar, insoniy, xo'jalik, xuquqiy munosabatlar tashkil etgani xolda fuqarolarning o'zaro ijtimoiy munosabatlarini bog'lab turish vositasiga aylandi. Mustaqillikning ilk davridan boshlab Prezident I.A.Karimov mahallalarni fuqarolik jamiyatining asosi deb bildi va ularni har tomonlama rivojlantirish chora-tadbirlarini amalga oshirib kelmoqda. Prezident I.A.Karimov 1995 yildayoq shunday fikrni bildirgan edi: «Ma'lumki, asrlar mobaynida mahallalarda kundan-kun xayotiy muammolar o'z yechimini topib keladi. To'y-ma'rakalar ham, xayitu xasharlar ham mahalla ahlisiz o'tmaydi. Mahallalarda siyosiy, iqtisodiy va boshqa masalalarga doir jamoatchilik fikri shakllanadi. Bu esa xalqimizning turmush tarzi, ota-bobolarimizdan bizga meros bo'lib kelayotgan tafakkur tarzidir. Binobarin, hayotning o'zi mahallalarni rivojlantirish va ularni qo'llab-quvvatlashni takozo etmoqda. Mamlakatimizda ko'p qirrali islohotlar amalga oshayotgani bir naytda mahalla jamiyat uchun ishonchli tayanch va ta'sirchan kuch bo'lib xizmat qilishi lozish.

Mustaqillik davrida mahallaning tashkiliy, ijtimoiy va huquqiy maqomini mustahkamlash borasida chukur islohotlar amalga oshirildi. Eng avvalo, «mahalla» atamasi tarixda birinchi marta Konstitusiyaga kiritildi. Unga axolining o'zini o'zi boshqaruvining noyob shakli sifatidagi konstitusiyaviy huquqiy maqom berildi. 1992 yilda O'zbekiston Prezidentining «Respublika «Mahalla» hayriya jamg'armasining faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi, 1998 yildagi Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlarini qo'llab-quvvatlash haqida»gi, 1999 yildagi «Aholini aniq yo'naltirilgan ijtimoiy madad bilan ta'minlashda fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari rolini oshirish to'g'risidagi»gi Farmonlari, shuningdek, kam ta'minlangan va ko'p bolali oilalarni ijtimoiy himoya qilishga qaratilgan qator farmon, qarorlar, qonunlar va boshqa meyeriy hujjatlar e'lon qilinishi uning isbotidir.

Hozirgi davrda mahallalarni ijtimoiy mavqeyini oshirish borasida olib borilayotgan pshtar ikkita yo'nalishini nazarda tutadi. Birinchi, ma'naviy vazifa bo'lib, u xalqimizning ming yillik tarixidagi noyob, eng aziz an'analarni, qadriyatlarni qaytadan tiklash va rivojlantirishdan iborat, ikkinchidan, siyosiy vazifa bo'lib, u Prezident I.A.Karimovning mahalla institutini bugungi zamon talablariga muvofiq tarzda tiklash, shuningdek, viloyat, shahar, tuman hokimliklari zimmasiga yuklangan ko'pchilik vazifa va huquqlarni fuqarolar o'zini-o'zi boshqarish organlariga, ya'ni maxallalarga berib, ular maqomini joy-joyiga qo'yib, shu tariqa jamiyatimiz hayotini demokratiyalashda yangi va juda muhim imkoniyatlarga erishishdan iboratdir.

Ayniqsa, mahalla fuqarolar yig'inlariga O'zbekiston Respublikasi Prezidentiga, O'zbekiston Respublikasi Olpy Majlisiga xalq deputatlari viloyat, tuman va shahar Kengashlariga saylovlar o'tkazuvchi uchastka saylov komissiyalari a'zoliciga nomzodlarni okrug saylov komissiyalariga tasdiqlash uchun tavsiya etish huquqi berilgan. Shuningdek, mahalla fuqarolar yig'inlarigga xalq deputatlari tuman, shahar Kengashi deputatligiga to'g'ridan-to'g'ri nomzod ko'rsatish. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi deputatligiga tashabbus guruxlari tomonidan ko'rsatiladigan nomzodlarni taklif etishda pshtirok etish kabi vakolatlar va xuquklarning berilishi mahallalarni o'zini o'zi boshqarish organlari sifatida jamiyatimiz siyosiy hayotidagi o'rnini yanada oshib borayotganligini ko'rsatadi.

Prezidsnt I.A.Karimov ikkinchi chaqiriq Oliy Majlisning IX sessiyasidagi ma'ruzasida o'zini o'zi boshqarish organlari faoliyatini takomillashtirish xususida kuyidagi fikrni bildirdi: «Xayotimizni erkinlashtirish yunalishlarning yana bir muhim yo'li — markaziy va yuqori davlat boshqaruv idoralari Vazifalarini davlat hokimiyatining quyi tuzilmalariga, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlariga bosqichma-bosqich o'tkaza bortshni ta'minlashdir». Albatta, davlat tomonidan maxallalarga katta boshqaruv vakolatlarini berishda avvalo, ularning aholi faolligini oshirishdagi o'rnini yuksaltirish ko'zda tutildi. Chunki mahalla fuqarolar yig'nnlarida yetarlicha hukuq bo'lmasa, ular o'zini o'zi boshqarishni bajarshi qobiliyatiga ega bo'la olmas edilar. Shuningdek, mahallalarning aholi va davlat oldida mas'uliyat sezishlari uchun ham avvalo keng huquqlarga ega bo'lishlari lozim edi.

Xozirgi davrda jamiyatning siyosiy sohasini erkinlashtirish maksadlaridan kelib chiqib, mahalla fuqarolar yig'inlariga boshqaruvning turli yo'nalishlariga yetakchilpk qilish vakolatlari berildi. Mahallalar o'z xududida yashayotgan fuqarolarning turli ijtimoiy muammolarini hal qilib berishda bevosita ishtirok etadilar: qariyalar, faxriylar, yetimlar, baynalmilal-harbiylar, kam ta'minlangan va ko'p bolali oilalar manfaatlari himoya qilinadi; mahalla faollarining mazkur faoliyatda ishtirok etishiga boshchilik qiladi; insonni ma'naviy yuksalishi va amaliy tashabbuslarini namoyon bo'lishi uchun shart-sharoit yaratadi; fuqarolar moddiy va ma'naviy jihatdan ko'llab-kuvvatlanadi.

Mahalla fuqarolar yig'ini ijtimoiy ta'minot organlari va boshqa homiy tashkilotlar bilan birgalpkda ijtimoiy yordam, kam ta'minlangan oilalar va yolg'iz kishilarga beg'araz moddiy yordam ajratish ishining barcha tashkiliy jihatlarini o'zi mustakil ravishda bajaradi. Shu bilan birga maxallalar o'z hududlarida ekologik muammolarni yechish va aholi moddiy ahvoliga hashar yo'li bilan ko'kalamzorlashtirish, tozalash ishlariga jalb qilish, mahalliy aholi o'rtasida atrof-muhitni asrash yuzasidan tushuntirish va tarbiyaviy ishlar olib borishga ham mas'uldir. Albatta, bu kabi faoliyatlar fuqarolar faolligini oshirish vositasida amalga oshirilmoqda.

Shu bilai birga, ko'plab ko'plab qonunlar loyihalari, Konstitusiyaga kiritiladigan qo'shimcha va o'zgarishlarni o'zida nfodalagan umumxalq referendumlariga tayyorgarlik ko'rish va o'tkazish avvalo mahalla ahli va faollari tomonidan muhokama qilinmoqda hamda ko'llab-kuvvatdanmoqda. Boshqacha aytganda, mahallalar siyosiy qarorlar qabul qilishda jamoatchilik ishtirokini faollashtirishning muhim vositasi ekanligini xayotning o'zi isbotlab berdi. Mamlakat siyosiy hayotida fuqarolarning siyosiy qarorlar qabul qilish ishtirokini ta'minlab beruvchi asosiy bo'g'in, bu — mahalla fukarolar yig'inlaridir. Shuningdsk, fuqarolarning ijtimoiy hayotdagi faolligini oshirish qobiliyatiga ega bo'lgan birdan-bir boshqaruv tizimi ham mahalla fuqarolar yig'inlari.

Respublika «Mahalla» xayriya jamg'armasi, uning viloyat, shahar, tuman bo'limlari bilan hokimliklar hamkorligida har yili «Ong yaxshi mahalla», «Ong ibratli oqsoqol», «Mahalla jonkuyari», «Tadbirkor mahalla oqsoqoli» shiori ostida muttasil ko'rik-tanlovlar o'tkazib kelinadi. Ko'rik-tanlovlar g'oliblari har yili obro'li komissiyalar tomonidan maxsus nishonlar, qimmatli esdalik

sovg'alari bilan taqdirlanadilar. Mazkur tadbirlar mahallalarni obodonlashtirish, ozoda saqlash, ayiiqsa yoshlarni komil inson qilib tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etdi.

Mustaqillik davrida mahallalar fuqarolar yig'inlari oqsoqollari, «Mahalla» jamg'armasi va uning mahalliy tashkilotlari rahbarlarining sifat tarkibi yaxshilanib bordi va bormoqda.

Huquqiy demokratik davlatda saylov qonunlari va uni o'tkazish muhim o'rinni egallaydi.

Buning yorqin isbotini fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlariga saylov o'tkazish ham istisno emas. 2001 yil may-iyun» oylarida mamlakatimizda o'zini O'ZI boshqarish organlari - mahalla, ovul, qshloq, shaxarcha fuqarolar yig'inlariga o'tkazilgan saylov bu soha rahbarlarining yetuk kadrlar hisobiga sifat jihatdan o'zgarishiga olib keldi. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Kengashining 2001 yil 12 apreldagi «Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlariga saylov o'tkazishni tashkil etish to'g'risida»gi qarorida tashkilotchilik qobiliyatiga hamda aholi o'rtasida yuqori obro'-e'tibor va hurmatga sazovor bo'lgan, davlat hokimiyati organlari vakolatlarining bir qismi bosqichma-bosqich fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlariga berilishi munosabati bilan ushbu organlar oldida turgan vazifalarni hal etishga qodir bo'lgan shaxslar orasidan fuqarolar yig'inlari rais va ularning maslahatchilari lavozimlariga nomzodlar tanlash maqsadi qo'yildi.

Saylov kampaniyalari davridagi tashkiliy ishlar va amalga oshirilgan chora-tadbirlar natijasida mamlakatimiz bo'yicha fuqarolarniig o'zini o'zi boshqarish organlariga saylovlar ijtimoiy-siyosiy hamda tashkiliy jihatdan yuksak saviyada, fuqarolarning ijtimoiy faolligida amalga oshdi. Saylovlarda 12 millionga yaqin fuqarolar ishtirok etdilar. Bu ko'rsatkich mamlakat katta yoshli axolisining qariyb 80 foiziin tashkil etdi.

Fuqarolarning 9627 yig'inida, shu jumladan 1556 shaharcha, qishloq va ovul yig'inlarida, qishloqlardagi 4151 mahallalar va shaharlardagi 2138 mahallalar yig'inlarida, shuningdek jamoatchilik asosida faoliyat ko'rsatayotgan 1782 mahalla fuqarolar yig'inlarida saylovlar bo'lib o'tdi. Fuqarolar yig'inlarida saylovlar bilan bir vaqtda fuqarolar yig'inlari raislari va oqsoqollarning oldingi saylovdan so'nggi o'tgan davr mobaynida qilgan ishlari to'g'risidagp hisobotlari eshitildi. Fuqarolar yig'inlari faoliyatining barcha yo'nalishlari bo'yicha fuqarolar o'zini o'zi boshqarish organlarining olib borgan ishlari atroflicha va chuqur tahlil etildi. Qonunlar, Prezidsnt Farmonlari, hukumat qarorlarini amaliy jihatdan ro'yobga chiqarishda mahallalarning mahalliy davlat hokimiyati organlariga bergan yordamlariga muhim e'tibor berildi. O'tgan hisobot davri (2,5 yillik) ishidagi kamchiliklar sabablari ham ochib tashlandi, ularnn kelgusida bartaraf etish yuzasidan aniq chora-tadbirlar va rejalar qabul qilindi. O'zini o'zi boshqarish organlariga bo'lgan hisobot-saylov yig'ilishlarida jami 120 mingdan ortiq faollar so'zga chiqib, qo'yilgan masalalar yuzasidan o'z fikr-mulohazalarini bildirdilar. So'zga chiqqanlarning aksariyati mamlakatda tinchlik, barqarorlik va xavfsizlikni saqlab turish, aholining turli qatlamlarini ijtimoiy jihatdan qo'llab-quvvatlash yuzasidan amalga oshirilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy islohotlarni ma'qulladilar.

Mahalla fuqarolar yig'inlaridagi oqsoqollar saylovi millionlab fuqarolarni befarq qoldirmadi. Barcha saylovlarda faol ishtirok, o'z nuqtai nazarini ifoda etishga intilishlar ochiq sezilib turdi. Mamlakatdagi o'zini o'zi boshqarish organlarining, 9627 ta (qishloq, ovul, shaharcha, mahalla) yig'inlari raisligiga jamoatchi ishchi guruhlari tomonndan tavsiya etilgan 22 ming nafardan ortiq nomzod orasidan tanlab olinishi saylovlarinng muqobillik asosida o'tishiga va fuqarolar yig'ilishlari raisligiga munosib nomzodlarni saylanishiga imkon yaratdi.

O'zini o'zi boshqarish organlariga bo'lgan saylovlar natijasi shuni ko'rsatdiki, bu saylovlar aholining keng qatlamlari uchun ijtpmoi-y-siyosiy faollik bag'ishladi va o'ziga xos demokratiya maktabi vazifasini ham o'tadi. Shuningdek, 2003 yilning noyabr-dekabr oylarpda o'zini o'zi boshqarish organlariga yangi saylov kompaniyasi bo'lib o'tdi. Mazkur saylovlarda 12 mln.dan ortiqroq, ya'ni mamlakatdagi katta yoshli aholnning qaryib 97 foizi (2001 yilda bu ko'rsatkich 85% edp) ishtirok etdi. Saylovlarda mamlakatdagi fuqarolar yig'inlarining 8360 ta raislari (oqsoqollari), shuningdek, ularning 80 mingta maslahatchilari saylandi.

2003 yil 12-27 noyabr kunlari respublika «Ijtimoiy fikr» jamotchilik fikrini o'rganish markazi mamlakatning turli mintaqalaridagi 2044 ta respondent ishtirokida o'tkazgan so'rov tadqiqoti aholining aksariyat qismi (69,4%) saylovlardan xabardorligi ma'lum bo'ldi. Mazkur saylovlar fuqarolarning siyosiy madaniyati va huquqiy ongi yuksalganligini ko'rsatadi. Chunonchi, 35 ta yig'in

raisligi va oqsoqolligiga ko'rsatilgan nomzodlar saylanmay qoldilar. 74 ta yig'inda rais va oqsoqollarning 2,5 yillik faoliyati qoniqarsiz, deb topildi. Barcha saylovlar davomida ko'rsatilgan 21306 ta nomzodlardan 8360 tasi saylanganligi, ularning muqobillik asosida o'tganligini, fuqarolarga tanlash imkoniyati berilganligini ifodaladi.

Yangi saylangan fuqarolar yig'inlari raislar (oqsoqollari)ning 75,7 foizi oliy ma'lumotli (2001 yilda 73,2 % edi) nomzodlar ichidan saylandi. Ularning 49,1 foizi 50 yoshgacha bo'lgan kishilardan iborat bo'ldi. Saylangan oqsoqol yoki raislarning 8,7 foizini ayollar tashkil etdi. Oqsoqollarning to'rtidan biri mazkur lavozimga ilk bor saylandilar. Mazkur saylovlardagi majlislar, undagi muhokamalar, bahs va munozaralar mahalliy davlat hokimiyati organlari vazifalarini fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlariga bosqichma-bosqich o'tkazish borasidagi spyosatni fuqarolar qo'llab-kuvvatlayotganligini ko'rsatdi. Shu bilan birga, saylovlar davlat qurilishi va jamiyatning barcha sohalarini erkinlashtirishda, fuqarolar yashash joylaridagi muhim ijtimoiy-siyosiy masalalarni hal etishda, aholi faolligini oshirishda mahallalarning o'rni va ahamiyati yildan-yilga ortib borayotganligini, «Kuchli davlatdan — kuchli fuqarolik jamiyati sari» konseptual siyosiy dasturni hayotga tatbiq etish o'zining ijobiy va samarali natijasini berayotganligini namoyish etdi.

Mahallalarning demokratik jamiyatning asosi sifatidagi o'rni yildan-yilga yuksalib, mahalla ahlining ijtimoiy fikri tobora demokratlashib bormoqda. Yangi asr boshiga kelib, har bir oila, mahallada yashayotgan fuqaro o'z hayoti va taqdirini mahallasiz tasavvur qila olmaydi. Respublika «Ijtimoiy fikr» jamoatchilik fikrini o'rganish markazining 2003 yil yanvarda o'tkazgan sosiologik so'rovnomalarida «Mahalla oiladagi ichki muammolarni hal qila oladimi?» degan savol berilgan edp. Unda so'ralgan fuqarolarning 63,1 foizi ijobiy javob berdilar. Shu bilan birga, so'ralganlarning 82,5 foizi mahalla yig'inining qo'ni-qo'shnilar o'rtasidagi kelishmovchilikni bartaraf etishiga, 84,4 foizi esa to'y ma'raka, dafn va boshqa marosimlarini tashkil eta olishiga ishonadi. Ko'rinib turibdiki, mahalla fuqarolarning birlamchi hayotiy ehtiyojlarining ifodachisiga aylanib bormokda.

2003 yilda O'zbekiston Respublikasi» Vazirlar Mahkamasining qarori bilan tasdiqlangan «Obod mahalla yili» dasturini (2003 yil 7 fevral) hayotda amalga oshirish natijasida barcha mahallalarda ulkan ishlar amalga oshirildi. Mahallalardagi kichik va o'rta biznesni rivojlantirish uchun 41760.5 mln. so'm hajmdagi kreditlar ajratildi. Mahallalarda 12527 ta ish o'rinlari yaratish uchun mazkur rejaga ko'maklashuvchi davlat jamg'armasidan 11571 mln. so'm, oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirish maqsadlarida 2765 ta oilaga 2005,5 mln. so'm hajmdagi mablag'lar ajratildi. 5528 ta mahalla hududida kichik va o'rta biznesni rivojlantirish natijasida hammasi bo'lib, 176418 ta yangi ish o'rinlari tashkil etildi. Shuningdek, mahallalarda maishiy xizmat markazining 995 ta yangi shaxobchasi barpo etildi. Mamlakat bo'yicha 383 ta yangi mahalla guzarlari qurilib, unga 20407,6 mln. so'm mablag' sarsflandi.

2003 yil 16 avgustda o'tkazilgan umumxalq hasharida 27,158 mln. kvadrat metr maydonlar obodonlashtirildi. Bu hasharda 12,5 mln.ga yaqin aholi ishtirok etib, undan «Mahalla» jamg'armasi va uning mahalliy bo'limlariga 1034,0 mln. so'm pul kelib tushdi. Mazkur mablag'lar aholini ijtimoiy himoya qilishga kumaklashish, mahallalarda sport turlarini rivojlantirish, sport majmualari qurish va ta'mirlash, turli ko'rik-tanlovlar o'tkazishga sarflandi. «Obod mahalla yili»da 1720 km uzunlikdagi gaz quvurlarni o'tkazilib, 174 ta qishloq tabiiy gaz bilan ta'minlandi. 1277 km suv quvurlari o'tkazilib, 350 ta qishloqqa suv yetib bordi. Shuningdek, 1384 ta mahalla, 74748 ta aholi xonadoniga telefonlar o'tkazildi.

Mustaqillik davrida o'zini o'zi boshqarish organlarini fuqarolik jamiyati instituti sifatida isloh etish o'zining samarasini berdi. Mahallalar mamlakatdagi aholini o'zini o'zi boshqarish jarayonlarida ishtirok etishlari, qarorlar qabul qilishda fuqarolar xohish va istaklarini e'tiborga olishga imkoniyatlar yaratishi bilan fuqarolik jamiyati institutiga aylanib bormoqda. Shuningdek, hozirgi davrga kelib davlatning aholini ijtimoiy himoya qilish, ijtimoiy himoyaga muhtoj oilalarni aniqlash kabi vakolatlari ham deyarli mahallalarga berilgan.

Shu bilan birga, mahallalardagi tinchlik va osoyishta hayotni ta'minlash, oilalarni mustahkamlash chora-tadbirlarini ko'rish, yetimlar va yolg'iz qolgan fuqarolarga mehr-muruvvat ko'rsatish, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarishga doir intilishlarini qondirish kabi serqirra jamoaviy boshqaruv ham mahalla fuqarolar yig'inlari faoliyatining asosiy yo'nalishini tashkil etmoqda. Lekin shu bilan

birga o'zini o'zi boshqarish organlarini demokratlashtirish jarayonlari halpi davom etadi. Ayniqsa, axolining huquqiy va siyosiy madaniyatini oshirish, siyosiy qarorlar qabul qilishda mahallalarning o'rnini yuksaltirish, mahallalarni mahalliy davlat xokimiyati organlaridan to'la mustaqil bo'lishini ta'minlaydigan huquqiy mexanizmlar yaratish, fuqarolarni mahallalar vositasida qonunlar ishlab chiqish va qabul qilish jarayonlaridagi umumxalq muhokamalarida faol ishtirok etishlarini ta'minlash yaqin istiqboldagi islohotlarning asosiy vazifasidir.

Prezident I.A.Karimov ta'kidlaganidek, biz shunchaki demokratik jamiyat emas, balki adolatli demokratik davlat qurishga intilayapmiz. Adolatga intilish — xalqimiz ma'naviy-ruhiy dunyosiga xos eng muhim xususiyat. Vatanparvarlik g'oyasi butun iqtisodiy va ijtimoiy munosabatlar tizimiga singib ketishi, ijtimoiy ko'maklashuv mexanizmida o'z aksini topishi kerak. Darhaqiqat, O'zbekistonda huquqiy demokratik davlat va bozor iqtisodiyotiga asoslangan fuqarolik jamiyatini barpo etishda adolat omili muhim o'rin tutadi. Shu ma'noda adolat tushunchasi, uning erkinlik, demokratiya va barqaror taraqqiyot g'oyalari bilan mushtarak jihatlari bugungi kunda ham zamonaviy mazmun kasb etmoqda.

Lekin tarixan oladigan bo'lsak, ijtimoiy adolat g'oyasi insoniyatning butun tarixi orqali o'tib kelgan. Shu bilan birga jamiyatni adolatli tashkil etish orzusi va uning hayotdagi haqqoniy mavjudligi o'rtasida doimo ziddiyat bo'lib kelgan. Shunga qaramay uni «naqd qilib qo'yishga» urinish to'xtamagan. Shu nuqtan nazardan insoniyat sivilizasiyasining butun tarixi ijtimoiy adolatni kengaytirish tarixi hamdir. Albatta, Sharq va G'arb jamiyatlaridagi bu kabi qadriyatlar bir-biriga zid emas, ular o'zaro uyg'unlikda umuminsoniy qadriyat darajasida jamiyat hayotida ijtimoiy adolat qoidalarining barqaror bo'lishiga xizmat qiladi. Sharq va G'arb an'analarida asrlar davomida shakllanib kelgan bu kabi tushunchalar hamda qadriyatlarning mustaqillik davrida jamiyatimizda umuminsoniy g'oyalar sifatida qayta shakllanishi shu jihatdan katta ahamiyatga ega. Zero, bu jamiyatimizda insonparvarlik, birdamlik, inson erki hamda mas'uliyatini manfaatlar uyg'unliga, qonun ruhi va demokratiya qadriyatlari asosida amalga oshirishga, shu tariqa ijtimoiy adolatni mustahkamlashga xizmat qiladi. Umuman, mustakillik davrida odamlarimiz ongida ijtimoiy adolatning yangicha tushunchasi shakllanishi mamlakatimiz kelajagi va islohotlar muvaffaqiyati garoviga aylanmoqda. Adolatli jamiyat qurish haqidagi umuminsoniy orzular va qarashlarni yangi jamiyat barpo etish manfaatlariga bo'isundirish muhim amaliy masala bo'lib turibdi. Biz barpo etayotgan jamiyat insonparvar bo'lmog'i zarur. Bunda demokratik modellarni ko'r-ko'rona ko'chirib olmasdan, balki ilg'or demokratik jamiyatlar tajribasini tanqidiy o'rganish asosida fuqarolik jamiyatini qurish ehtiyojlariga xizmat qildirish talab etiladi.

Aholining yordamga eng muhtoj qatlami - bolalar, yolg'iz qariyalar, nogironlarga ijtimoiy yordam ko'rsatish va ularni qo'llab-quvvatlash ishlarini aniq mo'ljalli tarzda amalga oshirish zarur. Shu bois, islohotlarning hozirgi bosqichida ijtimoiy yordam tizimini takomillashtirish, aholini ijtimoiy himoyalashning ta'sirchan mexanizmini shakllantirish davom ettirilmoqda! Muayyan moddiy yordam aniq oilalarga yetib borishi, jamiyatning ijtimoiy zaif qatlamlariga mo'ljallangan tabaqalashtirilgan yordam bo'lishi va haqiqatan ham bunday yordamsiz kun kechirolmaydiganlarga borib tegishi lozimligini hayotning o'zi ko'rsatmoqda.

Hozirgi paytda axolining ijtimoiy zaif qatlamlariga davlat tomonidan shunchaki moddiy yordam ko'rsatishishi emas, balki jamiyat a'zolarining aksariyat qismini ehtiyoj va manfaatlarini qondirish, ro'yobga chiqarishda avvalo, ularning o'z tashabbusi, intilishi va mas'uliyatini kuchaytirish asosidagi ijtimoiy himoya tizimini takomillashtirish vaqti yetdi. Aynan shu ma'noda ijtimoiy sohada amal qilib kelayotgan ustuvor tamoyillar, xususan, qonun ustuvorligi, islohotlarni bosqichma-bosqich joriy etish, kuchli ijtimoiy siyosat kabi tamoyillar ijtimoiy himoya tizimini rivojlantirishda muhim amaliy ahamiyat kasb etadi.

Har qanday demokratik jamiyat ma'lum ma'noda ijtimoiy asoslarni birlamchi manba sifatida qabul kiladi. Ijtimoiy asoslari bo'lmagan jamiyat o'z taraqqiyotida sobit bo'la olmaydi. Shu ma'noda, demokratik jamiyat taraqqiyoti uchun kuchli ijtimoiy himoya va adolat tamoyillari muhimdir.

Umumiy ma'noda ijtimoiy himoya demokratik huquqiy davlat tomonidan fuqarolar, turli jamoalarning huquklarini ta'minlash bilan choklanib qolmay, ulardan amalda foydalanishni kafolatlash, amalga oshirish uchun barcha shart-sharoitlarni yaratib berishni anglatadi. Ya'ni, insonlar

davlat uchun emas, davlat xalq uchun xizmat qiladi, bu inson va uning qadr-qimmatiga hurmat deb baholanadi.

«Ijtimoiy himoya», «ijtimoiy adolat» tushunchalarining shakllanib borishi insoniyatning demokratik tafakkuri bilan bog'liqdir. Xususan, Abu Nasr Forobiyning «Fozil odamlar shahri» asarida **ifodalangan** fozil jamiyat g'oyasi bugungi kundagi demokratik jamiyat konsepsiyasiga hamohangdir.

Forobiyning fozil jamiyat konsepsiyasiga ko'ra, baxt-saodatga intiluvchi jamiyatda qonun ustuvor bo'lib, butun ijtimoiy hayot ana shu ustuvor tamoyil asosida tuziladi. Shu ma'noda, fozil jamiyatda, avvalo, erkinlik mavjud bo'ladi. Unda adolat, erkinlik va tenglik tushunchalari kun tartibida bo'lib, bu me'yorlar fozil jamiyatning asosi bo'ladi. Shu bilan birga, Forobiy fikricha, jamiyat davlat bilan kuchlidir. U yetuklashgani sayin o'z a'zolarini himoyaga ola boradi. Shuni ham alohida aytish kerakki, agar o'tmish mutafakkirlari ijtimoiy kafolatlanish uchun inson faolligi masalasini ilgari surgan bo'lsalar, Forobiy qarashlarida insonni ijtimoiy kafolatlashda jamiyatning roli alohida uqtirila boshlandi. Demak, jamiyat ham himoya vositasi bo'lishga mas'ul, degan g'oya ilgari surilgan.

O'zbekistonda kuchli ijtimoiy himoya muammolari siyosat darajasiga ko'tarildi, Buning uchun esa dastavval qonunlar tizimi yaratildi, keskin tabaqalanishdan xoli bo'lgan mulkdorlar sinfi shakllantirila boshlandi, shu asosda iqtisodiy taraqqiyot inson manfaatlariga yo'naltirilayapti. Kam so'z bilan aytganda, «davlatning ijtimoiy tizimi bilan xalq ehtiyojlari o'rtasidagi jarlik» bartaraf etildi. Shu bilai birga, bugungi kunda mamlakatimizda insonning jamiyatdagi o'rnini anglashi, o'zini-o'zi tarbiyalay olishi va o'zini-o'zi taraqqiy ettira olishiga mas'uliyatining kuchayib borishi ijtimoiy himoya tizimini amaliy jihatdan mustahkamlashga ko'maklashishi zarur.

Demokratik jamiyatning mohiyati shundaki, adolat va haqiqat g'oyasi ijtimoiy hayotning barcha sohalarini qamrab oladi. Jamiyatda mulkiy jarayonlarning obyektiv o'zgarishi yuz berayotgan bir paytda jamiyatning keskin tabaqalashishiga, ya'ni oshib-toshib ketgan boylaru kambag'al-qashshoqlarga bo'linib ketishiga yo'l qo'yilmaydi. Tom ma'noda, ijtimoiy himoya, muhofazaga muhtojlarni davlat himoyasiga olishdir. Shu bilan birga, ijtimoiy himoya insonning jamiyatdagi munosib o'rnini belgilovchi va faolligining yuksalishini ta'minlovchi asosiy ko'rsatkichdan biriga aylanadi.

XXI asr boshlarida demokratik tamoyillarning ustuvor kelishi ko'zga tashlanadi. Ijtimoiy himoya tizimi ham hozirgi zamon davlatchiligining o'ziga xos demokratlashuvidagi asosiy omillardan biri bo'lib xizmat qilmoqda. Jamiyatning kam ta'minlangan tabaqalarini ijtimoiy himoya qilish tamoyili hozirgi zamon taraqqiyot konsepsiyasida yangicha yo'nalishdir. Ma'lumki, hatto barqaror demokratik taraqqiyotda erishgan bugungi Yevropa mamlakatlari ham o'z vaqtida bunday amaliyotni chetlab o'tgan edilar. O'zbekistonda esa ushbu tamoyilini amalga oshirish uchun hukumat dasturlari ishlab chiqildi va amalga oshirildi. Bu islohotlarni yanada kengaytirish uchun zarur edi. Hozirda, aytish mumkinki, O'zbekiston ijtimoiy siyosatida ana shu aniq natijaga erishildi. Bu real yo'nalishga ega bo'lgan amaliy bosqichdir. Ijtimoiy islohotlar konsepsiyasi jamiyatda barqarorlik va xavfsizlik tizimining mustahkamlanishiga qaratildi. Natijada, O'zbekistop ijtimoiy siyosatida barqaror o'zgarishlarga erishildi. Jahon ekspertlarining xulosalariga ko'ra, aynan ushbu konsepsiya O'zbskistonning ijtimoiy taraqqiyot bosqichiga kirishiga asos bo'ldi. Xususan, yaqinda BMTning YuNISEF tashkiloti tomonidan turli davlatlarning ijtimoiy rivojlanishi bo'yicha e'lon qilgan qiyosiy tadqiqot natijalari ham fikrimizni tasdiqlaydi.

O'zbekistonda yuritilayotgan ijtimoiy siyosatdagi o'zgarish jamyat tabaqalarining minfaatlarini himoya qilishda amaliy ahamiyat kasb etishi zarur. Aynan ushbu ijtimoiy talab bajarilsagina, O'zbekistonda amalga oshirilayotgan kuchli ijtimoiy siyosatning asoslaridan biri - ijtimoiy totuvlik saqlanadi.

Ijtimoiy totuvlik ustuvor bo'lgan jamiyatdagina kuchli ijtimoiy siyosat yaratish uchun imkoniyat yaratiladi. Ammo ijtimoiy totuvlik o'z-o'zidan kelib chiqmaydi. Zero, har qanday jamiyatda turli ijtimoiy tafovutlarning bo'lishi tabiiy xoldir. Mutaxassislar fikricha, bu ijtimoiy tafovutlar quyidagi guruhlar o'rtasida ma'lum ma'noda ijtimoiy farqlarning mavjudligida o'z ifodasini topadi:

- boylar va kambag'allar orasida;
- ko'p millatli davlatlarda aholining etnik guruhlari orasida;
- aholining diniy guruhlari orasida;

- markaz va mintaqalar orasida;
- erkaklar va ayollar orasida;
- turli avlodlarga mansub odamlar orasida.

Bu tafovutlar O'zbekiston jamiyatida ham ko'zga tashlanadi. Shu sababli, imkon qadar aytib o'tilgan tafovutlar ko'rinishi kamaytirishi borasida chora-tadbirlar amalga oshirib borilishi ijtimoiy siyosatning maqsadlaridan biridir.

O'zbekistonda islohotlar boshlangan dastlabki yillardayoq, kuchli ijtimoiy himoya tizimini yaratishdai maqsad, insonga munosib turmush va faoliyatlarini vujudga keltirishdan iborat, deb belgilangan edi. Mamlakat prezidenti I.A.Karimov ta'kidlaganidek: O'zbekistonning o'z yangilanish va taraqqiyot yo'liga asos bo'lgani eng muhim qoidalardan biri bozor iqtisodiyotiga o'tishning barcha bosqichlarida oldindan kuchli ijtimoiy siyosatni o'tkazishdir»

Albatta, ijtimoiy himoya tizimining rivoji mamlakat iqtisodiyotining ahvoliga to'g'ridan-to'g'ri bog'liqdir. Avvalo, nodavlat sektorning muayyan darajada taraqqiy etishi, mahalliy tovar ishlab chiqaruvchilar mavqeining mustahkamlanishi iqtisodiy rivojlanish uchun tayanch va asosiy manba bo'lib xizmat qiladi. Bu esa o'z navbatida, ijtimoiy siyosatning real amalga oshishi uchun zamin yaratadi, ijtimoiy himoya tizimining yanada takomillashib, zamon talabiga mos bo'lib borishiga olib keladi. Bu hol O'zbekiston ijtimoiy siyosatining tadrijiy shakllanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Gap shundaki, ijtimoiy himoyaning davlat siyosatidagi o'rni g'oyat muximdir. Buning bir qancha sabablari bor.

Brinchidan, O'zbekiston agrar mamlakat bo'lib, uning ko'pgina xududlarida ishlab chiqarishning texnologiyalashuvi endigina oyoqqa turmoqda:

Ikkinchidan, mamlakat aholisining 65 foizi qishloqda yashaydi. Agrar sohaning yaxshi rivojlanmaganligi aholining bu qismi orasida himoyaga muhtoj oilalarning ko'pligiga sabab bo'ladi. Bu esa o'z navbatida ularni ijtimoiy himoyalash vazifasini qo'yadi.

Uchinchidan, mamlakat aholisi orasida yoshlar katta salmoqqa ega, bu esa yoshlarni ijtimoiy himoya tizimi orqali muhofaza qilishni talab etadi)

Ijtimoiy adolatning mohiyati har bir shaxs o'z qobiliyati va imkoniyatlarini namoyon qila olish uchun to'liq imkoniyatlar yaratish, bunda ularning farovon turmush kechirishlariga erishish jarayonida to'liq namoyon bo'ladi. Kishilarning jamiyatdan olayottan ulushlari (ish haqi, daromadlari, mukofllari, unvonu mansablari) ularning jamiyat rivojiga ko'shayotgan hissalariga (mehnati, qobiliyati, zakovati, alohida xizmatlari, sarmoyasi va h.k) mos kelishi shu ma'noda inson rivoji imkoniyatlariga bog'liq.

Albatta, inson faqat non bilan tirik emas. Inson taraqqiyotini hayot darajasigina emas, hayot sifati ham belgilaydi. Hayot sifati esa inson yashaydigan, mehnat qiladigan va bo'sh vaqtni o'tkazadigan sohalarida shakllanadi. Ijtimoiy infrastruktura inson hayotida kuchli ta'sirga ega. Sog'liqni saqlash shunday sohalaridan biridir. Mustaqillikning dastlabki davridan boshlab Prezidentimiz tashabbusi bilan «Sog'lom avlod uchun» umumxalq harakati boshlangan edn. Sog'lom va barkamol avlod uchun kurash mamlakatimizda davlat siyosati darajasiga ko'tarildi va o'zining natijalarini bera boshladi.

2003 yilda Kadrlar tayyorlash Milliy dasturining bajarilishi, akadempk lisey va kasb-hunar kollejlari moddiy texnika bazasini mablag' bilan ta'minlash va rivojlantirish Dasturi doirasida 133,9 mlrd. so'm mablag' sarflanib, 5,2 ming o'quvchiga mo'ljallangan o'nlab akademik liseylar, o'kuvchilarga mo'ljallangai yotoqxonalar, 86,6 ming o'quvchiga mo'ljallangan 114 ta kasb-hunar kollejlari kurildi. Bugungi kunda ularda yoshlar ta'lim va tarbiya olishmoqda.

Insonning jamiyatga foyda keltirishi ko'p jihatdan uning hayoti qanday ta'minlanganligiga bog'liq. Dastavval, har bir oila o'z turar joyiga ega bo'lishi kerak.

Aholini toza ichimlik suvi bilan ta'minlash, qishloq joylarni gazlashtirish kabi murakkab muammolarning hal qilib borilishi ham insonga munosib hayotni ta'minlashga qaratilgandir. Narxlarni erkinlashtirish, savdo tizimi va maishiy xizmat sohasining bir maromda xususiylashtirib borilishi ham inson manfaatlariga zid kelmaydigan tarzda amalga oshirilishi lozim. Iste'mol mollarinig ko'pini o'zimizda yetishtirishni ta'minlash uchun mahalliy ishbilarmonlarga har tomonlama yordam ko'rsatish, yangi ish o'rinlarini tashkil etish, qishloq joylarda savdo shaxobchalari va maishiy xizmat muassasalarini ko'plab barpo etish ana shu maqsadlarga olib boradigan yo'ldir. O'zbekistonda

xususiylashtirish jarayonlarining borish va xo'jalik yurituvchi subyektlarining mulkchilik shakllari bo'yicha tarkibi, iste'mol mollarini pshlab chiqarish sohasidagi o'zgarishlar ana shunday yo'nalishga ega.

Xozirgi zamonda aholini ijtimoiy himoya qilishning qator modellari mavjud. Ulardan biri Skandinaviya mamlakatlarida (Finlyandiya, Shvesiya) qo'llanilayotgan sosial-demokratik model bo'lib, bunday modelga ko'ra davlat ijtimoiy himoyaning barcha mas'uliyatini o'z zimmasiga oladi.

Neoliberal modelga ko'ra esa (AQSh) ijtimoiy himoyanng aksariyat qismini tadbirkorlar va kasaba uyushmalari bajaradilar.

Neokonservativ modelga ko'ra (Germaniya) ijtimoiy himoya davlat kafolatlari javobgarligida xususiy tadbirkorlar va davlat federal byudjeti asosida olib boriladi.

O'zbekistonda ijtimoiy ta'minot asosap davlat byudjeti xisobidan tashkil etilgan bo'lib, bu tizim qator rivojlangan chet el davlatlarining ijtimoiy tizimida yaqqol ishlaydi.

Davlat tomonidan amalga oshirilayotgan ijtimoiy yordamdan tashqari respublikamizda norasmiy ijtimoiy yordam ko'rsatishning an'anaviy qadriyat turlari ham mavjudki, ularni negizini qarindoshchilik, qo'shnichilik, mahallachilik, yoru birodarchilik yordamlari, ya'ni xalqimizning milliy urf-odatlar tashkil etadi. Mahalliy idoralar, korxonalar, jamoa va xo'jaliklar hamda boshqa tadbirkorlik tashkilotlaridan fuqarolar pensiyasiga qo'shib berilayotgan qo'shimchalar, muhtojlarga ko'rsatilayotgan otaliq yordamlari, bayram va hayit kunlari bemorlarni ziyorat qilish, turli xayriyalar ham milliy urf-odatlarimizning zamonaviy ko'rinishlaridir. Bulardan tashqari, ijtimoiy yordam ko'rsatishda nodavlat jamoat birlashmalari va xayriya tashkilotlari ham ishtirok etmoqda.

Albatga, muammolar xam mavjud. Jahon tajribasi bilan qiyoslaganda, avvalo, mehnatkashlar manfaatlarini himoya qiladigan nodavlat tashkilotlar faoliyatini qayta ko'rib chiqish lozim. Xususan, kasaba uyushmalari rivojlangan mamlakatlarda xodimlarni ijtimoiy muhofaza qilish uchun korxona egalari, ish beruvchilarga doimo ta'sir o'tkazib keladilar. Bizda esa hali bunday tajriba mavjud emas. Birinchi navbatda jamoat tashkilotlari, xususan kasaba uyushmalari faoliyatini tubdan yaxshilash, ularni mehnatkashlar manfaatlarini himoya qiluvchi kuchga aylantirish bugungi kundagi eng dolzarb masalalardan biri bo'lib qolmoqda.

Kezi kelganda mamlakatimizni ijtimoiy himoya tizimi rivojini umumiy tarzda qarab o'tish o'rinlidir. Ma'lumki, 1991 yilda sobiq totalitar tuzum inqirozga uchragach, uning o'rnida vujudga kelgan yangi mustaqil mamlakatlar demokratiyaga asoslangan jamiyat barpo etishda turli yo'llarni tanladilar.

Birinchisi, Yevropa va Amerika davlatlari tajribasida sinab ko'rilgan «falaj qilib davolash» yo'li edi. Ko'pgina mamlakatlar ushbu «tezkor» yo'lni tanladilar. Bu mamlakatlarda mustahkam qonunlar majmui ishlab chiqilmasdan, jamiyatni keskin tarzda demokratlashtirishga o'tildi. Oqibatda, bu o'z navbatida ko'plab murakkab muammolarni keltirib chiqardi.

Ikkinchi yo'l — jamiyatni bosqichma-bosqich isloh qilib borish yo'li bo'lib, bunda O'zbekiston tashabbuskor bo'ldi. O'zbekistonda avval qonunlar majmui yaratildi, so'ng bozor infrastrukturasini shakllantirishga e'tibor qaratildi va iqtisodiyotni isloh qilishga kirishildi. Natijada, jamiyat keskin ijtimoiy larzalarni chetlab o'tdi. Bu, birinchi navbatda, ijtimoiy himoya tizimiga ham tegishli edi. Aytaylik, 1992 yilda mamlakatda ijtimoiy-iqtisodiy ahvol tang xolatda edi. Shunday sharoitda kam ta'minlangan fuqarolar davlat tomonidai ijtimoiy muhofaza qilinishi zarurligi qat'iy belgilab qo'yildi. Bu siyosat davlatning islohotchilik roliga tayangan holda amalga oshirildi. Shu tariqa bozor iqtisodiyotiga o'tishda davlat nazoratining bo'lishi ijobiy natijalar berdi.

Birinchi bosqich. Narxlar islohoti va narxlarning erkinlashtirish. (1992 yil 10 yanvardan boshlab).

Ikkinchi bosqich. Respublikada ichki iste'mol bozorini himoya qilish. (1992 — 1994 yillar).

O'z o'rnida demokratiyaning sharqona shakli xususida fikr bildirib o'tish lozim. Yaxshi bilamizki, Sharq qadriyatlari "pnkilobiy sakrash"dan ko'ra tadrijiylikni ustun bo'ladi. Shu sababli azaldan Sharq jamiyatlarida iqtisodiy-ijtimoiy, siyosiy o'pirilishlar nisbatan kam. O'zbekistonda jamiyatni demokratlashtirish jarayoni Sharq va G'arb demokratiya tamoyillari o'zaro uyg'unlashtirilgan holda amalga oshirilishi sababli ham, taraqqiyotda bosqichma-bosqichlik, harakatda esa qonun ustuvorligi asosiy xususiyat kasb etdi va hozir ham shunday bo'lib qolmokda.

Tan olish kerakki, O'zbekistonda ijtimoiy himoya tizimini amalga oshirish uchun shunchaki qulay sharoit yo'q edi. Shunga ko'ra, 1994 yil 24 avgustda "Kam ta'minlangan oilalarni ijtimoiy himoya qilishni kuchaytirishga oid tadbirlar to'g'risida» Prezident Farmoni qabul qilindi. Farmonga ko'ra, 1994 yil oktyabrdan aholini ijtimoiy himoyalash tizimi takomillashtirildi. Negaki, ilgari faqat respublika byudjeti yo'li bilangina 30 ta turli soha va yo'nalishlar bo'ylab ijtimoiy himoya amalga oshirilardi. Bunday holat mablag'larning sochilib ketishiga olib keldi. Natijada yuqoridagi Prezident Farmoniga binoan 1994 yilda ijtimoiy himoyaning asossiz tenglashtirish tizimidan aniq maqsadli va aholining aniq tabaqalarini qamrab oladigan tizimga o'tildi. Bu tizim bugungi kunga qadar o'zini oqlamokda. Ana shu Farmonga muvofiq yoshlarni ijtimoiy himoyalash maqsadida o'quv yurtlari talabalarining stipendiyalari muntazam ravishda oshirib borilmoqda. Zero, O'zbekiston Markaziy Osiyodagi aholi soni jihatidan eng yirik mamlakat bo'lib, sanoat va makroiqtisodiyot tizimi bir yoqlama xususiyatga ega edi. Bu murakkablik jamiyat taraqqiyotiga o'z ta'sirini o'tkazmasdan qolmasada, ma'lum ma'noda undan chetlab o'tishga muvaffaq bo'lindi. O'zbekistondagi yer usti va yer osti boyliklari, intellektual salohiyat bunga imkon berdi. Undan unumli foydalanildi. Shunisi ham e'tiboliki, jamiyatni demokratlashtirish va ijtimoiy himoya tizimini yaratish o'zaro bog'liq jarayon sifatida rivojlandi.

Lekin O'zbekistonda ijtimoiy o'zini o'zi himoyalash tizimi batamom yo'lga tushib ketgan emas. Boqimandalik kayfiyatidan ijtimoiy himoya iste'molchilari ham qutulishlari lozim. Fuqarolar endilikda o'zini o'zi ta'minlash usuliga utishlari kerak. O'zbekistonda xususiy mulkchilikning qaror topishi bu sohada qat'iy uzatarishlar bo'lishiga olib kelishi zarur. Shunisi ham muhimki, ijtimoiy himoyani doimiy jarayon sifatida tushunmaslik lozim. Aks holda boqimandalik kayfiyati battar kuchayishi mumkin. Ijtimoiy himoya ayrim fuqarolar uchun imkoniyat, xolos. Har qanday sharoitda ijtimoiy yordam jamiyat a'zolari uchun imtiyozga aylanmasligi lozim. Bu o'rinda jamiyatning o'zini-o'zi ijtimoiy himoyalash tizimiga o'ta borishini ta'minlash uchun ushbu tadbirlarni amalga oshirish lozim:

- nodavlat, noxukumat tashkilotlar, jamg'armalar, uyushmalar va turli shakldagi mulk egasi bo'lgan tashkilotlarning moddiy ahvolini yaxshilashni qo'llab-quvvatlash;
- barcha turdagi korxonalar, muassasalar va uyushmalarni zamon talabiga javob beradigan xodimlar va ayniqsa huquqshunos, psixolog va sosiolog mutaxassislar bilan ta'minlashga alohida e'tibor berish lozim;
- nomi zikr etilgan muassasalarning xorijiy turdosh muassasalar bilan hamkorligini yo'lga qo'yishda ko'maklashish. Ular o'z yo'nalishlarida zarur tajriba orttirishlari talab etiladi;
- ijtimoiy himoya tizimida iqtisodiy muhofazalanishni asga-sekin ijtimoiy fondlar zimmasiga o'tkaza borish zarur. Bunday holatda odamlarni ijtimoiy muhofazalashning ta'sirchan vositasi yuzaga keladi;
- ijtimoiy muhofazashda boqimandalik, mas'uliyatsizlik, befarqlik singari illatlarga barham beruvchi ta'sirchan vosita va usullarni qidirib topish hamda hayotga joriy eta borish talab etiladi.

Shuni aytib o'tish zarurki, har qanday jamiyat ijtimoiy muhofaza tizimida o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'ladi. Mustaqillikka erishilgandan so'ng oradan o'n uch yil o'tdi. O'zbekistonda nafaqat moddiy farovonlik, jamiyatning demokratlashuvi kabi muhim jarayonlar kuchli ijtimoiy himoya tizimi mexanizmi yaratilgan taqdirdagina ma'no-mazmunga ega bo'lishi mumkin.

O'zbekistonda barpo etilayotgan demokratik jamiyatda asosiy boylik inson bo'lib oladi. O'tkazilayotgan islohotlarning mazmuni ham shu bilan bog'liq. Bu haqda Prezident I.A.Karimov shunday ta'kidlaydi: «Bizning asosiy boyligimiz, rivojlangan davlat tuzishga olib boradigan yo'ldagi asosiy tayanchimiz insondir. Yuksak malakali va yuksak ma'naviyatli insondir». Lekin shunisi ham borki, islohotlar davrida ijtimoiy guruxlarning ham o'rni muhim ahamiyat kasb etadi. Demokratik jamiyat qurish sharoitida o'rta mulkdorlar qatlami katta salmoqqa ega bo'ladi. O'rta sinf demokratik jamiyatni rivojlantirishda va uning ijtimoiy-siyosiy barqarorligini ta'minlashda asosiy kuchga aylanadi. Zero, davlat bunday sharoitda kuchli muvofiqlashtiruvchi kuchga ega bo'ladi, o'rta sinf esa jamiyat taraqqiyotini texnologik, texnik, ilmiy va ma'naviy ta'minlovchi omil sifatida namoyon bo'ladi.

Shuni alohida ta'kidlash o'rinliki, O'zbekistonda islohotlar muqarrarligining g'oyat muhim sharti bo'lmish aholini ijtimoiy himoya qilish uzluksiz ustuvor yo'nalish hisoblanadi. Bu holat, o'z navbatida, quyidagi omillarni belgilab beradi:

— kuchli ijtimoiy himoya siyosati istiqbol va taraqqiyot yo'liga ishonchni mustahkamlaydi, bu ishonch esa aniq moddiy zamin asosida hosil bo'ladi;

— kuchli ijtimoiy himoya siyosati eng avvalo inson uchun munosib turmush va faoliyat sharoitlarini yaratadi. XXI asr boshida dunyo taraqqiyotida munosib turmush darajasi inson omilining yetuk sharti bo'lib qolayotganligi e'tiborga olinsa, mamlakatimizda bu masalani hal etishda ijtimoiy himoyalashdan unumli foydalanish masalasi nechog'li ahamiyatli ekani ayon bo'ladi;

— kuchli ijtimoiy himoya siyosati fuqarolarning islohotlarning izchil kechishidan manfaatdorligini oshirishni ta'minlaydi va bu yangilanish jarayonining orqaga qaytishiga imkon bermaydigan ijtimoiy tayanch bo'lib xizmat qiladi.

O'zbekistonda aholining kam ta'minlangan tabaqalariga, bolalar, qariyalar, nogironlarni, shuningdek, sog'liqni saqlash, ta'lim, fan, madaniyat va san'at sohalarini qo'llab-quvvatlashga qaratilgan kuchli ijtimoiy himoya siyosati o'zining muayyan tajribalariga ega bo'ldi. Ma'naviy, tarixiy va madaniy qadriyatlar, aholining axloqiy holati, yosh avlodni tarbiyalash vazifalari dolzarb bo'lgan O'zbekiston uchun bu holat katta ahamiyatga ega. Bu tajriba fuqarolarning siyosiy faolligini yanada oshirish, mehnat resurslarini ijtimoiylashtirish, mintaqaviy rivojlantirishni avj oldirish, ijtimoiy-siyosiy jarayonlarni barqarorlashtirish imkonini beradi.

Kuchli ijtimoiy himoyalash siyosati jamiyatda yangicha fikrlash asoslarini yaratishga qodirligidan ham demokratik jamiyat barpo etishga ko'maklashadi. Zero, jamiyatda ijtimoiy-siyosiy barqarorlik yuzaga kelgach, fuqarolar fikrlashga, yangi zamon tartiblarini tuzishga ishtiyoq bilan intiladilar. Chunki fikrlovchi odam fuqarolik jamiyatiga ta'sir o'tkazish qobiliyatini mumkin qadar ko'proq ro'yobga chiqara olgan takdirdagina kuchli bo'la oladi.

6- MAVZU. MAVZU: DEKATRAK JAMIYAT SHAKLLANISHIDA MAHALLA VA FUQAROLARNING O'ZINI O'ZI BOSHQARISH ORGANLARI.

Reja:

1. Mahalliy o'zini o'zi boshqarishning demokratik tamoyillari.
2. Demokratik jamiyat shakllanishida mahalla instituti.
3. Adolatli saylovlar – demokratik jamiyat taraqqiyotining mezoni.

Rivojlangan demokratik mamlakatlarda XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab davlat boshqaruvining nomarkazlashuvi natijasida o'zini o'zi boshqarish organlari jamiyatning asosiy institutlaridan biriga aylandi. Mahalliy o'zini o'zi boshqarish (G'arbda «munisipal» deyiladi) deganda, u yoki bu ma'muriy-hududiy birliklardagi aholi vakolatlarini ifodalovchi, shuningdek, saylangan organlar va ularning ma'muriyatlari tomonidan amalga oshiriladigan, mahalliy ahamiyatga ega bo'lgan ishlarni boshqarish tushiniladi.

Mahalliy o'zini – o'zi boshqarish nazariyasi dastlab XVIII asrning ikkinchi yarmida G'arbiy Yevropada paydo bo'lgan. Uning tabiati va jamiyatdagi o'rni mahalliy hokimiyatlar va o'zini – o'zi boshqarish organlarining fuqarolar tomonidan saylanish prinsipi g'oyalari bilan bog'liqdir. Yangi tarixning ilk davrida fuqarolar tomonidan saylanadigan o'zini – o'zi boshqarish organlarining mustaqilligi konsepsiyasi, ularning qishloq jamoalari va shaharlardagi ishlarga rahbarlik qilishida markaziy hokimiyatga nisbatan alohidalik hamda boshqaruvning mustaqilligiga imkoniyat yaratadi. Bu organlarga davlat boshqaruvi sohasidan tashqaridagi alohida bir bug'in sifatida qarash rusumga kirdi.

1985 yil 15 oktyabr Yevropa Ittifoqi tomonidan qabul qilingan “Mahalliy o'zini – o'zi boshqarish to'g'risidagi Yevropa partiyasi”ning 3 – moddasiga bu tushuncha quyidagicha ifodalangan: “Mahalliy o'zini – o'zi boshqarish deganda, mahalliy o'zini – o'zi boshqarish organlarining o'zini – o'zi boshqarish organlarining o'z mas'ulligida, mahalliy aholi manfaatlari asosida, qonunlar doirasida uning davlat ishlarining aksariyat qismini boshqarishi va uni real uddalay olish qobiliyatiga aytiladi.

Bu huquqlar erkin, yashirin, teng to'g'ridan – to'g'ri umumiy saylovlarda saylangan a'zolaridan iborat kengashlar yoki majlislar tomonidan amalga oshiriladi. Kengashlar yoki majlislar o'zlariga hisobotlar berib boruvchi ijroiya organlariga ega bo'lishi mumkin. Bu qoidalar fuqarolar majlislariga, referendumlarga yoki fuqarolar to'g'ridan – to'g'ri ishtirok etishining qonun yo'l qo'ygan boshqa shakllariga murojaat etishni istisno etmaydi.

G'arb jamiyatshunos olimlari mahalliy o'zini – o'zi boshqarishga doir tushunchalarning nazariy jihatlarini ham ishlab chiqqanlar. Unga binoan, «mahalliy boshqaruv» deganda, «davlat boshqaruvidan» qo'yidagi barcha darajalarni, «mahalliy hokimiyat» deganda esa saylangan kengash va uning ijroiya organlari vositasida o'z saylovchilari manfaatlarini ifoda etuvchi va harakat qiluvchi tashkilotlar tushuniladi. Shuningdek, «mahalliy o'z – o'zini boshqarish» esa «milliy boshqaruvdan quyi darajadagi demokratik avtonom birliklarning mahalliy aholi manfaatlari asosida jamoatchilik muammolarini aksariyat qismini muvofiqlashtirishi va boshqarish»dir.

O'zbekiston Respublikasi Konstitusiyasining 105 – moddasida o'zini – o'zi boshqarish organlariga quyidagi huquqiy ta'rif berilgan: «Shaharcha, qishloq va ovullarda, shuningdek ular tarkibidagi mahallalarda fuqarolarning yig'inlari o'zini o'zi boshqarish organlari bo'lib, ular ikki yarim yil muddatga raisni (oqsoqolni) va uning maslahatchilarini saylaydi. O'zini o'zi boshqarish organlari saylash tartibi, faoliyatini tashkil etish hamda vakolat doirasi qonun bilan belgilanadi». Konstitusiyaviy asosdan kelib chiqib, 1999 yil 14 aprelda qabul qilingan «Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari to'g'risida»gi (yangi tahrirda) Qonunning 1-moddasida fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish tushunchasi quyidagicha ta'riflanadi: «Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarishi – fuqarolarning O'zbekiston Respublikasi Konstitusiyasi va qonunlari bilan kafolatlanadigan, ularning o'z manfaatlaridan, rivojlanishning tarixiy xususiyatlaridan, shuningdek milliy va ma'naviy qadriyatlardan, mahalliy urf-odat va an'alaridan kelib chiqqan holda milliy mahalliy ahamiyatga molik masalalarni hal qilish borasidagi mustaqil faoliyatdir».

Mahalliy o'zini o'zi boshqarish, mashhur olim Aleksis demokratik Tokvilning talqinicha, «shunday bir siyosiy institutki, u nafaqat siyosatchilar uchun, balki umuman barcha fuqarolar uchun bir maktabdir. Bu institutga xos bo'lgan imkoniyatlar shu qadar yuksakki, u fuqarolarning keng siyosiy ishtiroki uchun shart-sharoitlar yaratib beradi. O'zini o'zi boshqarish organlari siyosiy madaniyat elementlarini shakllantirishning ham beqiyos omilidir. Oxir oqibatda bu organlar faoliyati siyosiy tizimning bir butun barqarorligi va moslashuvchanligini ta'minlab beradi. Millat jamoaviy institutlarsiz ham erkin hukumat shakllantirishi mumkin. Lekin u erkinlikning haqiqiy ruhiyatiga ega bo'la olmaydi».

XX asr ikkinchi yarmida «umumiy farovonlik davlati» nazariyasi bilan bog'liq holda munisipal (o'zini o'zi boshqarishga doir) konsepsiya paydo bo'ldi. Munisipalistlar jamiyatning barcha tabaqalari manfaatlarini ta'minlovchi va himoyalovchi ijtimoiy xizmat ko'rsatish vositasi sifatida qaraldi. Yevropa, Shimoliy Amerika va Yaponiya kabi mamlakatlarda munisipal kengashlar maqomi huquqiy jihatdan munisipal ijroiya boshqaruvdan yuqori qo'yilgan bo'lib, ularning vakolatiga quyidagilar kiradi: mahalliy byudjetni qabul qilish, yuqori tashkilotlar tomonidan hal qilinmagan ayrim masalalar bo'yicha me'yoriy qarorlar qabul qilish, mahalliy soliqlarni joriy etish, qarzlarni olish va ularni ishlatish masalalarni hal etish, munisipalitetga qarashli mulkni tasarruf etish, shuningdek, ko'pchilik davlatlarda munisipalitetning ijroiya rahbarlik organlarini tashkil etish va ularni nazorat qilish, mahalliy referendumlarni uyushtirish, AQSh ijtimoiy-siyosiy hayotida ham munisipalitetlar muhim o'rin egallaydi. Chunki bu mamlakatda munisipal boshqaruv funksiyalarini nomarkazlashtirish prinsipi keng qo'llaniladi. Munisipal maktablar, shifoxonalar, kutubxonalar, sanitariya ishlari, suv bilan ta'minlash, parklar, yong'inga qarshi xizmatlarni boshqarish asosan munisipal kengashlar tasarrufidadir. Ayrim mamlakatlarda (masalan, Germaniyada) kengashlar o'z vakolatlarini ijroiya organlarga berish huquqiga ham egadirlar.

Mamlakatimizda o'zini o'zi boshqarish organlari fuqarolik jamiyatining asosiy instituti sifatida yildan-yilga takomillashib bormoqda. Shuningdek, mazkur organlarning boshqaruv tizimidagi ko'lamining kengayib borishi bilan huquqiy davlatning o'z vakolatlarini demokratik tamoyillar asosida amalga oshirishi uchun qulay va keng imkoniyatlar paydo bo'lmoqda.

Demokratik jamiyat shakllanishida mahalla instituti alohida o'rin tutadi. Shuning ma'nosini anglab olishimiz kerakdir. «Mahalla» arabcha so'zdan kelib chiqib, «shahar ichidagi shahar» ma'nosini anglatadi. Tarixchi olim Narshaxiy «Buxoro tarixi» asarida bundan 1100 yil ilgari mahalla xalqning boshqaruv uslubi ekanlinigi yozgan edi. Qadimda mahalla nafaqat ijtimoiy. Balki ma'muriy-hududiy tuzilma tarzida ham e'tirof etilgan. O'rta asrlarda Xiri deb atalgan Hirot shahri yuzta kichik «shaharcha» - mahallalardan tashkil topgan ekan.

Demak, qadim zamonlardayoq o'zini o'zi boshqarish organlarining ilk kurtaklari namoyon bo'lgan. Sharqda bu jarayon bir necha ming yillik tarixga ega bo'lgan mahallalar ko'rinishida rivojlangan bo'lsa, G'arb mamlakatlarida kishilarning o'z manfaat va qiziqishlarida jamiyatdagi munosabatlarda ifodalash hamda himoya qilish maqsadida har xil uyushmalar, partiyalar, jamiyatlar, harakatlar va boshqa tuzilmalar sifatida paydo bo'lishiga asos solindi.

Sobiq SSSR davrida mahalla institutining mazmuni va vazifalari butunlay izdan chiqqan edi. Bu davrda mahallalar o'zining huquqiy maqomini yo'qotdilar. Bu davrda qadimdan ma'naviyat, ta'lim va tarbiya masalalarini hal etib kelgan mahallalarning o'rni deyarli yo'qqa chiqarildi. Mustaqillik davriga kelib fuqarolarning mahalliy o'zini o'zi boshqarish organlari qonuniy maqomini mustahkamlashga, ularni fuqarolik jamiyatining asosiy institutga aylantirishiga doir jiddiy isloholar amalga oshirildi. O'zbekistonda mahallalar milliy mustaqillik davriga kelibgina, o'zini o'zi boshqarish organiga aylandi. O'zbekiston Konstitusiyasi mahalla maqomini fuqarolarni o'zini o'zi boshqarish organi sifatida mustahkamladi. Mamlakatda shaharcha, posyolka, qishloq, ovul va mahalla fuqarolar yig'inlari o'zini o'zi boshqarish organlari huquqiy maqomini oldilar. Jumladan, mustaqilliy davrida mamlakatda 10 mingga yaqin o'zini o'zi boshqarish organlari shakllangan bo'lsa, ulardan 8142 tasini mahalla fuqarolar yig'inlari tashkil etadi. Mustaqillik yillarida mahalla tarixiy va rivojlangan mamlakatlardagi tushuncha va aniq belgilangan ijtimoiy-demografik, madaniy-ma'naviy va hududiy-ma'muriy birlik sifatidagi maqomga erishdi. U o'z hududidagi fuqarolar o'rtasida an'analar va urf-odatlar, insoniy, xo'jalik, huquqiy munosabatlar birligini tashkil etgani holda fuqarolarning o'zaro ijtimoiy munosabatlarini bog'lab turish vositasiga aylandi.

Mustaqillikning ilk davridan boshlab prezident I.A.Karimov mahallalarni fuqarolik jamiyatining asosi deb bildi va ularni har tomonlama rivojlantirish chora-tadbirlarini amalga oshirib kelmoqda. Mustaqillik davrida mahallalarning tashkiliy ijtimoiy va huquqiy maqomini mustahkamlash borasida chuqur islohotlar amalga oshirildi. Eng avvalo «mahalla» atamasi tarixda birinchi marta konstitusiyaga kiritildi. Unga aholining o'zini o'zi boshqaruvining noyob shakli sifatidagi konstitusiyaviy huquqiy maqom berildi. 1992 yilda O'zbekiston prezidentining «Respublika» «Mahalla» xayriya jamg'armasining faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risidagi 1992 yildagi «Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlarini qo'llab-quvvatlash haqida»gi, 1999 yildagi «Aholini aniq yo'naltirilgan ijtimoiy madad bilan ta'minlashda fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari rolini oshirish to'g'risida»gi farmonlar, shuningdek, kam ta'minlangan va ko'p bolali oilalarni ijtimoiy himoya qilishga qaratilgan qator farmon, qarorlar, qonunlar va me'yoriy hujjatlar e'lon qilinganligi buning isbotidir.

Prezident I.A.Karimov 2 chaqiriq Oliy majlisning 11 sessiyasidagi ma'ruzasida o'zini o'zi boshqarish organlari faoliyati takomillashtirish xususida quyidagi fikrni bildirdi: «Hayotimizni erkinlashtirish yo'nalishlarining yana bir muhim yo'li – markaziy va yuqori davlat boshqaruv idoralari vazifalarini davlat hokimiyatining quyi tizimlariga, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlariga bosqichma bosqich o'tkaza borishni ta'minlashdir». Albatta, davlat tomonidan mahallalarga katta boshqaruv vakolatlarini berishda avvalo ularning aholi faolligini oshirishdagi o'rnini yuksaltirish ko'zda tutildi. Chunki mahalla fuqarolar yig'inlarida yetarlicha huquq bo'lmasa, ular o'zini o'zi boshqarishni bajarish qobiliyatiga ega bo'la olmas edilar. Shuningdek, mahallalarning aholi va davlat oldida mas'uliyat sezishlari uchun ham avvalo keng huquqlarga ega bo'lishlari lozim.

Hozirgi davrda jamiyatning siyosiy sohasini erkinlashtirish maqsadlaridan kelib chiqib mahalla fuqarolar yig'inlariga boshqaruvning turli yo'nalishlariga yetakchilik qilish vakolatlari berildi. Mahallalar o'z hududida yashayotgan fuqarolarning turli ijtimoiy muammolarini hal qilib berishda bevosita ishtirok etadilar: qariyalar, faxriylar, yetimlar, baynalmilal-harbiylar, kam ta'minlangan va ko'p bolali oilalar manfaatlarini himoya qiladi; mahalla faollarining mazkur faoliyatda ishtirok

etishiga boshchilik qiladi; insonni ma'naviy yuksalishi va aaliy tashabbuslarini namoyon bo'lishi uchun shart-sharoit yaratadi; fuqarolar moddiy va ma'naviy jihatdan qo'llab-quvvatlanadi.

Mahalla fuqarolar yig'ini ijtimoiy ta'minot organlari va boshqa homiy tashkilotlar bilan birgalikda ijtimoiy yordam, kam ta'minlangan oilalar va yolg'iz kishilarga beg'araz moddiy yordam ajratishning barcha tashkiliy jihatlarini o'zi mustaqil ravishda bajaradi. Shu bilan birga, mahallalar o'z hududlarida ekologik muammolarni yechish va ahozi moddiy ahvolini yaxshilash, hashar yo'li bilan ko'kalamzorlashtirish, tozalash ishlariga jalb qilish, mahalliy aholi o'rtasida atrof-muhitni asrash yuzasidan tushuntirish va tarbiyaviy ishlar olib borishga ham mas'uldir. Albatta, bu kabi faoliyatlar fuqarolar faolligini oshirish vositasida amalga oshirilmoqda.

Shu bilan barga, ko'plab qonunlar loyihalari, Konstitusiyaga kiritiladigan qo'shimcha va o'zgarishlarni o'zida ifodalagan umumxalq referendumlariga tayyorgarlik kurish va o'tkazish avvalo mahalla ahli va faollari tomonidan muhokama qilinmoqda hamda qullab – quvvatlanmoqda. Boshqacha aytganda, mahallalar siyosiy qarorlar qabul qilishda jamoatchilik ishtirokini faollashtirishning muhim vositasi ekanligini hayotning o'zi isbotlab berdi. Mamlakat siyosiy hayotida fuqarolarning siyosiy qaror qabul qilishdagi ishtirokini ta'minlab beruvchi asosiy bo'g'in, bu – mahalla fuqarolar yig'inlaridadir. Shuningdek, fuqarolarning ijtimoiy hayotdagi faolligini qobiliyatiga ega bo'lgan birdan bir boshqaruv tizimi ham mahalla fuqarolar yig'inlari.

Respublika «Mahalla» hayriya jamg'armasi, uning viloyat, shahar, tuman bo'limlari bilan hokimlikligida har yili «Eng yaxshi mahalla», «Eng ibratli oqsoqol», «Mahalla jonkuyari», «Eng tadbirkor mahalla oqsoqoli» shiori ostida muttasil kurik tanlovlar o'tkazib kelinadi. Ko'rik tanlovlar g'olib har yili obruli komissiyalar tomonidan maxsus nishonlar, qimmatli estalik sovg'alari bilan taqdirlanadilar. Mazkur tadbirlar mahallalarni obodonlashtirish, ozoda saqlash, ayniqsa yoshlarni komil inson qilib tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Mustaqillik davrida mahallalar fuqarolar yig'inlari oqsoqollari, «Mahalla» jamg'rmasi va uning mahalliy tashkilotlari rahbarlarining sifat tarkibi yaxshilanib bordi va bormoqda.

Huquqiy demokratik davlatga saylov qonunlari va uni o'tkazish muhim o'rinni egayllaydi. Buning yorqin isbotini fuqarolarning o'zini – o'zi boshqari organlariga saylov o'tkazish ham istesno emas. 2001 yil may – iyun oylarida mamlakatimizda o'zini – o'zi boshqarish organlari – mahalla, ovul, qishloq, shaharcha fuqarolar yig'inlariga o'tkazilgan saylov bu soha rahbarlarining yetuk kadrlar hisobiga sifat jihatdan o'zgarishga olib keldi. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlis Kengashining 2001 yil 12 apreldagi «Fuqarolarning o'zini – o'zi boshqarish organlariga saylov o'tkazishni tashkil etish to'g'risida»gi qaroriga tashkilotchilik qobiliyatiga hamda aholi o'rtasidagi yuqori obro' – e'tibor va xurmatga sazovor bo'lgan, davlat hokimiyati organlari vakolatlarining bir qismi bosqichma – bosqich fuqarolarning o'zini – o'zi boshqarish organlariga berilishi musabati bilan ushbu organlar oldida turgan vazifalarni hal etishga qodir bo'lgan shaxslar oravidan fuqarolar yig'inlari Rais va ularning maslahatchilari lavozimlariga nomzodlar tanlash maqsadi quyildi.

Mahalla fuqarolar yig'inlaridagi oqsoqollar saylovi millionlab fuqarolarni befarq qoldirmadi. Barcha saflovchilarda faol ishtirok, o'z nuqtai – nazarini ifoda etishga intilishlar ochiq sezilib turdi. Mamlakatdagi o'zini – o'zi boshqarish organlarining 9627 ta (qishloq, ovul, shaharcha, mahalla) yig'inlari raisligiga jamoatchi ishchi guruhlari tomonidan tavsiya etilgan 22 ming nafardan ortiq nomzod orasidan tanlab olinishi saylovlarning muqobillik asosida o'tishiga va fuqarolar yig'inlari raisligiga munosib nomzodlarni saylanishiga imkon yaratdi.

O'zini – o'zi boshqarish organlariga bo'lgan saylovlar natijasi shuni ko'rsatdiki, bu saylovlar aholining keng qatlamlari uchun ijtimoiy – siyosiy faollik bag'ishladi va o'ziga xos demokratiya maktabi vazifasini ham o'tadi. Shuningdek, 2003 yilning noyabr – dekabr oylarida o'zini – o'zi boshqarish organlariga yangi saylov kompaniyasi bo'lib o'tdi. Mazkur saylovlarda 12 mln.dan ortiqroq, ya'ni mamlakatdagi katta yoshli aholining qariyb 97 foizi (2001 yilda bu ko'rsatgich 85 foiz edi) ishtirok etdi. Saylovlarda mamlakatdagi fuqarolar yig'inlarining 8360 ta raislari (oqsoqollari), shuningdek, ularning 80 mingta maslahatchilari saylandi.

2003 yil 12 – 27 noyabr kunlari respublika «Ijtimoiy fikr» jamoatchilik fikrini o'rganish markazi mamlakatning turli mintaqalaridagi 2044 ta respondent ishtirokida o'tkazgan surov tadqiqoti aholining aksariyat qismi (69,4%) saylovlardan habardorligi ma'lum bo'ldi. Mazkur saylovlar

fuqarolardan siyosiy madaniyati va huquqiy ongi yuksalganligini ko'rsatadi. Chunonchi, 35 ta yig'in raisligi va oqsoqolligiga ko'rsatilgan nomzodlar saylanmay qoldilar. 74 ta yig'inda rais va oqsoqollarning 2,5 faoliyati qoniqariz, deb topildi. Barcha saylovlar davomida ko'rsatilgan 21306 ta nomzodlardan 8360 tasi saylanganligi, ularning muqobillik asosila o'tganligini, fuqarolarga tanlash imkoniyati berilganligini ifodalad.

Saylangan fuqarolar yig'inlarining raislarining 75,7 foizi oliy ma'lumotli (2001 yilda 73,2% edi) nomzodlar ichidan saylandi. Ularning 49,1 foizi 50 yoshgacha bo'lgan kishilardan iborat bo'ldi. Saylangan oqsoqol yoki raislarning 8,7 foizini ayollar tashkil etdi. Oqsoqollarning to'rtidan biri mazkur lavozimga ilk bor saylandilar. Mazkur saylovlardagi majlislar, undagi muhokamalar, baxs va munozaralar mahalliy davlat hokimiyati organlari vazifalarini fuqarolarning o'zini – o'zi boshqarish organlariga bosqichma – bosqich o'tkazish borasidagi siyosatda fuqarolar qullab – quvvatlayotganligini ko'rsatdi. Shu bilan birga, saylovlar davlat qurilishi va jamiyatning barcha soxalarini erkinlashtirishda, fuqarolar yashash joylaridagi muhim ijtimoiy – siyosiy masalalarni hal etishda aholi faolligini oshirishda mahallalarning o'rni va ahamiyati yildan – yilga ortib borayotganligini, «Kuchli davlatdan – kuchli fuqarolik jamiyati sari» konsuptual siyosiy dasturni hayotga tatbiq etish o'zining ijobiy va samarali natijasini berayotganligini namoyish etdi.

Mahallalarning demokratik jamiyatning asosi sifatidagi urni yildan – yilga yuksalib, mahalla ahlining ijtimoiy fikri tobora demokratlashib bormoqda. Yangi asr boshiga kelib, har bir oila, mahallada yashayotgan fuqaro o'z hayoti va taqdirini mahallasiz tasavvur qila olmaydi. Ko'rinib turibdiki, mahalla fuqarolarning birlamchi ehtiyojlarning ifodasichisiga aylanib bormoqda.

2003 yilda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori bilan tasdiqlangan «Obod mahalla yili» dasturini (2003 yil 7 fevral) hayotda amalga oshirish natijasida barcha mahallalarda ulkan ishlar amalga oshirildi. Mahallalardagi kichik va o'rta biznesni rivojlantirish uchun 41760,5 mln.so'm hajmdagi kreditlar ajratildi. Mahallarda 12527 ta ish o'rinlari yaratish uchun mazkur rejaga kumaklashuvchi davlat jamg'armasidan 11571 mln.so'm, oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirish maqsadlarida 2765 ta oilaga 2005,5 mln.so'm hajmdagi mablag'lar ajratildi. 5528 ta mahalla hududida kichik va o'rta biznesni rivojlantirish natijasida hammasi bo'lib, 176418 ta yangi ish o'rinlari tashkil etildi. Shuningdek, mahallarda maishiy markazining 995 ta yangi mahalla go'zarlari qurilib, unga 20407,6 mlnso'm mablag' sarflandi.

Mustaqillik davrida o'zini – o'zini boshqarish organlarini fuqarolik jamiyati instituti sifatida isloh etish o'zining samarasini berdi. Mahallalar mamlakatdagi aholini o'zini – o'zi boshqarish jarayonlarida ishtirok etishlari, qarorlar qabul qilishda fuqarolar hoxish va istaklarini e'tiborga olishga imkoniyatlar yaratishi bilan fuqarolik jamiyati institutiga aylanib bormoqda. Shuningdek, hozirgi davrda kelib muhtoj oilalarni aniqlash kabi vakolatlari ham deyarli mahallalarga berilgan.

Shu bilan birga, mahallalardagi tinch va osoyishta hayotni ta'minlash, oilalarni mustahkamlash chora – tadbirlarini ko'rish, yetimlar va yolg'iz qolgan fuqarolarga mehr – muruvvat ko'rsatish, fuqarolarning o'zini – o'zi boshqarishga doir intilishlarini qondirish kabi serqirra jamoaviy boshqaruv ham mahalla fuqarolar yig'inlari faoliyatining asosiy yunalishini tashkil etmoqda. Lekin shu bilan birga o'zini – o'zi boshqarish organlarini demokratlashtirish jarayonlari hali davom etadi. Ayniqsa, aholining huquqiy va siyosiy madaniyatini oshirish, siyosiy qarorlar qabul qilishda mahallalarning o'rnini yuksaltirish, mahallalarni mahalliy davlat hokimiyati organlaridan to'la mustaqil bo'lishini ta'minlaydigan huquqiy mexanizmlar yaratish, fuqarolarni mahallalar vositasida qonunlar ishlab chiqish va qabul qilish jarayonlaridagi umumhalq muhokamalarida faol ishtirok etishlarini ta'minlash yaqin istiqboldagi islohotlarning asosiy vazifasidir.

SEMINAR MASHG'ULOTLARI

1- MAVZU: O'ZBEKISTONDA DEMOKRATIK JAMIYAT TO'G'RISIDAGI QARASHLAR VA UNING RIVOJLANISH BOSQICHLARI

Reja:

1. O'zbekiston zaminida adolatli jamiyat to'g'risidagi dastlabki qarashlar. Uning manbaalari va rivojlanishi.
2. IX-XII asrlarda O'rta Osiyo mutafakkirlarining qarashlarida davlatni boshqarish va adolatli jamiyat qurishga doir g'oyalar.
3. XV-XIX asrlarda davlat va jamiyat qurilishining ijtimoiy-siyosiy holati.
4. Milliy mustaqillik va demokratik o'zgarishlar sari yo'l tutilishi.

Xar kanday davlat uz jamiyatining tarixiy, madaniy va axlokiy merosi, negizlari asosida rivojlanishida yangi boskichlarga kutaradi uning istikbol omillarini kengaytiradi. Ajdodlarimiz tomonidan yaratilgan yana shunday davlatchilik merosi insoniyatning tarixi rivojiga ulkan xissa kushgan.

Prezident I.A.Karimov tarixchi olim va jurnalistlar bilan bulgan uchrushuvida ta'kidlaganidek xozir O'zbekiston deb ataluvchi xudud, ya'ni bizning Vatanimiz nafakat Shark balki umumjaxon sivilizasiyasi beshiklaridan biri bulganligini butun jaxon tan olmokda. Bu kadimiy va tabarruk tuprokdan buyuk allomalar, fozilu- fuzalolar, olimu -ulamolar, siyosatchilar, sarkardalar yetishib chikkan. Diniy va dunyoviy ilmlarning asoslari mana shu zaminda yaratilgan, saykal topgan. Darxakikat, Mavarounnaxr oraligida paydo bulgan ulkan davlatchilik madaniy meros insoniyat tarixi ibtidosida eng dastlabki xolda kadimiy davlatchilik, madaniyati sifatida ma'lum. Ayni paytda bunday meros mustakilligimiz sharofati bilan milliy davlatchilik tugrisidagi ta'limotlarni urganish imkoniyatini ochib berdi.

Ma'lumki O'zbekistonda milliy davlatchiligimiz tugrisidagi eng kadimgi manba "Avesto"dir. U eramizdan oldingi 3 minginchi yillarda ajdodlarimiz tomonidan yaratilgan ilk davlatchilik tugrisidagi ijtimoiy karash xiisoblanadi. Agar "Avesto" da ilgari surilgan goyalarga e'tibor beradigan bulsak, bugungi adolatparvar demokratik jamiyat barpo etishga karatilgan goyalarimiz bilan xamoxang ekanligini kuramiz.

Davlatchiligimiz asoslarini shakllantirish borasida "Avesto" deyarli bir ijtimoiy masalalar, kadimgi geografik tushunchalar, etnik jamoalar, viloyat xududlari ularning nomlari, kadimgi mamlakatlarning ruyxati, iktisodiy va ijtimoiy munosabatlar, ijtimoiy va siyosiy tuzum asoslari, zardushtiylarning falsafasi, dunyo tarixining rivojlanishi xakidagi ma'lumotlarini uz ichiga kamrab oladi.

Manbada avvola inson erki, komilligi, ruxiy soglomligi masalalari ustuvor kuyiladi. Masalan, men yaxshi fikr, yaxshi suz, yaxshi ishga shon-shavkat baxsh etaman deyiladi. "Yasna" (14) kitobida Axuramazda, insonlar urtasida bulayotgan munosabatlar uzaro samimiylik, xurmat, begaraz yordam va okibatli bulish zururligiga, yomon fikrlardan xoli bulishga ishora kiladi. Kattaga xurmat va kichikka izzat, sabr-bardoshlilik xalollik, mexr okibat va boshka bir kator tamoyillar borki milliy goyamizning asosiy tamoyillariga uygun keladi.

Goyalarning bunday tarzda kuyilishi dunyo ana shu kuchlarning yonma-yon yashashidan iborat, degan falsafaning moxiyatini anglashga undaydi.¹² Shu tarika "Avesto" usha zamonda yashagan odamlar urtasidagi munosabatlarni barkarorlashtirishda davlatga bulgan extiyoj va zururiyati ularok yuzaga kelgan manba bulib xisoblanadi.

"Avesto"da eng muxim masalalardan biri bu xukukiy munosabatlarning nazariy jixatdan shakllanganligidir. Unda inson xayoti va odamlar urtasidagi ijtimoiy-iktisodiy munosabatlar xukukga asoslanganligi xakida ma'lumot bor. Xakikat yaxshi suz va maksad, poklik va ezgulikka intilish, suv, yer, olov, xonadon va chorvani asrab-avaylash axlokiy burch bulib sanalgan. Inson uzining ishlari va

¹² Otamurodov S. "Avesto" "Milliy g'oyamiz manbayi jamiyat va boshqaruv" 2002 y, 34 bet

fikrlari bilan yaxshilik, yoruglik va baxt keltiruvchi, xayot va xakikat beruvchi oliy tangri Axuramazdaga yordamchi bulib xizmat kiladi.

Oila va jamoada berilgan suzdan yoki maksaddan voz kechish, odamlar urtasida tuzilgan axdnomani buzish katta gunox xisoblangan. "O Spitamen shartnomani buzuvchi kishi butun mamlakatni buzadi shu bilan birga urtaga tegishli barcha mol-mulkga putur yetkazadi. O Spitamen, axtingni buzma" (yasht. X bob)¹³

Tarixiy xujjatlar asosida aytish mumkinki, "Avesto"ning "Yasna", "Visprat", "Yasht", "Videvdat" kitoblarida ilgari surilgan xukukiy ta'limotlar Rim xukukidan kadimiyrok xisoblanadi, boz ustiga ular keyinchalik tashkil topgan davlatlar siyosiy tizimning shakllanish manbasi bulib xam xizmat kilgan. Shu tarika "Avesto" Grek mutafakkirlari va rim xukukshunoslari ijodida uzining xar tomonlama mukammaligi bilan ta'sir kursatgan. Jumladan, inson xukuki jismoniy va xukukiy shaxs erkinligi, inson erkinligi, erkak va ayolning tengligi masalasi, ozchilikning xukukiy, voyaga yetmaganlar xukuki shartnomalarning majburiylik xukuki, mol-xol xukuki, oila xukuki shartnomalarning majburiylik xukuki, jinoyatning kasddan yoki extiyotsizlik natijasida sodir etilgan jinoyat turlari ishlab chikilgan, ugrilik yoki boskinchilik farqlari tasniflangan ximoya xukuki va sud ishlarini yuritish xamda tashkil etish kabi boshka xukukiy tamoyillari uz ifodasini topgan.¹⁴

X-XIII asrlar Urta Osiyo tarixida shunday murakkab davr bulgan xalkning uz mustakilligi uchun kurashishi, bunda xurriyat va inson erkinligi goyalari millatni ma'naviy yuksalishga olib kelgan. Bu davr uz mazmuni, salmogi jixatidan Urta Osiyoda uygonish davri deb tarixga kiradi. Uygonish davri madaniyatining uzigi xos tomonlari mavjud bulib ular kuyidagilardan iborat edi:

- 1) Dunyoviy ma'rifatga intilish bu yulda utmish va kushni mamlakatlarning madaniyati yutuklaridan keng foydalanish ayniksa ijobiy-falsafiy, diniy, tarixiy xamda ijtimoiy ilmlarni rivojlantirish.
- 2) Tabiatga kizikish
- 3) Insonni uluglash
- 4) Komusiylik
- 5) Davlat kurilishi va boshkaruv
- 6) Davlat raxbari

Bu davrning yirik namoyondalaridan biri Abu Nosr Farobiy uzining "Fozil odamlar shaxri" asarida insoniyat jamiyatining vujudga kelishi va rivojlanishning muayyan tabiiy davlatga bulgan extiyojlarining paydo bulishini, unda adolat va axlokning shakllanish konuniyatlari nazariy jixatdan tasnifini yaratganligi bilan mashxurdir. Shu tarika yaxshi davlat shakllari va unda boshkaruvning muntazam, izchil siyosiy tizimini yaratishga erishadi. Masalan, fozillar shaxrining (davlat nazarda tutiladi) tarkib topishi va unda kanday axlokiy sifatdagi shaxsning raxbar bulishi tasniflari bugungi demokratik jamiyat kurishning bevosita nazariy talablari bilan uygun keladi. Bu borada A.N.Farobiy-ularning uzlaridan saylangan raxbar yoki boshliklar xokimi mutlok bulmaydi, ular odamlar ichidan kutarilgan, sinalgan eng olijanob raxbarlikka loyik kishilar buladi. Shuning uchun bunday raxbarlar uz saylovchilarini tula ozodlikka chikaradilar, ularni tashki dushmandan muxofaza kiladilar¹⁵ deb davlat boshkaruvida demokratik tamoyillarni ta'minlash bilan boglik axlokiy kadriyatlarni tizimlashtirish, e'tiborli jixati shundaki, Farobiy karashlaridagi "xokimi mutlok bulmasligi, saylovchilar irodasi", "ozodlik" kabi fikrlari nafakat shu davr, balki butun insoniyat madaniyatining-demokratiyani bosh goyasi bulib xizmat kiladi.

Ayni paytda, Farobiy fozil shaxarlarning (davlatning) ziddiyatli bulgan shaxarlarning ijtimoiy moxiyatini ochib beradiki, bu totalitar davlat tizimiga xos keladi. Masalan, shaxri va x.k. turlarini kursatadi. Bunday shaxarlar adolatli jamiyat kurish tugrisidagi ta'limotlarga zid ekanligi kursatiladi.

¹³ Sa'dullayev A, Aminov, Mavlonov, U Norqulov O'zbekiston tarixi, Davlat va jamiyat taraqqiyoti. T.Akademiya 2000 y. 31 bet

¹⁴ Абдукомилов Р.Авестийский текст о государственности и правовой вопрос--- и эволюции структуры, O'zbekiston tarixi, 2000y 3 son, 22 bet

¹⁵ Abu Nasr Forobiy "Fozil odamlar shahri" 1993 y, T. 198 bet

Davlat va uning boshkaruviga daxldor masalalar Yusuf Xos Xojib ijodida xam katta urin tutgan. U "Kutadgu bilig" dostonida davlatni boshkarish amallari koidalari va siyosiy-axlokiy munosabatlarni jamiyatda karor toptirishga karatilgan karashlari bilan e'tiborlidir.

U davlat boshkaruvi va xizmatini tashkil etish turlarini xamda shu darajalarga muvofik sifatlarini tasniflaydi.¹⁶ Shoxlikka da'vogarlar onadan bir ajib iste'dod bilan tugiladilar va ular darxol yaxshi yomonni ajratish fitratiga ega buladilar. Bundaylarga Xudo idrok, farosat va yumshok bir kungil ato etadilar, kolaversa yaxshi ish yuritish ukuvi bilan xam ishlaydi¹⁷ deydi. Ayni paytda ana shunday iste'dodning tasniflarini Farobiy singari 12 sifatlarini kursatish bilan birga uning vazifasi va majburiyatlarini belgilaydi. Bunda u jamiyat tabakalarini 15 toifaga ajratib, xar biriga kursatilishi lozim bulgan muruvvatni adolatli davlatni mustaxkamlashda va uning boshkaruvini tashkil etishda muxim omil ekanligiga e'tiborni karatadi.

Unga zamondosh bulgan komusiy olim Ibn Sino Urta Osiyo tabiiy-ilmiy va ijtimoiy-falsafiy fikrlarning buyuk namoyondasi tibbiyot, ijtimoiy-siyosiy, axlokiy ta'limotlar tarixiga ulkan xissa kushgan mutafakkirdir.

Adolatli davlat boshkaruvchisi uning mukammal tizimini yaratish borasida ulkan ilmiy meros koldirgan Urta asrlar mutafakkiri Nizomulmulkning "Siyosatnoma" asari muxim manba xisoblanadi. Amaldorlarni axlokiy fazilatlariga karab tanlash adolat va insofni oyok osti kiladigan kishilarni davlat ishlariga aralashtirmaslikni, davlatni boshkarishda kengash bilan olib borishi, faoliyatlarni muntazam nazorat kilish, itoat, ijro sifatleri tugrisidagi fikrlari bilan axamiyatlidir. Ayniksa, Nizomulmulkning "Kupchilik bulib kabul kilingan karor eng sabobli buladi va shunday yul tutish kerak"¹⁸ degan karashlari ajdodlarimizning davlat kurulishining demokratik tartiblariga nechoglik darajada axamiyat berganligidan dalolat beradi.

Ma'lumki islom dini ijtimoiy dunyokarash sifatida keng tarkala borishi bilan uning nazariy, falsafiy, xukukiy tomonlarini ishlab chikishga e'tibor xam tobora ortib borgan. Shu tarika IX-XII asrlarda Movarounnaxrda ilm-fan, madaniyat, islom falsafasining nazariy jixatdan yuksak darajada rivojlangan davri buldi. Ulardan Imom Al-Buxoriy, Imom At-Termiziy, Al-Motrudiy, Muxammad Imom-Gozzoliy, Maxmud Az-Zamaxshariy, Burxoniddin al-Margiloniy, Axmad Yassaviy, Najmiddin Kubro, Abdulxolik Gijduvoni, Baxovuddin Nakshbandiy, Jaloliddin Rumiy kabi buyuk allomalar uzlarining ilmiy tadqiqotlari bilan jaxon madaniyatiga ulkan xissa kushdilar.

Diniy-ilmiy tadqiqotlarda borlik, iloxiy kudrat, inson komilligi, adolat-insof, diyonat, vijdon kabi goyalar inson ruxiyatini poklash orkali erkin jamiyatga chorlanadi. Bu borada J.Rumiy shunday deydi "Inson bir buyuk mu'jiza va uning ichida xamma narsa yozilgan. Birok zulmat va pardalar borki, ular yozuvlarni ukishga imkon bermaydi. Zulmat va pardalar, turli-tuman mashg'ulotlar insonning dunyo ishlari borasida olgan tadbirlari va kunglining sungsiz orzularidir".¹⁹ Darxakikat, J.Rumiyning karashlarida insonning farki uning komilligiga asoslanadi. Shuning uchun u dunyoga irki, dini, millati, tabakasidan kat'i nazar, barcha insonlarga barobar murojaat kiladi. "Menga vaxdan mayini tutgil, uzgalarni xam ondin baxramand etgil, toki jamoat bulib, fakat suvratda bulmish tafovutlarni bartaraf etaylik. Biz xammamiz yagona yogochning butoklari, yagona kushinning navkarlarimiz". Jaloliddinning bashariyat birligi xakida gapirishi davr uchun mislsiz jasorat edi.²⁰

Ijtimoiy-siyosiy tarakkiyot rivojining ma'naviy asoslarini urganishda Urta Osiyoda vujudga kelgan tasavvufchilar okimining axamiyati xam aloxida muxim urin tutadi. Tasavvuf ta'limoti asosida adolat, xakikat, tugrilik, mexr-shafkat, insof, iymon-e'tikod, ilm, mexnatsevarlik, vatanparvarlik kabi umuminsoniy goyalarni targibot kiluvchi futuvvatga asoslangan bir kancha diniy, siyosiy okimlar paydo buladi. Ular jamiyatning axloksiz unsurlariga goyaviy kuch sifatida karshi kuyiladi.

¹⁶ Yusuf Xos Xojib "Kutadgu'bilig" T, Fan 1971y

¹⁷ O'sha asar 329 bet

¹⁸ Nizomulmulk "Siyosatnoma" T.Adolat 1997 y. 98 bet.

¹⁹ Rumiy "Ichingdagi ichingdadir". T.Yozuvchi 1997 y 51 bet

²⁰ Fish Red, Jaloliddin Rumiy. T. "Adabiyot va san'at" nashr 1986 y, 241 bet

Bu borada A.Yassaviy shunday deydi: "Shayx uldurkim niyoz olsa, miskinlarga, garib, bechoralarga bergaylar. Agar olib uzi yesa, murot et yemishdek bulgay. Agar tun kilib kiya, ul tun tuzguncha Xak Taola namoz, ruzasini kabul kilmagay va biror olgan Niyozidin non kilib yesa, Xak Taola oni duzaxda turluk azobga girifdor kilgay va agar andog shayxga xar kishi e'tikod kilsa kofir bulgay".²¹

Yassaviyning xikmatlarida raxbar shaxslarning sifatleri tugrisidagi talkinlar deyarli ijodining asosini tashkil etadi. Chunki, shu davrda xalk orasida katta obru-e'tiborga ega bulgan sufiy shayxlar siyosatiga bevosita aralashib kelganlar. Bu borada Amir Kulolning ugli, amir Umarning karashlari (1406 yil ulgan) siyosatning nazariy va amaliy moxiyatini ochishda e'tiborlidir. Unda siyosatga shunday nisbat beriladi.

"Bilgilkim, siyosat-tutib turish va tartibga solishdir, yomon kishilarni kurkuv va titrokda tutmok, yaxshilarni takdirlamok kerak. Agar siyosat bulmasa, davlatning muxim ishlari amalga oshmaydi: agar tartibot, jazo konunlari bulmasa, davlat ishlari xam unglanmaydi. Chunki, xukmdorning, jamoaning kurki, davlat va dinning rivoji siyosatdir". Ya'ni din orkali siyosatda umuminsoniy kadriyatlar ifoda etilishi va bunday siyosat esa, bevosita davlat konunlari orkali oilada uz tasdigini topishiga erishmok lozim deb xisoblayman".

Amir Temur uz davridagi xizmatlarining eng asosiy eng buyugi-bu uning davlat arbobi sifatida adolat goyalariga asoslangan milliy davlatchilik ta'limotlarining xukukiy negizlarini yaratganligi xamda uni tadbik etib berganligidir. Shu tarika uz siyosiy faoliyatini shunday xulosalaydi: "xar mamlakatning yaxshi kishilariga men xam yaxshilik kildim, nafi yomonlar, buzuklar va axloksiz odamlarni mamlakatimizdan kuvib chikardim. Pastkash va razil odamlarga uzlariga loyik ishlar topshirdim, xamda xadlaridan oshishlariga yul kuymadim".

Uruglarini va sharaf-e'tiborli kishilarni xurmatlab, martabalarini oshirdim. Xar mamlakatda adolat eshigini ochdim, zulmu sitam yulini tusdim.

Shu davrning yirik klassik namoyondalardan biri Alisher Navoiydir. U nazariyotchi va amaliyotchi sifatida davlat siyosatining adolatli asoslari va uning ma'naviy mezonlarini rivojlantirishga katta xissa kushadi ayniksa, adolatsizlik va zulm davlatni tanazzulga, jamiyatni jaxolatga olib kelishi tugrisidagi karashlari uz ifodasini topadi: "...davlat ishi bilan mashgul amaldorlik choglarimda kungil mulkini turli odatlarning xujumi bulgaladi. Gox amirlik urnida utirdim va xukumat maxkamasida xalkning arzdodini surdim va gox podshox yonida vazirlik kildim va menga umidvor nazar bilan karab turgan elga muruvvat kursatdim "²²¹ deydi.

A.Navoiy adolat tugrisidagi karashlarida inson ruxiyati bilan boglik ijtimoiy illatlarning moxiyatini izlaydi. Jamiyatda yovuzlikning kelib chikish sababalarini taxlil etadi. Adolatli jamiyatga erishishda nafakat podshoxning odilligi, balki, fukarolar urtasidagi munosabatlarning adolatli, ma'nan soglom bulishi lozimligiga e'tiborni karatadi: "oilamda bulmish xar nav' odam bilan kurishdim; katta-kichikning fe'li atvorini urgandim; yaxshilik va yomonlikning sharbatini ichib, zaxrini totib kurdim. Baxil va paskashlarning zaxmini, saxovatli kishilarning malxamini kunglim darxol sezadigan bulib koldi" ² deydi. Ayni paytda, inson ruxiyati bilan boglik illatlar moxiyatiga shunday nisbat beradi: "Yaxshilikka mukofot-kupollik; odob bilan kilingan xushmuomila evaziga kekkayish, takaburlikdan uzgacha munosabat kurmaymiz. Birovga bir xizmat kilsang, undan un zarb yeyishga tayyor turmok kerak; kingaki bir tavoze' kursatsang, ming kupollik va dilsiyoxlikka xozir bilib turmoging lozim".³ Shu tarika, u "Maxbub ul kulub" asarida xar xil odamlarning fe'l-atvori va axvoli, yaxshi fe'l xosiyati va yomon xislat kasofati xakidagi karashlari asosida jamiyat ijtimoiy munosabatlarning yaxlit nazariy tizimi, fukaro-jamiyat-davlat urtasidagi axlokiy majburiyatlarni umumlashtirishga erishadi.

Adolat goyasi Navoiyning juda kup asarlarida turli tarzda ifodalangan. "Xayrat ul-Abror", "Saddi Iskandariy", "Farxod va Shirin", "Sab'ai sayyora", dostonlarining, "Maxbub ul-kulub" asarlarining bosh goyasi adolatdir. Yana shuni aytish kerakki, Navoiyda insondagi juda kup ijobiy

²¹Axmad Yassaviy. "Devoni hikmat". T. "G'.G'ulom" nash. 1992 y. 8 bet

xislatlar, chunonchi sadokat, vafo, xayo, saxovat kabilar xam adolat bilan boglab tushuntiriladi. Zero, kishida adolat tuygusi bulmasa, unda boshka sifatlar xam bulmaydi ⁴ deb karaydi.

A.Navoiy zamondoshlari, Arastu, Aflotun, Farobiy, Ibn Sino, Nasriddin Tusiyning ilmiy merosi, asarlarini kunt bilan urgangan, ularning ilmiy va insonparvarlik goyalaridan xabardor bulib, uzi shu yunalishda katta meros koldirgan ijodkorlar Zaxriddin Muxammad Bubur, Xusayin Voiz Koshifiy va Jaloliddin Davoniylardir. Ular davlatshunoslik, axlokshunoslik, adabiyot, ta'lim-tarbiya, nasr va nazm soxalarida ijod kilgan yirik olimlardir. Davlat boshkaruvi va uning siyosati bilan boglik bulgan ijtimoiy-axlokiy masalalarni M.Z.Buburning "Boburnoma"¹ Koshifiyning "Axlokiy Muxsiniy"², Davoniyning asarida atroflicha bayon kiladi. Ular jamiyatning paydo bulishi, ijtimoiy tabakalar, davlat va uni boshkarish yullari, adolatli va adolatsiz podshoxlar, ularning fukarolarga munosabati, axlok va ta'lim-tarbiya masalarini uz navbatida utmish davlatchilik madaniy merosimiz bilan boglik bulgan kadriyatlarimizni yanada boyitishga xizmat kilgan.

Yukorida ta'kitlaganimizdek, XIV-XV asrdagi ijtimoiy va madaniy yuksalish uz mazmun-moxiyati bilan IX-XII asrlardagi Urta Osiyodagi Uyg'onish davrining uzviy davomi edi. Xulosa shundaki, bunday madaniy meroslarning monandlikka intilishi, uning davriy uygunlashuvi xalklar xayotida tarakkiyot xamda yuksalishiga poydevor bulgan nazariy ta'limotlarning rivojlanish boskichlarini kuzatamiz.

Ammo, O'zbekiston xalklari davlatchilik tarixi uz tarakkiyotida bir xilda rivojlangan emas. XVI-XIX asrlar Urta Osiyo xayotida murakkab va keskin burilish davri buldi. Uning murakkabligi avvalo Amir Temur imperiyasining parchalanishi xamda vorislar urtasidagi nizolar bilan boglanadi. Doimiy ixtiloflar moydoniga aylanib kolgan Movaraunnaxr Shayboniyxon lashkarlari tomonidan bosib olinadi. Davlatda egasizlik, boshbodoklik xukm suradi.

Mana shunday sharoitda xakikiy ilm urnini diniy akidaviy karashlar egallaydi. Natijada anik va tabiiy fanlar kuvgunga uchraydi, ayniksa matematika va astronomiya orkada koladi. Buning okibatida ilm-fan rivojining darajasi keskin pasayib ketadi. Ayni paytda, bu davr oldingi mutafakkirlarning ilgor goyalarining uzaro faol ta'siri zaiflashuvi bilan xarakterlanadi. Din bevosita davlat siyosatining asosiga, xokimiyat uning raxnomalari kulida manfaatlarini nikoblovchi mafkuraga aynaladi. Natijada jamiyatda diniy tazyik kuchayadi. Din peshvolari davlat siyosatiga bevosita aralashishi okibatida bir yoklama mafkuraviy zulm ortib boradi. Xar kanday ijodiy xur fikr ta'kibga olinadi³.

Shunga karamay Urta Osiyoda ijtimoiy fikr, falsafa adabiyot, tarix, musika fanlari, me'morchilik, tasviriy san'at rivojlandi, kator madrasa va machitlar kurildi. Jumladan, Ibn Muxammad Yusuf Al-Korabogiy, Muxammad Sharif, Mashrab va Sufi Olloyor, Nodira, Uvaysiy, Dilshod, Komil Xorazmiy, Avaz Utar, Bedil, Fuzuliy, Axmad Xoji ijodiyotida ilgor ijtimoiy goyalar yaratiladi.

Shu davr shark mutafakkirlarining ijtimoiy karashlarini chukur urgangan olim I.Muminov ayniksa, Bedilning falsafiy ijodiga¹ katta baxo beradi. Bedil dastlab islom falsafasini xamda xind falsafasini urganganligini kayd etadi. Uning goyalari ma'rifatli bulishga, bilim va xunarni urganishga, ayni payt, yovuzlikka murosasiz bulishga da'vat kilganligini kursatadi².

E'tirofli jixatlari shundaki, shu davr ijodkorlari kaysi soxada ijod kilmasin, shaxs va ziyolilikka xos kudratda ularning asosiy dikkati xalk va uning turmush dardi bilan bevosita boglik bulganligiga amin bulamiz. Mulla Olim Maxmud Xoji uzining "Tarixi Turkiston" asarida shunday deydi. "Turkiston xonlari vaktidagi musulmoniyalar nixoyat darajada axvoli olamidan xabarsiz buldilar. Zolim xakamlarga rost va tugri suzni aytadurgonlar kolmay, zolimlar uchun besh-un tillo badaliga ertadan kechgacha xushomad suzlar aytib, alar kanday suz aytsa ma'kul deydurgonlar bulgon edilar. Ilmu maorifda bulsa Turkistonda utgan Ibn Sino, Farobiy, Ulugbek, Ali Kushchi urniga

⁴ Komilov N/ Navoiy va zamonamiz. Jahon adabiyoti, 2001, fevral soni 10 bet

¹ Bobur. "Boburnoma". T. "Yulduzcha", 1989

² Ma'naviyat yulduzlari. R.Maxmudov; "A.Qodiriy" nash. 1999. 227 bet

³ O'zbekistonda ijtimoiy-falsafiy fikrlar tarixidan. "O'zb", 1995. 182 bet

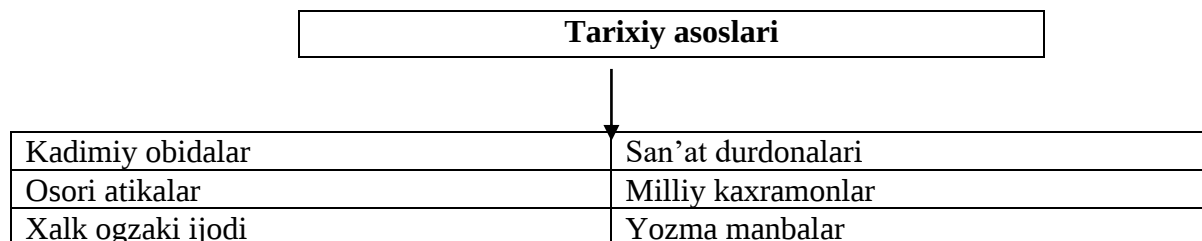
¹ Bedilning "Kulliyot", "Chor Unsur", "Irfon" nomli asarlari mashhur.

² Mo'minov I. O'zbekistonda ijtimoiy-falsafiy tafakkurning rivojlanishi tarixidan. T.: "Fan", 1960. 77 bet

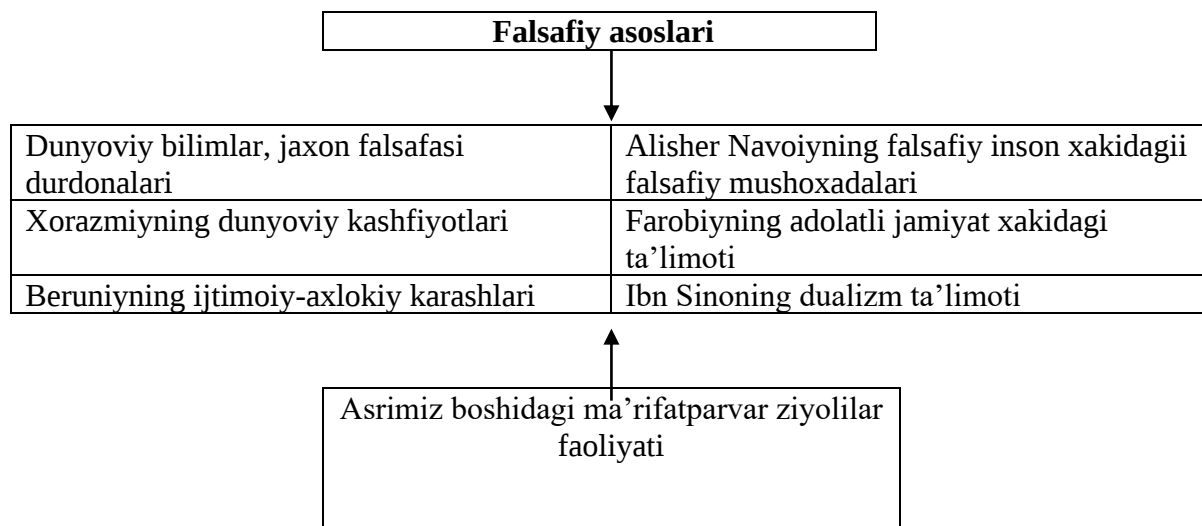
ulturgon olim, faylasufi zamon deganlarimiz izzatu nafs va riyokorlikka tabdil bulib, jaxl balosiga muhtalo bulgon edilar..."³.

Demak, jamiyat tugrisidagi dastlabki karashlar ana shulardan iborat. Bu fan milliy istiklol goyasi bilan chambarchas boglik xolda rivojlanadi.

Bu fanlarning tarixiy asoslari: kadimiy obidalar, osori atikalar, xalk ogzaki ijodi, san'at durdonalari, milliy kaxramonlar yozma manbalaridan iborat. Uni sxemada kuyidagicha ifodalash mumkin (sxemaga karang).

Ularning falsafiy asoslari esa: kuyidagi sxemada uz aksini topgan.

Shunday kilib, milliy mustakillik tufayli mamlakatimiz tabora kuprok demokratik uzgarishlarga yuz tutmokda. Bu uzgarishlar Prezident I.A. Karimovning nutklari va risolalarida uz ifodasini topmokda.

Yakinda Islom Karimovning "O'zbekiston demokratik tarakkiyotining yangi boskichida" (T. "O'zbekiston"-2005 yil), "Uzbek xalki xech kachon, xech kimga karam bulmaydi" (T. "O'zbekiston" 2005 yil) kitoblari chop etildi. Prezidentimiz asarlarida O'zbekistonda demokratik jamiyat kurishning metodologik asoslari ishlab chikilgan.

³ Mulla Olim Maxdumhoji "Tarixi Turkiston" "Nafas" nashriyoti, 1992 yil 100-bet

2- MAVZU. O'ZBEKISTONDA DEMOKRATIK JAMIYATNI BARPO ETISHDA «O'TISH DAVRI»NING ZARURLIGI, UNING XUSUSIYATLARI

Reja:

1. O'tish davri tushunchasi, uning zarurligi mohiyati va qonuniyatlari.
2. O'zbekistonda «o'tish davri»ga yondashishning o'ziga xos jihatlari.
3. I.A.Karimov tomonidan O'zbekistonning «evolyusion tadrijiylik» asosida demokratik jamiyatga o'tishga doir nazariy, konseptual metodologiyani ishlab chiqilishi.
4. O'zbekistonda «evolyusion tadrijiy rivojlanish»ning real hayotga tadbiiq qilinishi.

O'tish davri ijtimoiy-siyosiy fanlar mavzulari tizimidagi dolzarb masalalar qatorida turadi. Chuiki mamlakatlar o'zlaritgaig yuksak taraqqiyot darajalariga ma'lum oraliq bosqichlarini bosib o'tmasdap erisha olmaydilar. Apa shu «oraliq» bosqichni o'rganish nafaqat nazariy, shuningdek, amaliy ahamiyatga ham egadir. Ammo u mustaqil mavzu sifatida ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy adabiyotlarda ilmiy jihatdan juda kam o'rganilgan. Buning asosiy sababi, uniig aniq mezonini va boshlanish nuqtasi bilan poyoni (oxirgi muhlati) masalasini aniq belgilaga murakkabligicha qolayotganidir. Bundan tashqari, ba'zi olimlar, jamiyat taraqqiyoti to fuqaroviy jamiyat darajasiga ko'tarilguncha, faqat o'tish davrini o'z boshidan kechiradilar, u uzluksiz jarayon, deb hisoblasa, yana birlari o'tish davrining muhlati va mohiyatidan ko'ra, undagi jarayonlarni o'rganish muhimroq ekanligini ta'kidlaydilar. Xullas, O'zbekistonda demokratik jamiyatga o'tish davrini ham mukammal o'rganishga alohida ehtiyoj sezilmoqda. Chunki uning boshlanishi va poyoninipg mezonlarini aniqlamasdan turib, jamiyat hayotida sodir bo'ladpgan yoxud sodir bo'lishi mumkin bo'lgan jarayonlar haqida aniq koseptual g'oyalarni ishlab chiqish ham mumkin emas. Bu jarayonlar nega turli mamlakatlarda turlicha sodir bo'ladi? Ularning muhlati nega har bir davlatda turli xil vaqtlarda davom etadi? O'tish davrida kuchlar nisbati qanday holatda bo'ladi? Bu savollarga javobni faqat demokratik jarayonlar bilan hamohanglikda mustaqil mavzu sifatida o'rganish orqaligina javob bsrish mumkin bo'ladi. Bu jarayon barcha mamlakatlar uchun xosdir. Chunki jahonning eng taraqqiy ettan mamlakatlari ham uni o'z boshidan kechirmoqda.

Shu ma'noda, uni o'rganish bugun o'gash davrini o'z boshidan kechirayotgan O'zbekiston uchun ham nazariy, ham amaliy ahamiyatga egadir. Negaki, uni o'rganish biz qurayottan jamiyatda sodir bo'ladigan jarayonlar darajalari to'g'risida aniq tasavvurlarga ega bo'lish va unga yetib borish yo'llarini aniqlash imkonini beradi.

O'tish davri barcha mustaqillikka erishgan davlatlarning yuksak taraqqiyotga erishishi jarayonidagi o'ziga xos oraliq muhlat hisoblanadi.

U har qanday davlat uchun umumiy qonuniyatdir. Chunki davlatlar vujudga kelishi bilanoq, birdaniga yuksak taraqqiyot darajasiga ko'tarila olmaydi, balki har bir davlat, eng avvalo, shakllanadi va ma'lum tarixiy taraqqiyot bosqichlarini o'z boshidan o'tkazadi. Ma'lumki, har bir davlatning vujudga kelish, rivojlanish va yuksak darajasiga ko'tarilish jarayonlari olimlar tomonidan o'rganilgan va bugungi kunda o'rganish davom etmoqda. Xo'sh, o'tish davri o'zi nima? Nima uchun o'tish davri deb aytiladi? Bu kabi savollarga mukammal javob ilmiy adabiyotlarimizda eng kam ifoda etilgan muammolardan biridir. Shunga ko'ra, uni mukammal tarzda o'rganmasdan turib, mamlakatimizning rivojlanish xususiyatlarini aniq tasavvur qilib bo'lmaydi. Zero, bugun yuksak rivojlangan yoki kam taraqqiy qilgan yoxud endigina rivojlanish tomon qadam tashlayotgan mamlakatlarning bir iqtisodiy, ijtimoiy-siyosiy tuzumdan ikkinchisiga o'tish jarayoni aynan takrorlanmaydigan hodisadir. To'g'ri, o'tish davri uchun barcha mamlakatlarga xos umumiy qonuniyatlar ham mavjud. Ular siyosiy hokimiyatni o'zgartirish, iqtisodiy islohotlarni amalga oshirish, yangi tafakkur va turmush tarzini shakllantirishda namoyon bo'ladi. Ammo ularni amalga oshirish ham davlatlar va unda yashayotgan xalqning mentaliteti bilan chambarchas bog'liq bo'ladi. Xo'sh, nega shunday? O'tish jarayonida tayyor andozalar yoki modeldan foydalanib, pirovard maqsadni amalga oshirishga kirishilsa yoki ma'lum tarixiy bosqichni bosib o'tmasdan, yuksak taraqqiyotga erishib bo'lmaydimi?

Xuddi ana shunday savollarga javob topish uchun ham o'tish davri haqidagi qarashlarni o'zida mujassamlashtirgan mukammal konsepsiyanini ishlab chiqish ehtiyoji ortib bormoqda. Ayniqsa, bu

ehtiyoj mamlakatlar taraqqiyotida sodir bo'layotgan turli-tumanlik, uning zaminidagi muammolarning yuzaga kelishi va ularni hal qilish usullarini tanlab chiqish jarayonidagi o'ziga xoslik tufayli kuchayib bormoqda.

Aslida, «o'tish davri nazariyasi» deganda nimani tushunmoq kerak? O'tish davri haqidagi turli qarashlar tizimi nazariya hisoblanadi. Ular asosida umumlashgan nazariyalar shakllanadi. Qarashlar turli-tuman, hatto ular bir-biriga qarama-qarshi bo'lishi ham mumkin. Eng muhimi, ularni taxlil qilish asosida ilmiy xulosalar ishlab chiqiladi. Xulosalarning ilmiyligi esa ularning moddiy ku chga aylanishida o'z ifodasini topadi. Ya'ni, o'tish davri haqidagi nazariy qarashlar real hayotda o'z ifodasini topsa, amaliyotda o'z samarasini bersagina, ilmiy xulosa darajasiga ko'tariladi. Ana shu ma'noda ham, o'tish davri nazariyasi deganda, mamlakatlarning ma'lum bir ijtimoiy taraqqiyotdan ikkinchisiga o'tish uchun zarur bo'lgan oraliq bosqichlar natijasi haqida shakllanayotgan qarashlar tizimi tushuniladi.

Berilayotgan bu ta'rif o'tish davrining mohiyatini o'rganish asosida shakllangan qarashlar natijasi o'laroq yuzaga keldi. Utish davri haqida turli-tuman fikrlar bo'lishiga qaramasdan uni bir tizimga keltirish, umumlashtirish asosida shakllangan ta'riflar bugungi kungacha deyarli uchramayotganligi sababli, "o'tish davri nazariyasi"ga yuqorida berilayotgan ta'rifni boshqalari bilan taqqoslash imkoniyati ham chsklanganligini nazarda tutish lozim. Ana shuni hisobga olgan holda, o'tish davrining o'zi haqidagi fikrlar mohiyatini aniqlash va uning xulosalariga asoslanib, tegishli nazariyalar ishlab chiqish muhim bo'ladi.

O'tish davriga munosabat bildirgan germaniyalik olim Leonid Levitin shunday yozadi: «Odatda, «o'tish davri» so'zlarini aynan tushunib, uni o'tmish va kelajak oralig'idagi bugun deb o'ylaydilar. O'tish davrining paydo bo'lishida, bunday qarashlarga ko'ra, o'tmish - sabab, kelajak esa - maqsad tarzida voqye bo'ladi». Shu muallifning yana bir muhim xulosasi mavjudki, u ham e'tiborga loyiq. Jumladan, u shunday yozadi: «Tabiiyki, o'tish davrlari turli xildagi tartibsiz jarayonlar. mavhumotliklar bilan to'la. Kimdir bunday davrlarni «dars bo'ylab uzala tushgan ko'pri» deb, o'xshatib ta'riflagan zdi».

S.Abduxoliqovning fikricha, «ijtimoiy-taraqqiyot bir tamaddundan ikkinchi tamaddunga o'tish, birinchi namunadagi madaniy borliqdan ikkinchi namunadagi madaniy borliqqa o'sib o'tish tarzida yuz beradi».

Totalitar tizimdan demokratik jamiyatga o'tish qaysi sohada yuz berishiga qarab, uning ma'no-mazmunini aniqlash mumkin bo'ladi. Demokratik tarakqiyot bosqichiga o'gish, uning muqarrarligini hisobga oladigan bo'lsak, uning zarurligini inkor etib bo'lmaydi. Chunki jamiyat ham inson kabi yuzaga kelganidanoq yuksak kamolot darajasiga ko'tarila olmaydi, balki ma'lum bosqichlarni bosib o'gishi zarur bo'ladi. Hamma masala ana shu bosqichlarshshg o'ziga xosligini, ularda mavjud bo'ladigan muammolar ko'lamnni aniklash va hal qilish mexanizmlarini ishlab chiqish bilan bog'liq. Ammo bu — jo'n, oson ish emas. Chunki jamiyatning bir bosqichdan ikkinchisiga o'tish jarayoni keng ko'lamdagi vazifalarni qamrab oladi. Ularni amalga oshirishda nafaqat obyektiv, ayni paytda, subyektiv omillarini ham hisobga olish zarur. Ularning o'tish davridagi o'zaro aloqadorligi va munosabati alohida e'tiborga molik. Shuning uchun ham, o'tish davri haqida fikr yuritganda faqat jamiyatning demokratik tizimga o'tish xususiyati bilan cheklanmasdan, balki urtacha jamiyatlar bir bosqichdan ikkinchisiga o'tishi uchun zarur bo'lgan oraliq ham nazarda tutilmoqda.

Masalaga bunday yondashuv jamiyat taraqqiyotiga nisbatan sivilizasion yondashuvni talab etadi. Ya'ni, jamiyatning bir bosqichdan ikkinchisiga o'gashi inson turmushida, uning tafakkurida, jamiyatning moddiy, siyosiy va ma'naviy-ma'rifiy hayotida sodir bo'ladigan o'zgarishlar darajasini aniklash mezonlarini belgilash zarur.

Bugun umuman tarixiy davrga, shu jumladan, o'gish davriga qarashlar tubdan o'zgardi, ular mazmunan zamonamizning o'ziga xos qadriyatlariga asoslangan. Professor I.Ergashev to'g'ri ta'kidlaganidek, «Bugun tarixiy davrga qarash o'zining mazmuni va mohiyatiga ko'ra, an'anaviy yakka mafkuraviy qarashdan tubdan farq qiladi. Mustabid tuzumning yemirilishi bilan tarixiy davrni siyosiylashgan, mafkuralashgan mazmunida ta'riflashga barham berildi». Demak, o'shsh davrini siyosiy, falsafiy, iqtisodiy va ma'naviy-ma'rifiy sohalarda kechayotgan murakkab dinamik

jarayonlarning sabab va oqibatlarini o'zida mujassamlashtirgan alohida tushuncha sifatida e'tirof etish hamda shu yo'nalishda tahlil qilish to'g'ri bo'ladi.

Ana shunday qarashlarning majmuasigina o'tish davrining mohiyatini o'zida to'la ifodalaydi. Albatta, o'tish davri nimadan nimaga yoxud qaysi jamiyatdan yana qaysi biriga o'tishi haqida gap borishi masalasi dunyo olimlari diqqatida turshini ham ta'kidlash lozim bo'ladi. Ayniqsa, jamiyat taraqqiyoti boskichlariga formasion yondashuv (yukorida ta'kidlanganidek) barham topgan bugungi kunda bu masalaga aniklik kiritish maksadida turli konsepsnyalarni ilgari surishga intilish ham kuchaymoqda.

Jumladan, amerikalik sosiolog Deniyel Bell ijtimoiy taraqqiyotni quyidagi uch bosqichga bo'ladi:

1. Agrar jamiyat;
2. Industrial jamiyat;
3. Postindustrial yoki informasion jamiyat. Uning jamiyatni klassifikasiyalashtiruv (timlashtirish)i zaminida jamiyatning ishlab chiqarish texnologiyasi, ishlab chiqarishga samarali ta'sir o'tkazishni belgilovchi xizmat ko'rsatish, maishiy hayot va turmush turadi, olimning fikricha, bugun dunyodagi ko'pgina mamlakatlar industrial jamiyatdan informasion jamiyatga o'tish holatida... Ba'zi bir ovrupolik olimlar industrial va postandustriat jamiyat bilan bir qatorda, «Yangi jamiyat» (P.Draker), «Post zamonaviylashgan jamiyat» (J-f. Liotara), undan keyin «Yangi industriatlashgan jamiyat» (J.Gelbrsy), undan keyin «Rivojlangan jamiyat» va hokazo kabi atamalar ham qo'llashmoqda.

Umuman, ularning nazariyalarida insonning jamiyatdagi roli va o'rni, yana birlarida esa o'tish davrida demokratiyaga oid bilim va texnika taraqqiyoti ta'sirida sodir bo'lgan o'zgarishlarni o'zida mujassamlashtirgan.

Yuqoridagi ko'rsatilgan olimlarnint fikrlarini umumlashtirgan holda aytadigan bo'lsak:

birinchidan, jamiyat qanday nomlanshiidan qat'iy nazar, o'z taraqqiyotida bir bosqichdan ikkinchisiga o'tish jarayonidan iborat bo'lgan rivojlanish subyektidir;

ikkinchidan, bir taraqqiyot bosqichidai ikkinchisiga o'tishdagi asosiy ko'rsatkich odamlarning turmush sharoitlarida kuzatiladigan o'zgarish hisoblanadi.

O'tish davrini faqat moddiy omillar darajasi bilan bog'lash - uning mohiyatini to'liq ifodalamaydi. Shunga ko'ra, sodir bo'ladigan ijobiy yoki salbiy o'zgarishlarga ta'sir o'tkazuvchi siyosiy omillarning rolini aniqlash masalasi ham muhimdir.

Jamiyatda bo'ladigan har qanday o'zgarishlar iqtisodiy, ijtimoiy-siyosiy va ma'naviy sohalarining uzviyligi holatida qaralgandagina, o'tish davrining mohiyatini tushunish mumkin bo'ladi: o'tish davri mamlakatlar taraqqiyotining bir ijtimoiy-iqtisodiy bosqichdan ikkinchisiga o'tishi umumiy konuniyat bo'lishi bilan birga, ularning har birida o'tish jarayoni ham turlicha namoyon bo'ladi. Barchasiga xos bo'lgan asosiy umumiylik eskisining taraqqiyot ehtiyojlariga javob bera olmaganligi oqibatida yangi bosqichga o'tish zaruriyatini keltirib chiqarishi bilan bog'lik. Shu ma'noda, o'tish davridagi bosh yo'nalish «orqaga qaytish» emas, balki «oldinga» yurish, pastdan yuqoriga ko'tarilish yoki oldingi darajaga qaraganda yuksalish, rshvojanish demakdir.

Eski tuzumni saqlab qolish yo'lidagi turli urinishlar, qon to'kishlar, xalq boshiga tushadigan turli fojialarga qaramasdan, ularning qaysi darajada sodir bo'lishidan qat'iy nazar, baribir o'tish davrining bosh yo'nalishi o'zgaras bo'lib qolaveradi. Shu ma'noda, Leonid Levitinning quyidagi fikriga qo'shilish mumkin.

«Postkommunistik o'tish davri - o'tish davrining ko'rshshlaridan biridir, xolos. Insoniyat tarixida bunday davrlar ozmuncha yuz bermagan. Ular o'zaro qanchalik farq qilmasin, asosiy ma'nosi bitta - jamiyat asoslarini, ya'ni iqtisodiyotini, siyosiy tizimini, madaniyatini zamonaviylashtirish», deb yozadi u. Ammo ana shu zamonaviylashtirishni qaysi o'lchov mezonidan kelib chiqib amalga oshirmoq kerak, degan savolga javob to'ish zarur bo'ladi. Zero, zamon o'zgaruvchan, shiddat bilan oldinga intiluvchi jarayon xolos. Masalaga ana shu nuqtai nazardan qaraladigan bo'lsa, o'tish davrining tamom bo'lish mezonlari mavjudmi yoki zamon kabi to'xtovsiz jarayon hisoblanadimi, degan savollar yuzaga kelaveradi.

Aslida, yuqorida biz tushunchaga bergan ta'rifimizda tarixiy taraqqiyotning bir ijtimoiy-iqtisodiy tuzumdan ikkinchisiga o'tishi uchun zarur bo'ladigan alohida bosqich ekanligini ta'kidlagandik. Albatta, u ma'lum muhlatdan keyin o'z poyoniga yetadi va jamiyat ilgarigiga qaraganda yangi tarakqiyot bosqichida yashay boshlaydi.

Biz ana shunday jarayonni aniq tasavvur kilishimiz va tushunishimiz zarur bo'ladi. Aks holda, insoniyat o'z boshidan o'tish davrini o'tkazish bilan yashaydi va bu oxiri yo'q bo'lgan jarayon, degan noto'g'ri xulosa kelib chiqadi.

Mustaqillik tufayli O'zbekistonning totalitarizmdan asta-sekin demokratik jamiyat tomon o'tishining o'ziga xos xususiyatlari xam bundan istisno emas, albatta. Jamiyat erishgan yutuqlar asosida taraqqiy qilish imkoniyatlarining tugashi, uning o'sib kelayotgan ehtiyojlarni kondirishga qurbi yetmay qolishi, jamiyatni yangi pog'onaga ko'tarish zaruriyatini keltirib chiqaradi. Demak, birinchidan, o'tish davrini jamiyat o'zi erishgan imkoniyatlar asosida rivojlanishining tugashi, o'sib kelayotgan ehtiyojlarni kondirolmay qolishidan boshlab, undan yuqori bo'lgan imkoniyatlarni yuzaga kelishigacha bo'lgan muhlat bilan belgilash mumkin.

Ikkinchidan, bir ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy tuzumdan ikkinchisiga o'tish davri yoki aniqrog'i, oraliq bosqichining muhlati ana shu yangi yuzaga kelgan taraqqiy qilish jarayoni namoyon bo'lishi bilan tugaydi.

Uchinchidan, insoniyat faqat o'tish davri bilan yashamaydi, balki uning boshlanishi bo'lganidek poyoni ham mavjuddir. Xuddi ana shu poyoni taraqqiyot darajalarini yoki tuzumlarning birini ikkinchisi bilan farqlash imkonini beradi. Demak, demokratik rivojlanish ana shu imkoniyatni inson manfaatlari bilan bog'laydi. Bunday sharoitda zamonning ehtiyoji va rivojlanish darajalarida yangi vujudga kelg'an ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy tuzumning turli sohalarida mavjud bo'ladigan mexanizmlarining barqaror ishlashi amalga oshadi. Aniqroq qilib aytadigan bo'lsak, davlat hayotida barqaror taraqqiy qilish jarayoni sodir bo'ladi. Shu nuqtai nazardan ham Leonid Levitinning postkommunistik makondagi o'tish davrini zamonaviylashtirish» mezoni sifatidagi fikriga qo'shilish mumkin. Uning «...zamonaviylashtirish muayyan yakun topguncha, ya'ni mamlakat barqaror iqtisodiy rivojlanish, siyosiy barqarorlik darajalariga erishguncha bo'lgan davr o'tish davri deb ataladi», degan ta'rifiga faqat zamon nuqtai nazaridan qaralsagina to'g'ri bo'ladi. Zsro, insonlar ehtiyojlarining to'la ta'minlanishi va jamiyat taraqqiyotining yuksak darajaga ko'tarilishi fuqarolik jamiyati qurilgandagina amalga oshadi. Ammo fuqarolik jamiyatini insoniyat ehtiyojlarini qondira oladigan jamiyatning eng yuqori pog'onaga ko'tarilgan va uning bundan keyin rivojlanishiga ehtiyoji bo'lmaydigan «oxirgi manzil» sifatida qarash ham ilmiy nuqtai nazardan to'g'ri bo'lmaydi. Chunki faqat ehtiyojning yuzaga kelishigina taraqqiyot zaruriyatini keltirib chiqaradi. U to'xtagan daqiqadan boshlab, taraqqiyot ham to'xtaydi. Shu ma'noda, dunyoning biron - bir davlatida mukammal fuqarolik jamiyati qaror topgan deb aytish qiyin.

Shuning uchun ham bugun insoniyat fuqarolik jamiyatiga o'zining ideali sifatida qaramoqda va uni qurish uchun faollik ko'rsatmoqda.

O'tish davri haqida fikr yuritganimizda shuni alohida ta'kidlash lozimki, fuqarolik jamiyatigacha bo'lgan barcha tuzumlaryushg insonlar manfaatlari va ehtiyojtarini to'ta qondira olmasliga bois, ularning birinchisidan ikkinchisiga obyektiv ravishda o'tishi uchun ehtiyojni yuzaga keltirib turadi. Bu, o'z navbatida, yangi tuzumga o'tish davrini boshlab beradi.

Ammo demokratik tamoyillar asosiga qurilgan jamiyatga o'tish bir qator o'ziga xos xususiyatlarga ega. Ular o'qyidagilardir:

birinchidan, ayrim mamlakatlarda demokratik jarayonlar yangi tuzumning ichida shakllanadi va bu uning xalq uchun farovon hayotni ta'minlash yo'lidagi faoliyatida namoyon bo'ldi. To'g'ri, bu jarayon silliq amalga oshmaydi, balki o'ta murakkab kechadi. Xuddi ana shu murakkab muammolarni hal qilishda to'g'ri yo'lni tanlashdagi, ya'ni jamiyat taraqqiyotining xalq manfaatlariga qaratilganligi insonning to'la ma'nodagi huquqlari va erkinliklarini ta'minlovchi jamiyatga aylanshpiga olib keladi;

ikkinchidan, o'tish davri yuksak darajadagi moddiy imkoniyatlar yuzaga kelishi bilan tutamaydi, balki ularning xalq farovonligini ta'minlashga qaysi darajada qaratilganligi va insonlar erkinligini ta'minlanganligi bilan bog'liq bo'lgan jarayon hisoblanadi. Ular nafaqat mamlakatlarning jo'g'rofiy omiliga, balki ana shu davlatda yashayotgan aholining siyosiy madaniyati va mengatitetiga

hamohang bo'lishiga ham bog'liqdir. Bularning hammasi tarixiy taraqqiyot boskichlarida shakllanib va rivojlanib kelgan tajribalardir.

Ayni paytda, bugungi kungacha o'tish davrining fundamental nazariyasi ishlab chiqilmagan. Buning oqibatida mamlakatlarning ma'lum tarixiy bosqichni bosib o'tmasdan, uni chetlab demokratik jamiyatga o'tishga bo'lgan xatti-harakatlar sodir bo'lmoqda. Bu, o'z navbatida, ular hayotida ayrim holatlarda katta fojialarni katgirib chiqarmoqda. Shuningdek, biror-bir mamlakatga chetdan demokratiyani "eksport" qilib bo'lmaydi. Bunday urinishlar mamlakatlarda beqarorlikka sabab bo'ladi, uni taraqqiyotdan orqaga ketishiga olib kelishi mumkin. Bunday mamlakatlarga demokratiyani «eksport» qilishdan ko'ra, uning shakllanishi uchun shart-sharoit yuzsha kelishiga imkoniyat yaratish lozim bo'ladi. Xulosa qilib aytganda, o'tish davri ijtimoiy-iqtisodiy-siyosiy tuzum emas, balki mamlakatlarning ularga o'tishi uchun zarur bo'ladigan zaminlarni shakllantirishga ketadigan tarixiy oraliq bosqich hisoblanadi. Uning boshlanishi eng avvalo, mamlakatlarda bo'ladigan siyosiy o'zgarishlar va uning zaminida esa iqtisodiy, ijtimoiy hamda ma'naviy sohalaridagi o'zgarishlar bilan bog'liq bo'lgandagina yangi jamiyatning shakllanishi uchun imkoniyatlar to'la yuzaga chikadi. Uning o'ziga xos xususiyati va alohidaligi hakida Prezident Islom Karimov ta'kidlaganidek, «O'tish davri muammolarning yig'indisi va xususiyatlari bir vaqtning o'zida kator g'oyat murakkab ijtimoiy-iqtisodiy vazifalarni xal etishni taqozo kiladi». O'tish davri kanchalik turli-tuman bo'lmasin, baribir barcha ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy tuzumlar uchun zarurdir. Chunki u har bir vujudga keladigan yangi jamiyat uchun zamin tayyorlash imkoniyati hisoblanadi. Bu zamin nafaqat iqtisodiy, shuning bilan birga jamiyat a'yularining o'zlarini ham yangi jamiyatga «moslashtirish» jihati ham zarur bo'ladi.

Bu o'tish davrining bir nechta modellari tajribasini tahlil etish zaruratini vujudga keltiradi.

O'tish davri tushunchasi, uning mohiyati va zarurligining umumiy nazariy masalalari turdi ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy fanlar tomonidan insoniyat taraqqiyotining alohida bosqichlarida demokratik tamoyillar asosida faoliyat ko'rsatadigan jamiyatga o'tishdagi turli modellarning xos xususiyatlarni o'rganishni takozo etadi.

Ma'lumki, totalitarizmga asoslangan ijtimoiy-siyosii, iqtisodiy bosqichlarning demokratik jamiyatga o'tishi o'ta murakkab jarayon hisoblanadi. Uning murakkabligi shundaki, ungacha sodir bo'lgan taraqqiyot bosqichlari obyektiv ehtiyoj sifatida birining ichida ikkinchisi shakllanib kelgan, davlat va uning ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlari shaklan o'zgargan bo'lsa ham, mazmunan u baribir ommani itoatda ushlab turishga, uning ustidan hukmronlik kilishga qaratilgan. Ulardagi yana bir xususiyat - «omma davlat uchun» degan tamoyilning amal qilganligi bilan ham xarakterlanadi.

Demokratik jamiyatda esa, eng avvalo, siyosiy tuzum tubdan o'zgarib, xalq hokimiyatni boshqarishda bevosita yoki bilvosita ishtirok etadi va «omma davlat uchun» emas, aksincha, «davlat xalq uchun» degan tamoyimning ustuvorligi aslida davlat boshqaruvi amalga oshadi.

Shu ma'noda ham, demokratik jamiyatga o'tish jarayoni davlatlarniig barcha sohalarida tub o'zgarish ishlarining amalga oshirishi natijasi sifatida namoyon bo'ladi.

Demokratik jamiyatga o'tishda siyosiy sohada davlatniig amaldagi mexanizmlari tugatiladi. Uning o'rniga qurilayotgan jamiyat manfaatlariga javob bera oladigan mexanizmlar shakllantirilib boriladi. Iqtisodiy sohada esa, bozor munosabatlari qaror topadi. Taraqqiyot davomida ommaning o'z moddiy manfaatdorligini erkin qondira olishi asosida umumiy iqtisodiy rivojlanish sodir bo'ladi. Ma'naviy-ma'rifiy sohada inson omili, qadr-qimmatu yuksak qadriyat darajasiga ko'tariladi. Shunday jarayonlar tufayli jamiyatning yuksak intellektual kuch asosida rivojlanishi realikka aylanadi.

Shunish uchun ham bugungi kunda dunyo mamlakatlari demokratik jamiyatga ideali sifatida qaramokda. Uni vujudga ksltirish uchun faollik ko'rsatmoqda. Ammo demokratik jamiyatga o'tishning barcha mamlakatlar uchun yagona bo'lgan aniq andozalari, yana ham aniqrog'i, modellari yo'q va u bo'lish ham mumkin emas. Chunki har bir mamlakat o'zining tuzilishi, iqtisodiy taraqqiyot darajalari, moddiy shu jumladan, intellektual imkoniyatlariyu xalqning mentaliteti, turmush tarzi, urf-odatlar va qadriyatlari bilan bir-biridan ajralib turadi. Ularni hyech qachon bir qolipga solib bo'lmaydi. Unga harakat qilish nafaqat hyech qanday samara beribgina qolmasdan, balki og'ir oqibatlarga olib kelishi mumkinligini tarixiy tajriba tasdiqlagan. Shuning bilan birga demokratik jamiyatga o'tishning barcha mamlakatlar uchun umumiy bo'lgan qonuniyatlari ham mavjud. Jumladan, siyosiy tizimni isloh qilish, bozor munosabatlarini shakllantirish, insonning o'z ichki imkoniyatlarini yuzaga chiqarish uchun

shart-sharoitlarni vujudga keltirish, jamiyat taraqqiyotida yuksak intellektual salohiyat ustuvorligini ta'minlash va boshqa bir qator qonuniyatlar barcha demokratik jamiyat qurishga intilayotgan mamlakatlar uchun umumiy hisoblanadi. Ammo umumiy qonuniyatlar barcha mamlakatlarning o'ziga xostigini hisob olgan holda demokratik jamiyatga o'tishni inkor etmaydi. Aksincha, o'tish davrida mavjud bo'ladigan muammolarning ma'no-mazmunini teran anglagan holda, ularni sobitqadamlik bilan hal qilish imkonini beradi.

Demokratik jamiyatga o'tish deganda, mamlakatlarning turli tuzumlardan (totalitarizm, kapitalizm, harbiy diktatura va x.k.) demokratik tamoyillar asosida rivojlanish uchun vujudga keltiradigan imkoniyatga ketadigan oraliq vaqt tushuniladi. Xuddi ana shu vaqt ichida demokratik jamiyat uchun zarur bo'ladigan iqtisodiy, ijtimoiy-siyosiy va ma'naviy-ma'rifiy imkoniyatlar yaratiladi. Oraliq vaqtning boshlanishi va uning o'z poyoniga yetishi o'tish davri masalalari qatoridagi eng muhim ahamiyatga molikdir. Chunki bugun bu masala ilmiy adabiyotlarda o'z yechimini topganicha yo'q. Unga aniqlik kiritmaslik esa o'tish davrinin boshi va oxiri qayerdaligini bilib olish imkonin bermaydi. To'g'ri, o'tish davri ikki yo'nalishda iqtisodiy hayotda va siyosiy hokimiyatda pirovardida demokratik jamiyatga olib boruvchi tub o'zgarishlarning sodir bo'lishi va uning asosida ijtimoiy hamda ma'naviy-ma'rifiy sohalarida olib boriladigan islohotlarning boshlanishi bilan xarakterlanadi. O'tish davrining tutashi esa demokratik tamoyillarning to'laligicha hayotiy reallikka aylanishi bilan bog'liq bo'ladi.

Bugungacha demokratik tamoyillar asosida rivojlanayotgan mamlakatlarning o'tish davri tajribalariga asoslanib, bu davrning 3 ta asosiy yo'li yoki modeli shakllanganligini ta'kidlash mumkin.

Uning birinchisi - klassik an'anaviy yo'l hisoblanadi. Klassik yo'l deganda, insoniyatning demokratik taraqqiyot yo'liga o'tishning dastlabki shakti va uning dunyodagi ko'pchilik mamlakatlar taraqqiyotida samara bergan andozasi to'shuniladi. Bu yo'lning xarakterli xususiyati shundaki, unda tashqi kuchlarning aralashuvisiz, mamlakatning o'z ichki imkoniyatlariga tayangan holda demokratik jamiyatga o'tgani amalga oshadi. Bu yo'lning yana bir asosiy xususiyati igundaki, u uzoq tarixga ega bosqichda amalga oshadi. Ushbu davrida siyosiy sohada qancha bo'hronlar sodir bo'lishiga qaramasdan iqtisodiy sohada islohotlar amalga oshirila boshlanadi. Bu sohada muhim tadbir xususiy mulkchilikni qaror toptirgan hisoblanadi. Xuddi ana shu tadbirning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi, mamlakat hayotining boshqa sohalarida, xususan ijtimoiy-siyosiy va ma'naviy-madaniy sohalarida ham islohotlarning amalga oshirilishiga imkon beradi.

Klassik o'tish davrining xarakterli tomoni - iqtisodiy sohada xususiy mulkchilik rivojlanishi tufayli aholining ko'pchilik qismi ish bilan ta'minlanishi mumkin. Ammo asosiy moddiy boylikning bir qismi odamlarda to'planib qolishi, boshqalarning esa unga qaram bo'lib qolishlari mamlakat ichki hayotida katta bo'hronlar, hatto fuqarolar urushini keltirib chiqarishi mumkin. Bu jarayon mulk egalari aholi farovonligini ta'minlash tomon qiladigan harakatlari o'zining samarasini bera boshlagunicha davom etadi. Xuddi ana shu jarayonlar zaminida aholining siyosiy ongi ham o'sib boradi. Ularning o'z hukuqtari ta'minlanishiga erishishga intidishi kuchayadi. Bu o'z navbatida mamlakat siyosiy hayotida demokratik jarayonlarning yuzaga kelishi va uning o'sib borishiga o'z ta'sirini o'tkazadi.

Klassik o'tish davrining boshlanishi kapitalistik munosabatlarning yuqori bosqichi, uning iqtisodiyotda islohotlar o'tkazmasdan taraqqiy qilishiga imkoniyat yetmay kolishi oqibatida yuzaga katadi.

Bu yo'lning klassik (an'anaviy) yo'l deyilishiga sabab shuki, mamlakatlarning demokratik jamiyatga o'tishi dastlab xuddi ana shu ko'rinishda namoyon bo'lgan edi. Bugun yuksak taraqqiyotga erishgan mamlakatlarning aksariyati ana shu yo'ldan borganlar. Klassik yo'l muammalarning ko'pligi, ularni hal qilishning murakkabligi, aholining bu jarayonga "ko'nikib" borgan kabi masalalar bilan bog'liq bo'lganligi uchun ham, Ovrupa mamlakatlarida bu jarayon ikki, ikki yarim asrgacha davom etdi. Ana shu muhlat ichida mamlakatlarda iqtisodiy sohada yutuklarning zaminida demokratik qadriyatlar ham shakllandi. Bu mamlakatlarda fuqarolik jamiyatini takomillashtirish jarayonlari davom etmoqda. Demokratik jamiyatda o'tishning ikkinchisi - inqilobiy yo'l hisoblanadi. Uning xarakterli xususiyati shundaki, davlatlarda vujudga keltirilgan katta iqtisodiy salohiyat ko'pchilik aholining turmush tarzi nisbatan yuqori bo'lganligiga asoslanib, dastlab mamlakat siyosiy hayotida keskin

o'zgarishlar amalga oshiriladi. Ya'ni, amaldagi hokimiyat shakli barbod bo'ladi hamda uning o'rniga yangi, demokratik jarayonlarni rivojlantirishga moyil bo'lgan hokimiyat shakli va uning infratuzilmasi vujudga keladi. Ular o'z navbatida iqtisodiy hayotda keskin islohotlarga imkoniyat yaratadi. Xususan, amaldagi milliy valyuta bekor qilinadi (sindiriladi). Bu esa iqtisodiy islohotlarni o'tkazish shart-sharoitlarining imkoniyatlarini izlashni taqozo qiladi. Buning oqibatida aholining qo'lidagi moddiy mablag'lar o'z qiymatini yo'qotadi va mamlakat siyosiy hayotida bo'lgani kabi, iqtisodiy hayotda ham demokratik jarayonlarning rivojlanishi sodir bo'ladi. Bu yo'l o'ta xavflidir.

Inqilobiy yo'l uchun zarur bo'lgan asosiy omillar qatorida:

- a) sobiq tuzum sharoitida xususiy mulk kurtaklarining saklanib qolganligi;
- b) demokratik qadriyatlarining kurtaklari mavjudligi;
- v) mamlakat hayotini demokratik tamoyillar asosida qayta qurishga qodir bo'lgan intellektual salohiyatning yetarli bo'lishi;

g) aholining ma'lum bir qismi ana shu demokratik jarayonga hyech bo'lmaganda moyil bo'lishi kabi jihatlar hal qiluvchi omildir. Ularning har biri inqilobiy yo'l uchun alohida ahamiyat kasb etadi. Masalan, intellektuallarning rolini olib ko'raylik. Ular mamlakat hayotida bo'ladigan har bir o'zgarishni yuzaga keltiruvchi asosiy kudrat hisoblanadi. Xalq hokimiyatdan ko'ra, ularga ko'proq ishonadi va ergashadi. Shu ma'noda ham, ular ommani uyushtiradi va demokratik jarayonlarga yo'naltiradi. Shuning bilan birga intellektuallarning o'zi ham demokratik jarayonlarning murakkab muammolarini hal qilishda bardosh bera oladigan, uyushgan kuch darajasiga kltarilgan bo'lishi lozim.

Intellektuallarning xarakterli xususiyati shundaki, ular boshqa ijtimoiy tabaqalardan ko'ra, jamiyat hayotida yuzaga keladigan jarayonlarni oldindan bilishga intilishadi va bu o'zgarishlarning boshida tura olishadi. Aholining ma'lum bir qismi mamlakatning o'tish davridagi murakkab sharoitlarga moyil bo'lishi zarurligi omili ham demokratik jamiyat uchun alohida ahamiyatga egadir. Bu jarayonda aholi murakkab muammolarni hal qilishda faqat kuzatuvchi bo'lib, ularni hal qilishda faol ishtirok qilmas ekan, inqilobiy yo'l hyech qanday samara bermaydi. Aksincha, inqilobiy yo'l mamlakatni taraqqiyotdan orqada qolib ketishiga olib keladi. Intellektuallarning ana shu keskin o'zgarishlardagi odilligi uyushgan tashkilotlari va harakatlantiruvchi kuchlariga aylanishini taqozo etadi.

Inqilobiy yo'l jamiyatning siyosiy hayotida keskin burilish sodir etadi. Mamlakatlar siyosiy tizimida boshqaruvning mohiyatan butunlay yangi nodemokratik shakli vujudga keladi. Ular o'zaro ichki kurash tashkili avj olishi, ba'zi mamlakatlarda qon to'kilishiga ham sabab bo'ladi. Bu yo'l ancha murakkab va mamlakat hayotida juda katta bo'hronlarga olib kelishini hisobga oladigan bo'lsak, uni demokratiya tamoyillari taqozo etmaydi.

Demokratik jamiyatga o'tishning uchinchisi — evolyusion yoki bosqichma-bosqich yo'l hisoblanadi. Uning xarakterli xususiyati shundaki, mamlakatda amaldagi siyosiy hokimiyat tugatilib, uning o'rniga yangi hokimiyat vujudga kelishi bilan, eskini kesish, "bir zarb" bilan tugatmasdan, bosqichma-bosqich, vazminlik bilan tugatib boriladi. Hatto, ularning ayrim imkoniyatlaridan ham foydalanadi. Xuddi ana shu jarayonda iqtisodiy islohotlar olib boriladi va bu yo'nalishda yangi munosabatlar shakllantiriladi. Bu yo'lning o'ziga xosligi siyosiy va iqtisodiy hayotda o'tkazilayotgan islohotlar bilan hamohang ravishda ma'naviy-ma'rifiy sohalarini ham yangi ehtiyojlar asosida rivojlantirilib borilishpida ifoda bo'ladi.

Xo'sh, nima uchun asta-sekin, bosqichma-bosqich o'tish zaruriyati tug'iladi? Agar asta-sekin o'tiladigan bo'lsa, uning klassik yo'ldan farkli tomoni nimada? Unda ham asta-sekinlik bilan demokratik jamiyatga o'tilganku?

Evolyusion yo'lning klassik (an'anaviy) yo'ldan farqli tomonlari mavjud. Ular quyidagilardan iborat.

Birinchidan, klassik yo'ldan rivojlanib borish istagi demokratik qadriyatlar mavjud jamiyatda yuzaga keladi. Bunda faoliyat ko'rsatayotgan tuzumnish taraqqiy qilishi, mulk egalariining oddiy xalqning ehtiyojlarini qondirishga yo'naltirilib boriladi. Uning o'ziga xos xususiyati, har ikki tomonning ham manfaatdorligidadir. Bunday sharoitda demokratik qadriyatlar ijtimoiy-siyosiy munosabatlarni ma'rifatlashtirish tufayli xalq farovonligini ta'minlash omiliga aylanib qoladi. Hozirgi davrda ko'pchilik mamlakatlar evolyusion yo'l totalitarizm yoki diktaturalar hukmronligani barbod

etishning birdan-bir to'g'ri yo'li ekanligini tasdiklamoqda. Ayniqsa, o'rtacha rivojlangan mamlakatlarning demokratiyaga o'tishi uchun xos bulgan bu yo'l mamlakatlar hayotida keskin o'zgarishlarni amalga oshirishning imkoniyatlari bo'lmaganligi bilan ham bog'liqdir.

Ikkinchidan, klassik o'tish yo'lida aholining dunyoqarash uzgarib borishini taqozo qilgan bo'lsa, totalitarizm - ommaning ongini to'laligicha o'z manfaatlariga bo'ysundirgan jamiyat bo'lganligi uchun ham uni birdaniga demokratiyaga moslashtirish nihoyatda murakkab kechadi. Chunki ongni o'zgartirish qisqa vaqtda amalga oshadigan jarayon emas, u jamiyat hayotida bo'ladigan o'zgarishlarga mos ravishda sodir bo'ladi.

Ayniqsa, bu jarayon sanoat ishlab chiqarishi kam taraqqiy qilgan, agrar sektor yetakchilik qiladigan mamlakatlarda asta-sekinlik bilan amalga oshishi ham qonuniyatdir. Chunki bunday mamlakatlarda aholining siyosiy madaniyati keskin o'zgartirishlar ehtiyojlaridan orqada qolgan bo'ladi.

Uchinchidan, klassik o'tish uchun xos bo'lgan kapitalistik munosabatlar sharoitida demokratiyaga o'tishda eski tuzum xavf tug'dirmaydi, balki u o'rnini taraqqiyot qilayotgan yangi demokratik munosabatlarga bo'shatib bera boshlaydi.

Totalitarizm esa yangi demokratik jarayonlar uchun xavf tug'diradi. Chunki uning hukmrondigi davrida shakllangan, kuchga tayangan munosabatlar va ma'naviy-ma'rifiy salohiyat demokratik jarayonlar rivojlanishiga qarshilik ko'rsatib turadi. Buni hisobga olmaslik mumkin emas.

O'zbekistonning demokratik jamiyatni barpo etishda Prezident I.A.Karimov ta'kidlaganidek, «Davlat va jamiyatni isloh etish hamda modernizasiya qilishda o'zbek modelining muhim tarkibiy qismi bo'ltam bosqichma-bosqichlik tamoyiliga bundan buyon ham qat'iy amal qilinishi ta'minlanadi».

Shuning bilan bir qatorda mamlakatning taraqqiyot darajasi, xalqning mentaliteti, urf-odatlar va qadriyatlarini hisobga olish evolyusion yo'lning katta imkoniyatlaridan bo'lib, bu o'tish davrida nisbatan kam talofatlar sodir bo'lishiga sabab bo'ladi.

Ko'pgina olimlar bugungi kunda evolyusion yo'lni o'tish davri uchun eng maqbul yo'l sifatida tan olmoqdalar. Jumladan, Rossiya Fanlar akademiyasining akademigi A.N.Yakovlev shunday yozadi: «... inqilob, bu - boshi berk ko'cha, yo'lini yo'qotish demakdir. O'zaro janjal va to'polonlar sharoitida ham quyidan, ham yuqoridan boshlanadigan jinoyatlar avj oladi. Shu tariqa lyusenlar jinoyati hokimiyat jinoyati bilan bir-biriga aralashib ketadi. Inqilob davrida shafqatsizlik misli ko'rilmagan darajaga yetadi. U olg'a rivojlanish haqidagi nazariyalarni yaratadiyu, oxir-oqibatda o'zi ana shu harakat yo'lga to'g'anoq bo'ladi. Faqat tabiiy, tadrijiy yo'l insonga qonikish tuyg'usini, jamiyatga esa o'z taraqqiyotini izchil, puxta o'ylangan, rejali tarzda amalga oshirish imkonini beradi».

Evolyusion yo'lning yana bir afzalligi shundaki, bugun insoniyat juda katta intellektual kamolot darajasiga ko'garildi. Shuning bilan birga, uning ehtiyojlari ham unga mos ravishda rivojlanib bormoqda. Ana shu ikki jarayonni uyg'un holatda rivojlantirish imkoniyatini faqat evolyusion yo'ldan borish bilan hal qilish mumkin bo'ladi. Bugun xuddi ana shu yo'l fojialarga olib keluvchi qarama-qarshiliklarning oldini olishga va taraqqiyotga murosayu madora yo'li bilan erishish imkonini bermoqda. Bu yo'l bugun o'z mustaqilligini qo'lga kiritib endi taraqqiy etgan Osiyo, Afrika, Lotin Amerikasi mamlakatlari uchun ham samarali hisoblanadi. Ular hozir taraqqiyotdagi qaysi bosqichlarida bo'lishlariga qaramasdan, demokratik taraqqiyot bosqichiga ham tabiiy-tadrijiy yo'ldan borishlari pirovard maqsadga erishish demakdir. Ammo ularning ichki hayotiga aralashuv, demokratiyani tashqaridan "bir zarb" bilan kiritishga har qanday urinishlar kutilgan natija bermaydi. Bunday holat faqat mamlakatda ichki va tashqi ziddiyatlarning kuchayishiga, demokratiyaning bunyodkorlik kuchiga emas, uni taraqqiyotdan orqaga uloqtirib tashlovchi vayronkor kuch sifatida namoyon bo'lishiga olib keladi. Bunday sharoitda mamlakatda fuqarolar urushi kelib chiqishi mumkin. Bu esa o'z navbatida mamlakatlararo, millatlararo qarama-qarshiliklarni kuchaytirib, demokratiyaning qaror totshshga yo'l qo'ymaydi.

Evolyusion yo'lning samarali rivojlanishi uchun tashqaridan bo'ladigan har qanday «yordam» mamlakatda demokratik jarayonlar rivojlanishi uchun zarur bo'ladigan shart-sharoitlarni yuzaga keltiradi. Chunki demokratiya hokimiyat boshqaruvida xalqning ishtirok etishi bilan belgilanar ekan, uni majburlab, boshqaruv jarayoniga jalb qilib bo'lmaydi. Uning uchun ehtiyoj, zaruriyat, shart-

sharoitlarning yuzaga kelishi va xalqning undan foydalanishiga bo'lgan «tabiiy» intilishi shakllanmog'i kerak bo'ladi.

Ana shu jarayonning yuzaga kelishi evolyusion yo'l bilan demokratik jamiyatga o'tish imkonini beradi. Bu yo'lning samaradorligini O'zbekiston misolida ko'rish mumkin.

Xullas, evolyusion yo'l bugun dunyo mamlakatlarining rivojlanshiga va mintaqalarda barqarorlikning yuzaga kelishshga xizmat qilmoqda hamda umumiy taraqqiyot uchun samara bera oladigan yo'l sifatida e'tirof etilmoqda. Bu jarayonlarni o'rganish zaruriy ehtiyojdir.

O'tish davrining umumiy qonuniyatlari. O'zbekiston uchun ham umumiylikka egadir. O'tish davrining boshlanishi amaldagi siyosiy hokimiyatning tugatilishi, uning zaminida iqtisodiy sohadagi islohotlarning amalga oshirilishi uchun zamin tayyorlash va oldingi tizimning mavjud ma'naviy-mafkuraviy zo'ravonligidan qutilish bilan xarakterlanadi. Ular qaysi darajada bo'lishidan qat'iy nazar, demokratik tamoyillar asosida rivojlanish yo'lini tanlagan barcha mamlakatlar uchun umumiy zaruriyat hisoblanadi. Ammo hamma masala o'tish davri mobaynida amalga oshiriladigan vazifalar strategiyasini belgilash, ularni hal qgglashning mexanizmlarini ishlab chiqish va ularni reallikka aylantirish kabilarda har bir mamlakatning o'ziga xos xususiyatlari mavjud bo'ladi. Bir mamlakatning yoxud bir necha mamlakatlarning o'tish davrida qo'llanilgan tajribalarni aynan ikkinchi mamlakat qo'llay olmaydi. Chunki demokratik jamiyatga o'tishda nafaqat mamlakatlarning taraqqiyot darajalari belgilovchi ahamiyatga ega bo'ladi, xuddi shuningdek, har bir mamlakatda yashayotgan xalqning mentalitetini hisobga olish ham muhim ahamiyatga molikdir. Uni hisobga olmaslik esa pirovard maqsadga erishish imkonini bermaydi. Shu sababdan ham O'zbekistonda uning o'ziga xos va o'ziga mos bo'lgan evolyusion tadrijiy yo'li ishlab chiqildi. Bu yo'lning O'zbekiston uchun eng maqbul yo'l ekanligi Prezident Islom Karimov tomonidan ilmiy asoslandi va uning konseptual g'oyalarini fundamental tarzda bosqichma-bosqich amalga oshirishga kirishildi.

Bu yo'l Prezident tomonidan ishlab chiqilgan besh tmoyilda o'z ifodasini topdi. Xuddi ana shu tamoyillarni tavsiflab, Prezident shunday ta'kidlagan edi: «Shuni alohida ta'kidlash zarurki, soxta inqilobiy sakrashsiz, fojiali oqibatlarisiz va kuchli ijtimoiy larzalarsiz, evolyunion yo'l bilan normal, madaniyatli taraqqiyotga o'tish - tanlab olingan yo'lning asosiy mazmuni va mohiyatidir».

Bu bosh g'oyani Prezident Islom Karimov jahon mamlakatlarining tajribalarini chuqur tahlil qilish asosida ilgari surdi va O'zbekistonga xos o'tish davri modelini ishlab chiqishda uning dunyodagi bironta ham davlatlardagi modellariga aynan o'xshamasligiga asosiy e'tiborni qaratdi.

U mamlakatimiz o'z mustaqilligini endigina qo'lga kiritgan va mustaqillikka qarshi xavf hali batamom tugamagan sharoitda - 1992 yilda bu konsentual g'oyani ilgari surdi. O'zbekistonning chinakam mustaqilligiga erishishdan iborat o'z yo'li respublikani rivojlantirishning qurishdagi asosiy, o'ziga xos xususiyatlari va shart-sharoitlarini har tomonlama hisobga olishga asoslanadi.

Avvalo, u aholining milliy-tarixiy turmush va tafakkur tarzidan, xalq an'analari va urf-odatlaridan kelib chiqadi. Chuqur ildizi o'tmishdagi an'anaviy jamoa turmush tarziga borib taqaladigan kollektivchilik asoslari O'zbekiston xalqiga tarixan xosdir. Kattalarni hurmat qilish, oila va farzandlar to'g'risida g'amxo'rlik qilish, ochiqko'ngillilik, millatidan qat'iy nazar, odamlarga xayrixohlik bilan munosabatda bo'lish, o'zgalar kulfatiga hamdard bo'lish va o'zaro yordam tuyg'usi kishilar o'rtasidagi munosabatlarning me'yori hisoblanadi. O'zbeklar diyoriga, o'z Vataniga mehr-muhabbat, mehnatsevarlik, bilimga, ustozlarga, ma'rifatparvarlarga nisbatan alohida hurmat-ehtirom O'zbekiston aholisiga xos fazilatlaridir. Ichki va tashqi siyosatni ishlab chiqib, amalga oshirish chog'ida islom dinini e'tiborga olish muhim ahamiyatga ega. Odamlarning turmush tarzida, ruhiyatida, milliy-ma'naviy, axloqiy qadriyatlarni shakllantirishda, umuminsoniy tamoyillar bilan uyg'unlashtirishni taqozo etadi.

O'zbekiston mustakillik yillarida demokratik jamiyatga o'tishning uchta bosqichini bosib o'tdi. Ularning har biri Prezident Islom Karimov tomonidan O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi birinchi chaqiriq VI sessiyasida (1996 yil 29 avgust) «Hozirgi bosqichda demokratik islohotlarni chuqurlashtirgshshng muhim vazifalari»; birinchi chaqiriq XIV sessiyasida «O'zbekiston XXI asrga intilmoqda» (1999 yil, 14 aprel) va nihoyat, Oliy Majlisning ikkinchi chaqiriq IX ssssiyasida «O'zbekistonda demokratik o'zgarishlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyati asoslarini shakllantirishning asosiy yo'nalishlari» (2002 yil 29 avgust), Oliy Majlis Qonunchilik palatasi va

Senatining qo'shma majlisidagi «Bizning bosh maqsadimiz - jamiyatni demokratlashtirish va yangilash, mamlakatni modernizasiya va isloh etishdir» (2005 yil 28 yanvar) ma'ruzalarida ko'rsatib berildi.

Albatta, ana shu bosqichlar biri ikkinchisidan keskin farq qilmasada, ularning negazidagi asosiy g'oya demokratik jarayonlarning olg'a tomon rivojlanishini va ma'lum bir vaqtga kelganda bu jarayonga yangi kuch, qudrat hamda faollik baxsh eta olishini ifodalaydi. Chunki jarayonlar izchillik bilan tahlil etilmasa, undagi asosiy muammo aniqlanmasa va istiqloldagi vazifalar belgilanmasa, rivojlanish ham bo'lmaydi. Shu ma'noda ham Prezident demokratik jamiyat qurish borasidagi vazifalarni «chuqurlashtirish» (1996 yil) «erkinlashtirish» (1999 yil) va «demokratik o'zgarishlar orqali fuqarolik jamiyati asoslarini shakllantirish» (2002 yil), «mamlakatni modernizasiyalash orqali jamiyatni demokratlashtirish» (2005 yil) kabi konseptual g'oyalarni ifodalab bergan.

Ammo bu - o'tish davri mustaqil ravishda bir necha bosqichlardan iborat ekan, degan xulosa kelib chiqishiga asos bo'lmasligi kerak. Chunki o'tish davrining o'zi mamlakatning turli tuzumlardan demokratiyaga o'tishdagi mustaqil oralig'i, ko'prigi hisoblanadi. Yuqorida ko'rsatilgan bosqichlar o'tish davrining uzluksizligini ifodalaydigan ko'rsatkichdir.

3- MAVZU. O'ZBEKISTONDA DEMOKRATIK JAMIYAT QURISHNING MILLIY, UMUMBASHARIY TAMOYILLARI VA QADRIYATLARI.

Reja:

1. Prezident I.A.Karimov O'zbekistonda demokratik jamiyat qurilishida milliy va umumbashariy tamoyillarga tayanish to'g'risida.
2. Milliy qadriyatlar va demokratiya tamoyillari o'rtasidagi muttanosiblikka erishishning jahon tajribasi.
3. O'zbekistonda demokratik jamiyat barpo etishda milliy va umumbashariy qadriyatlarning uyg'unlashuvi.
4. O'zbekistonda adolatli, demokratik jamiyat barpo etishda milliy tamoyillar va qadriyatlarning umuminsoniy tamoyillar bilan uyg'unlashtirilishining ahamiyati.

Mustaqillikni mustahkamlash jamiyat hayotining siyosiy, iqtisodiy, madaniy, ma'naviy jabhalarida tubtarixiy burilish bilan bog'liq bir qator muammolarni va vazifalarni hal etish masalasini qo'ymoqda. Ana shunday ulkan vazifa va mas'uliyat xalqimizdan bir tomondan, ma'naviy yangilashnisi jarayonini to'liq idrok etishni, ikkinchi tomondan esa, demokratik jamiyat qurishda unga tayanish taqozo etmoqda. Negaki, milliy – ma'naviy yangilanish, yuksalish, taraqqiyotga omiliga aylanmoqda. Shu bois, mustaqillik yillarida jahon sivilizasiyasiga salmoqli hissa qo'shgan buyuk allomalarimizning merosini ham yangidan ijodiy o'zlashtirish hayotiy ehtiyojga aylandi. Ayniqsa, Imom Buxoriy, Imom at-Termiziy, Xoja Bahouddin Naqshband, Xoja Ahmad Yassaviy, Al-Xorazmiy, Ahmad Farg'oniy, Beruniy, Ibn Sino, Amir Temur, Mirzo Ulug'bek, Alisher Navoiy, Zahiriddin muhammad Bobur, Abdulla Qodiriy, Cho'lpon, Fitrat, Behudiy, Usmon Nosir va boshqa ko'plab buyuk siymolarimiz ilmiy adabiy merosini o'rganish mamlakatimizda barpo etilayotgan demokratik jamiyatning milliy – ma'naviy negizlarini tashkil etmoqda. Mustaqilligimizning dastlabki qonunlaridanoq, ajdodlarimiz tomonidan ko'p asrlar mobaynida yaratib kelingan g'oyat ulkan, bebaho ma'naviy va madaniy merosini tiklash davlat siyosati darajasiga ko'tarilgan nihoyatda muhim vazifa bo'lib qoldi.

Prezident I.A.Karimov "O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolotlari" asarida mustaqil taraqqiyotimizga xavf solayotgan tashqi va ichki tahdidlar hamda ularning oldini olish yoo'llari haqida batafsil fikr yuritib, ma'naviy qadriyatlar va milliy o'zlikni anglashning ahamiyatiga alohida urg'u beradi va: "Biron – bir jamiyat ma'naviy

imkoniyatlarini, odamlar ongida ma'naviy axloqiy qadriyatlarni rivojlanmay turib, o'z istiqbolini tasavvur eta olmaydi"²³, deya alohida ta'kidlagan edi.

Darhaqiqat, jamiyatni ma'naviy jihatdan yangilamay, kishilar tafakkurini o'zgartirmay turib, demokratik jamiyatni qurish, bozor iqtisodiyotiga o'tish, umuman hyech qanday taraqqiyotga erishish mumkin emas. Zero, demokratik fuqarolik jamiyati yuksak ma'naviyat va keng ma'rifat tantana qilgan jamiyatdir.

Yurtboshimizning 1992 yilda e'lon qilingan va dasturiy ahamiyat kasb etgan "O'zbekistonning o'z istiqbol va taraqqiyot yo'li" kitobning "Mustaqillik O'zbekistonni rivojlantirishning ma'naviy – axloqiy negizlari" deb nomlangan alohida bobida ko'rsatilgan to'rt asosiy negiz buning asosiy mazmunini ochib bergan:

- umuminsoniy qadriyatlarga sodiqlik;
- xalqimizning ma'naviy merosini mustahkamlash va rivojlantirish;
- insonning o'z imkoniyatlarini erkin namoyon qilishi;
- vatanparvarlik.

Bu tushunchalar bir – biridan ajralmas va bir – birini taqozo etgan holda, O'zbekistonda demokratik fuqarolik jamiyatini qurishda mustahkam asos vazifasini o'taydi.

Shuning uchun ham Prezident Islom Karimov 2002 yil 29 avgustdagi O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Ikkinchi chaqiriq to'qqizinchi sessiyasidagi ma'ruzasida yana bir bor bu masalaga e'tiborni qaratib, shunday dedi:

"Xo'sh jamiyatning ma'naviy yangilanishi, deganda nimani tushunmoq kerak? Ma'naviy yangilanishning mazmun – mohiyati nimadan iborat?

Darhaqiqat, demokratiya har bir inson uchun oliy qadriyatga, jamiyatning boyligiga aylanmog'i kerak. Busiz u shunchaki nazariya yoki qog'ozda qolgan qonunligicha qoladi, xolos. Barcha islohotlarimizning bosh yo'nalishi va samaradorligining pirovard natijasini belgilab beradigan inson omili va mezonidir"²⁴.

Negaki, bozor iqtisodiyotini barpo etish birdan – bir maqsad emas. Barcha islohotlar – iqtisodiy, siyosiy islohotlardan ko'zlangan pirovard maqsad insonning ijodiy va ma'naviy imkoniyatlarini ro'yobga chiqarishdan iborat. "Shu sababli, - deb ta'kidlagan edi Prezident I.A.Karimov, - jamiyatning sifat jihatidan yangi holatga o'tishida bizga islohot chog'ida odamlar moddiy ahvoli keskin yomonlashadigan, axloqiy qadriyatlar, ma'naviy tayanchlar barbod bo'ladigan, o'tish davrining barcha qiyinchiliklari aholi yelkasiga tushadigan andoza maqbul emas"²⁵. Binobarin, eng avvalo, erkin fikrlaydigan odamgina o'z Vatanining haqiqiy farzandiga aylanadi. Chunki tafakkur ozod bo'lmasa, ong va shuur tazyiqdan, qullikdan qutilmasa, inson to'la ozod bo'lolmaydi. Inson ozod emas ekan jamiyat demokratik tamoyillarni qabul qilmaydi.

Demak, inson manfaatlarini amalga oshirish uchun zarur sharoit, imkoniyat yaratish orqaligina demokratik jamiyatni barpo etish mumkin.

Milliy qadriyatlar va demokratiya tamoyillari o'rtasidagi muttanosiblikka erishishning jahon tajribasi.

O'zbekistonda kechayotgan demokratik o'zgarishlarni jamiyat ma'naviy yangilanishi bilan bog'liqligining yana bir jihati bor. Ana shu bog'liqlik Prezident I.A.Karimovning bir qator risolalarida va ma'ruzalarida alohida ta'kidlangan. U O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasining umumiy yig'ilishida (1994 yil 7 iyulda) so'zlagan nutqida shunday degan edi: "Buyuk ajdodlarimizning beqiyos ma'naviy merosi, ming yillik tariximiz va madaniyatimiz va madaniyatimizga asoslangan ma'naviy hayotimizning tiklay boshladik. Dinimiz va tilimizga qaytdik, milliy urf – odatlarimiz va an'alarimiz, xullas, inson ma'naviyatigadaxldor barcha boyliklarimiz qaytadan qad rostlayapti"²⁶. Darvoqye, Prezidentimizning ma'naviyat, uning mohiyati to'g'risida nazariy – ilmiy fikrlar g'ocht,

²³ Karimov I.A. Xavfsizlik va barqaror taraqqiyot yo'lida. 6 – jild. – T.: O'zbekiston, 1998, 125 – bet.

²⁴ O'zbekiston Respublikasi Prezident Islom Karimov Ikkinchi chaqiriq oily Majlisning to'qqizinchi sessiyasidagi ma'ruzasida bayon etilgan asosiy vazifalar va qoidalarni keng yoritish bo'yicha tashkiliy-ma'rifiy tadbirlar dasturi. -T.: O'zbekiston, 2002, 29 – bet.

²⁵ Karimov I.A. O'zbekiston: milliy istiqbol, iqtisod, siyosat, mafkura. – 1-jild. T.: O'zbekiston, 1996, 322 – bet.

²⁶ Karimov I.A. Istiqbol va ma'naviyat. – T.: O'zbekiston, 1994. 14 – bet.

chuqur va keng qamrovlidir. Shuningdek, u ma'naviy tarbiya – mamlakatimizda demokratik jamiyat barpo etishning muhim sharti ekanligiga alohida e'tibor beradi. Dunyo tarixida mustaqillik va ozodlikkurashlari timsoliga aylanganlardan biri, XX asr buyuk hind davlat arbobi Maxatma Gandi: "Insoniyat – bu yagona oila, bo'linmas oila. Uning har bir azosisodir qilgan jinoyat uchun har birimiz javobgarmiz", degan edi. U yoki bu millat yoxud davlat ana shu insoniyat degan katta oilaning ichidagi kichik oila. Ana shu oila a'zolarida bahamjihatlik, ma'naviy mushtaraklik bo'lmas ekan, ular Gandi so'zlarida aks etgan ma'naviy burch hissi bilan yashamas ekan, yorug' kelajak haqidagi o'ylar xomhayol bo'lib qolaveradi. Zero, demokratik rivojlanish barqarorlik va ijtimoiy hamkorlikka tayanadi.

Demak, O'zbekistonda demokratik fuqarolik jamiyatini barpo etish vazifasini ma'naviy yangilanishlarsiz amalga oshirib bo'lmaydi. Bu haqiqatni hyech qachon unutmaslik kerak.

Demokratiya bu kishilarning birgalikda hayot kechirishi, muammolarni bahamjihatlik bilan ham qilishi, shaxsiy manfaatlarni jamoa, millat, davlat manfaatlari bilan uyg'un ko'rashi, bir so'z bilan aytganda, murosqa qilish madaniyatidir.

Barkamol shaxs - demokratik jamiyat tayanchi. Ma'naviy barkamol inson haqida ijtimoiy – siyosiy qarashlar, falsafiy fikrlar tarixda kuni kecha paydo bo'lgan emas. Uning tarixiy ildizlari Sharq mutafakkirlari ijodiy, falsafiy ta'limotlariga borib taqoladi. Eng rivojlangan demokratik mamlakatlar tarixiy taraqqiyotini o'rganish shundan dalolat beradiki, biron – bir jamiyat dastlab barkamol avlodni voyaga yetkazmasdan turib, buyuk o'zgarishlarni sodir etolmagan. Mustaqil O'zbekiston taraqqiyotining taqdiri, uning kelajagi ham bundan mustasno emas. Mamlakatimiz Prezidenti tomonidan ta'kidlab kelinayotganidek, har qaysi jamiyat, har qaysi davlat va millat qudrati, uning tabiiy boyliklari, harbiy kuchiga ishlab chiqarish texnologiyalariga bog'liqligi nisbiydir. Uni birinchi navbatda dunyoga tanitadigan, yuksak madaniyatli ma'naviy barkamol insonlardir. Masalaga ana shu nuqtai nazardan yondashish muhim ahamiyatga egadir. Negaki, demokratik jamiyatni faqat ma'rifatli, ma'naviy barkamol kishilargina barpo etishi mumkin. Prezident Islom Karimov Oliy Majlisning Birinchi chaqiriq birinchi sessiyasida "O'zbekistonning siyosiy – ijtimoiy va iqtisodiy istiqbolining asosiy tamoyillari" ma'ruzasida "Biz sog'lom avlodni tarbiyalab, voyaga yetkazishimiz kerak. Sog'lom kishi deganda faqat jismoniy sog'lomlikni emas, balki sharqona axloq – odob va umumbashariy g'oyalar ruhida kamol topgan insonni tushunamiz", degan fikrlar demokratik jamiyatni barpo etishda barkamol avlodni voyaga yetkazish strategik ahamiyatga ega ekanligi isbotdir. Shu o'rinda, barkamol shaxs tushunchasi, uning demokratik jamiyatni barpo etishdagi o'rni masalasini tahlil etish muhim ahamiyatga egadir.

Bu ammoga o'z munosabati bildirgan Yurtboshimiz shunday deydi: "Qadimgi ajdodlarimiz komil inson haqida butun bir ahloqiy talablar majmuasini, zamonaviy tilda aytsak, sharqona axloq kodeksini ishlab chiqqanlar. Komil inson deganda, biz avval, ongi yuksak, mustaqil fikrlayoladigan, xulq – atvori bilan o'zgalarga ibrat bo'ladigan, bilimli, ma'rifatli kishilarni tushunamiz. Ongli, bilimli odamni oldi – qochdi gaplar bilan aldab bo'lmaydi. U har bir narsani aql, mantiq tarozisiga solib ko'radi. O'z fikri – o'yi, xulosasini mantiq asosida qurgan kishi, yetuk odam bo'ladi"²⁷. Ana shunday barkamol, yetuk insonlarni tarbiyalab, voyaga yetkazish mustaqillikni mustahkamlash, uni ko'z – qorachig'adaya asrab – avaylash talab – ehtiyoji bilan bog'liq bo'lgan obyektiv taraqqiyot zaruratidir.

Jamiyatning ma'naviy yangilanishi – demokratik fuqarolik jamiyatini barpo etish omili

Sobiq totalitar tuzum davrida olib borilgan xalqlarni yalpi manqurtlashtirish siyosati o'zbek xalqini ham o'z tarixidan, madaniyatidan, ma'naviy quvvatidan, milliy hissiyotidan, o'zligidan ancha – muncha ulgurdi. Sovetlar davridan qolgan bunday og'ir "meros" haqida keyinchalik Prezident I.A.Karimov shunday fikr bildiradi: "Bu tuzum o'z xalqining tarixini, uning ruhi va urf odatlarini, o'z avlod – ajdodini bilmaydigan manqurtlarga tayanar edi"²⁸.

Uzoq yillar davom etgan tutqinlik, g'ayriinsoniy mafkuraning yakka hukmronligi bizga mutelikni singdirdi. Mutelik o'zbek xalqining azaliy qadriyatlarini – andisha, nazokat libosini kiydi va

²⁷ Karimov I.A. Biz kelajagimizni o'z qo'limiz bilan quramiz. 7 – jild. – T.: O'zbekiston, 1999, 134 – bet.

²⁸ Karimov I.A. Vatan sajdagoh kabi muqaddasdir. 3 – jild. – T.: O'zbekiston, 1996, 7 – bet.

haqiqatni dadil aytish, o'z fikrini ochiq bildirish, yumshoq aytganda, beodoblikka, beandishalikka yo'g'rildi. Vaholanki, demokratiya – yaxshi niyatli rostgo'ylikni, fikr erkinlikni taqozo etadi.

Afsuski, sobiq Ittifoq hududida bu kabi eski kasalliklardan xalos bo'lmagan kimsalar hamon uchramoqda. Buni I.A.Karimov Ikkinchi chaqiriq O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining to'qqizinchi sessiyasidagi ma'ruzasida yana bir bor alohida ta'kidlab, shunday deydi: "...o'z umrini yashab bo'lgan, siyosiy jihatdan kasodga uchragan, kommunistik mafkuraga asoslangan tizimni sog'inib – qo'rsab gapirayotgan ayrim siyosiy va davlat arboblari – eski tuzum tarafdorlari yana qaytadan bosh ko'tarayotganiga guvoh bo'lmoqdamiz... Biz so'z bilan aytganda, SSSRning soyasi sobiq Ittifoq mintaqasidan hali beri butunlay ko'tarilgan emas va bu biz doimo inobatga olishimiz, hamisha sergak va hushyor bo'lib yashashimiz zarur"²⁹.

Tarixning achchiq saboqlaridan yana biri shuki, ma'naviyat, axloq – odob har bir inson xatti – harakatlari, faoliyati va ehtiyojlarining mezoniga aylanmay turib, jamiyat bironta muammoni samarli hal etishi va ijtimoiy taraqqiyotga erishishi mumkin emas.

Turkiston ulkasining XIX asr 70 – yillarida Rossiya imperiyasining mustamlakasiga aylanishi turixi buning yorqin misoli bo'la oladi. Xalqimiz tarixida bu qayg'uli hodisaning ko'plab sababini keltirish mumkin. Ammo eng asosiysi, jamiyatning ruhiy evrilishiga uchragani, elga bosh bo'lishi lozim bo'lgan hukmronlardan tortib, boy va ulamolargacha o'z shaxsiy manfaati doirasida o'ralashib qolganligi, istiqlool uchun kurashgan ziyolilarning sa'y-harakatlariga qaramay, jamiyat kishilari birlasha olmagan ekanligi, desak xato qilmaymiz.

Tarixiy taraqqiyot yo'lida insoniyat to'plagan tajriba va saboqlar ma'naviy mezon va qarashlar tizimi sifatida avlodlardan avlodga meros bo'lib o'tadi. I.A.Karimovning tarixchi olimlar bilan suhbatda ta'kidlaginidek: "Tarix – xalq ma'naviyatining asosidir"³⁰.

Inson ruhiyati sog'lom bo'lsa, o'zligini anglasa, shaxsga aylanadi. Kishi shaxs darajasiga ko'tarilsagina, ya'ni o'z mustaqil fikriga, dunyoqarashiga, chinakam insoniy fazilatlariga ega bo'lganidagina, "demokratiya ne'matlarining oddiy iste'molchisi emas, balki ularning faol yaratuvchisi va himoyachisiga aylanadi. Shundagina demokratiya, fuqarolik jamiyati asoslarini amalda barpo etish, inson haq – huquqlari va erkinliklarini ta'minlash mumkin bo'ladi"³¹.

Mamlakatimizda fuqarolik jamiyatini barpo etish maqsad etib belgilangan bir paytda, demokratik tamoyillarni egallash, fuqarolar ijtimoiy – siyosiy faolligini oshirish, shaxs erkinligini amalda joriy etish, siyosiy jarayonlarni erkinlashtirish, demokratik me'yorlar asosida ko'ppartiyaviylik tizimini takomillashtirish, davlat boshqaruvi organlarining ayrim vakolatlarini bosqichma – bosqich jamoat va o'z – o'zini boshqarish tashkilotlariga o'tkazish kabi vazifalar umuminsoniy qadriyatlarni o'zida ifoda etgan holda ma'naviyat bilan tutashi.

XVIII asrning mashhur faylasufi Jan Jak Russo: "Demokratiya zolimlarni dunyoga keltiradi", deb yozgan edi. Bu o'ta qat'iy aytilgan fikrga to'liq qo'shilib bo'lmasa – da, aytish lozimki, uning ortig'i real xavfga ishora bor.

Demak, jamiyatdagi demokratik o'zgarishlarni amalga oshirish uchun ma'naviyat siyosatning bosh tayanchi bo'lmog'ikerak. Shuning uchun ham mamlakatimiz Prezidenti I.A.Karimov demokratik fuqarolik jamiyati asoslarini barpo etish uchun "insofli, diyonatli odamlarninggina rahbarlik to'nini kiyishga ma'naviy haqi bor"ligini ta'kidlab kelmoqda.

Prezident Ikkinchi chaqiriq O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining to'qqizinchi sessiyasidagi "O'zbekistonda demokratik o'zgarishlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyati asoslarini shakllantirishning asosiy yo'nalishlari" ma'ruzasida islohotlarning bosh yo'nalishini belgilab beradigan quyidagi ustuvor vazifalarni ko'rsatib o'tdi: "Fuqarolik jamiyati asoslarini barpo etishning eng muhim tarkibiy qismi ma'naviyat va ma'rifat sohasida, shaxsni muntazam kamol toptirish borasida uzluksiz ish olib borishdan iborat.

²⁹ Karimov I.A. O'zbekistonda demokratik o'zgarishlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyati asoslarini shakllantirishning asosiy yo'nalishlari. "Xalq so'zi", 2002 yil 30 avgust.

³⁰ Karimov I.A. Ma'naviy yuksalish yo'lida. – T.: O'zbekiston, 1998, 438 – bet.

³¹ Karimov I.A. O'zbekistonda demokratik o'zgarishlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyati asoslarini shakllantirishning asosiy yo'nalishlari. "Xalq so'zi", 2002 yil 30 avgust.

Bu hayotiy haqiqat biz hamisha amal qiladigan tamoyilaga, jamiyat rivojlanishining asosi va shartiga aylanmog'i hamda o'zida yaxlit bir tizimni mujassam etmog'i lozim. Bu tizim markazida ma'naviyat, azloq – odob, ma'rifat kabi o'lmas qadriyatlar turmog'i kerak"³².

4- MAVZU: FUQARO ERKINLIGI VA FAOLLIGINI TA'MINLASH – DEMOKRATIK JAMIYAT QURISH OMILI

Reja:

1. Fuqaro erkinligi va faolligi tushunchasi. Uning ijtimoiy-siyosiy tafakkur tarixidagi talkinlari.
2. Inson salohiyati - demokratik o'zgarishlarning eng faol va bunyodkor omili ekanligi. Inson va jamiyat.
3. Prezident I.A.Karimov demokratik jamiyat qurishda inson erkinligi va faolligini yuksaltirish to'g'risida.
4. Insonning ijtimoiylashuvi va faollashuvi jarayonlari. O'zbekistonda demokratik jamiyatni shakllantirishda fuqarolarning qonun va qarorlar kabul qilishdagi faol ishtiroki.

Bugungi kunda “fuqaro”, “fuqarolik”, “fuqarolik jamiyati”, “fuqarolik mas’uliyati”, “fuqaro huquqlari va erkinliklari” tushunchalari demokratik rivojlanishning zaruriy shartlaridan bir – biriga aylanmoqda. Binobarin, demokratiya va fuqaro erkinligi hamda uning faolligini ta'minlash masalalari dolzarb bo'lib qolmoqda.

Fuqarolik tushunchasi jamiyatning hozirgi davrigacha, ya'ni huquqiy davlat tomon rivojlanishida katta yulni bosib o'tdi. U jamiyatning demokratik rivojlanishida qulga kiritilgan ulkan yutuqlardan biri.

Fuqarolik tushunchasi qadimiy Yunonistonda va Rimda mavjud bo'lsa – da, asosan feodalizm inqirozga uchrab, jamiyatdagi siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy hayot demokratiya va bozor munosabatlari zaminiga uta boshlaganda, hozirgi shaklida paydo bula boshladi va ilk bor “shaharlik” (fransuzcha “situayyan”, inglizcha “sitezen”, ruscha “gorojanin - grajdanin”) degan ma'nolarni anglatgan. Mustaqillik e'lon qilingandan so'ng, o'zbek tilida o'tmishdagi “grajdanlik” so'zi urniga “fuqarolik” degan atama qabul qilindi.

Mustaqillik yillarida fuqaro erkinligi va uning faolligi masalasi demokratik jamiyat barpo etishning muhim shartlaridan biri sifatida e'tirof etila boshlandi. Shu urinda, erkinlik tushunchasini aniqlash ham zarurdir. Negaki, fuqaro erkin bo'lgan taqdirdagina, jamiyat taraqqiyotga erishadi.

Ijtimoiy – siyosiy fanlarda va falsafada individlar erkinligi va ular irodasining erkinligi bir – biriga uxshash tushunchalar deb qabul qilinadi. Buning asosiy sabablaridan biri, huquqning o'zi odamlar erkinligining alohida shakli, ya'ni ular irodasining erkinligi ekanligi bilan belgilanadi. Shu nuqtai – nazardan “fuqaro erkinligi” tushunchasi ham politologik, ham huquqshunoslik fanlarining umumiy kategoriyalari sifatida urganiladi. Demokratiya inson erkinligini qonunlar vositasida kafolatlaydi. Demak, demokratiyaning o'zi ochiq muhokama, ijtimoiy ziddiyatlarni ifoda etish va bartaraf qilish usuli sifatida fuqarolik va siyosiy huquqlar deklarasiyalarida qayd qilingan erkinliklarsiz mavjud bo'la olmaydi. Bu yerda so'z erkinligi va o'z fikrini erkin ifodalash huquqi, erkin uyushmalar tuzish huquqi, hayot tarzini o'zgartirish erkinligi va shaxsning xavfsizlikka bo'lgan huquqi to'g'risida ketmoqda. Ushbu huquqlar demokratiyaning asl mohiyatini tashkil qilgani bois, ular himoya qilinishi kerak.

Xulosa qilib aytganda, insoniyat borliqni va ijtimoiy hayotda erkinlikni ifodalashning huquqdan tashqari boshqa biron – bir shaklini hozirgacha kashf etmagan. Bu mantiqan ham, amalda ham mumkin emas. Odamlar o'z tengligi darajasida erkindirlar va erkinligi darajasida tengdirlar.

Hozirgi davr ijtimoiy-siyosiy fanlarida «inson» deganda yerda yashayotgan mavjudot turlaridan biri tushuniladi. Inson alohida olingan tur (Homo sapiens) vakilini ifodalovchi umumiy

³² Karimov I.A. O'zbekistonda demokratik o'zgarishlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyati asoslarini shakllantirishning asosiy yo'nalishlari. 11-jild. – T.: O'zbekiston, 2002, 81 – bet.

tushunchadir. Inson, umuman zotning yirik obrazi sifatida bioijtimoiy mavjudot bo'lib, u bir vaqtning o'zida ham tabiatga, ham ijtimoiy hayotga mansubdir. Individ – inson zotining alohida olingan nusxasi, uning vakillaridan biri. Shaxs esa u yoki bu inson sifatida namoyon bo'lib u ma'lum va betakror individuallikka ega bo'ladi. Individning jamiyatga kirish jarayonlari uning ijtimoiylashuvini ta'minlaydi. Ijtimoiy munosabatlarga kirishish natijasida individning jamiyatdagi qadriyatlar va me'yorlarni o'zlashtirib borishi uchun zamin yaratiladi. Bu jihatdan yondoshganda, u ijtimoiy ta'sir obyektidir. Shuningdek, individ ijtimoiylashuv oqibatida jamiyatdagi turli munosabatlarda faollashadi va bunda u ijtimoiy munosabatlar subyekti sifatida harakatlanuvchi shaxsga, subyektgacha, kuchga aylanadi.

Insonning paydo bo'lishi, uning jamiyatdagi o'rni va mohiyati doimo ijtimoiy fanlarning muhim va bahstlab sohalaridan biri bo'lib keldi. Aristotelning ta'kidlashicha, «inson – tabiatan (mohiyatan) ijtimoiy» ekanligini ta'kidlash bilan birga, umumiy ma'noda kimda kim hokimiyat yuritish va bo'ysinishga taalluqli bo'lsa, o'sha fuqarodir; har bir davlat tuzumida fuqaroning mohiyati o'zgaradi. Davlat tuzumining eng yaxshi turida kimda kim ma'naviy qadriyatlar talablariga mos hayotni nazarda tutgan holda bo'ysinish va hokimiyat yuritishni xohlasa va unga qobil bo'lsa, ana shu fuqarodir.

Insonning mohiyatini dastlabki o'rgangan olimlardan biri Xitoydagi Konfusiylar va uning izdoshlari edi. Eramizdan ilgari 298-238 yillarda yashagan Konfusiylarning izdoshi bo'lgan olim Sen-szi shunday deb yozgan edi: «tug'ma xususiyatlar, bu – samoviy munosabatlar hosilidir. Ularga ta'lim yoki odamning o'zini yaratuvchilik ijodi vositasida erishib bo'lmaydi. Inson yovuz tabiatga ega. Insondagi ezgulik manfaatlar uchun orttirilgan fazilatdir. Hozirgi inson tug'ilishidan boshlab foyda olishga intiladi. Bu shunga olib keladiki, kishilar o'zaro raqobatlashadilar va bir birlariga yon bermaydilar. Shuning uchun ham tarbiya yo'li bilan inson tabiatini o'zgartirish, yaratilgan qoidalar asosida ta'lim berib, ularni adolatlikka va mas'uliyatlikka o'rgatish lozim». Ko'rinib turibdiki, insonning jamiyatga uyushishi yoki uning jamiyat a'zosiga aylanishi va faollashuvi uchun u ma'lum darajada tashqi ta'sirda va hayotdagi ijtimoiylashuvga ehtiyoj sezadi. Insonning muhim xususiyatlaridan biri – uning ijtimoiy mavjudot ekanligidir. Inson o'zining ehtiyojlarini qondirish maqsadlarida o'zi kabi insonlar bilan birlashishga intiladi. Insonning ijtimoiylashuvi sun'iy xarakter kasb etib, u shaxs sifatida boshqa insonlar o'rtasidagi muhitdagina shakllana oladi. Agar u insoniy munosabatlardan xoli bo'lsa, o'zidagi yovuzlik yoki hayvoniy tabiatdan xalos bo'la olmaydi. Insondagi jamiyatga uyushishga intilishning tabiiy tarzda kechishini Abu Nasr Forobiy quyidagicha ifodalaydi: «har bir inson o'z tabiati bilan shunday tuzilganki, u yashash va oliy darajadagi yetuklikka erishuv uchun zarur bo'lgan narsalarni yetkazid beradi. Shuning uchun inson shaxslari ko'paydilar va yerning aholi yashaydigan qismiga o'rnamekdilar. Natijada inson jamoasi vujudga keldi».

An'anaviy jamiyatlarda insonning yaratuvchilik ijobiy qobiliyati ancha chegaralandi. Chunki an'anaviy jamiyatlarda mehnatning tabiiy taqsimoti va ixtisoslashuvi adolat prinsiplariga asoslanmadi. Shuningdek, bu jamiyatlarda shaxslararo aloqalarning o'ta tabaqqalashuvi, o'zaro harakatlar va munosabatlarning norasmiy muvofiqlashtirilishi, jamiyat a'zolarining bir-biriga tobelik, urug'chilik va qon-qarindoshlik munosabatlari bilan bog'liqligi natijasida shaxs erkinligi ham ta'minlanmadi. Boshqaruvdagi primitiv tizimlar imtiyozsiz jamiyat a'zolarining faolligini pasaytirib, bu holat shaxsning ijobiy faoliyat ko'rsatish va fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga imkon bermas, natijada o'zaro munosabatlar, kichik tarzda ro'y berar edi.

Zamonaviy jamiyatning paydo bo'lishi bilan insoniyatning ijtimoiy va siyosiy munosabatlarning bir-biriga ta'sir etish darajasida mehnat taqsimotini chuqurlashuvi ro'y berdi. Bu jarayonlarning sekinlik bilan yuksak ta'lim va tajribaga, shuningdek, yuqori kasbiy malakaga asoslanishi, ijtimoiy munosabatlarning qonunlar, me'yorlar, shartnomalar asosida muvofiqlashtirishning rasmiy tizimi yaratilishi zamonaviy jamiyatlarning xalqchil bo'lishiga zamin yaratdi. Dinning davlat va rivojlanishi kabi omillar natijasida insonlararo munosabatlar yuksalib, siyosiy institutlarni nazorat etish, inson huquq va erkinliklarini himoya etish, jamiyatda tenglik o'rnatish imkoniyatlari paydo bo'ldi. XX asrga kelib eng takomillashgan va zamonaviy kishilik birliklarini fuqarolik jamiyati deb atash rusumga kirdi.

Ma'lumki, inson o'zining ijtimoiy mavjudot ekanligi va o'z mohiyatidan kelib chiqib, tabiiy ravishda siyosiy munosabatlarda ishtirok etishga intiladi. Ijtimoiy-siyosiy munosabatlarda faol ishtirok etish ehtiyojlari va zaruriyati esa har bir fuqaroda manfaatlarni faqat ruhiy shakldagina ifodalash va qondirish mumkin ekanligini anglab yetishga zamin yaratadi. Turli xil ijtimoiy guruhlar va tabaqalarning turlicha manfaatlarini o'zaro to'qnashuvlar va ziddiyatlarga kirishishi, ularni o'zaro kelishtirish va muvozanatlashtirish hal qilib bo'lmashligini anglash jarayonlari tabiiy ravishda xalqchil jamiyat va siyosiy hokimiyatga bo'lgan ehtiyojlarni shakllantirdi. Chunki turli manfaatlar muvozanatini ta'minlashni faqat demokratik jamiyat bilan davlat hokimiyati hamkorligida amalga oshirish mumkin ekanligini tarixiy tajribalar isbotlab berdi. Shu sababli ham, siyosiy ong turli hil ijtimoiy guruhlarining siyosiy institutlar va siyosiy subyektlar bilan o'zaro muloqat va munosabatlarga kirishishi uchun zaruriy ehtiyojlarni shakllantirdi hamda rasmiylashtirdi.

Insonning fuqarolik, siyosiy iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlari amalga oshish yunalishlaridan kelib chiqib, negativ va nozitiv huquqlari insonning tabiiy, asos buluvchi va ajralmas negativ huquqlari doirasiga kirdi.

Mustaqillik davrida O'zbekistonda inson huquqlarini himoya qilish va ularni ta'minlashning huquqiy asoslari rivojlangan mamlakatlar tadribasi va milliy qadriyatlar talablari darajasida shakllandi. Shuningdek, Konstitutsiya hamda qonunlar inson huquqlari va huquqiy davlat talablari darajasidagi mezonlari, me'yorlarini yarata oldi. Konstitutsiyaning 24 – moddasidagi «Yashash huquqi har bir insonning o'zviy huquqidir. Inson hayotiga suiqasd qilish eng og'ir jinoyatdir», 25 – moddasidagi «Har kim erkinlik va shaxsiy daxlsizlik huquqiga ega. Hyech kim qonunga asoslanmagan holda hisbga olinishi yoki qamoqda saqlanishi mumkin emas», 27 – moddasidagi «Har kim o'z sha'ni va obrusiga qilingan tajovuzlardan, shaxsiy hayotidagi aralashishdan himoyalaniish va turar joyi daxlsizligi huquqiga ega. Hyech kim qonun nazarda tutgan xollardan va tartibdan tashqari bironing turar joyiga kirishi, tintuv o'tkazishi yoki uni ko'zdan kechirishi, yozishmalar va telefonda so'zlashuvlar sirini oshkor qilishi mumkin emas», 29 – moddasidagi «Har kim fikrlash, so'z va e'tiqod erkinligi huquqiga ega...», 32 – moddasidagi «O'zbekiston Respublikasining fuqarolari jamiyat va davlat ishlarini boshqarishda bevosita ham o'z vakillari orqali ishtirok etish huquqiga egadirlar. Bunday ishtirok etish o'z – o'zini boshqarish, referendumlar o'tkazish va davlat organlarini demokratik tarzda tashkil etish yuli bilan amalga oshiriladi», 36 – moddasidagi «Har bir shaxs mulkdor bo'lishga xaqli. Banka qo'yilgan omonat sir tutilishi va meros huquqi qonun bilan kafolatlanadi», 43 – moddasidagi «Davlat fuqarolarning Konstitutsiya va qonunlarda mustahkamlangan huquqlari va erkinliklarini ta'minlaydi» kabi fuqarolik jamiyati qurishning demokratik qadriyatlarini va tamoyillari shakllanishini ta'minlaydigan qonun va qoidalarining kiritilishi O'zbekistonda demokratik jamiyat barpo etishning kelajak istiqbollarini belgilab berdi.

Fuqaro erkinligini ta'minlash uning burchlari bilan mustahkam bog'lansagina, real voqeyelikka aylanishi mumkin. Rivojlangan mamlakatlarda fuqaro burchlariga qonunlarga amal qilish, boshqa shaslarning huquq va erkinliklarini hurmat qilish, soliqlarni to'lash, harbiy majburiyat, tabiat, atrof – muhit, tarixiy yodgorliklarni asrash kabilar kiradi. Ba'zi mamlakatlarda esa davlat hokimiyati organlariga saylovlarda ovoz berish ham muhim fuqarolik burchlaridan biri hisoblanadi. Demokratik jamiyat qurish tajribalari ko'rsatadiki, qaysi bir jamiyatda mansabi, irqi, jinsi va ijtimoiy mavqeyidan qat'iy nazar, fuqarolar konstitutsiya va qonunlar bilan mustahkamlab quyilgan o'z burchlarini amalda bajarganlardagina, o'zlariga tegishli bo'lgan erkinliklari va huquqlaridan foydalana olishlari mumkin. Aks holda, bu demokratik qadriyatlar qupol ravishda fuqarolarning bo'zilib kelingan. Shuning uchun ham O'zbekiston Konstitutsiyaning 48 – moddasida qo'yidagicha ifodalanadi: «Fuqarolar Konstitutsiyasi va qonunlarga rioya etishga, boshqa kishilarning huquqlari, erkinliklari, sha'ni va qadr – qimmatini hurmat qilishga majbardirlar».

Demokratik jamiyat barpo etishda fuqarolarning ijtimoiy jarayonlarda faol ishtirok etishi eng muhim omillardan biridir. Bu haqida mamlakat Prezidenti I.A.Karimov qo'yidagi fikrni bildiradi: «Hokimiyat tuzilmalarining demokratik mazmuni ko'p jihatdan davlatni boshqarishda fuqarolarning ishtirok etish masalasi qanchalik hal qilinganligi bilan belgilanishi ma'lum. O'zbekistonda ushbu huquqning amal qilishi uchun qonun asoslari yaratilgan. Biroq hali jamiyat va fuqarolar davlatni boshqarishda ishtirok etish, o'zlari qanday boshqarilayotganligi haqida ma'lumot olish huquqini

anglay boshlashiga va bu huquqdan foydalana oladigan bo'lishlariga erishish kerak. Shunday sharoitdagina davlat va uning institutlari, mansabdor shaxslar jamiyat va fuqaro oldidagi o'z mas'uliyatlarini his qildilar».

Fuqarolarning ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirishda fuqarolik jamiyati institutlarning o'zni beqiyosdir. Hozirgi davrda O'zbekiston jamiyatida 7 millionga yaqin fuqarolar kasaba uyushmalari faoliyatida, 600 mingdan ortiqroq fuqarolar esa siyosiy partiyalar a'zolari sifatida jamoatchilik ishlarida ishtirok etadilar.

Mustaqillik davrida yoshlarning ijtimoiy faolligini oshirishga ham muhim e'tibor berildi. Mamlakatda O'zbekiston yoshlarining «Kamolot» ijtimoiy harakati jamiyatning barcha yo'nalishlarida keng faolicht olib bormoqda. Harakat faoliyatining asosiy maqsadi – yoshlarni birlashtirish, sog'lom turmush talablari asosida tarbiyalash, ularning manfaatlarini himoya qilish yosh yigit – qizlarning o'z aql – zakovati, kuch g'ayratini to'la namoyon etishi, jamiyatda munosiburin egallashlari uchun shart – sharoit yaratib berishdan iborat. Mamlakatda 14 yoshdan 28 yoshgacha bo'lgan yoshlarning soni 7 milliondan ortiqrog'ini tashkil etadi. Hozirgi davrda harakatning bolang'ich talkiolotlar soni 20 mingdan ortiqrog'ini tashkil etib, ular 4 milliondan ortiqroq yoshlarni birlashtiradi. Harkat tarkibida uning homiyligi asosida ishlaydigan 7 yoshdan 14 yoshgacha bo'lgan o'quvchilarni birlashtirgan bolalar tashkiloti o'z faoliyatini tarbiyaning o'ziga xos yondoshuv va usullaridan foydalangan holda, bolalar dunyoqarashiga vatanparvarlik, ijtimoiy tadbirlarda faol ishtirok etish, o'zini – o'zi boshqarishni o'rganishni singdirish kabi yo'nalishlarga qaratgan.

O'zbekiston fuqarolar ijtimoiy faolligining o'sib borishi ularning mamlakat davlat organlariga bo'lgan saylovlardagi ishtirokida ham sezilmoqda. **1999 yil 5 dekabrda ikkinchi marta demokratik tamoyillar asosida Oliy Majlisga** bo'lgan saylovlarda 12,5 milliondan ortiq saylov huquqiga ega bo'lgan fuqarolarning 95,03 foizi ishtirok etdilar. 2000 yilning 9 yanvarida O'zbekiston Respublikasi Prezidentligiga saylovlar bo'lib o'tdi. Unda esa 12 million 123 mingdan ko'proq saylovchilar ishtirok etdilar. "Fidokorlar" milliy demokratik partiyasining nomzodi I.A.Karimov uchun 11 million 147 ming 621, yoki saylovchilarning 91,80%i ovoz berdilar.

Mamlakat Prezidenti I.A.Karimov mustaqillik davridagi tajribalarni va yetakchi xorijiy mamlakatlar ijtimoiy – siyosiy hayotini chuqur tahlil etib, fuqarolarning siyosiy jarayonlarda ishtirok etishining demokratik tamoyillarini ilgari surdi. **O'z – o'zidan ravshanki, siyosiy tuzum to'la – to'kis amal qilinishi va uning yanada erkinlashuvini ta'minlash uchun uni tashkil etuvchi hamma tuzilmalar, ya'ni mavjud subyektlar – shaxs, siyosiy institutlar, aholining ijtimoiy guruhlarida hamda qatlamlari va hokozalar to'laqonli faoliyat ko'rsatishiga erishish zarur.**

Fuqarolarning siyosiy madaniyati va faolligini oshirishda ularning siyosat va hokimiyatga nisbatan shaxsiy munosabatlarini bildirishlari muhim ahamiyatga moliq ma'naviy hodisadir. Bunday shaxsiy munosabat insonning o'z fuqarolik burchini anglab yetgan, siyosiy subyekt sifatida faoliyat ko'rsata olishini ifoda etadi. Shuning uchun insonning demokratik, siyosiy qadriyatlariga nisbatan munosabatlarining turlicha shaklda ro'y berishi siyosiy madaniyatning muhim tuzilishini tavsiflab beradi.

Umuman, siyosiy madaniyat insonning siyosiy hodisalar haqidagi qadriyatlarga doir tasavvurlari va uning amaliyotda namoyon bo'ladigan hulqining yoki uning siyosiy hokimiyat subyekti sifatidagi faoliyatining kurinishidir. Shu ma'noda, siyosiy madaniyat fuqaroning umuminsoniy ahamiyatga moliq bo'lgan siyosiy faoliyat namunalarini qay darajada egallanganligini namoyish qiladi. Shuningdek, u insondagi fikrlash va amaliy faoliyat me'yorlarini **jamiyat madaniyati**, deb tan oladigan subyektivligini qanchalik darajada oshira olganligi hamdir.

Jamiyatning har bir a'zosi ijtimoiylashuv va kamolotga erishish jarayonida ijtimoiy – madaniy tizimning asosiy xususiyatlarini o'zida uyg'unlashtiradi. Har bir individ siyosiy madaniyat siyosiy – madaniy tizimning umumlashtiruvchi, birlashtiruvchi qismi deb qaraladi. Siyosiy madaniyat, bu – munosabatlar tizimi va ayni paytda avlodlar almashinuvi natijasi, uni tashkil etuvchi unsurlarni ishlab chiqish va qayta ishlab chiqish jarayonidir. Siyosiy madaniyat rivojlanib boruvchi dinamik hodisadir. Insonda dunyo qarash shakllanganligidan so'ng uni himoya qilishga qodir huquqiy madaniyat shakllanishiga shart – sharoitlar yaratish zaruriyati to'g'iladi. Huquqiy madaniyat va huquqiy himoyaning mavjudligi jamiyatni demokratlashtirishning asosiy kafolatlaridan biridir. Qolaversa,

demokratiyani tabiiy ravishda rivojlantirish uchun fuqarolarning umumiy madaniyatlilik darajasi ham yuqori bo'lishi lozim.

Siyosiy madaniyat o'zoq yillar avlodlar almashinuvi natijasida tarkib topgan siyosiy g'oyalar, an'analar, siyosiy amaliyot me'yorlari, turli ijtimoiy institutlarni o'rtasidagi o'zaro munosabatlarga doir konsepsiyalarni o'z ichiga oladi. U kishilarning o'zlari yashayotgan mavjud tizimga, undagi institutlarga va hatti – harakat qoidalariga, alohida shaxs, jamiyat va davlat o'rtasidagi o'zaro munosabatlar tamoyillariga nisbatan shakllangan intilishlari va ko'rsatmalarni ham o'z ichiga qamrab oladi.

Siyosiy madaniyat qadriyatga oid me'yoriy tizim hisoblanadi. U o'zida siyosiy tizimdagi tayanch, e'tiqodlar, ko'rsatmalar, yunalishlar, intilishlar timsollarini aks ettiradi va birlashtiradi. Amerikalik siyosatshunos D.Divaynning fikricha, siyosiy madaniyat ma'lum ijtimoiy – siyosiy tizim a'zolari yoqlaydigan, «keng tarqalgan, fundamental siyosiy qadriyatlarning tarixiy tizimidir». Siyosiy madaniyat «siyosiy mafkura», «legitimmen», «suverenitet», «qonun boshqaruvi», «siyosiy partiya» kabi kategoriyalarning o'rganishni ham taqoza etadi. Siyosiy madaniyat ma'lum darajada jamiyat a'zolari oldiga chegaralashlar quyadi. Siyosiy jarayonlar va siyosiy xulqdv namoyon bo'ladigan e'tiqodlar, xis – to'yg'ular, qadriyatlar oldidagi bunday chegaralashlar ham o'z navbatida siyosiy madaniyatning muhim unsuri hisoblanadi. Alohida shaxsning, guruhning va boshqa ijtimoiy birliklar umumiy dunyoqarashning tarkibiy qismi bo'lgan siyosiy **dunyoqarash siyosiy madaniyatning eng muhim komponentidir.**

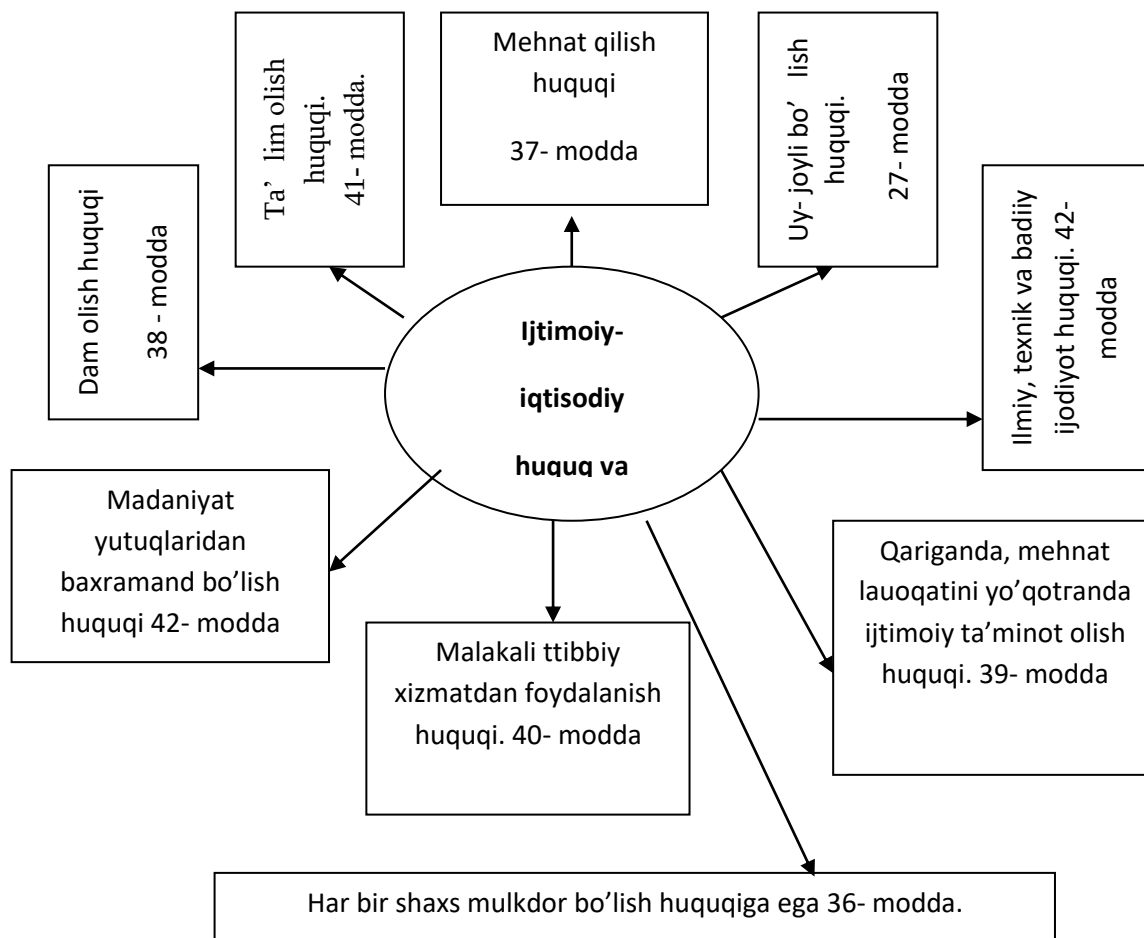
Siyosiy madaniyatni tashkil etuvchi qadriyatlar, yo'nalishlar, ko'rsatmalar, streotinlar siyosiy tizimning shakllanishi va saqlanib qolishida asosiy o'rinni egallaydi. Jamiyat a'zolari o'ziro baham ko'radigan «ijobiy» qadriyatlar tizimi miqdoran uning alohida komponentlari o'rtasidagi o'zaro murosa va kelshuvni belgilaydi hamda uning barqarorligi, yashab qolish qobiliyatining nechog'lik mustaqil ekanligini aniqlab beradi.

Kishilar o'zlarining ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy manfaatlari yoki imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish uchun amaliy jarayonlarda ishtirok eta boshlagandagina, siyosiy madaniyat shakllanib boradi. Bunday madaniyatni faqat siyosiy partiyalar, manfaatlar guruhlar faoliyatida ishtirok etish orqaligina egallash mumkin. Hyech bir inson yakka o'zi harakat qili, o'zining moddiy, siyosiy, huquqiy manfaatini yoki erkin fikrlash huquqini qulga kiritaolmaydi.

Siyosiy madaniyatning plyuralistik turi qo'yidagi muhim shart – sharoitlar yaratilgandagina paydo bo'lishi, rivojlanishi, alohida ustuvorlik kasb etishi mumkin:

- Iqtisodiy va ijtimoiy hayotda plyuralizm mulkchilikning turli shakllari paydo bo'lishi, xo'jalik yuritishning turli usullarini amal qilishi shart;
- Jamiyat ijtimoiy tarkibi qanchalik rang – barang bo'lsa, siyosiy madaniyat shakllanishi uchun shunchalik ko'proq zamin paydo bo'ladi.
- Fuqarolik jamiyati siyosiy institutlarining shakllanishi; davlat hokimiyatini shakllantirish asosan saylovlar vositasida amalga oshishi, hyech kim, xech bir guruhning bu hokimiyatni amalda, huquqiy jihatlardan o'z monopoliyasiga aylantirishiga yo'l qo'ymaslik lozim;
- Siyosiy partiyalar va harakatlar o'rtasida ijtimoiy rivojlanishning asosiy qadriyatlari, ideallari hamda maqsadlari xususida kelishuvga kelish kerak;
- Shasx erkinligi ta'minlanishi darkor.

FUQAROLAR HUQUQ VA ERKINLIKLARI

5-MAVZU. DEMOKRATIK JAMIYAT SHAKLLANISHIDA OILA, MAHALLA VA FUQAROLARNING O'ZINI-O'ZI BOSHQARISH ORGANLARI.

Reja:

1. Oiladagi o'zaro munosabatlarda sharqona va umuminsoniy tamoyillar uyg'unligini ta'minlashdagi shart-sharoitlar va omillar.
2. O'zbekistonda demokratik jamiyat qurishda oila rolining oshib borishi.
3. Mahalla fuqarolarning o'zini-o'zi boshqarish organi sifatida.
4. O'zbekistonda demokratik fuqarolik jamiyatini barpo etishda mahalla va o'zini-o'zi boshqarish organlarining ahamiyati.

Oila omilining mustahkamlanishi bir tomondan, oilaga davlat va jamiyat e'tiborining ko'chayishiga bog'liq bo'lsa, ikkinchi jihatdan, oilaning subyektiv, ya'ni ichki imkoniyatlarini to'laroq yuzaga chiqarish bilan bog'liqdir. Oilaning ichki imkoniyatlari deganda, oila tarkibi, oila a'zolarining ijtimoiy mo'ljallari o'z oldilariga quyayotgan maqsadlari, farzandlar tarbiyasi, ta'lim, shaxsning individual taraqqiyoti, axloqiy tarbiya, mehr, sadoqat, sabr, muhabbat omillarining oila muhitida amal qilishi tushuniladi.

Dastavval, oila tarkibi va farovonligi masalasiga to'xtalsak. BMTning YuNISEF tashkiloti tomonidan o'rganilgan holatlar natijasiga ko'ra, O'zbekiston aholisining yarmidan ko'prog'i, ya'ni 11 millioni 18 yoshgacha bo'lganlarni tashkil etib, har bir oila boquvchisi o'zi bilan o'rtacha 5,2 kishini boqish mas'uliyatini zimmasiga olib yashaydi. Taqqoslash uchun mamlakatimizda aholi nufuzi bo'yicha birmuncha yaqinroq bo'lgan Ruminiya yoki Polshani misol qilib olsak, bu davlatlarda har bir boquvchi zimmasiga 0,5 bolani boqib, o'stirish to'g'ri kelmokda. 35 millionlik Polsha aholisishshg 22 millioni, Ruminiyaning 23 million aholisidan 16 million moddiy yoki nomoddiy ishlab chiqarish sohalarida mashg'ul bo'lsalar, O'zbekistonning 25 million aholisidan 5 millionga yaqini ishlab chiqarish, boshqaruv, tijorat, maorif, tibbiyot singari sohalarida faoliyat yuritmoqdalar. Tabiiyki, bunday holat vaqtincha muayyan iqtisodiy qiyinchiliklar tug'dirsada, har o'tgan yil moddiy va nomoddiy ishlab chiqirishga millionlab yangi ishchi kuchlarining kelib qo'shilishiga va pirovard natijada mamlakatimizning umumiy salohiyati darajasini uzluksiz ravishda oshuviga olib keladi.

Bil'aks, istiqlol sharofati bilan ma'naviy tiklanish jarayonlari jadal kechayotgan mamlakatimizda oila instituti ijtimoiy hayotda tobora mustahkamroq o'rin egallab bormoqda. Bu borada Yurtboshimiz I.A.Karimov asoslab bergan oila omilini mustaxkamlash konsepsiyasi e'tiborga sazovordir.

"Oila hayotning abadiyligini, avlodlarning davomiyligini ta'minlaydigan, muqaddas urf-odatlarimizni saqlaydigan, kelajak nasllar qanday inson bo'lib yetishishiga bevosita ta'sir ko'rsatadigan tarbiya o'chog'idir"

Oila ijtimoiy mustaqil institut bo'lib, shakllanganidan buyon to istiqlol davrimizgacha ko'p qirrali va murakkab yo'lni bosib o'tdi. Har bir tarixiy davrda oila a'zolarining o'zaro munosabatlarni xilma-xil mazmun bilan boyib bordi. Oilaning jamiyatdagi muhim ijtimoiy institut sifatidagi o'rni xususida mutafakkirlarimiz ko'p ibratli gaplar aytishgan.

Oilaning huquqiy asoslari mamlakatimiz Konstitusiyasining 66-bandida «Voyaga yetgan, mehnatga layoqatli farzandlar o'z ota-onalari haqida g'amxo'rlik qilishga majburdilar», deb maxsus qayd etiladi. Shu o'rinda qayd etish joizki, dunyo konstitusiyalarining birortasida ham bunday mazmundagi huquqiy modda alohida ajratib ko'rsatilmagan bo'lib, masalaning bu tarzda KUYILISHI O'zbekistonda ota-ona va farzand munosabatlari umumdavlat darajasidagi favqulodda muhim masala ekanligidan dalolatdir.

Oila institutining barqarorligi jamiyatning barcha sohalariga o'z ta'sirini o'gkazadi. G'arb olimlari tadqiqotlarida oilaning inqirozi xususidagi nuqtai nazarlar keng bayoi etilmoqda. Xususan, 1859 yilda «Boston Kuaterli Revyu» jurnali shunday dsb yozgan edi: «Eski ma'nodagi oila hayotimizdan yo'qolmoqda va bu nafaqat institutlarimizning erkin xarakterini xavf ostida qoldiradi». Bunday fikrlar ko'pgina G'arb mamlakatlari bo'ylab aks-sado berib o'tdi. 1980 yilda Britaniyada konservatorlar partiyasi oila tushunchasini siyosiy jihatdan muhokama qildp. 1986 yilda Angliyada

bosh vazir lavozimida ishlagan Margaret Tetcher konservatorlar partiyasi konferensiyasida: «Bizning siyosatimiz oiladan, uning tinchligidan va uning xotirjamligidan boshlanadi» degandi. Boshqa tomondan, oilaning tanqidchilari oila institutining tushkunligini va hatto bora-bora yo'qolib ketishi bashorat kiladilar.

Oilanipg yo'qolishi to'g'risida hali asoslanmagan holda shunchalik ko'p gapirildiki, bunday umumiy mulohazalarga tashkiliy yondoshish lozim.

Tabiiykp, oila instituti bugungi kunda fundamental o'zgarishlarni boshdan kechirmoqda. Ammo G'arb dunyosida yuz berayotgan ijtimoiy o'zgarishlarni o'z holicha Sharq olamiga, xususan O'zbekiston turmush tarziga aynan ko'chirib talqin etish to'g'ri emasdir.

Oila millat sharafigi yuqori martabaga ko'taradigan mehr-muruvvat va madaniyat O'CHOG'I ham hisoblanadi. Mohiyat e'tiboriga ko'ra esa, oila ikki jinsga mansub insonlarning ya'ni, erkak va ayolning o'zaro hamjihatlikda yashay boshlashi, muhabbati, bir-birlarini anglagan holda turmush kechirishi va kupayish istagining, jamiyatni to'ldirish, avlodlarni muntazam yangilab turish eng muhimi, «uni ham iqtisodiy, xam ma'naviy -axloqiy jihatdan mukammallashtirish yo'lida birgalikda qiladigan harakatining hosilasidir.

Oilaning mustahkamligi jamiyat va davlat barqarorligi bilan mantiqiy uyg'un hodisa sanaladi. Xalqimizning uzoq yillik, murakkab tarixiy-madaniy tajribasi mobaynida yuz bergan voqea-hodisalar mohiyatini jamiyatning ilk bo'g'ini bo'lgan oiladan izlash tendensiyasini ko'plab mutafakkirlarimiz asarlarida uchratamiz. Millatimiz boshiga tushgan achchiq qismat dastavval oila tarbiyasidagi kamchilik oqibati ekanini ma'rifat ahlari yaxshi anglashgan. Bundan xalos bo'lishda oila tarbiyasi hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi, deb umid qilishgan. Fitratning «Oila yoki oilani boshqarish tartiblari» asarida bu haqda ibratli mulohazalar ilgari suriladi.

Oila barqarorligi va Vatan salohiyatini oshirishda oila omilining roli beqiyosdir. Darxaqiqat, ona muqaddas va cheksiz e'zoz-ehtiromga munosib zotdir. Xalqimiz onaga bo'lgan cheksiz hurmati, samimiy muhabbati borasida ko'pgina xalqlarga namuna bo'larli an'ana va odatlar, marosimlar tizimiga ega. Mushtipar onalarimiz farzandni hayotga keltirganidan so'ng, to o'z vafotiga qadar faqat jigarbandi taqdirini o'ylab, unga omonlik, tinchlik, rizq-ro'z, baraka tilab yashab o'tadi. Onalarning farzandlariga yaxshilik istab. Yaratgandan panoh so'rashi, o'zi yemay bolasiga yedirib, o'zi kiymay bolasiga kiydirib, o'zi ko'rmay o'tsada, bolasi ko'rishiga orzumandligi achinarli haqiqat.

Oila muhitida ota va onalarning farzandlar taqdiri uchun favquloda mas'ulligi masalasi rivojlangan barcha mamlakatlarda doimiy ravishda kun tartibida turada. Xususan, Yaponiyada o'tkazilgan tadqiqotlarga ko'ra, o'zaro tanish ayollarning bir-birlari bilan uchrashib, o'tkazadigan suhbat, muloqotlari majmuida o'ttiz foizgacha vaqt o'z farzandlarining o'qish va ishlaridagi axvoli yigirma foiz vaqt shaxsiy takomillashuv, ya'ni o'zlashtirgan yangi kasbkorlari, o'qigan kitoblari, ko'rgan filmlari haqida va faqat yigirma foizgacha vaqt tanish-bilishlarning maishiy holati, kayfiyatlari, sog'ligi, turmush o'rtog'ining muammolari masalalari band etar ekan.

Taqqoslash uchun O'zbekiston ayollari o'rtasida Toshkent davlat Madaniyat instituti «Sosiologiya» kafedrasi olimlari tomonidan o'tkazilgan tadqiqotda esa ziyoli ayollar orasida 10 foiz, tijoratchilar o'rtasida 5-7 foiz, qishloq asllari orasida 3-5 foizgina vaqt farzandlarning ta'lim borasidagi o'zlashtirishlari axvoliga ajratilar ekan. Ayni chog'da, ayollarimiz suhbatlari majmuida 40 - 50 foizgacha vaqt maishiy xayot tashvishlari, qo'shnilar muammolari, dugona va tanish-bilishlar taqdiri singari masalalar tahliliga bag'ishlanishi aniqlandi.

Bir qarashda ijtimoiy jihatdan uncha ahamiyatli tuyulmaydigan mazkur kiyosiy tahlil onalarning o'z farzandlari tarbiyasi, ularni katta hayotga maqsadli tayyolab borish pshlaridagi o'rnini pirovard natijada esa mamlakatning umumiy taraqqiyoti holatiga bo'lgan bevosita hamda bilvosita ta'sirini belgilab beradi.

Istiqlol sharofati bilan mamlakatimizda oila institutiga katta ijtimoiy ahamiyat berib kelinmoqda. Unnng isboti sifatida mamlakatimizda an'anaga aylangan har bir yilga asosiy diqqat-e'tibor qaratilayotganligi katta ahamiyatga ega bo'lgan. Shuniigdek, «Oila yili»ning e'lon qilinishi mazkur masalaga bevosnta va «Sog'lom avlod», «Onalar va bolalar», «Obod mahalla» yillari mobaynida esa bilvosita tarzda doimiy e'tibor qaratpb kelinmoqda. Ayiiqsa, 2004 yilning «Mehr-

muruvvat» yili deb e'lon qilinishini oilaning jamiyat taraqqiyotidagi o'rnining ortib borayotganligining yana bir isbotidir.

Mamlakatimizda 1998 yilning «Oila yili» deb e'lon qilinishi va shu munosabat bilan oila Manfaatlari ta'minlash borasida amalga oshirilayotgan tadbirlarning amaliyotda tadbiq etilishi, respublikamizda oilaga, onalik va bolalikni ijtimoiy muxofaza qilish, demokratik qadriyatlarning shakllanishida muhim o'ringa ega bo'lmoqda. Mustaqillik yillarida osha masalalarni ilmiy-amaliy o'rganishda milliy va diniy qadriyatlarimizning ahamiyatiga katta e'tibor berilishi esa bu boradagi katta imkoniyatlarni vujudga keltirmoqda. Bu imkoniyat oila a'zolari ma'naviyatini yuksaltirishga, ularning huquqiy va tibbiy ongini shakllantirishga, sog'lom turmush tarzini yaratishga xizmat qilmoqda. Ayniqsa, yoshlarimizda oilaviy hayotga bo'lgan xurmat oshmoqda.

Ayollarni ijtimoiy hayotdagi maqomini oshirishga qaratilgan barcha imkoniyat va sa'y-harakatlarni birlashtirish, ularni turmush sharoitlarini yaxshilash orqali jamiyatning yangilanishida ayollar ishtirokini kuchaytirish uchun sharoit yaratish ustuvor vazifadaridan biri bo'lib qolmoqda. Ma'lumki, mamlakatimizda I.A.Karimov tashabbusi bilan 1999 yilni «Ayollar yili» deb e'lon qilingan edi. Ayollar yili munosabati bilan qabul qilingan Davlat dasturi mamlakatning siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy hayotida, bozor iqtisodiyotini shakllantirish hamda jamiyatning ma'naviy-ma'rifiy asoslarini mustahkamlashda ayollarning maqomi, o'rnini mustahkamlashga qaratildi.

«Saylov kompaniyasi jarayoni siyosiy partiyalar tomonidan ko'rsatiladigan nomzodlarning kamida 30 foizi xotin-qizlar bo'lishi shartligi to'g'risidagi qonunchilikda belgilangan tartibi ijobiy ahamiyat kasb etganligini namoyon qildi. Qonunchilik palatasiga nomzodi qo'yilgan xotin-qizlar - jami 159 kishi - kuchli intiluvchanlik va yuksak professionalizmni namoyish etdi. Siyosiy yetuklik, aql-zakovatda raqiblaridan qolishmadi. Natijada Qonunchilik palatasiga saylangan deputatlarning qariyb 18 foizini xotin-qizlar tashkil etdi, bu esa 1999 yilda Oliy Majlisga bo'lgan saylovlardagidan ikki yarim baravar ko'pdir».

O'zbekiston Prezidenti I.A.Karimov oila omiliga, imkoniyatlariga alohida to'xtalib «Vatan tuyg'usi oilaviy mehrdan boshlanadi» deb ta'kidlagan edilar.

Oilada Vatan tarbiyasi muhim ahamiyatga egadir. Vatanga bo'lgan mehr dastavval (ota-onaga, aka-ukalarga, yaqin qarindoshlarga, qayinlarga bo'lgan munosabatdan boshlanadi.

Tabiiyki, mustaqillikka erishilgandan so'nggi o'n uch yil yangi qadriyatlarga o'tish, o'zlashtirish va bu qadriyatlar asosida boshqacha yashashdan iborat murakkab jarayonlarni boshdan o'tkazish davri bo'ldi. Birgina madhiya misolini olaylik. Tarixiy manbalarning guvohlik berishiga ko'ra, gimnlar Vatan yo'lida yakka-yolg'iz jonini tikib, qurbon bo'lgan fidoiy qaxramonlar ruhiga alqov, bag'ishlov, yana ham aniqroq aytadigan bo'lsak, tantanali marsiyadir. Tabiiyki, marsiya aytiladigai paytda marhumlar ruhining hurmati uchun odamlar o'z o'rinlaridan turib, jo'r bo'lib marsiyani ijro etishgan.

Tarbiya tizimida oila tarkibi, tug'ilgan farzandlarning yosh farqlari ham muhim ahamiyatga egadir. Ko'p yillik kuzatishlar, voyaga yetmagan yoshlar tomonidan qilingan jinoiy xatti-harakatlar, tartibbuzarlik holatlarining asl sabablarini o'rganish shundan guvohlik beradiki, oila muhitida tinchlik, totuvlik, o'zaro mehrga chanqoq bo'lganlik, ota-onalarning o'zaro adovati, aka-ukalar o'rtasidagi mehrsizlik tufayli aksariyat yoshlarning jinoyat ko'chasiga kirib kolishlari ma'lum bo'ldi. Aka-ukalar o'rtasidagi mehrsizlik dastavval ota-onalarning o'z farzandlariga e'tibor bermasliklari, bu ishga juda kam vaqt ajratishlari bilan izohlansa, ikkiichi tomondan esa, farzandlar tug'ilishida biri va ikkinchisi o'rtasidagi yosh farqi masalasiga xalqimizda umuman ahamiyat berilmasligi ham jiddiy masaladir. Ruhiyatshunoslik ilmi nuqtai nazaridan o'tkazilgai tadqiqotlar natijalariga ko'ra, agar bola 1 yoshdan 3 yoshgacha bo'lgan vaqtda ikkinchi farzand tug'lsa, bolalar o'rtasida ona va otaga egalik qilish, suyuqli bo'lish, erkalik qilish borasida - bir qarashda kichik fakt tuyulsada, ammo bu faktning ong ortida mujassamlashuviga ko'ra jiddiy hodisa - o'zaro raqobat holati tarkib topadi. Agar tug'iladigan bolalar o'rtasidagi farq 4-5 yosh bo'lsa, katta farzand tomonidan o'z ukasini himoya qilish ruhi shakllanib ota-onasidan ukasini qizg'anmaslik holati tarkib topadi. Bu bilan esa, aka-ukalar o'rtasida juda nozik bo'lgan mehrning biologik omillar orqali rahna topishining oldi olinadi. Xalqimizda unchalik e'tibor berilmaydigan, ammo mehr tuyg'usiga rahna soluvchi yana bir jihat, bu — aka-ukalar o'rtasidagi o'zaro janjallar hodisasi.

Aka va uka o'rtasidagi bahslar faqat so'z talashish, qarashlar yuzasidan tortishuv tarzidagi janjal bilan cheklansa, mehr-tuyg'usi jiddiy zarar ko'rmaydi. Mobodo, bu bahs mushtlashuvga yetgudek bo'lsa, kichiklarning kattalarga bo'lgan ukalik mehri ildiziga jiddiy zarba beriladi. Shu narsa e'tiborga loyiqki, musht urgan tomon mehrini saqlashi mumkin bo'lsa-da, kaltaklangan tomon o'z akasiga nisbatan mehr tuyg'usini teran his eta olmay qoladi. Yaqin qarindoshlar, er va xotin o'rtasidagi munosabatlarda zo'ravonlik qilish, urish xodisasining nechog'li zararli ekanligi bois, muqaddas kitobimiz bo'lgan Qur'oni Karimda ham zo'ravonlik qilmaslik, insonni o'z yaqinlariga va ayniqsa, xotinlarga zinxor-bazinxor qo'l ko'tarmaslik zarurligi to'g'risida alohida qayd etiladi (Qur'oni karim, G'oshiya surasi, 22-oyat).

Mahalliy o'zini o'zi boshqarish nazariyasi dastlab XVIII asrning ikkinchi yarmida G'arbiy Yevropada paydo bo'lgan. Uning tabiati va jamiyatdagi o'rni mahalliy hokimiyatlar va o'zini o'zi boshqarish organlarining fuqarolar tomonidan saylanish prinsipi g'oyalari bilan bog'liqdir. Yangi tarixning ilk davrida fuqarolar tomonidan saylanadigan o'zini o'zi boshqarish organlarining mustaqilligi konsepsiyasi, ularning qishloq jamoalari va shaharlardagi ishlarga rahbarlik qilishda markaziy hokimiyatga nisbatan alohidalik hamda boshqaruvning mustakilligiga imkoniyat yaratadi. Bu organlarga davlat boshqaruvi sohasidan tashqaridagi alohida bir bo'g'in sifatida qarash rusumga kirdi.

1985 yil 15 oktyabrda Yevropa Ittifoqi tomonidan qabul qilingan «Mahalliy o'zini o'zi boshqarish to'g'risidagi Yevropa Xartiyasi»ning 3-moddasida bu tushuncha quyidagicha ifodalangan: «Mahalliy o'zini o'zi boshqarish deganda, mahalliy o'zini-o'zi boshqarish organlarining o'z mas'ulligida, mahalliy aholi manfaatlarini asosida, qonunlar doirasida uning davlat ishlarining aksariyat ishini boshqarishi va uni real uddalay olish kobiliyatiga aytiladi. U huquqlar erkin, yashirin, teng, to'g'ridan-to'g'ri umumiy saylovlarda saylangan a'zolaridan iborat kengashlar yoki majlislar tomonidan amalga oshiriladi. Kengashlar yoki majlislar o'zlariga hisobotlar berib boruvchi ijroiya organlariga ega bo'lishi mumkin. Bu qoidalar fuqarolar majlislariga, referendumlar yoki fuqarolar to'g'ridan-to'g'ri ishtirok etishining qonun yo'l qo'ygan boshqa shakllariga murojaat etganini istisno etmaydi».

G'arb jamiyapunos olimlari mahalliy o'zini-o'zi boshqarishga doir tushunchalarning nazariy jihatlarini ham ishlab chiqqanlar. Unga binoan, «mahalliy boshqaruv» deganda, «davlat boshqaruvidagi quyidagi barcha darajalarni, "mahalliy hokimiyat" deganda esa «saylangan kengash va uning ijroiya organlari vositasida o'z saylovchilari manfaatlarini ifoda etuvchi va harakat qiluvchi tashkilotlar» tushuniladi. Shuningdek, «mahalliy o'zini o'zi boshqarish» esa «milliy boshqaruvdan quyi darajadagi demokratik avtonom birliklarning mahalliy aholi manfaatlarini asosida jamoatchilik muammolarini aksariyat qismini muvofiqlashtirish va boshqarishi»dir.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 105-moddasida o'zini o'zi boshqarish organlariga quyidagi xukmiy ta'rif berilgan: «Shaharcha, qishloq va ovullarda, shuningdek ular tarkibidagi maxallalarda fuqarolarning yig'ilari o'zini o'z boshqarish organlari bo'lib, ular ikki yarim yil muddatga raisni (oqsoqolni) va uning maslahatchilarini saylaydi. O'zini o'zi boshqarish organlarini saylash tartibi, faoliyatini tashkil etish hamda vakolat doirasi qonun bilan belgilanadi». Konstitutsiyaviy asosdan kelib chiqib, 1999 yil 14 aprelda qabul qilingan «Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari to'g'risida» (yangi tahriri) Konstitutsiyaning 1-moddasida fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish tushunchasi quyidagicha ta'riflandi: «Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish - fuqarolarning O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va qonunlari bilan kafolatlanadigan, ularning o'z manfaatlaridan, rivojlanishning tarixiy xususiyatlaridan, shuningdek milliy va ma'naviy qadriyatlardan, maxalliy urf-odatlar va ananalaridan kelib chiqqan holda mahalliy ahamiyatga molik masalalarni hal qilish borasidagi mustaqil faoliyatdir. Ko'rinib turibdiki, mamlakatimizda o'zini o'zi boshqarish organlari tizimi tushunchasi va uning huquqiy makamlari rivojlantirildi va ular ilg'or demokratik mamlakatlardagi huquqiy mezonlar darajasida ifodalana boshlandi.

Mahalliy o'zini-o'zi boshqarish, mashhur olim Aleksis de Tokvidning talqinicha, «shunday bir siyosiy institutki, u nafaqat siyosatchilar uchun, balki umuman barcha fuqarolar uchun bir maktabdir. Bu institutga xos bo'lgan imkoniyatlar shu qadar yuksakki, u fuqarolarning keng siyosiy ishtiroki uchun shart-sharoitlar yaratib beradi. O'zini o'zi boshqarish organlari siyosiy madaniyat

elementlarning shakllantirishning ham beqiyos omilidir. Oxir-oqibatda bu organlar faoliyati siyosiy tizimning bir butun barqarorligi va moslashuvchanligini ta'minlab beradi. Millat jamoaviy institutlarsiz ham erkin hukumat shakllantirish mumkin. Lekin u erkinlikning haqiqiy ruhiyatiga ega bo'la olmadi».

Mustaqillik yillarida mahalla tarixiy va rivojlangan mamlakatlardagi tushunchada aniq belgilangan ijtimoiy - demokratik, madaniy-maishiy, hududiy-ma'muriy birlik sifatidagi makomga erishdi. U o'z hududidagi fuqarolar o'rtasida an'analar va urf-odatlar, insoniy, xo'jalik, xuqukiy munosabatlar tashkil etgani xolda fuqarolarning o'zaro ijtimoiy munosabatlarini bog'lab turish vositasiga aylandi. Mustaqillikning ilk davridan boshlab Prezident I.A.Karimov mahallalarni fuqarolik jamiyatining asosi deb bildi va ularni har tomonlama rivojlantirish chora-tadbirlarini amalga oshirib kelmoqda. Prezident I.A.Karimov 1995 yildayoq shunday fikrni bildirgan edi: «Ma'lumki, asrlar mobaynida mahallalarda kundan-kun xayotiy muammolar o'z yechimini topib keladi. To'y-ma'rakalar ham, xayitu xasharlar ham mahalla ahlisiz o'tmaydi. Mahallalarda siyosiy, iqtisodiy va boshqa masalalarga doir jamoatchilik fikri shakllanadi. Bu esa xalqimizning turmush tarzi, ota-bobolarimizdan bizga meros bo'lib kelayotgan tafakkur tarzidir. Binobarin, hayotning o'zi mahallalarni rivojlantirish va ularni qo'llab-quvvatlashni takozo etmoqda. Mamlakatimizda ko'p qirrali islohotlar amalga oshayotgani bir naytda mahalla jamiyat uchun ishonchli tayanch va ta'sirchan kuch bo'lib xizmat qilishi lozish.

Mustaqillik davrida mahallaning tashkiliy, ijtimoiy va huquqiy maqomini mustaxkamlash borasida chukur islohotlar amalga oshirildi. Eng avvalo, «mahalla» atamasi tarixda birinchi marta Konstitusiyaga kiritildi. Unga axolining o'zini o'zi boshqaruvining noyob shakli sifatidagi konstitusiyaviy huquqiy maqom berildi. 1992 yilda O'zbekiston Prezidentining «Respublika «Mahalla» hayriya jamg'armasining faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi, 1998 yildagi Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlarini qo'llab-quvvatlash haqida»gi, 1999 yildagi «Aholini aniq yo'naltirilgan ijtimoiy madad bilan ta'minlashda fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari rolini oshirish to'g'risidagi»gi Farmonlari, shuningdek, kam ta'minlangan va ko'p bolali oilalarni ijtimoiy himoya qilishga qaratilgan qator farmon, qarorlar, qonunlar va boshqa meyeriy hujjatlar e'lon qilinishi uning isbotidir.

Hozirgi davrda mahallalarni ijtimoiy mavqeyini oshirish borasida olib borilayotgan ishlar ikkita yo'nalishini nazarda tutadi. Birinchi, ma'naviy vazifa bo'lib, u xalqimizning ming yillik tarixidagi noyob, eng aziz an'analarni, qadriyatlarni qaytadan tiklash va rivojlantirishdan iborat, ikkinchidan, siyosiy vazifa bo'lib, u Prezident I.A.Karimovning mahalla institutini bugungi zamon talablariga muvofiq tarzda tiklash, shuningdek, viloyat, shahar, tuman hokimliklari zimmasiga yuklangan ko'pchilik vazifa va huquqlarni fuqarolar o'zini-o'zi boshqarish organlariga, ya'ni maxallalarga berib, ular maqomini joy-joyiga qo'yib, shu tariqa jamiyatimiz hayotini demokratiyalashda yangi va juda muhim imkoniyatlarga erishishdan iboratdir.

Ayniqsa, mahalla fuqarolar yig'inlariga O'zbekiston Respublikasi Prezidentiga, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga xalq deputatlari viloyat, tuman va shahar Kengashlariga saylovlar o'tkazuvchi uchastka saylov komissiyalari a'zoligiga nomzodlarni okrug saylov komissiyalariga tasdiqlash uchun tavsiya etish huquqi berilgan. Shuningdek, mahalla fuqarolar yig'inlarigga xalq deputatlari tuman, shahar Kengashi deputatligiga to'g'ridan-to'g'ri nomzod ko'rsatish. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi deputatligiga tashabbus guruxlari tomonidan ko'rsatiladigan nomzodlarni taklif etishda pshtirok etish kabi vakolatlar va xuquklarning berilishi mahallalarni o'zini o'zi boshqarish organlari sifatida jamiyatimiz siyosiy hayotidagi o'rnini yanada oshib borayotganligini ko'rsatadi.

Respublika «Mahalla» xayriya jamg'armasi, uning viloyat, shahar, tuman bo'limlari bilan hokimliklar hamkorligida har yili «Ong yaxshi mahalla», «Ong ibratli oqsoqol», «Mahalla jonkuyari», «Tadbirkor mahalla oqsoqoli» shiori ostida muttasil ko'rik-tanlovlar o'tkazib kelinadi. Ko'rik-tanlovlar g'oliblari har yili obro'li komissiyalar tomonidan maxsus nishonlar, qimmatli esdalik sovg'alari bilan taqdirlanadilar. Mazkur tadbirlar mahallalarni obodonlashtirish, ozoda saqlash, ayniqsa yoshlarni komil inson qilib tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etdi.

Mustaqillik davrida mahallalar fuqarolar yig'inlari oqsoqollari, «Mahalla» jamg'armasi va uning mahalliy tashkilotlari rahbarlarining sifat tarkibi yaxshilanib bordi va bormoqda.

Huquqiy demokratik davlatda saylov qonunlari va uni o'tkazish muhim o'rinni egallaydi.

Buning yorqin isbotini fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlariga saylov o'tkazish ham istisno emas. 2001 yil may-iyun» oylarida mamlakatimizda o'zini O'zi boshqarish organlari - mahalla, ovul, qshloq, shaxarcha fuqarolar yig'inlariga o'tkazilgan saylov bu soha rahbarlarining yetuk kadrlar hisobiga sifat jihatdan o'zgarishiga olib keldi. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Kengashining 2001 yil 12 apreldagi «Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlariga saylov o'tkazishni tashkil etish to'g'risida»gi qarorida tashkilotchilik qobiliyatiga hamda aholi o'rtasida yuqori obro'-e'tibor va hurmatga sazovor bo'lgan, davlat hokimiyati organlari vakolatlarining bir qismi bosqichma-bosqich fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlariga berilishi munosabati bilan ushbu organlar oldida turgan vazifalarni hal etishga qodir bo'lgan shaxslar orasidan fuqarolar yig'inlari rais va ularning maslahatchilari lavozimlariga nomzodlar tanlash maqsadi qo'yildi.

Saylov kompaniyalari davridagi tashkiliy ishlar va amalga oshirilgan chora-tadbirlar natijasida mamlakatimiz bo'yicha fuqarolarni o'zini o'zi boshqarish organlariga saylovlar ijtimoiy-siyosiy hamda tashkiliy jihatdan yuksak saviyada, fuqarolarning ijtimoiy faolligida amalga oshdi. Saylovlarda 12 millionga yaqin fuqarolar ishtirok etdilar. Bu ko'rsatkich mamlakat katta yoshli axolisining qariyb 80 foiziin tashkil etdi.

Mahalla fuqarolar yig'inlaridagi oqsoqollar saylovi millionlab fuqarolarni befarq qoldirmadi. Barcha saylovlarda faol ishtirok, o'z nuqtai nazarini ifoda etishga intilishlar ochiq sezilib turdi. Mamlakatdagi o'zini o'zi boshqarish organlarining, 9627 ta (qishloq, ovul, shaharcha, mahalla) yig'inlari raisligiga jamoatchi ishchi guruhlari tomonidan tavsiya etilgan 22 ming nafardan ortiq nomzod orasidan tanlab olinishi saylovlarinng muqobillik asosida o'tishiga va fuqarolar yig'ilishlari raisligiga munosib nomzodlarni saylanishiga imkon yaratdi.

O'zini o'zi boshqarish organlariga bo'lgan saylovlar natijasi shuni ko'rsatdiki, bu saylovlar aholining keng qatlamlari uchun ijtpmoiy-siyosiy faollik bag'ishladi va o'ziga xos demokratiya maktabi vazifasini ham o'tadi. Shuningdek, 2003 yilning noyabr-dekabr oylarpda o'zini o'zi boshqarish organlariga yangi saylov kompaniyasi bo'lib o'tdi. Mazkur saylovlarda 12 mln.dan ortiqroq, ya'ni mamlakatdagi katta yoshli aholnning qaryib 97 foizi (2001 yilda bu ko'rsatkich 85% edp) ishtirok etdi. Saylovlarda mamlakatdagi fuqarolar yig'inlarining 8360 ta raislari (oqsoqollari), shuningdek, ularning 80 mingta maslahatchilari saylandi.

2003 yil 12-27 noyabr kunlari respublika «Ijtimoiy fikr» jamotchilik fikrini o'rganish markazi mamlakatning turli mintaqalaridagi 2044 ta respondent ishtirokida o'tkazgan so'rov tadqiqoti aholining aksariyat qismi (69,4%) saylovlardan xabardorligi ma'lum bo'ldi. Mazkur saylovlar fuqarolarning siyosiy madaniyati va huquqiy ongi yuksalganligini ko'rsatadi. Chunonchi, 35 ta yig'in raisligi va oqsoqolligiga ko'rsatilgan nomzodlar saylanmay qoldilar. 74 ta yig'inda rais va oqsoqollarning 2,5 yillik faoliyati qoniqarsiz, deb topildi. Barcha saylovlar davomida ko'rsatilgan 21306 ta nomzodlardan 8360 tasi saylanganligi, ularning muqobillik asosida o'tganligini, fuqarolarga tanlash imkoniyati berilganligini ifodaladi.

Yangi saylangan fuqarolar yng'inlari raislarp (oqsoqollari)ning 75,7 foizi oliy ma'lumotli (2001 yilda 73,2 % edi) nomzodlar ichidan saylandi. Ularning 49,1 foizi 50 yoshgacha bo'lgan kishplardan iborat bo'ldi. Saylangan oqsoqol yoki raislarning 8,7 foizini ayollar tashkil etdi. Oqsoqollarning to'rtidan biri mazkur lavozimga ilk bor saylandilar. Mazkur saylovlardagi majlislar, undagi muhokamalar, bahs va munozaralar mahalliy davlat hokimiyati organlari vazifalarini fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlariga bosqichma-bosqich o'tkazish borasidagi spyosatni fuqarolar qo'llab-kuvvatlayotganligini ko'rsatdi. Shu bilan birga, saylovlar davlat qurilishi va jamiyatning barcha sohalarini erkinlashtirishda, fuqarolar yashash joylaridagi muhim ijtimoiy-siyosiy masalalarni hal etishda, aholi faolligini oshirishda mahallalarning o'rni va ahamiyati yildan-yilga ortib borayotganligini, «Kuchli davlatdan — kuchli fuqarolik jamiyati sari» konseptual siyosiy dasturni hayotga tatbiq etish o'zining ijobiy va samarali natijasini berayotganligini namoyish etdi.

Mahallalarning demokratik jamiyatning asosi sifatidagi o'rni yildan-yilga yuksalib, mahalla ahlining ijtimoiy fikri tobora demokratlashib bormoqda. Yangi asr boshiga kelib, har bir oila,

mahallada yashayotgan fuqaro o'z hayoti va taqdirini mahallasiz tasavvur qila olmaydi. Respublika «Ijtimoiy fikr» jamoatchilik fikrini o'rganish markazining 2003 yil yanvarda o'tkazgan sosiologik so'rovnomalarida «Mahalla oiladagi ichki muammolarni hal qila oladimi?» degan savol berilgan edp. Unda so'ralgan fuqarolarning 63,1 foizi ijobiy javob berdilar. Shu bilan birga, so'ralganlarning 82,5 foizi mahalla yig'inining qo'ni-qo'shnilar o'rtasidagi kelishmovchilikni bartaraf etishiga, 84,4 foizi esa to'y ma'raka, dafn va boshqa marosimlarini tashkil eta olishiga ishonadi. Ko'rinib turibdiki, mahalla fuqarolarning birlamchi hayotiy ehtiyojlarining ifodachisiga aylanib bormokda.

2003 yilda O'zbekiston Respublikasi» Vazirlar Mahkamasining qarori bilan tasdiqlangan «Obod mahalla yili» dasturini (2003 yil 7 fevral) hayotda amalga oshirish natijasida barcha mahallalarda ulkan ishlar amalga oshirildi. Mahallalardagi kichik va o'rta biznesni rivojlantirish uchun 41760.5 mln. so'm hajmdagi kreditlar ajratildi. Mahallalarda 12527 ta ish o'rinlari yaratish uchun mazkur rejaga ko'maklashuvchi davlat jamg'armasidan 11571 mln. so'm, oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirish maqsadlarida 2765 ta oilaga 2005,5 mln. so'm hajmdagi mablag'lar ajratildi. 5528 ta mahalla hududida kichik va o'rta biznesni rivojlantirish natijasida hammasi bo'lib, 176418 ta yangi ish o'rinlari tashkil etildi. Shuningdek, mahallalarda maishiy xizmat markazining 995 ta yangi shaxobchasi barpo etildi. Mamlakat bo'yicha 383 ta yangi mahalla guzarlari qurilib, unga 20407,6 mln. so'm mablag' sarsflandi.

2003 yil 16 avgustda o'tkazilgan umumxalq hasharida 27,158 mln. kvadrat metr maydonlar obodonlashtirildi. Bu hasharda 12,5 mln.ga yaqin aholi ishtirok etib, undan «Mahalla» jamg'armasi va uning mahalliy bo'limlariga 1034,0 mln. so'm pul kelib tushdi. Mazkur mablag'lar aholini ijtimoiy himoya qilishga kumaklashish, mahallalarda sport turlarini rivojlantirish, sport majmualari qurish va ta'mirlash, turli ko'rik-tanlovlar o'tkazishga sarflandi. «Obod mahalla yili»da 1720 km uzunlikdagi gaz quvurlari o'tkazilib, 174 ta qishloq tabiiy gaz bilan ta'minlandi. 1277 km suv quvurlari o'tkazilib, 350 ta qishloqqa suv yetib bordi. Shuningdek, 1384 ta mahalla, 74748 ta aholi xonadoniga telefonlar o'tkazildi.

Mustaqillik davrida o'zini o'zi boshqarish organlarini fuqarolik jamiyati instituti sifatida isloh etish o'zining samarasini berdi. Mahallalar mamlakatdagi aholini o'zini o'zi boshqarish jarayonlarida ishtirok etishlari, qarorlar qabul qilishda fuqarolar xohish va istaklarini e'tiborga olishga imkoniyatlar yaratishi bilan fuqarolik jamiyati institutiga aylanib bormoqda. Shuningdek, hozirgi davrga kelib davlatning aholini ijtimoiy himoya qilish, ijtimoiy himoyaga muhtoj oilalarni aniqlash kabi vakolatlari ham deyarli mahallalarga berilgan.

Shu bilan birga, mahallalardagi tinch va osoyishta hayotni ta'minlash, oilalarni mustahkamlash chora-tadbirlarini ko'rish, yetimlar va yolg'iz qolgan fuqarolarga mehr-muruvvat ko'rsatish, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarishga doir intilishlarini qondirish kabi serqirra jamoaviy boshqaruv ham mahalla fuqarolar yig'inlari faoliyatining asosiy yo'nalishini tashkil etmoqda. Lekin shu bilan birga o'zini o'zi boshqarish organlarini demokratlashtirish jarayonlari halpi davom etadi. Ayniqsa, axolining huquqiy va siyosiy madaniyatini oshirish, siyosiy qarorlar qabul qilishda mahallalarning o'rnini yuksaltirish, mahallalarni mahalliy davlat xokimiyati organlaridan to'la mustaqil bo'lishini ta'minlaydigan huquqiy mexanizmlar yaratish, fuqarolarni mahallalar vositasida qonunlar ishlab chiqish va qabul qilish jarayonlaridagi umumxalq muhokamalarida faol ishtirok etishlarini ta'minlash yaqin istiqboldagi islohotlarning asosiy vazifasidir.

Prezident I.A.Karimov ta'kidlaganidek, biz shunchaki demokratik jamiyat emas, balki adolatli demokratik davlat qurishga intilayapmiz. Adolatga intilish — xalqimiz ma'naviy-ruhiy dunyosiga xos eng muhim xususiyat. Vatanparvarlik g'oyasi butun iqtisodiy va ijtimoiy munosabatlar tizimiga singib ketishi, ijtimoiy ko'maklashuv mexanizmida o'z aksini topishi kerak. Darhaqiqat, O'zbekistonda huquqiy demokratik davlat va bozor iqtisodiyotiga asoslangan fuqarolik jamiyatini barpo etishda adolat omili muhim o'rin tutadi. Shu ma'noda adolat tushunchasi, uning erkinlik, demokratiya va barqaror taraqqiyot g'oyalari bilan mushtarak jihatlari bugungi kunda ham zamonaviy mazmun kasb etmoqda.

Aholining yordamga eng muhtoj qatlami - bolalar, yolg'iz qariyalar, nogironlarga ijtimoiy yordam ko'rsatish va ularni qo'llab-quvvatlash ishlarini aniq mo'ljalli tarzda amalga oshirish zarur. Shu bois, islohotlarning hozirgi bosqichida ijtimoiy yordam tizimini takomillashtirish, aholini ijtimoiy

hpmoyalashning ta'sirchan msxanizmini shakllantirish davom ettirilmoqda! Muayyan moddiy yordam aniq oilalarga yetib borishi, jamiyatning ijtimoiy zaif qatlamlariga mo'ljallangan tabaqalashtirilgan yordam bo'lishi va haqiqatan ham bunday yordamsiz kun kechirolmaydiganlarga borib tegishi lozimligini hayotning o'zi ko'rsatmoqda.

Hozirgi paytda axolining ijtimoiy zaif qatlamlariga davlat tomonidan shunchaki moddiy yordam ko'rsatishishi emas, balki jamiyat a'zolarining aksariyat qismini ehtiyoj va manfaatlarini qondirish, ro'yobga chiqarishda avvalo, ularning o'z tashabbusi, intilishi va mas'uliyatini kuchaytirish asosidagi ijtimoiy himoya tizimini takomillashtirish vaqti yetdi. Aynan shu ma'noda ijtimoiy sohada amal qilib kelayotgan ustuvor tamoyillar, xususan, qonun ustuvorligi, pslohotlarni bosqichma-bosqich joriy etish, kuchli ijtimoiy siyosat kabi tamoyillar ijtimoiy himoya tizimini rivojlantirishda muhim amaliy ahamiyat kasb etadi.

Forobiyning fozil jamiyat konsepsiyasiga ko'ra, baxt-saodatga intiluvchi jamiyatda qonun ustuvor bo'lib, butun ijtimoiy hayot ana shu ustuvor tamoyil asosida tuziladi. Shu ma'noda, fozil jamiyatda, avvalo, erkinlik mavjud bo'ladi. Unda adolat, erkinlik va tenglik tushunchalari kun tartibida bo'lib, bu me'yorlar fozil jamiyatning asosi bo'ladi. Shu bilan birga, Forobiy fikricha, jamiyat davlat bilan kuchlidir. U yetuklashgani sayin o'z a'zolarini himoyaga ola boradi. Shuni ham alohida aytish kerakki, agar o'tmish mutafakkirlari ijtimoiy kafolatlanish uchun inson faolligi masalasini ilgari surgan bo'lsalar, Forobiy qarashlarida insonni ijtimoiy kafolatlashda jamiyatning roli alohida uqtirila boshlandi. Demak, jamiyat ham himoya vositasi bo'lishga mas'ul, degan g'oya ilgari surilgan.

O'zbekistonda kuchli ijtimoiy himoya muammolari siyosat darajasiga ko'tarildi, Buning uchun esa dastavval qonunlar tizimi yaratildi, keskin tabaqalanishdan xoli bo'lgan mulkdorlar sinfi shakllantirila boshlandi, shu asosda iqtisodiy taraqqiyot inson manfaatlariga yo'naltirilayapti. Kam so'z bilan aytganda, «davlatning ijtimoiy tizimi bilan xalq ehtiyojlari o'rtasidagi jarlik» bartaraf etildi. Shu bilai birga, bugungi kunda mamlakatimizda insonning jamiyatdagi o'rini anglashi, o'zini-o'zi tarbiyalay olishi va o'zini-o'zi taraqqiy ettira olishiga mas'uliyatining kuchayib borishi ijtimoiy himoya tizimini amaliy jihatdan mustahkamlashga ko'maklashishi zarur.

Ijtimoiy totuvlik ustuvor bo'lgan jamiyatdagina kuchli ijtimoiy siyosat yaratish uchun imkoniyat yaratiladi. Ammo ijtimoiy totuvlik o'z-o'zidan kelib chiqmaydi. Zero, har qanday jamiyatda turli ijtimoiy tafovutlarning bo'lishi tabiiy xoldir. Mutaxassislar fikricha, bu ijtimoiy tafovutlar quyidagi guruhlar o'rtasida ma'lum ma'noda ijtimoiy farqlarning mavjudligida o'z ifodasini topadi:

- boylar va kambag'allar orasida;
- ko'p millatli davlatlarda aholining etnik guruhlar orasida;
- aholining diniy guruhlar orasida;
- markaz va mintaqalar orasida;
- erkaklar va ayollar orasida;
- turli avlodlarga mansub odamlar orasida.

Bu tafovutlar O'zbekiston jamiyatida ham ko'zga tashlanadi. Shu sababli, imkon qadar aytib o'tilgan tafovutlar ko'rinishi kamaytirshi borasida chora-tadbirlar amalga oshirib borilishi ijtimoiy siyosatning maqsadlaridan biridir.

O'zbekistonda islohotlar boshlangan dastlabki yillardayoq, kuchli ijtimoiy himoya tizimini yaratishdai maqsad, insonga munosib turmush va faoliyatlarini vujudga keltirishdan iborat, deb belgilangan edi. Mamlakat prezidenti I.A.Karimov ta'kidlaganidek: O'zbekistonning o'z yangilanish va taraqqiyot yo'liga asos bo'lgani eng muhim qoidalardan biri bozor iqtisodiyotiga o'tishning barcha bosqichlarida oldindan kuchli ijtimoiy siyosatni o'tkazishdir»

O'zbekistonda aholining kam ta'minlangan tabaqalariga, bolalar, qariyalar, nogironlarni, shuningdek, sog'liqni saqlash, ta'lim, fan, madaniyat va san'at sohalarini qo'llab-quvvatlashga qaratilgan kuchli ijtimoiy himoya siyosati o'zining muayyan tajribalariga ega bo'ldi. Ma'naviy, tarixiy va madaniy qadriyatlar, aholining axloqiy holati, yosh avlodni tarbiyalash vazifalari dolzarb bo'lgan O'zbekiston uchun bu holat katta ahamiyatga ega. Bu tajriba fuqarolarning siyosiy faolligini yanada oshirish, mehnat resurslarini ijtimoiylashtirish, mintaqaviy rivojlantirishni avj oldirish, ijtimoiy-siyosiy jarayonlarni barqarorlashtirish imkonini beradi.

Kuchli ijtimoiy himoyalash siyosati jamiyatda yangicha fikrlash asoslarini yaratishga qodirligidan ham demokratik jamiyat barpo etishga ko'maklashadi. Zero, jamiyatda ijtimoiy-siyosiy barqarorlik yuzaga kelgach, fuqarolar fikrlashga, yangi zamon tartiblarini tuzishga ishtiyoq bilan intiladilar. Chunki fikrlovchi odam fuqarolik jamiyatiga ta'sir o'tkazish qobiliyatini mumkin qadar ko'proq ro'yobga chiqara olgan takdirdagina kuchli bo'la oladi.

6- MAVZU. O'ZBEKISTONNING JAHON HAMJAMIYATI BILAN HAMKORLIGIDA DEMOKRATIK TAMOYILLARGA ASOSLANISHI.

Reja:

1. I.A.Karimov O'zbekistonning xalqaro hamjamiyatga qo'shilishidagi demokratik tamoyillar haqida.
2. Jahon hamjamiyati va demokratik jarayonlar. BMT va O'zbekiston Respublikasi.
3. Markaziy Osiyodagi demokratik jarayonlar va davlatlararo hamkorlik. Markaziy Osiyo davlatlari hamjihatligi.
4. Mustaqil O'zbekistonning jahon hamjamiyati bilan o'zaro manfaatli hamkorligining istiqbollari.

O'zbekiston davlat mustaqilligiga erishgandan so'ng o'z tashqi siyosati xalqaro hamjamiyatiyatning to'laqonli subyekti sifatida amalga oshirish uchun real imkoniyatlarga ega bo'ldi. Endilikda tashqi siyosat mustaqil tarzda amalga oshirilmoqda.

Jamiyat va davlatlar tarixi shuni ko'rsatadiki, biron-bir mamlakat boshqa davlatlar bilan hamkorlik qilmasdan taraqqiyotga erishgan emas. Sharq va G'arb mamlakatlarini bir-biriga bog'lagan Buyuk Ipak yo'lining markazida joylashgan O'zbekiston bir necha asrlardan buyon dinlar, millatlar va madaniyatlarning tutashuv nuktasi bo'lib kelmoqda.

Ayniqsa, Amir Temur hukmronligi, Temuriylar davrida dunyodagi yirik davlatlar Samarqand bilan o'z aloqalarini o'rnatganlar. Amir Temurning Fransiya, Angliya, Ispaniya qirollari, o'nlab qo'shni davlatlarning hukmdorlari bilan yozishmalari o'sha davrdagi jo'shqin siyosiy, madaniy va tijoriy aloqalardan guvohlik berada, Chor Rossiyasi bosqinidan so'ng 130 yildan ortiq davom etgan mustamlaka davri mamlakatimizning tashqi aloqalarini uzib qo'ydi. Xorij bilan barcha munosabatlar istilochilarning nazorati va ruxsati bilan amalga oshirilar edi. Bir paytlar dunyoga dong taratgan o'lkamiz chekka bir viloyat darajasiga tushirib qo'yildi. Sovetlar davrida esa chetga chiqarilgan bir-ikki diplomat hamda vazifasi oliy rutbali xorijliklarni mohmon qilishdan iborat bo'lgan Tashqp ishlar vazirligidan boshqa hiech narsa yo'q edi.

Istiqlolning dastlabki yillaridanoq bevosita mamlakatimiz prezidenti Islom Karimov rahbarligida tashqi siyosatning ustuvor yo'nalishlari va asosiy tamoyillari belgilandi hamda og'ishmay amalga oshirila boshlandi.

O'zbekiston Respublikasi tashqi siyosatining asosiy tamoyillari quyidagilardan iborat:

- mafkuravny qarashlardan qat'iy nazar hamkorlik uchun ochiqlik, umuminsoniy qadriyatlarga, tinchlik va xavfsizlikni saqlashga sodiqlik;
- davlatlarnng suveren tengligi va chegaralar daxlsizingini hurmat qilish;
- nizolarni tinch yo'l bilan xal etish;
- kuch ishlatmaslik va kuch bilan taxdid kilmaslik;
- inson huquqlari va erkinliklarini hurmatlash;
- ichki milliy qonunlar va huquqiy normalardan xalqaro huquqning umume'tirof etilgan qoidalari va normalarini ustuvorligi;
- tajovuzkor harbiy bloklar va uyushmalarga kirmaslpk;
- davlatlararo aloqalarda teng xuquqlilik va o'zaro manfaatdorlik ustunlik;
- tashqi aloqalarni ham ikki tomonlama ham ko'p tomonlama kelishuvlar asosida rivojlantirish, bir davlat bilan yaqinlashish hisobiga boshqasidan uzoqlashmaslik va boshqalar.

Bu tamoyillar davlatlarning suveren tengligi, kuch ishlatmaslik yoki kuch bilan tahdid qilmaslik, chegaralarning daxlsizligi, nizolarni tinch yo'l bilan hal etish, boshqa davlatlarning ichki ishlariga aralashmaslik kabi xalqaro hukuqning umume'tirof etilgan qondalari asos qilib olinadi.

Davlatimiz rahbari Islom Karimovning Oliy Majlis Ikkinchi chaqiriq birinchi sessiyasidagi ma'ruzasida boshqa sohalar qatori tashqi siyosat borasidagi navbatdagi vazifalar ham ko'rsatib o'tildi. Jahondagi barcha mamlakatlar bilan o'zaro manfaatli aloqalarni yo'lga quyish, yetakchi xalqaro iqtisodiy, moliyaviy hamda insonparvarlik tashkilotlari bilan hamkorlikni kuchaytirish bundan keyin ham ustuvor yo'nalish bo'lib qolishini ta'kidlaydi.

Bugungi kunda O'zbekiston taraqqiyotining konstitutsiyaviy zamin yaratildi. Shunga mos ravishda inson huquqlari ham tiklanmoqda. Xalqimizning ma'naviy salohiyati unga xizmat qiladigan tabiati va texnikaviy zaxiralar, mustahkamlanayotgan xalqaro munosabatlar demokratik rivojlanishga inson huquqlariga rioya qilish uchun barcha sharoitlarning bosqichma-bosqich yaratilishiga kafolat beradi.

O'zbekiston Konstitutsiyasi "O'zbekiston Respublikasi davlat mustaqilligi asoslari to'g'risida"gi Qonunda belgilangan konstitutsiyaviy ananalarni davom ettiradi. Mazkur an'analarga ko'ra xalqaro huquq davlatimiz qurilishining muhim manbai bo'lib, O'zbekiston o'zining xalqaro huquq normalariga sodiqligini konstitutsiyaviy darajada mustahkamlab, namoyish etmoqda.

Bu esa yosh mustaqil davlatimizning eng nufuzli xalqaro tashkilotlarga qabul qilinishiga imkon berdi. Respublikamizning mustaqil davlat sifatida boshqa davlatlar tomonidan diplomatik tan olinishiga, xalqaro iqtisodni munosabatlarga kirishishiga yo'l ochdi.

BMT ustavi. Inson huquqlari to'g'risidagi umumjahon deklaratsiyasi va inson huquqlari haqidagi boshqa xalqaro paktlar, Xelsinki bitimlari, Parij va Madrid xartiyalari qoidalari Konstitutsiyamizdagi xalqaro huquq prinsiplari va normalariga asos bo'ldi. Bundan konstitutsiyaviy yondashuv, ayniqsa Konstitutsiyaning mukaddimasida, 4-bobida, ikkinchi bo'limda 22, 23 va 26-bobda yaqqol ko'zga tashlanadi. Bu boblarining tegishli ravishda, «Tashqi siyosat», «Inson va fuqarolarning asosiy huquqlari, erkinliklari va burchlari», «O'zbekiston Respublikasining sud hokimiyati», «Saylov tizimi», «Mudofaa va xavfsizlik» deb nomlanishi ham fikrimizning yorqin dalilidir.

XX asrning so'nggi o'n yilligida ijtimoiy dunyoqarash va jahon hamjamiyatining jo'g'rofiy tuzilishida tub o'zgarishlar davri bo'lib, tarixga kirdi. Jahon hamjamiyati ya'ni davrga qadam quydi. Bu davr o'zining ikki jihati bilan ajralib turadi. Birinchidan, bu davlatlar, xalqlar o'rtasidagi yaqinlashuv jarayonlari va har tomonlama hamkorlikning kuchayishi, yaxlit bo'lgan siyosiy, iqtisodda hamda huquqiy makonlarning vujudga kelishi, hozirgi zamon xalqaro hukuk normalarining yaratilishidir. Ikkinchidan, socialistik lagerning yemirilishi, totalitar tuzumdagi davlatlarning tugatilishi, ular o'rnida mustaqil davlatlarning paydo bo'lishidir. Endilikda «sovuq urush»ga barham berildi. «Kapitalistik» va «sosialistik» degan tushunchalar o'rtasidagi farq amalda yo'l bo'lib borayapti. Mafkuraviy aqidalardan xoli bo'lgan yangi, erkin tafakkurni shakllantirish zarurati paydo bo'ldi.

Prezidentimiz «O'zbekistonning o'z istiqbol va taraqqiyoti yo'li» kitobida O'zbekiston Respublikasi tashqi siyosatining konsepsiyasi to'g'risida, tashqi siyosiy yo'l, bu yo'lning huquqiy negizi va uni amalga oshirish vositalari haqida to'xtalib o'tgan. O'zbekiston tashqi siyosatining strategik yo'li, asosiy qoidalari va maqsadlari, uning ustuvor hamda mintaqaviy yo'nalishlari, xususiyatlari negizida respublikamizning milliy manfaatlari o'z ifodasini topgan. Har qanday siyosat aql-idrok bilan ish tutishni taqozo etadi. Rivojlanayotgan, tez taraqqiy etish uchun kuchli ilmiy, sanoat kuch-quvvatiga ega bo'lgan mamlakatning tashqi siyosati ehtirolardan xoli bo'lishi lozim. Respublikamiz ana shunday davlatlar sirasiga kiradi. Yangi xalqaro iqtisodiy tartib uchun harakat qilish qoidalari O'zbekiston uchun ham diqqatga molik masaladir. Bu xom ashyo va sanoat mahsulotlari narx-navolarning adolatli bo'lgan nisbati, rivojlanayotgan davlatlarning fan, texnika yutuqlaridan bahramand bo'lish imkoniyati va hokazolardir.

Tashqi siyosat faoliyat uchun huquqiy negiz yaratish birinchi galdagi vazifa hisoblanadi. Ushbu maqsadlarga erishish uchun quyidagilar amalga oshirildi:

- xalqaro munosabatlarni o'rnatish tartibini belgilovchi yangi huquqiy hujjatlar ishlab chiqildi;
- sobiq Ittifoq ishtirokchi bo'lgan xalqaro huquqiy hujjatlar majmuasi respublika manfaati nuktai nazaridan qayta ko'rib chiqildi;
- O'zbekistonning milliy manfaatlariga mos tushadigan hujjatlar ratifikatsiya qilindi;

Mamlakat xalqaro faoliyatini muvofiklashtirib turadigan qonunlarni ishlab chiqish va qabul qilish, «Qabul qilingan xalqaro shartnomalar to'g'risida»gi Qonun. «Konsullik ustavi» shular jumlasidandir. Ulardan tashqari bojxona xizmatini huquqiy asoslarini yaratuvchi qonunlar. Xavo kodeksi ham qabul qilindi. Yurtboshimiz I.A.Karimovning «O'zbekistonning o'z istiqloq va taraqqiyot yo'li» qitobining tashqi siyosatga bag'ishlangan bobida ushbu faoliyat yo'nalishlari aniq-ravshan ifodalab berilgan. Jumladan, kitobda milliy manfaatlar O'zbekiston tashqi siyosatining ustuvor maqsadi ekanligi qat'iy bayon etilgan.

Manfaat bu zaruriy ehtiyojdir. Ehtiyojlar esa birinchi galda O'zbekiston uchun taraqqiyotning muayyan jug'rofiy va tabiiy iqlimiy demografik holatimiz, xalqimizning ko'p millatli tarkibi, uning tarixiy va madaniy merosi, ma'naviyat omili, pshlab chpkarish kuchlari taraqqiyotning darajasi, xom ashyo va zamonaviy texnologiya bilan ta'minlanganligi, davlatning xalqaro munosabatlardagi o'rni va hokazolardir. Bu omillar O'zbekistonning ehtiyojlarini belgilaydi. Ehtiyojlar esa manfaatlarda o'z ifodasini topadi. Davlat manfaatlari uning tashqi siyosiy faoliyatini belshlaydi. Shu jihatdan, O'zbekistonning tashqi siyosiy manfaatlari xalqaro aloqalarni rivojlantirayotgan, uning tuzilmalari va faoliyatini belgilab berayotgan kuchdir.

Barcha davlat va xalqaro tashkilotlar bilan aloqa qilishda davlatimizning milliy manfaatlaridan kelib chiqiladi. Tabiiyki, bunda sheriklarimiz manfaatlari, ular tashqi siyosatining ustuvor yo'nalishlari hisobga olinishi zarur. Zero, busiz tashqi siyosatni tasavvur etib bo'lmaydi.

O'zbekistonning xalqaro tashkilotlar va davlatlararo uyushmalar faoliyatidagi ishtiroki respublika tashqi siyosatining muhim yo'nalishlaridan biridir. Ushbu tashkilotlar jahon hamjamiyatiga kirish, xo'jalik aloqalarini o'rganish, ekologiya, tabiiy muammolarni hal etish, ilmiy-texnikaviy hamkorlikni rivojlantirishda katta yordam bermoqdalar.

Bugungn kunda o'z mustaqil tashqi sisatni konstitusiyaviy qoidalarga tayanib yuritayotgan O'zbekiston Respublikasi xalqaro munosabatlarning to'la huquqli subyektidir. Uning tashqi siyosati davlatlarning suveren tengligiyu kuch ishlatmaslik yoki kuch bilan tahdid qilmaslik, nizolarni tinch yo'l bilan hal etish boshqa davlatlarning ichki ishlariga aralashmaslik kabi xalqaro huquqning umume'tirof etilgan boshqa qoidalari va normalariga asoslanadi.

O'zbekiston butun dunyo ko'z o'ngida tashqi siyosiy va madaniy aloqalarinin boy tarixiga ega bo'lgan. Mustaqil ravishda zamonaviy diplomatpk aloqalarni amalga oshirayotgan tinchliksevar huquqiy davlat sifatida namoyon bo'lmoqda. Xalqaro hukuq jihatidan O'zbekiston uchun asrlar osha buyuk bo'lib kelgan davlatlar ham, davlatchilik tarixi biznikiga o'xshash yosh mamlakatlar xam bab-baravardir.

O'zbekiston taraqqiyotning konstitusiyaviy asosi sifatida inson xuquklari tiklanmoqda. Xalqimizning ma'naviy imkoniyati, uning katta tabiiy va texnik zaxiralari, mustahkamlanib borayotgan xalqaro aloqalari demokratik taraqqiyot va inson huquqlariga rioya etilishi uchun zarur bo'lgan barcha shart-sharoitlar mavjudligiga ishonch tug'diradi. Natijada mamlakatimiz amalda yalpisiga diplomatik tan olinishiga va xalqaro iqtisodiy aloqalarga tortilishiga yo'l ochib berildi.

XX asrning oxirida dunyoning siyosiy makoni sifat jihatidan o'zgardi. Sovet Ittifoqi xalklari hamda sobiq «sossialistik xamdo'stlik»dagi boshqa davlatlar bir partiyaviylik tizimi va markazdan turib rejalashtirish iqtisodiyotidan voz kechishdi. Oqibatda dunyoda antogonistik ijtimoiy-siyosiy tuzumlarning global qarama-qarshiligi barham topdi va dunyo siyosatida demokratik jamiyatlar salohiyati ancha oshdi. Yevroosiyo xududida, jumladan, Markaziy va Sharqiy Yevropa davlatlari shuning, sobiq Sovet Ittifoqi davlatlarning roziligi orqali ijtimoiy-siyosiy tuzumning demokratik shakliga o'tildi. Agar bunday davlatlarda, eng avvalo, Rossiyada amalga oshirilayotgan isloxotlar jarayoni muvaffaqiyatli yakunlansa Yevropa, Shimoliy Amerika, Yevrosiyoda bir-biriga yaqin ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy tamoyillar asosida yashovchi, bir-birga o'xshash qadriyatlarga e'tiqod qiluvchi, shu jumladan, global dunyo siyosati jarayonlariga bir xilda yondashuvchi xalqlar hamjamiyati shakllanadi.

«Birinchi» va «ikkinchi» dunyolar orasidagp qarama-qarshilikka barxam berilgandan so'ng avtoritar tuzumlar Afrika, Lotin Amerikasi. Osiyodagi o'z tarafdorini qo'llab-quvvatlashdan to'xtadilar. Negaki, bu davlatlar mafkuraviy ittifoqdosh sifatida o'z qiymatlarini yo'qotishdi va natijada moddiy hamda siyosiy yordamdan mahrum bo'lishdi. Oqibatda Somali, Liberiya,

Afg'onistonda bo'linish vujudga keldi va fuqarolar urushi boshlanib ketdi. Boshqa davlatlarning ko'pchiligi esa, masalan, Efiopiya, Nikaragua, Jazoir avtoritarizmdan voz kecha boshlashdi.

«Sovuq urush» bilan to'g'ridan-to'g'ri bog'liq bo'lmagan barcha qit'alarda kechgan keng miqyosli demokratiyalashtirish jarayoni 80-yillarning ikkinchi yarmiga to'g'ri keladi. Braziliya, Argentina, Chili boshqaruvning harbiy-avtoritar shaklidan fuqarolik-parlamentar shakllariga o'tishdi. Bunday tendensiya Markaziy Amerikada sal kechroq tarqaldi. Ushbu jarayonning e'tiborli natijalaridan biri shuki, 1994 yil 14 dekabrda Shimoliy va Janubiy Amerika mamlakatlari boshliqlarining uchrashuvida qatnashgan 34 ta davlat rahbari o'z davlatlarining demokratik yo'l bilan saylangan liderlari edilar. Shunga o'xshash demokratlashtirish jarayonlari Filippin, Tayvan, Janubiy Koreya, Tailandda kuzatildi. 1998 yilda Pokistonda xarbiy tuzum o'rniga saylangan hukumat keldi. Janubiy Afrika Respublikasining anarteid siyosatidan voz kechish demokratiyaga qarab yo'l olinganligini ko'rsatdi. Afrikaning boshqa joylarida avtoritarizm jarayoni anchagina sekin kechdi. Biroq inqirozga uchrashi, Gana, Benin, Keniya, Zimbabveda demokratik isloxochni ma'lum darajada oldipga siljishi demokratiyalashuv to'liqini bu qitaga ham ta'sir qilmasdan o'tmaganini ko'rsatadi.

Aytib o'tish lozimki, demokratiya yetuklikning bir necha darajasiga ega. Bu fransuz xamda amerika inqilobi davrlaridan boshlab, bugungi kungacha demokratik jamiyatlarning rivojlanishida yaqqol namoyon bo'ldi. Qator Afrika mamlakatlarida yoki sobiq Ittifoq o'rnida iaydo bo'lgan yangi mustaqil davlatlarning ayrimlarida muntazam, ko'ppartiyaviylik saylovlari ko'rinishiga ega bo'lgan demokratiyaning ilk shakllari, aytaylik, G'arbiy Yevropa tipidagi yetuk demokratiya shakllaridan anchagina farq qiladi. Agar Linkolnning demokratiyaga bergan «xalq saylagan va xalq manfaatlariga muvofiq amalga oshiriladigan xalq boshqaruvi» ta'rifidan qyelib chiqadigan bo'lsak, eng ilg'or demokratiyalar xam mukammal emasdir.

Albatta, ko'p narsa «demokratash» va «urush» tushunchalarining qanday ta'riflanishiga bog'liq. Davlat, qachonki uning ijroiya va qonun chiqaruvchi xokimiyatlari saylovlar yo'li bilan shakllantirilgan bo'lsa, demokratik xisoblanadi. Bu degani, ana shunday saylovlarda eng kamida mustaqil ikkita partiya ishtirok etsa, katta yoshdagi axolisining kamida yarmi ovoz berish xuquqiga ega bo'lsa va xokimiyatni bir partiyadan ikkinchisiga o'tishi kamida bir marta tinch konstitusion yul bilan amalga oshirilgan bo'lsa...

Jaxon tarixining tadqiq etilish shunp ko'rsatmoqdaki, demokratiyalar avtoritar tuzumlar bilan urush olib boradilar va juda ko'p boshqa demokratik davlatlar bilan ziddiyatlarga borsalar xam, xech qachon bu narsa urushgacha yetib bormagan. Vestfal tizimi mavjud davr mobaynida demokratik davlatlar o'rtasidagi munosabatlar tor doirada bo'lganligi va ularning xamjihat bo'lishlariga avtoritar davlatlar ta'sir etganligini ko'rsatuvchi tanqidchilarda bunga ma'lum bir asos bor ekanligini tan olish zarur. Avtoritar davlatlar tomonidan taxdidning yo'qolishi yoki kamayishi bilan demokratik davlatlar bir-birlari bilan munosabatda o'zlarining qanday tutishlari xam noma'lum.

Agar XXI asrda ham demokratik davlatlarning o'zaro tinch munosabatlaridagi qonuniyat buzilmasa, unda xozir dunyoda yuz berayotgan demokratiyaning kengayishi dunyo global zonasining xam kengayishini anglatadi. Ehtimol, yangi shakllanayotgan xalqaro munosabatlar tizimining Vestfal tizimidan birinchi va asosiy farqi aynan mana shundadir.

Global miqyosda demokratiya va avtoritarizm o'rtasidagi nisbatiing o'zgarishi amerikalik tadqiqotchi F.Fukuyamaning demokratiya g'alabasini ovoza qilishiga hamda shu ma'noda tarixiy formaspyalar o'rtasidagi kurash sifatida «tarixning yakunlanganligi» to'g'risida e'lon qilishiga asos bo'lib xizmat qildi. Biroq demokratiyaning keng miqyosda yoyilib borayotgan uning to'liq g'alabasi degani emas. Kommunizm g'oyasi biroz o'zgartirilgan ko'rinishda bo'lsada, Xitoy, Vyetnam, Shimoliy Koreya, Laos. Kubada saqlanib qolindi. Unnng izlarini Sobiq Ittifoqning ayrim davlatlarida, Serbiyada sezish mumkin.

Shimoliy Koreyadan tashqari boshqa barcha socialistik mamlakatlarda bozor iqtisodiyoti elemeitlari paydo bo'lmoqda, ular u yoki bu ma'noda jaxon iqtisodiy tizimiga jalb etmlmoqda. Saqlanib qolgan ayrim kommunistik davlatlarning boshqa mamlakatlar bilan munosabatlari «sinfiy kurash» tamoyilidan ko'ra, «birga tinch yashash» tamoyiliga asoslanadi. Qisman amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlar va xalqaro iqtisodiy aloqalar uchun ochiq bo'lishlik siyosiy

erkinliklarni kengaytirishni talab etuvchi ijtimoiy kuchlarni yuzaga chiqaradi. Biroq birpartiyaviylik tizimi teskari tomonga qarab ish olib bormoqda. Natijada, liberalizmdan avtoritarizmga, avtoritarizmdan liberalizmga qarab harakat qiluvchi «arg'imchoq» effektini kuzatish mumkin.

XX asr tajribasi ko'rsatmoqdaki, kommunistik tizim muqarrar ravishda shunday tashqi siyosatni ishlab chiqardiki, u demokratik jamiyatlar siyosatiga zid bo'ldi.

Bunday ziddiyatni mavjudligi ular o'rtasidagi harbiy mojaroni keltirib chiqarishi mumkinligi va ular o'rtasida munosabatlar bo'la olmasligi xususidagi fikrlar asoslangandir.

Xozirgi kunda dunyoda avtoritar tuzumdagi bir qancha davlatlar mavjud. Avtoritar tuzumda bo'lgan davlatlar orasida alohida o'rinni ekstremistik mazmundagi «islomiy» mamlakatlar - Eron, Sudan, Afg'oniston egallaydi. «Islom fundamentalizmi» nomi bilan ataluvchi islom ekstremizmi xalqaro siyosiy xarakati dunyo siyosatiga bu davlatlar o'z ta'sirini o'tkazishi uchun imkon bermoqda.

G'arb demokratiyasini inkor etuvchi hamda zo'ravonlikka yo'l qo'yuvchi ushbu mafkuraviy oqim so'nggi yillarda Yaqin Sharqning ko'pgina mamdaktarlari axolisi va musulmon axolisi yukori bo'lgan boshqa davlatlarda keng tarqalgan.

Demokratik davlatlar bilan hamkorlik qilishga intilayotgan kommunistik tuzumdagi davlatlardan farqli o'laroq, islom siyosiy ekstremizmi dinamik va Saudiya Arabistoni, Fors ko'rfazi mamlakatlari, Pokiston, Turkiya, Markaziy Osiyo davlatlari barqarorligiga katta xavf tug'dirmoqda.

Avtoritar davlatlarning saqlab qolinishi yoki ular sonining ortishi, ekstremol, ular o'rtasidagi, shuningdek, demokratik dunyo bilan o'rtalarida xarbiy to'qnashuvlarga olib kelishi mumkin. Albatta, xalqaro munosabatlarning kelgusidagi rivojini tadqiq etishda demokratiya o'rtasidagi munosabatlar qonuniyatlarini, demokratiyaning avtoritar tuzumlarga ta'sirini yaxshilab tahlil etish lozim bo'ladi.

Xalqaro munosabatlarni rivojlantirishda jahon xamjamiyati tomonidan e'tirof etilgan demokratik qadriyatlar, xalqaro huquq asosida o'z tashqi siyosatini yuritish, munosabatlarda kuch ishlatmasdan muzokaralar yordamida muammolarni hal etish, boshqa davlatlarning ichki ishlariga aralmashmaslik va davlatlarning suvereniteti hududiy yaxlitligini xurmat qilish muhim ahamiyatga egadir. O'zbekiston o'z diplomatiyasini yuqoridagi qadriyatlar asosida olib bormoqda.

Iqtisodni islohotlarni amalga oshirishda O'zbekistonning jahon hamjamiyatiga integratsiyalashuvini ta'minlashda Xalqaro valyuta jamg'armasi, Jahon banki, Xalqaro moliya korporatsiyasi, Yevropa tiklanish va taraqqiyot banki kabi xalqaro moliyaviy, iqtisodiy tashkilotlar bilan hamkorlik ijobiy samara bermoqda. O'zbekiston xalq xo'jaligidagi aniq loyihalarga sarflanayotgan xorijiy sarmoyalar miqdori yildan-yilga ortib borayapti. Keyingi yillarda qad qo'tarayotgan zamonaviy inshootlar va yirik korxonalar bunga misol bo'la oladi.

O'zbekistonda investitsion muhitni shakllantirish, eksportga yo'naltirilgan iqtisodiyot vujudga keltirish bo'yicha aloqalar rivojlanib bormoqda. Tashqi iqtisodiy faoliyatni erkinlashtirish jarayoni izchillik bilan davom ettirilmoqda. Ayni paytda, mamlakatni jahon bilan bog'lovchi kommunikasion tizimlarni rivojlantirishga katta ahamiyat berilayapti. Chet ellardagi taniqli iqtisodchilar, xorijiy kompaniyalar vakolatxonalari rahbarlari va mutaxassislari, yozuvchilar va jurnalistlar bu tadbirlar tufayli O'zbekiston yaqin kelajakda mintaqadagi eng ilg'or davlatlardan biriga aylanishini bashorat qilmoqdalar, O'zbekiston bir qator xalqaro tashkilotlar - Yevropada xavfsizlik va hamkorlik tashkiloti (YeXHT), Iqtisodiy hamkorlik tashkiloti (EKO) bilan teng xuquqli a'zo sifatida Yevropa Ittifoqi, NATO bilan esa maxsus bitimlar asosida samarali hamkorlik qilib kelmoqda. Jumladan, NATO bilan «Tinchlik yo'lida hamkorlik» dasturi doirasidagi aloqalarimiz mintaqada tinchlik va xavfsizlikni taminlashga munosib hissa qo'shmoqda. AQSh va boshqa yetakchi davlatlar aokarlari bilan birgalikda har yili o'tkazilayotgan harbiy mashqlar kurolli kuchlarimiz uchun o'ziga xos mahorat maktabini o'tayapti.

Yevropada xavfsizlik va hamkorlik tashkilotiga a'zo davlatlar rahbarlari va xukumat boshliqlarining Istanbul shahrida bo'lib o'tgan uchrashuvi davrimizning eng muhim anjumanlaridan biri bo'ldi. Respublikamiz Prezidentining mazkur anjumandagi nutqi aniq takliflari va mulohazalari bilan yig'ilganlar e'tiborini qozondi. Ayniqsa terrorizmga qarshi kurash bo'icha xalqaro markaz tashkil etish borasidagi taklif ko'plab davlatlar tomonidan qo'llab-kuvvatlandi. Mustaqil Davlatlar Xamdo'stligi doirasida ana shunday markazning ta'sis etilishiga ham O'zbekiston rahbariyatining taklifi sabab bo'ldi.

O'zbekiston o'zining tashqi aloqalarini ham ko'p tomonlama, ham ikki tomonlama asosda tashkil etish tarafdoridir. Bugungi kunda yer yuzining turli chekkalarida ishonchli va manfaatdor sheriklarimiz bor. Ularning doirasi muntazam kengayib bormoqda. Shu o'rinda Amerika Qo'shma Shtatlari bilan munosabatlarimizni tilga olishimiz mumkin. Bu munosabatlar ikkala davlatlar uchun ham muhim bo'lgan yo'nalishlarda izchillik bilan rivojlanib bormokda. O'zbekiston rasmiy hay'atining 2002 yilda AQShga tashrifi, strategik xamkorlikni vujudga kelishi va imzolangan hujjatlar, bir qator xalqaro anjumanlarda ikki davlat rahbarlarning o'zaro muloqotlari, samimiy yozishmalar o'zaro aloqalar darajasidan dalolat beradi. Dunyoning yetakchi davlati juda katta siyosiy, iqtisodiy, harbiy-texnikaviy, intellektual salohiyatga ega bo'lgan AQSh bilan har tomonlama munosabatlarni rivojlantirish va chukurlashtirish mamlakatimiz uchun muhim ahamiyatga ega.

Yevropa Ittifoqi bilan 1996 yilda imzolangan sheriklik va hamkorlik haqidagi shartnoma 1999 yilning I iyulida kuchga kirdi. Mamlakatimizning Yevropa davlatlari bilan keng miqyosli aloqalari uchun qulay imkoniyat vujudga keldi. Tabiiyki, Germaniya, Fransiya, Buyuk Britaniya kabi ilg'or davlatlarning demokratik jamiyat qurish borasidagi tajribalari, ishlab chiqarishdagi ilg'or texnologiyalari biz uchun muhim ahamiyatga ega.

Keyingi yillarda Sharqiy va Janubiy-Sharqiy Osiyo mamlakatlari — Yaponiya, Koreya Respublikasi, Xitoy va boshqa davlatlar bilan aloqalarimiz kengaydi. O'zaro manfaatli hamkorligimiz samaralarini birga qurilayotgan korxonalarda, qad ko'tarayotgan inshootlarda bozorlarimizdagi xilma-xil mahsulotlarda ko'rish mumkin.

Albatta, Mustaqil Davlatlar Xamdo'stligiga a'zo mamlakatlar, shu jumladan, Markaziy Osiyo respublikalari bilan hamkorlik tashqi siyosatimizning ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lib qolmoqda. Bunga sabab, Hamdo'stlik mamlakatlarimizning hududiy yaqinligi va iqtisodiy jihatdan bog'langanligigina emas, balki chuqur tarixiy ildizlar madaniy va ma'naviy aloqalar, katta tarixiy davr mobaynida xalqlarimizning mushtarak taqdiriga ega bo'lganligidir.

Rossiya Federasiyasi bilan mustaqillik yillarida shakllangan o'zaro manfaatli va teng huquqli hamkorlik yaxshi samara berayotganligini alohida ta'kidlash zarur.

Ikki mamlakat o'rtasida diplomatik munosabatlar o'rnatilgan 1992 yildan buyon siyosiy, iqtisodiy, madaniy va boshqa sohalarida jami 150 dan ortiq hujjat imzolangan. 1998 yil may oyida I. Karimovning Rossiyaga va o'sha yilning oktyabrida B. Yelsinning mamlakatimizga rasmiy tashriflari, safar davomida qabul qilingan hujjatlar, ayniqsa, 1998-2007 yillarga mo'ljallangan iqtisodiy hamkorlik to'g'risidagi shartnoma o'zaro aloqadarni mustahkamlashda muhim ahamiyatga ega bo'ldi. V. Putin prezident sifatida ilk safarni O'zbekistondan boshlaganligi ham Rossiya rahbariyati mamlakatimizni o'zining strategik sheriklaridan biri, Markaziy Osiyodagi yetakchi davlat deb bilishidan dalolat beradi.

O'zbekiston, Qozog'iston, Qirg'iziston o'rtasida yagona iqtisodiy makon tashkil etish haqida imzolangan shartnoma Markaziy Osiyo integrasiyasi yo'lidagi ilk qadam bo'lgan edi. 1998 yili bu shartnomaga Tojikiston ham qo'shildi. Xozirgacha o'zaro hamkorlik haqida 150 dan ortiq hujjat imzolandi. Endilikda Davlatlararo kengash ishlab turibdi, Xamdo'stlik dasturlarini ro'yobga chiqarish bo'yicha ijroiya kumita, Markaziy Osiyo hamkorlik va taraqqiyot banki tashkil etilgan. Mazkur integrasiya xalqimizning manfaatlariga to'la mos keladi, mintaqamizda barqarorlik va tinchlikni mustahkamlashga yordam beradi. 2000 yil 20-21 aprel kunlarni O'zbekiston, Qozog'iston, Qirg'iziston va Tojikiston prezidentlarining Toshkentda bo'lib o'tgan uchrashuvi chog'ida imzolangan terrorizmga, siyosiy va diniy ekstremizmga, xalqaro uyushgan jinoyatchilikka qarshi kurash yuzasidan birgalikdagi harakatlar to'g'risidagi shartnoma bunga misol bo'la oladi.

Bugungi kunda O'zbekistonda demokratik jarayonlarni shunchaki e'trof etish emas, balki uni har tomonlama rivojlantirishga e'tibor berilmoqda. Chunki demokratik qadriyatlarning rivojlanishi davlatning, xalqning taraqqiyotiga olib keladi. Demokratik kadriyatlarni himoyalash esa muhim ahamiyatga ega. Shuning uchun O'zbekiston tashqi siyosatining eng muxim yo'nalishlaridan biri - mintaqaviy xavfsizlik va barqarorlikni ta'minlash, xalqlar tinchligiga rahna soluvchi terrorizmning har qanday ko'rinishiga qarshi qat'iy kurash olib borishdan iborat. Davlatimiz ana shu maqsad yo'lida Birlashgan Millatlar Tashkiloti, Yeropada xavfsizlik va hamkorlik tashkiloti, bir qator davlatlararo va nohukumat xalqaro tashkilotlar bilan keng qamrovli aloqalarni izchil rivojlantirib bormoqda. Ayni vaqtda bu tashkilotlar ishida faol ishtirok etmokda. Jahon hamjamiyati O'zbekistonning mintaq

xavfsizligini ta'minlash nizolarni siyosiy choralar bilan bartaraf etish, Markaziy Osiyo mintaqasini yadro qurolidan xoli hudud deb e'lon qilish, narkobiznesga qarshi kurashda sa'y-harakatlarimizni muvofiqlashtirish borasidagi konstruktiv tashabbuslarini qo'llab-quvvatlamogda.

O'zbekiston poytaxti Toshkent bugungi kunda nufuzli xalqaro tashkilotlar ishtirokida kechadigan muhim xalqaro anjumanlar markaziga aylandi. Mazkur anjumanlarda qabul qilingan hujjatlarning ahamiyati va dolzarbligi jahon hamjamiyati, jumladan, BMT Xavfsizlik Kengashi tomonidan e'tirof etilganligi O'zbekistonning xalqaro siyosatdagi nufuzi ortib borayotganligidan dalolatdir.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Islom Karimov BMT Bosh Assambleyasining 48-sessiyasida so'zlagan nutqida Markaziy Osiyoning yadrosiz zona, deb e'lon qilish tashabbusini ilgari surdi. «Xozirgi zamon voqyeli shundayki, bir mamlakatning xavfsizligi boshqa davlat hisobidan ta'minlanishi mumkin emas, — dedi Yurtboshimiz o'z nutqida, - mintaqa xavfsizligini butun jahon xavfsizligi muammolaridan ajratgan holda ko'rib bo'lmaydi. Shunga asoslanib, O'zbekiston yadro qurolining batamom tugatilishi uchun, yadro qurolini tarqatmaslik to'g'risidagi shartnomaning samarali harakat qilishi va uning hech bir muddatsiz uzaytirilishi uchun harakat qiladi. O'zbekiston Markaziy Osiyo mintaqasining yadrosiz zona, deb e'lon qilinishining qat'iy tarafdoridir».

Mazkur tashabbus Prezidentimizning 1996 yil dekabrda bo'lib o'tgan YeXHT Lissabon uchrashuvida so'zlagan nutqida yana bir bor yig'ilganlar e'tiboriga havola etildi. Anjuman qatnashchilari Markaziy Osiyoni yadrosiz zona, deb etlon qilish haqidagi fikrini katta qoniqish bilan kutib oldilar.

1997 yil aprel oyida Jeneva shahrida Markaziy Osiyodagi besh davlat ekspertlari mintaqaviy guruhining birinchi yig'ilishi bo'lib o'tdi. O'sha yili iyun oyida O'zbekiston hay'ati birinchi bor atom energiyasi bo'yicha xalqaro agentlik (MAGATE) boshqaruvchilari kengashining Vena shahrida bo'lib o'tgan navbatdagi sessiyasida ishtirok etdi. O'zbekiston hay'ati rahbarining rasmiy bayonotida O'zbekiston Respublikasi va mintaqadagi boshqa davlatlarning yadrosiz zona tashkil etish borasidagi qarashlari bayon etildi.

1997 yil 14-16 sentyabr kunlarn Toshkentda «Markaziy Osiyo - yadro kurolidan xoli zona» mavzuida xalqaro konferensiya bo'lib o'tdi. Unda 56 mamlakatdan va 10 xalqaro tashkilotdan 200 dan ortiq kishi ishtirok etdi. Islom Karimovning mazkur anjumandagi nutqida bayon etilgan yadroviy xavfsizlikni ta'minlash choralari haqidagi fikrlari anjuman qatnashchilarni tomonidan to'la qo'llab-quvvatlandi.

Xo'sh, «yadrosiz zona»ning qanday mezonlari bor? Xalqaro amaliyotda bunday hududlarni belgilashning yagona mezonp yo'q. Chunki har bir mintaq o'z xususiyati va ahamiyatiga ega. Ammo tadqiqotchilar yadrosiz zona tushunchasini shunday izohlaydilar: «Yadrosiz zona kurol-yarog'larni cheklash, yadroviy nizo chiqishi xavfini kamaytirish mazkur zonaga kiradigan mamlakatlar xavfsizligini mustaxkamlaydi va 1808 yilda imzolangan yadro kurolini tarqatmaslik haqidagi shartnomaning hayotga tatbiq etilishiga ko'maklashish vositasidir. Xalqaro shartnoma asosida yadro qurolini sinash, ishlab chiqarish va joylashtirish taqiqlangan, shuningdek, uning xududida va unga qarshi yadro kurolini qo'llash taqiqlangan zona - yadrosiz zona hisoblanadi».

Hozirgi paytda to'rtta yadrosiz zona mavjud - Antarktida (shartnoma 1961 yil 23 iyunda kuchga kirgan), Lotnn Amerikasi (shartnoma 1969 yil 25 aprelda kuchga kirgan), Tinch okeaninpig janubiy qismm (shartnoma 1986 ypl 11 dekabrda kuchga kirgan), Afrika qit'asi. Barcha zonalar haqidagi shartnomalar O'zbekiston Respublikasi tomonidan e'tirof etilgan.

Shimoliy Yevropada, Markaziy va Janubiy Osiyoda, Yakin Sharqda yadrosiz zonalar barpo etish g'oyalari mavjud. Bundan maqsad, yadro quroli mavjud bo'lgan xududlarni cheklash, yadro urushi xavfini kamaytirishdir.

Markaziy Osiyoda yadrosiz zona barpo etish haqidagi O'zbekiston tashabbusi BMT va jahon jamoatchpligi tomonidan to'la qo'llab-kuvvatlanmogda. Bu taklif BMT Bosh Assambleyasining sessiyalarida muxokama qilindi va maxsus rezolyusiya qabul qilindi.

Markaziy Osiyoda yadro qurolidan xoli hudud barpo etish faqat mintaqadagina emas, balki jahonda ham tinchlik va barqarorlikni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Bugungi kunda jahon hamjamiyatida iqtisodiy, harbiy kudrat bilan birgalikda mamlakatdagi demokratik jarayonlarning xarakteri bilan davlatlarning obro'-e'tibori belgilanmoqda. Shu jihatdan olganda, O'zbekistonda boskichma-bosqich amalga oshirilayotgan demokratik jarayonlar jahon hamjamiyatida mustahkam o'rin egallashga va milliy manfaatlarimiz asosida tashqi siyosat yuritishga imkoniyat yaratmoqda.

XX asrning oxirida inqiloblar yuz yilligi jahon sahnasida socialistik tuzumning yemirilishi bilan yakun topdi. Sobiq «qizil imperiya» xududida xalqaro munosabatlar va xalqaro xukuqning to'laqonli subyektlari - yangi mustaqil davlatlar paydo bo'ldi. Shular qatori, uzoq davlatchilik tarixiga ega O'zbekiston Respublikasi ham o'z milliy taraqqiyot yo'lini tanlab oldi. Qadimgi madaniyat o'choqlaridan biri bo'lgan yurtimiz yana jahon hamjamiyati va uning ajralmas qismiga aylandi.

Mustaqkam xavfsizlik ichki iqtisodiy taraqqiyot uchun qulay shart-sharoitlar yaratish, aholi turmush darajasini ko'tarish, konstitusion tuzum asoslarini mustahkamlash, millatlar ahilligiga, xalqlar do'stliga, fuqarolar erkinliklari va haq-huquqlarini muhofaza qilish tashqi siyosatining asosiy maqsadlaridir. Ana shu maqsadlarni ro'yobga chiqarish, jahon hamjamiyati bilan tabiiy aloqalarni yo'lga qo'ydi istagida tashqi siyosiy va iqtisodiy faoliyatning milliy mexanizmlari tashkil qilindi.

1944 yilda tashkil etilgan respublika Tashqi ishlar vazirligi faoliyati tubdan isloh qilindi. 1992 yili Tashqi iqtisodiy aloqalar vazirligi, 1991 yili Tashqi iqtisodiy faoliyat Milliy banki tashkil topdi. Kadrlar tayorlash Milliy dasturi asosida diplomatiya, xalqaro huquq va tashqi iqtisodiy faoliyat sohasida malakali kadrlar tayyorlashning davlat tizimi yaratildi. Tashqi aloqalar sohasi uchun milliy kadrlar tayyorlash maqsadida 1992 yili O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Farmoni bilan Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti tashkil qilindi. Tashqi iqtisodiy va siyosiy faoliyatni tartibga soluvchi «Chet el investitsiyalari to'g'risida» Qonun (1998), «O'zbekiston tashqi iqtisodiy faoliyati to'g'risida» Qonun (2000), «O'zbekiston Respublikasi tashqi siyosiy faoliyatining asosiy prinsiplari to'g'risida» Qonun (1996), «O'zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalari to'g'risida» Qonun (1995), shuningdek, "Konsullik ustavi", O'zbekiston Respublikasi Xarbiy doktrinasi kabi muhim hujjatlar qabul qilindi.

Mana shunday nazariy va amaliy qadamlar natijasi o'laroq, bugungi kunda davlatimiz mustaqilligini 170 ga yaqin mamlakatlar tan oldi. Ularning 120 nafari bilan diplomatik munosabatlar o'rnatilgan. O'zbekistonda 43 davlat va 20 ta yirik xalqaro tashkilot missiyalari akkreditatsiya qilingan. O'z navbatida, O'zbekiston 40 dan ortiq yirik tashkilotlar hamda 500 dan ortiq xalqaro huquq subyektlari bilan hamkorlik qilmoqda. O'zbekiston fuqarolari tomonidan xorijiy davlatlarda 180 ta korxona va vakolatxonalar faoliyat ko'rsatmoqda. O'zbekiston 34 ta davlat bilan «Investitsiyalarni ximoyalash va rag'batlantirish to'g'risida» shartnoma imzolagan.

O'zbekiston ko'p tomonlama aloqalar bilan ikki tomonlama munosabatlarni ham rivojlantirib bormoqda. Yevropa davlatlari va AQSh mamlakatimiz tashqi siyosatida alohida o'rin tutadi.

1996 yili Florensiyada O'zbekiston Respublikasi va Yevropa Ittifoqi o'rtasida Sheriklik va hamkorlik to'g'risida Bitimning imzolashni mamlakatimizning Yel davlatlari bilan munosabatlaridagi burilish nuqtasi bo'ldi.

AQSh bilan 2002 yil 12 mart kuni imzolangan Strategik sherikchilik va hamkorlik asoslari to'g'risidagi Deklaratsiya esa O'zbekiston - AQSh munosabatlarini yangi bosqichga ko'tardi.

Shunday qilib, hozirgi kunda O'zbekiston jahon hamjamiyatida munosib o'rin egalladi va Markaziy Osiyodagi yetakchi davlat sifatida e'tirof etilmoqda. Bunday obro'-etibor tarixiy davlatchiligimiz, ma'naviyatimiz va oldimizga qo'ygan maqsadlarimizga hamohangdir. O'zbekiston o'zining tinchliksevar, barqarorlikka asoslangan tashqi siyosatini davom ettiradi. Buning uchun yetarli siyosiy, iqtisodiy, ma'naviy imkoniyatlari mavjud.

O'ZBEKISTONDA DEMOKRATIK JAMIYAT QURISH NAZARIYASI VA AMALIYOTI FANI BO'YICHA

TA'LIM TEXNOLOGIYASI

MA'RUZA VA AMALIY MASHG'ULOTLARDA O'QITISH TEXNOLOGIYALARI

O'QUV MASHG'ULOTIDA TA'LIM TEXNOLOGIYASI MODEL

1-2 MA'RUZA: O'ZBEKISTONDA DEMOKRATIK JAMIYAT QURISH NAZARIYASI VA AMALIYOTI FANINING PREDMETI, MAQSADI VA VAZIFALARI. DEMOKRATIK JAMIYAT TO'G'RISIDAGI DASTLABKI QARASHLAR VA UNING RIVOJLANISH BOSQICHLARI.			
Talabalar soni: 40		Vaqti: 80 minut.	
O'quv mashg'ulotining shakli		Kirish – mavzu bo'yicha vizuallashgan amaliy mashgulot	
Ma'ruza rejasi	1. O'zbekistonda demokratik jamiyat qurish nazariyasi va amaliyoti fanining predmeti. 2. O'zbekistonda demokratik jamiyat qurish nazariyasi va amaliyoti fanining maqsadi va vazifalari. 3. Fanning asosiy tushunchalari va uning qonuniyatlari. 4. O'zbekistonda demokratik jamiyat qurishning umumjahon e'tirof etgan qonuniyatlari va uning o'ziga xos taraqqiyot yo'lining mavjudligi.		
O'quv mashg'ulotining maqsadi: O'zbekistonda demokratik jamiyat qurish nazariyasi va amaliyoti fanining predmeti, uning rivojlanish bosqichlari bosqichlari to'g'risida tushunchalar beradi.			
Pedagogik vazifa:		O'quv faoliyatining natijasi:	
• «O'zbekistonda demokratik jamiyat qurish nazariyasi va amaliyoti» fanining predmeti, obyekti, uslubi hamda uning manbalari yuzasidan bilim berish; • fanning asosiy tushunchalari, qonuniyatlari va uning boshqa ijtimoiy-gumanitar fanlar orasida tutgan o'rnini tushuntirish; • adolatli jamiyat haqidagi g'oya, qarashlarning vujudga kelishi, manbalari va rivojlanishini tushuntirish; • milliy mustaqillik va O'zbekistonning demokratik o'zgarishlari xususida tushunchalar berish.		• «O'zbekistonda demokratik jamiyat qurish nazariyasi va amaliyoti» fanining predmeti, obyekti, uslubi hamda uning manbalari yuzasidan bilim va tushunchalarga ega bo'ladilar; • fanning asosiy tushunchalari, qonuniyatlari va uning boshqa ijtimoiy-gumanitar fanlar bilan bog'liqliklarini o'rganadilar; • adolatli jamiyat haqidagi g'oya, qarashlarning vujudga kelishi, manbalari va rivojlanish bosqichlarini o'rganib oladi; • mustaqillik va O'zbekistonning demokratik jamiyat sari harakatlari yuzasidan bilimga ega bo'ladilar.	
O'qitish usullari va texnika		Suhbat, amaliy hujum, bahs-munozara	
O'qitish vositalari	Ma'ruza matni, A-32 hajmidagi qog'oz, marker, skotch.		
O'qitish shakli	Keng qamrovli, jamoaviy, kichik guruhda ishlash.		
O'qitish shart-sharoitlari	Guruhda ishlash uchun ajratilgan auditoriya.		
Monitoring va baholash		Og'zaki nazorat, blis-so'rov, test	

O'zbekistonda demokratik jamiyat qurish nazariyasi va amaliyoti fanining predmeti, maqsadi va vazifalari. Demokratik jamiyat to'g'risidagi dastlabki qarashlar va uning rivojlanish bosqichlari.

MA'RUZANING TEXNOLOGIK XARITASI

Ish jarayon- lari vaqti	Faoliyatning mazmuni	
	<i>o'qituvchi</i>	<i>talaba</i>
1-bosqich. O'quv mashg'ulo - tiga kirish. 10 (daqiqa).	1.1. Ma'ruza mavzusi, maqsadi e'lon qilinadi. 1.2. Ma'ruza mashg'ulotni o'tkazish ketma - ketligi tushuntiriladi. 1.3. Talabalarni baholash mezonini e'lon qilinadi. (1-Ilova) 1.4. Talabalarni jonlantirish maqsadida «Aqliy hujum» ni amalga oshiradi. (2-Ilova)	Diqqat bilan tinglaydilar. Yozib oladilar Savollarga javob beradilar
2-bosqich. Asosiy (informa- sion bosqich). (50 daqiqa)	2.1. Kodoskop, kompyuter va doskadan foydalanib jadvallar, chizmalar orqali ma'ruza rejasi va asosiy tushunchalarni sharxlab beradi. (3-Ilova). 2.2. «O'zbekistonda demokratik jamiyat qurish nazariyasi va amaliyoti» fani, uning o'rganishi obyekti va predmeti haqida nimalarni bilasiz deb murojat etadi. Javoblari tahlil qilinadi va xulosalanadi. 2.3. «O'zbekistonda demokratik jamiyat qurish nazariyasi va amaliyoti» fanining qonuniyatlari, katagoriyalari, usullari va asosiy vazifalari yuzasidan savollar o'rta taga tashlanadi. Javoblari tahlil qilinadi va xulosalanadi. (4-Ilova) 2.4. «O'zbekistonda demokratik jamiyat qurish nazariyasi va amaliyoti» fani boshqa qaysi fan bilan aloqador? Javoblar tahlil qilinadi va xulosalanadi. Ularni ishlatishda "Diagramma Vena" usulini foydalaniladi. (5-Ilova) Bu usulda ishlash ketma-ketligi tushuntiriladi	2.1. Talabalar ma'ruzachi tomonidan berilgan savollarni diqqat bilan tinglab, o'z nuqtai nazarlarini erkin fikr orqali bayon etadi. 2.2. Talabalar bahs munozaraga kirishadi. Bu uslub guruhlarga bo'lingan holda amalga oshiriladi. 2.3. Savollarga javob beradilar 2.4. Organayzerni to'ldiradi.
3-bosqich. Yakunlovchi bosqich. (10 daqiqa)	3.1. Mavzuni yakuniy xulosalarni beradi. 3.2. Talabalarga mustaqil ishlashi uchun uyga vazifa beriladi. (6-Ilova)	3.1. Talabalar tinglay dilar, aniqlaydilar. Uyga vazifani yozib oladilar. O'UM ga qarang.

O'zbekistonda demokratik jamiyat qurish nazariyasi va amaliyoti fanining predmeti, maqsadi va vazifalari. Demokratik jamiyat to'g'risidagi dastlabki qarashlar va uning rivojlanish bosqichlari.

O'QUV MASHG'ULOTIDA TA'LIM TEXNOLOGIYASI MODELII

Talabalar soni 20-25ta		O'quv soati 2soat	
Mashg'ulot shakli		Bilimlarni kengaytirish va mustahkamlashga qaratilgan amaliy mashg'ulot	
Amaliy mashg'ulot rejasi		1. «O'zbekistonda demokratik jamiyat qurish nazariyasi va amaliyoti» fanining predmeti, obyekti, uslubi hamda uning manbalari. 2. Ushbu fanning asosiy tushunchalari, qonuniyatlari va uning boshqa ijtimoiy-gumanitar fanlar orasida tutgan o'rni. 3. O'zyuyekiston fuqarolik jamiyati qurilishining ustuvor yo'nalishlari. 4. O'zbekiston zaminida adolatli jamiyat haqidagi g'oya, qarashlarning vujudga kelishi, manbalari va rivojlanishi. 5. Milliy mustaqillik uchun kurashda Turkiston jadidchiligining o'rni va roli. 6. Milliy mustaqillik va O'zbekistonning demokratik o'zgarishlar sari yo'l tutilishi.	
O'quv mashg'ulotining maqsadi: talabalarda fan yuzasidan bilim va tushunchalar shakllanishini ta'minlash mavjud bilimlarni kengaytirish va chuqurlashtirish.			
Pedagogik vazifalar		O'quv faoliyati natijalari	
• «O'zbekistonda demokratik jamiyat qurish nazariyasi va amaliyoti» fanining predmeti, obyekti, uslubi hamda uning manbalari yuzasidan bilim berish; • fanning asosiy tushunchalari, qonuniyatlari va uning boshqa ijtimoiy-gumanitar fanlar orasida tutgan o'rnini tushuntirish; • adolatli jamiyat haqidagi g'oya, qarashlarning vujudga kelishi, manbalari va rivojlanishini tushuntirish; • milliy mustaqillik va O'zbekis tonning demokratik o'zgarishlari xususida tushunchalar berish.		• «O'zbekistonda demokratik jamiyat qurish nazariyasi va amaliyoti» fanining predmeti, obyekti, uslubi hamda uning manbalari yuzasidan bilim va tushunchalarga ega bo'ladilar; • fanning asosiy tushunchalari, qonuniyatlari va uning boshqa ijtimoiy-gumanitar fanlar bilan bog'liqligini o'rganadi; • adolatli jamiyat haqidagi g'oya, qarashlarning vujudga kelishi, manbalari va rivojlanish bosqichlarini o'rganib oladiar; • mustaqillik va O'zbekistonning demokratik jamiyat sari harakat lari yuzasidan bilimga ega bo'ladilar.	
O'qitish usullari-texnikasi		topshiriqlar, amaliy ishlash usuli, suhbat	
O'qitish vositalari		tarqatma material, kompyuter, doska	
O'qitish shakllari		individual, guruhda ishlash	
O'qitish sharoiti		Jixozlangan auditoriya	
Monitoring va baholash		Test ,og'zaki savollar,blis-so'rov	

O'zbekistonda demokratik jamiyat qurish nazariyasi va amaliyoti fanining predmeti, maqsadi va vazifalari. Demokratik jamiyat to'g'risidagi dastlabki qarashlar va uning rivojlanish bosqichlari Seminarning texnologik xaritasi

<i>Ish jarayon lari vaqti</i>	<i>Faoliyatning mazmuni</i>	
	<i>o'qituvchi</i>	<i>talaba</i>
I-bosqich. Mavzuga kirish. (10 minut)	1.1. Amaliy mashg'ulot mavzusi, maqsadi va o'quv faoliyati natijalarini aytadi. Dars jarayoni bilimlarni chuqurlashtirishga qaratilgan amaliy mashg'ulot shaklida o'tilishini tushuntiradi	Tinglaydilar. Yozib oladilar.
	1.2. «Klaster» texnikasidan foydalanilgan holda talabalarga, «Turkiston jadidchilik maktabi» degan savol bilan murojaat qiladi. Talabalarni ushbu organayzer orqali faollashtiradi(1-ilova).	O'z fikrlari ni bildiradi. Tushunchalar bilan ishlaydi.
	1.3. Talabalarining fikrini umumlash-tirib, ularni 2 ta kichik guruhlariga bo'ladi.	guruhlariga bo'linadi.
	1.4. Talabalarining mashg'ulotdagi faol-ligini baholash ko'rsatkichlari va me-zonlari bilan tanishtiradi (2-ilova).	O'UM ga qaraydilar.
II-bosqich. Asosiy (60 minut)	2.1. Guruhlarga topshiriqlar tarqatadi va ularga topshiriqlarni bajarishi uchun yordam beradi. Manbalardan foydalanishga imkon yaratadi. Har bir guruh qaysi mavzuni keng yoritib berishi va taqdim etishi kerakligini tushuntiradi (3-ilova).	Faol qatnashadilar.
	2.2. Har bir guruh topshiriqlarini vatman-qog'ozlarga tushirib, taqdimotini o'tkazishga yordam beradi, izohlaydi, bilimlarini umumlashtiradi, xulosalarga alohida e'tibor qaratadi. Topshiriqlarning bajari lishini qay darajada to'g'ri ekanligini diqqat bilan tinglaydi.	Ishning taqdi motini o'tkaza dilar, xulosa chiqaradilar. Baholaydilar.
	2.4. Har bir guruh topshiriqlarni vat-man-qog'ozlarga tushirib, taqdimotini o'tkazishda yordam beradi. Yagona xulosa chiqarishga ko'mak beradi va nihoyasida umumlashtiradi.	G'olib guruhlarini aniqlab, baholaydi.
III-bosqich. Yakuniy (10 minut)	3.1. Ish yakunlarini chiqaradi. Faol tala-balarni baholash mezonlari orqali rag'bat-lantiradi.	Eshitadi. Aniqlaydi.
	3.2. Talabalar bilimlarini chuqurlashtirish maqsadida mustaqil ishlash uchun topshiriqlar beradi: (4-ilova).	O'UM ga qaraydi.

(ma'ruza – 2 soat)

Ma'ruzani olib borish texnologiyasi

Talabalar soni 20-50ta		O'quv soati -2 soat	
Mashg'ulot shakli		Mavzu bo'yicha ma'ruza	
Ma'ruza rejasi	1. O'tish davri tushunchasi, uning zarurligi mohiyati va qonuniyatlari. 2. O'zbekistonda «o'tish davri»ga yondashishning o'ziga xos jihatlari. 3. I.A.Karimov tomonidan O'zbekistonning «evolyusion tadrijiylik» asosida demokratik jamiyatga o'tishga doir nazariy, konseptual metodologiyaning ishlab chiqilishi. 4. O'zbekistonda «evolyusion tadrijiy rivojlanish»ning real hayotga tadbqiqilinishi.		
O'quv mashg'ulotining maqsadi: O'zbekistonda demokratik jamiyat barpo etishda o'tish davrining zarurligi va uning xususiyatlari to'g'risida ma'lumot berish.			
Pedagogik vazifalar:		O'quv faoliyati natijalari:	
• demokratik jamiyat qurishning turli xil milliy modellari to'g'risida tushunchalar berish; • “dunyoviy davlat” qurishda “o'zbek modeli”ning jamiyat ijtimoiy– siyosiy, iqtisodiy va ma'naviy hayotidagi roli va ahamiyatini yoritib berish; • o'tish davrining asosiy yo'llari, tadrijiy rivojlanish yo'lining mohiyati va uning o'zbekistonda o'ziga xos tamoyillarini tushuntirib berish; • o'zbekistonda tadrijiy islohot yo'lining hayotga tatbiqu va uning natijalarini atroflicha tushuntirib berish.		• demokratik jamiyat qurishning turli xil milliy modellari to'g'risida tushunchalarga ega bo'ladilar; • “dunyoviy davlat” qurishda “o'zbek modeli”ning jamiyat ijtimoiy– siyosiy, iqtisodiy va ma'naviy hayotidagi roli va ahamiyatini tushunib oladilar; • o'tish davrining asosiy yo'llari, tadrijiy rivojlanish yo'lining mohiyati va uning o'zbekistonda o'ziga xos tamoyillarini o'rganadilar; • o'zbekistonda tadrijiy islohot yo'lining hayotga tatbiqu va uning natijalarini atroflicha o'rganadilar.	
O'qitish usullari-texnikasi	ma'ruza, tushuntirish, instruksiya berish, namoyish, blis-so'rov, paradokslar usuli		
O'qitish vositalari		ma'ruza matni, tarqatma material, kompyuter slaydlari, doska	
O'qitish shakllari		frontal, kollektiv ish	
O'qitish sharoiti		Jixozlangan xona	
Monitoring va baholash		Test ,og'zaki savollar,blis-so'rov	

Amaliy mashg'ulot texnologik karta

Ish jarayonlari vaqti	Faoliyatning mazmuni	
	O'qituvchi	talaba
Tashkiliy bosqich. (3 daqiqa)	1.1. Berilgan mavzularning fanni o'zlashtirishdagi dolzarbligini tushuntira di. 1.2. Doklad mavzularini xamda xar bir mavzu bo'yicha opponent va taqrizchilarning erkin tanlovini tashkil etadi. Dokladchi larga tanlangan referat bo'yicha reja tuzish vazifasini beradi. 1.3. Guruhdagi qolgan talabalarga ma'ruza matnini o'rganib dokladchilar uchun savollar tuzishni vazifa qiladi (1-ilova). 1.7. Baholash tizimi bilan opponent va taqrizchilarni tanishtiradi. Dokladchilar bilan chiqish shakli va reglamentni muxokama qiladi (2,3-ilova). 1.8. Referatlar mazmuni bilan tanishadi.	Ma'ruzaga tayyorlanadi. Opponentlar va resenzzentlar dokladchilarga birikadi. Baholar tizi mi va regla ment bilan tanishadi Javob berishga (chiqishga) tayyorlanadi
1 bosqich. O'quv mashg'ulotga kirish (5 daqiqa)	1.1. Mavzuni va uning maqsadi, rejalashtirilgan o'quv natijalarni ko'rgazmali ravishda tanishtiradi. 1.2 Ma'ruza-anjumanni baxs-munozara shaklida o'tilishini e'lon qiladi va baholash mezonlarini ekranga chiqarib qo'yadi (4-Ilova).	Tinglaydi Tinglaydi
2 boskich. Informasio n (axborot) (60 daqiqa)	2.1. Ma'ruzachilarning chiqishlarini tashkil etadi. 2.2. Ma'ruza mazmuni bo'yicha jamovaiy muhokamani tashkil etadi va ilg'or talabalar bilan kollektiv muxokama jarayonini yo'naltiradi. - savollar beradi -dokladning asosiy qismlarini aniqlashtiradi. -dokladda aytilgan gaplarga qiziqish uyg'otadi. -ma'ruza mazmuniga alohida e'tibor qaratadi. -dokladlarning e'tiborli joy-larida ularni to'xtatadi va jamovaiy muhokamani tashkil etadi. -har bir ma'ruza qisqacha umumlashtiriladi.	2.1. Taqdimot qiladilar. Opponentlar o'z fikrlarini bildirib savollar beradi. 2.2. Talabalar jamoa bo'lib doklad mazmunini muxokama qiladilar, baholaydilar.
3 bosqich. Yakuniy bosqich (12 daqiqa)	3.2. Mavzu bo'yicha umumiy xulosa qiladi. 3.2. Talabalarga baholash natijasini e'lon qiladi. Natijalarga izoh beradi.	Ekspertlar: 1. faoliyatni baholaydilar.

MA'RUZANING TEXNOLOGIK KARTASI

Ish bos-qichlari	faoliyatning mazmuni	
	O'qituvchi	Talabalar
1-bosqich. Mavzuga kirish (10 daqiqa)	1.1. O'quv mashg'uloti mavzusi savollarni va o'quv faoliyati natijalarini aytadi. 1.2. Blis-so'rov usulida mavzu bo'yicha ma'lum bo'lgan tushunchalarni faollashtiradi. Blis-so'rov natijasiga ko'ra tinglovchilarning nimalarda adashishlari, xato qilishlari mumkinligini tahlil qiladi (1-ilova)	Mavzu nomini yozib oladilar Savollarga javob beradilar
2 -bosqich. Asosiy bo'lim (60 daqiqa)	2.1. Savollar yuzasidan mini ma'ruza qiladi. Tarqatma materiallar tarqatadi (2-ilova). 2.2. Ma'ruza rejasining 2-savoli bo'yicha tushuncha beradi. Birinchi va ikkinchi savollar yuzasidan umumlashtiruvchi xulosa beradi. 2.3.Talabalar bilimlarini mustahkamlash maqsadida bahs-munozara savollari beradi (3-ilova).	Tinglaydilar. Tarqatma materiallarni tahlil qiladilar. Savollarga javob beradilar
3-bosqich. Yakunlovchi (10 daqiqa)	3.1. Mashg'ulot bo'yicha yakunlovchi xulosalar qiladi. Mavzu bo'yicha olingan bilimlarni qayerda ishlatish mumkinligi ma'lum qiladi. 3.2. Mavzu bo'yicha mustaqil o'rganish uchun topshiriqlar beradi (4-ilova).	Savollar beradilar Topshiriqlarni yozib oladilar

O'QUV MASHG'ULOTIDA A'LIM TEXNOLOGIYASI MODELI

Talaba soni 20-50ta		Vaqti 2 soat	
Mashg'ulot shakli		Anjuman - amaliy mashg'ulot	
Ma'ruza rejasi	1. Demokratik jamiyat qurishning turli xil milliy modellari va o'zbekistonda uning o'ziga xos xususiyatlari. 2. Islom Karimovning "O'zbekistonning o'z istiqlol va taraqqiyot yo'li" asari hamda uning tarixiy ahamiyati. 3. Dunyoviy davlat va milliy davlat tushunchalari 4. O'tish davrining asosiy yo'llari, tadrijiy rivojlanish yo'lining mohiyati va uning O'zbekistonda o'ziga xos tamoyillari. 5. O'zbekistonda bosqichma-bosqich demokratik jamiyatga o'tish davrining muammolarini xal qilishning o'ziga xos yo'llari.		
O'quv mashg'ulotining maqsadi: Talabalarga mustaqillik va demokratik jamiyat qurilishining «O'zbek modeli», O'zbekistonda demokratik jamiyat barpo etishda o'tish davrining zarurligi va uning xususiyatlarini mukammal yoritib berish			
Pedagogik vazifalar:		O'quv faoliyati natijalari:	
• demokratik jamiyat qurishning turli xil milliy modellari to'g'risida batafsil ma'lumot berish; • "dunyoviy davlat" qurishda "o'zbek modeli"ning jamiyat ijtimoiy– siyosiy, iqtisodiy va ma'naviy hayotidagi roli va ahamiyatini keng va atroflicha tushuntirish, bilimlarni mukammallashtirish; • o'tish davrining asosiy yo'llari, tadrijiy rivojlanish yo'lining mohiyati va uning o'zbekistonda o'ziga xos tamoyillari xususida gi bilimlarni mustahkamlash; • o'zbekistonda tadrijiy islohot yo'lining hayotga tatbiqi va uning natijalari yuzasidan ma'lumotlarni chuqurlashtirish va mustahkamlash.		• demokratik jamiyat qurishning turli xil milliy modellari to'g'risida bilimlarni mustahkamlaydilar; • "dunyoviy davlat" qurishda "o'zbek modeli"ning jamiyat ijtimoiy– siyosiy, iqtisodiy va ma'naviy hayotidagi roli bo'yicha olgan bilimlarni chuqurlashtiradilar; • o'tish davrining asosiy yo'llari, tadrijiy rivojlanish yo'lining mohiyati bo'yicha olgan axborot-ma'lumotlarni taxlil qiladilar; • o'zbekistonda tadrijiy islohot yo'lining hayotga tatbiqi va uning natijalarini keng va atroflicha o'rganadilar.	
O'qitish usullari -texnikasi		topshiriqlar, amaliy ishlash usuli, suhbat	
O'qitish vositalari		Ma'ruza matni, tarqatma materiallar, slaydlar, proyektor.	
O'qitish shakllari		Jamoa, to'g'ridan-to'g'ri va guruhlarda ishlash.	
O'qitish sharoiti		Texnik vositalar bilan ta'minlangan auditoriya.	
Monitoring va baholash		Og'zaki nazorat, savol-javob, o'z-o'zini nazorat qilish, reyting tizimi asosida baholash.	

4-MA'RUZA**FUQARO ERKINLIGI VA FAOLLIGINI TA'MINLASH –
DEMOKRATIK JAMIYAT QURISH OMILI***(Ushbu mavzu bo'yicha ma'ruza ko'zda tutilmagan)***ma'ruza – soat, amaliy mashg'ulot – 2 soat)****Amaliy mashg'ulotni olib borish texnologiyasi**

Talabalar soni: 20-50ta		Vaqt: 2 soat
Mashg'ulot shakli		Baxs-munozarali amaliy mashg'ulot
amaliyot rejasi	1. Fuqaro erkinligi va faolligi tushunchasi. Uning ijtimoiy-siyosiy tafakkur tarixidagi talqinlari. 2. Inson faolligining asosiy mezonlari. Inson va jamiyat. 3. Prezident I.A.Karimov demokratik jamiyat qurishda inson erkinligi va faolligini yuksaltirish to'g'risida. 4. Fuqarolar ijtimoiy faolligini oshirish erkin va farovon hayotni barpo etishning zaruriy sharti.	
Mashg'ulotning maqsadi: fuqaro erkinligi va faolligini ta'minlash – demokratik jamiyat qurish omili haqida bilimlarni shakllantirish		
Pedagogik vazifalar:		O'quv faoliyati natijalari:
▪ fuqaro erkinligi va faolligining turlicha talqinlari. Forobiy komil inson va fozil jamoa to'g'risidagi karashlari bilan tanishtirish; ▪ inson faolligining asosiy mezonlari: hozirgi davrda inson, jamiyat va davlatlarning o'zaro munosabatlari bo'yicha bilim berish; ▪ fuqarolar ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish erkin va farovon hayotni barpo etishning zaruriy shartiligini tushuntirish.		▪ fuqaro erkinligi va faolligining turlicha talqinlari. Forobiy komil inson va fozil jamoa to'g'risidagi karashlari bilan tanishadilar; ▪ inson faolligining asosiy mezonlari: hozirgi davrda inson, jamiyat va davlatlarning o'zaro munosabatlari bo'yicha bilim oladilar; ▪ fuqarolar ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish erkin va farovon hayotni barpo etishning zaruriy shartiligini tushunadilar.
O'qitish usullari va texnika		Topshiriqlar – amaliy ishlash uchun, bahs-munozara, «Qanday» texnikasi.
O'qitish vositalari:		Ma'ruza - matni, manbaalar, adabiyotlar, doska, bo'r.
O'qitish shakllari		Jamoa va guruhlarda ishlash.
O'qitish shart-sharoiti		Texnik vositalar bilan ta'minlangan auditoriya.
Monitoring va baholash		Og'zaki nazorat, savol-javob, o'z-o'zini nazorat qilish.

Amaliy mashg'ulotning texnologik kartasi

Ish jarayon lari vaqti	Faoliyatning mazmuni	
	O'qituvchi	Talaba
I-bosqich. Mavzuga kirish (10 daqiqa)	1.1. O'quv mashg'uloti mavzusi, maqsad va vazifalarini aytadi (amaliy mash-g'ulotni o'tkazishda oldindan topshiriq va vazifalar beradi).	Amaliy mashg'ulotga tayyorgarlik ko'rib keladi.
	1.2. Ta'lim jarayoni interfaol usullar orqali baxs-munozarali tarzda amalga oshirilishini e'lon qiladi. Talabalar ni doira shaklida stollar atrofida 3 guruhga bo'ladi.	Ixtiyoriy ravishda 3 guruhga bo'linadi.
II-bosqich. Asosiy (60 daqiqa)	2.1. Baxs-munozara qoidasi bilan tanishtiradi.	Tanishadilar.
	2.2. Topshiriqlarga tayyorgarlik ko'rish uchun 3 daqiqa, javob berish uchun esa 7 daqiqa beradi.	Reglamentga rioya qiladi.
	2.3. Guruhlarga topshiriqlarni baja rish uchun yordam beradi, ularni baho lash mezonlari bilan tanishtiradi, baxs-munozarani boshqarib boradi (2-ilova).	Faol qatnashadilar.
	2.4. Guruhlarning javoblarini ting laydi, baholash mezonlari bilan tanish tiradi, ularni baholaydi (1-ilova)	O'z fikrlarini er-kin bildiradilar.
	2.5. Guruhlarga «Qanday?» texnikasi-dan foydalanilgan holda: «Prezident I.A. Karimovning demokratik davlat va fuqarolik jamiyati qurishda inson faolligi haqidagi qarashlari qanday?» xususida savol bilan murojaat qiladi (3-ilova).	Mustaqil diagrammani har bir guruh to'ldiradi.
	2.6. Topshiriqlarni vatman-qog'ozlarga tushirib, taqdimotini o'tkazishga yordam beradi. Yagona xulosa chiqarishga ko'mak beradi va nihoyasida umumlashtiradi.	Taqdimot o'tkazadi. G'olib guruhlarini aniqlab, baholaydi.
III-bosqich. Yakuniy (10 daqiqa)	3.1. Ish yakunlarini chiqaradi. Faol talabalarni baholash mezoni orqali rag'batlantiradi.	Eshitadi. Aniqlaydi.

5-MA'RUZA	DEMOKRATIK JAMIYAT SHAKLLANISHIDA MAHALLA VA FUQAROLARNIIG O'ZINI-O'ZI BOSHQARISH ORGANLARI.
------------------	---

(ma'ruza – 2 soat)

Ma'ruzani olib borish modeli

Talabalar soni:20-50ta		Vaqti:2 soat.	
O'quv mashg'ulotining shakli		Ma'ruza – anjuman	
Ma'ruza rejasi	1. Oila institutining barkamol shaxs va demokratik qadriyatlar shakllanishidagi o'rni. 2. Mahalla – fuqarolarning o'zini-o'zi boshqarish organi sifatida. 3. Mustaqillik yillarida O'zbekistonda demokratik tamoyillar asosidagi o'zini-o'zi boshqarish tizimining tiklanishi. 4. O'zbekistonda demokratik fuqarolik jamiyatini barpo etishda o'zini-o'zi boshqarish organlarining ahamiyati.		
O'quv mashg'ulotining maqsadi: demokratik jamiyat shakllanishida mahalla va fuqarolarniig o'zini-o'zi boshqarish organlari, demokratik jamiyatni barpo etishda nodavlat va jamoat birlashmalarining o'rini ochib beradilar.			
Pedagogik vazifalar:		O'quv faoliyati natijalari:	
▪ Mahalliy o'zini-o'zi boshqarish ning shakllari, huquqiy asoslari hamda ularning fuqarolik jamiyati qurishdagi rolini tushuntirish; ▪ Mustaqillik yillarida O'zbekis tonda o'zini-o'zi boshqarish tizimining shakllanishi, uni bosqichma-bosqich isloh qilish yo'llarini aytish; ▪ Nodavlat, notijorat, jamoat birlashmalari va ko'ppartiyaviy lik tushunchalarining ma'no-mazmuni hamda ular faoliyatlari huquqiy asoslarining yaratilishi bo'yicha tushunchalar berish; ▪ Mamlakatimizda xalqaro va xorijiy nodavlat tashkilotlar faoliyati hamda O'zbekistonda «Kuchli davlatdan kuchli jamiyat sari» konsepsiyasining mohiyatini ochib berish.		▪ Mahalliy o'zini-o'zi boshqarish ning shakllari, huquqiy asoslari hamda ularning fuqarolik jamiyati qurishdagi rolini tushunib oladilar; ▪ Mustaqillik yillarida O'zbekis tonda o'zini-o'zi boshqarish tizimining shakllanishi, uni bosqichma-bosqich isloh qilish yo'llarini tushunib oladilar; ▪ Nodavlat, notijorat, jamoat birlashmalari va ko'ppartiyaviy lik tushunchalarining ma'no-mazmuni hamda ular faoliyatlari huquqiy asoslarining yaratilishi bo'yicha tushunchalarga ega bo'ladilar; ▪ Mamlakatimizda xalqaro va xorijiy nodavlat tashkilotlar faoliyati hamda O'zbekistonda «Kuchli davlatdan kuchli jamiyat sari» konsepsiyasining mohiyati ni tushunadilar.	
O'qitish usullari va texnikasi		Ma'ruza-anjuman, baxs-munozara, taqdimot texnikasi,	
O'qitish vositalari	komp'yuter texnologiyasi («Servis soxasi obyektlari iqtisodiyoti» fanidan elektron ukuv majmua), ma'ruzachilar tomonidan tayyorlangan ko'rgazmalar.		
O'qitish shakli		Kollektiv ish	
O'qitish shart-sharoitlari		Texnik vositalar bilan ta'minlangan, o'qitish usullarini qo'llash mumkin bo'lgan o'quv xona.	
Monitoring va baholash		Kuzatish, og'zaki nazorat, yozma nazorat, savol-javobli so'rov, o'quv topshiriq.	

Ma'ruzaning texnologik kartasi

Ish jarayonlari vaqti	Faoliyatning mazmuni	
	O'qituvchi	talaba
Tashkiliy bosqich. (3 daqiqa)	1.1. Ma'ruza mavzusi bo'yicha doklidlarning mavzularini avvalgi darsda beradi (1-ilova). 1.2. Berilgan mavzularning fanni o'zlashti rishdagi dolzarbligini tushuntiradi. 1.3. Ma'ruzani o'rganish uchun adabiyotlar ro'yxatini tavsiya qiladi. 1.4. Doklad mavzularini xamda xar bir mavzu bo'yicha opponent va taqrizchilarning erkin tanlovini tashkil etadi. 1.5. Dokladchilarga tanlangan referat bo'yicha reja tuzish vazifasini beradi. Ularga maslahatlar o'tkazadi. 1.6. Guruhdagi qolgan talabalarga ma'ruza matnini o'rganib dokladchilar uchun savollar tuzishni vazifa qiladi (2-ilova). 1.7. Baholash tizimi bilan opponent va taqrizchilarni tanishtiradi. Dokladchilar bilan chiqish shakli va reglamentni muxokama qiladi (3-ilova).	Ma'ruzaga tayyorlanadi. Opponentlar va resen-zentlar dokladchilar ga birikadi. Ma'ruza mat nini o'rgana di, savollar tuzadi. REglament bilan tanishadi
1 bosqich. O'quv mashg'ulotga kirish (5 daqiqa)	1.1 Mavzuni va uning maqsadi, rejalashtiril gan o'quv natijalarni ko'rgazmali ravishda slaydni taqdim etgan xolda tanishtiradi. 1.2 Ma'ruza-anjumanni baxs-munozara shakli da o'tilishini e'lon qiladi va baholash mezonlarini ekranga chiqarib qo'yadi (4-ilova).	Tinglaydi Tinglaydi
2 bosqich. Informa- sion (axborot 60 daqiqa)	2.1. Dokladchilarning chiqishlarini tashkil etadi. 2.2. Doklad mazmuni bo'yicha kollektiv muxokamani tashkil etadi va ilg'or talabalar bilan kollektiv muxokama jarayonini yo'naltiradi. - savollar beradi -dokladning asosiy qismlarini aniqlashtira di. -dokladda aytilgan gaplarga qiziqish uyg'otadi. -doklad mazmuniga aloxida e'tibor qaratadi. -doklidlarning e'tiborli joy-larida ularni to'xtatadi va kollektiv muxokamani tashkil etadi. -xar bir doklad qisqacha umumlashtiriladi.	2.1. Ishtirok chi talaba dokladini o'qiydi. Taqrizchi dokladning yutuq va kam chiliklarini aytadi. Oppo nentlar sa vol beradi. 2.2. Talaba lar dokladni muxokama qiladilar.
3 bosqich. Yakuniy bosqich (12 daqiqa)	3.1.. Mavzu bo'yicha umumiy xulosa qiladi. 3.2. Talabalarga baholash nati-jasini e'lon qiladi. Natijalarga izox beradi.	Ekspertlar: 1.Dokladchilar, oppo- nentlar va resen-zentlar ning faoliyatiga baho beradilar.

Amaliy mashg'ulotni olib borish texnologiyasi

Talabalar soni 20-50ta		Vaqti 2 soat
Mashg'ulot shakli		Individual topshiriqlarni bajarishga asoslangan amaliy mashg'ulot
Amaliyot rejası	1. Mahalliy o'zini-o'zi boshqarishning shakllari, huquqiy asoslari hamda ularning fuqarolik jamiyati qurishdagi roli. 2. Mustaqillik yillarida O'zbekistonda o'zini-o'zi boshqarish tizimining shakllanishi, uni bosqichma-bosqich isloh qilish yo'llari. 3. Nodavlat, notijorat, jamoat birlashmalari va ko'ppartiyaviylik tushunchalarining ma'no-mazmuni hamda ular faoliyatlari huquqiy asoslarining yaratilishi. 4. Mamlakatimizda xalqaro va xorijiy nodavlat tashkilotlar faoliyati hamda O'zbekistonda «Kuchli davlatdan kuchli jamiyat sari» konsepsiyasi.	
O'quv mashg'ulotining maqsadi: demokratik jamiyat shakllanishida mahalla va fuqarolarniig o'zini-o'zi boshqarish organlari, demokratik jamiyatni barpo etishda nodavlat va jamoat birlashmalarining o'mini keng va atroflicha tushuntirish		
Pedagogik vazifalar:		O'quv faoliyati natijalari:
▪ Mahalliy o'zini-o'zi boshqarish ning shakllari, huquqiy asoslari hamda ularning fuqarolik jamiyati qurishdagi rolini atroflicha tushuntirish; ▪ Mustaqillik yillarida O'zbekis tonda o'zini-o'zi boshqarish tizimining shakllanishi, uni bosqichma-bosqich isloh qilish yo'llari bo'yicha bilimlarni mustahkamlash va kengaytirish; ▪ Nodavlat, notijorat, jamoat birlashmalari va ko'ppartiyaviy lik tushunchalarining ma'no-mazmuni hamda ular faoliyatlari huquqiy asoslarining yaratilishi bo'yicha bilimlarni mustahkamlash va kengaytirish; ▪ Mamlakatimizda xalqaro va xorijiy nodavlat tashkilotlar faoliyati hamda O'zbekistonda «Kuchli davlatdan kuchli jamiyat sari» konsepsiyasi bo'yicha bilimlarni mustahkamlash va kengaytirish.		▪ Mahalliy o'zini-o'zi boshqarish ning shakllari, huquqiy asoslari hamda ularning fuqarolik jamiyati qurishdagi rolini keng va atroflicha tushunib oladilar; ▪ Mustaqillik yillarida O'zbekis tonda o'zini-o'zi boshqarish tizimining shakllanishi, uni bosqichma-bosqich isloh qilish yo'llari bo'yicha bilimlarni mustahkamlaydilar va kengaytiradilar; ▪ Nodavlat, notijorat, jamoat birlashmalari va ko'ppartiyaviy lik tushunchalarining ma'no-mazmuni hamda ular faoliyatlari huquqiy asoslarining yaratilishi bo'yicha bilimlarni mustahkamlaydilar va kengaytiradilar; ▪ Mamlakatimizda xalqaro va xorijiy nodavlat tashkilotlar faoliyati hamda O'zbekistonda «Kuchli davlatdan kuchli jamiyat sari» konsepsiyasi bo'yicha bilimlarni mustahkamlaydilar va kengaytiradilar.
O'qitish usullari -texnikasi		topshiriqlar, amaliy ishlash usuli, suhbat
O'qitish vositalari		tarqatma material, kompyuterlar, doska
O'qitish shakllari		individual, kollektiv
O'qitish shart-sharoitlari		Texnik vositalar bilan ta'minlangan o'quv xona.
Monitoring va baholash		Kuzatish, og'zaki nazorat, yozma nazorat, savol-javobli so'rov, o'quv topshiriq.

Amaliy mashg'ulotning texnologik kartasi

Ish bosqich-lari	Faoliyatning mazmuni	
	O'qituvchi	Talaba
1-bosqich. Mavzuga kirish. (10 daqiqa)	1.1. O'quv mashg'uloti 1-2 savollar maqsadi va o'quv faoliyati natijalarini aytadi.	Mavzuni yozib oladi.
	1.2. Tinglovchilarning mashg'ulotdagi faoliya tini baholash ko'rsatkichlari va mezonlari bilan tanishtiradi (1-ilova).	Yozib oladilar.
	1.3. Mavzu bo'yicha tayyorlangan topshiriqlar ni tarqatadi.	Tanishadilar
	1.4. Savollar berib suhbat tarzida ting lovchilar bilimlarini jonlantiriladi (3-ilova).	
2 -bosqich. Asosiy bo'lim. (60 daqiqa)	• Talabalarning tayyorlagan ma'ruza va ma'lu motlari bilan chiqishini tashkil qiladi; • Material mazmunan rivojlanishini diqqat bilan kuzatib boradi; • Zarurat tug'ilganda mu'ruzachini bir necha daqiqa to'xtatib qo'yib, bayon etilgan materiallarni muhokama qiladi, ma'ruzani jamoaviy munozaraga aylantiradi. Ma'ruza mazmunini jamoaviy tarzida muhokamasini uyushtiradi: • Aktiv muhokama jarayoniga talabalarni jalb qiladi; • savollar beradi; • nasihat beradi; • ma'ruza asosiy jihatini aniqlashtiradi; • aytilgan fikrlarga qiziqish orttiradi. Har bir ma'ruza muhokamasi qisqacha umum lashtiriladi va umumlashtirish natijasi ma'ruzachi va opponentlarga qo'yilgan ballarni hisobga olish orqali yakunlanadi.(2-ilova)	Individual tarzda o'z kompyuter larida bajaradilar Natijani tahlil qiladilar.
3-bosqich Yakunlovchi (10 daqiqa)	3.1. <i>Seminarni yakun qilish.</i> • Seminar mashg'uloti mavzusi mazmuniga yakun yasaladi; • qisqacha asosiy jihatlar ajratib ko'rsatiladi; • muhokama jarayonida savollarga berilgan javoblar mazmuniga xulosa qilinadi; • ma'ruzachi va opponentlarning tayyorgarlik darajasi, muhokama jarayonidagi aktivligi baholanadi; • ma'ruzachi va opponentlarga qo'yilgan ballar jamlanadi va e'lon qilinadi; • seminar mashg'uloti natijaviyligiga umumiy baho beriladi; • kelgusi seminar mashg'uloti maqsadi aniqlanadi.	Savollar beradilar.
	3.2. Mavzu maqsadiga erishishdagi tinglovchilar faoliyati tahlil qilinadi va baholanadi.	
	3.3. Kurs bo'yicha bilimlarini chuqurlashtirish uchun adabiyotlar takdim etadi	Yozib oladilar.
	3.4. Mavzu va kurs bo'yicha mustaqil bajarish uchun mavzular ro'yhati bilan tanishtiradi.	Yozib oladilar.

6-MA'RUZA	O'ZBEKISTONNING JAHON HAMJAMIYATI BILAN HAMKORLIGIDA DEMOKRATIK TAMOYILLARGA ASOSLANISHI.
------------------	--

Amaliy mashg'ulotni olib borish texnologiyasi

<i>Mashg'ulot shakli</i>		Bilimlarni chuqurlashtirish va mustah-kamlashga qaratilgan amaliy mashg'ulot.
<i>Amaliyot rejasi</i>	1. I.A.Karimov O'zbekistonning xalqaro hamjamiyatga qo'shilishidagi demokratik tamoyillar haqida. 2. Jahon hamjamiyati va demokratik jarayonlar. BMT va O'zbekiston Respublikasi. 3. Markaziy Osiyodagi demokratik jarayonlar va davlatlararo hamkorlik. Markaziy Osiyo davlatlari hamjihatligi. 4. Mustaqil O'zbekistonning jahon hamjamiyati bilan o'zaro manfaatli hamkorligining istiqbollari.	
<i>O'quv mashg'ulotining maqsadi:</i> demokratik jamiyat qurilishida kuchli ijtimoiy himoya, va adolat tamoyillari bo'yicha bilimlarni kengaytirish va mustahkamlash		
<i>Pedagogik vazifalar</i>		<i>O'quv faoliyati natijalari</i>
- I.A.Karimov O'zbekistonning xalqaro hamjamiyatga qo'shilishidagi demokratik tamoyillar haqida ma'lumotga ega bo'lish. - Jahon hamjamiyati va demokratik jarayonlar haqida ma'lumot berish. - Markaziy Osiyodagi demokratik jarayonlar va davlatlararo hamkorlik. Markaziy Osiyo davlatlari hamjihatligi haqida tanishtirish. - Mustaqil O'zbekistonning jahon hamjamiyati bilan o'zaro manfaatli hamkorligining istiqbollarini bildirish.		- I.A.Karimov O'zbekistonning xalqaro hamjamiyatga qo'shilishidagi demokratik tamoyillar haqida ma'lumotga ega bo'ladilar. - Jahon hamjamiyati va demokratik jarayonlar haqida ma'lumotga ega bo'ladilar. - Markaziy Osiyodagi demokratik jarayonlar va davlatlararo hamkorlik. Markaziy Osiyo davlatlari hamjihatligi haqida tanishadilar. - Mustaqil O'zbekistonning jahon hamjamiyati bilan o'zaro manfaatli hamkorligining istiqbollarini biladilar.
<i>O'qitish usullari-texnikasi</i>		ma'ruza, tushuntirish, instruksiya berish, namoyish, blis-so'rov, paradokslar usuli
<i>O'qitish vositalari</i>		ma'ruza matni, kompyuter slaydlari, doska
<i>O'qitish shakllari</i>		frontal, kollektiv ish
<i>O'qitish sharoiti</i>		kompyuter, multimedia proyektor (yoki proyektor va LCD panel)
<i>Monitoring va baholash</i>		Kuzatish, og'zaki nazorat, yozma nazorat, savol-javobli so'rov, o'quv topshiriq.

Ma'ruza mashg'ulotning texnologik kartasi

Ish jarayon lari vaqti	Faoliyatning mazmuni	
	O'qituvchi	talaba
I-bosqich. Mavzuga kirish. (10 daqiqa)	1.1. Amaliy mashg'ulot mavzusi, maqsadi va o'quv faoliyati natijalarini aytadi. Ta'lim jarayoni «Kichik guruhlarda ishlash» orqali amalga oshirilishini e'lon qiladi (1-ilova).	Tinglaydilar. O'UM ga qaraydilar.
	1.2. «Nima uchun» texnikasidan foydalanilgan holda talabalarga, «Ijtimoiy himoya tushunchasiga bo'lgan kanday turdagi munosabatlar mavjud? degan savol bilan murojaat qiladi. Bajarilgan ishlarni ko'zdan kechirib xulosalaydi (2-ilova).	O'z fikrlarini erkin bildiradilar. Organayzerni to'ldiradilar.
	1.3. Talabalarining fikrini umumlashti rib, ularni 3 ta kichik guruhlariga bo'ladi.	Guruhlariga bo'linadi.
	1.4. Talabalarining mashg'ulotdagi faoliyatini baholash ko'rsatkichlari va mezonlari bilan tanishtiradi (3-ilova).	O'UM ga qaraydilar.
II-bosqich. Asosiy (60 daqiqa)	2.1. Guruhlarga topshiriq beradi va ularni bajarishi uchun yordam beradi. Ularni baholash mezonlari bilan tanishtiradi. Qo'shimcha ma'lumotlardan foydalanishga imkon yaratadi. Diqqatlarini kutiladigan natijaga jalb qiladi. (4-ilova).	Faol qatnashadilar
	2.2. Har bir guruh topshiriqlarini vatman-qog'ozlarga tushirib, taqdimotini o'tkazishga yordam beradi, bilimlarini umumlashtiradi, xulosalarga alohida e'tibor beradi. Topshiriqlarning bajarilishini qay darajada to'g'ri ekanligini diqqat bilan tinglaydi.	Ishning taqdi motini o'tkaza dilar, bahs-mu nozara yuritadi lar, xulosa chiqaradilar. Baholaydilar.
	2.3. Har bir guruh topshiriqlarni qog'ozlarga tushirib, taqdimotini o'tkazishda yordam beradi. Yagona xulosa chi-qarishga ko'mak beradi va nihoyasida umumlashtiradi.	Taqdimot o'tka zadi. G'olib guruhlarini aniqlab, baholaydi.
III-bosqich. Yakuniy (10 daqiqa)	3.1. Ish yakunlarini chiqaradi. Faol talabalarni baholash mezoni orqali rag'batlantiradi.	Eshitadi. Aniqlaydi.
	3.2. Mustaqil ishlash uchun topshiriq beradi: Mavzuni Insert texnikasi yordamida tahlil qilish.	O'UM ga qaraydilar.

SEMINAR MASHG'ULOTLARDA O'QITISH TEXNOLOGIYALARI

O'QUV MASHG'ULOTIDA TA'LIM TEXNOLOGIYASI MODEL

1-SEMINAR: DEMOKRATIK JAMIYAT TO'G'RISIDAGI DASTLABKI QARASHLAR VA UNING RIVOJLANISH BOSQICHLARI.

Talabalar soni: 40		Vaqti: 80 minut.	
O'quv mashg'ulotining shakli		Kirish – mavzu bo'yicha vizuallashgan amaliy mashgulot	
Ma'ruza rejasi	1. O'zbekiston zaminida adolatli jamiyat to'g'risidagi dastlabki qarashlar. Uning manbaalari va rivojlanishi. 2. IX-XII asrlarda O'rta Osiyo mutafakkirlarining qarashlarida davlatni boshqarish va adolatli jamiyat qurishga doir g'oyalar. 3. XV-XIX asrlarda davlat va jamiyat qurilishining ijtimoiy-siyosiy holati. 4. Milliy mustaqillik va demokratik o'zgarishlar sari yo'l tutilishi.		
O'quv mashg'ulotining maqsadi: O'zbekistonda demokratik jamiyat to'g'risidagi dastlabki qarashlar va uring rivojlanish bosqichlari bosqichlari to'g'risida tushunchalar beradi.			
Pedagogik vazifa:		O'quv faoliyatining natijasi:	
• adolatli jamiyat haqidagi g'oya, qarashlarning vujudga kelishi, manbalari va rivojlanishini tushuntirish; • milliy mustaqillik va O'zbekistonning demokratik o'zgarishlari xususida tushunchalar berish.		• adolatli jamiyat haqidagi g'oya, qarashlarning vujudga kelishi, manbalari va rivojlanish bosqichlarini o'rganib oladi; • mustaqillik va O'zbekistonning demokratik jamiyat sari harakatlari yuzasidan bilimga ega bo'ladilar.	
O'qitish usullari va texnika		Suhbat, amliy hujum, bahs-munozara	
O'qitish vositalari	Ma'ruza matni, A-32 hajmidagi qog'oz, marker, skotch.		
O'qitish shakli	Keng qamrovli, jamoaviy, kichik guruhda ishlash.		
O'qitish shart-sharoitlari	Guruhda ishlash uchun ajratilgan auditoriya.		
Monitoring va baholash		Og'zaki nazorat, blis-so'rov, test	

Demokratik jamiyat to'g'risidagi dastlabki qarashlar va uning rivojlanish bosqichlari.

O'QUV MASHG'ULOTIDA TA'LIM TEXNOLOGIYASI MODELII

Talabalar soni 20-25ta		O'quv soati 2soat	
Mashg'ulot shakli		Bilimlarni kengaytirish va mustahkamlashga qaratilgan amaliy mashg'ulot	
Amaliy mashg'ulot rejasi		7. «O'zbekistonda demokratik jamiyat qurish nazariyasi va amaliyoti» fanining predmeti, obyekti, uslubi hamda uning manbalari. 8. Ushbu fanning asosiy tushunchalari, qonuniyatlari va uning boshqa ijtimoiy-gumanitar fanlar orasida tutgan o'rni. 9. Milliy mustaqillik uchun kurashda Turkiston jadidchiligining o'rni va roli. 10. O'zbekiston fuqarolik jamiyati qurilishining ustuvor yo'nalishlari	
O'quv mashg'ulotining maqsadi: talabalarda fan yuzasidan bilim va tushunchalar shakllanishini ta'minlash mavjud bilimlarni kengaytirish va chuqurlashtirish.			
Pedagogik vazifalar		O'quv faoliyati natijalari	
• «O'zbekistonda demokratik jamiyat qurish nazariyasi va amaliyoti» fanining predmeti, obyekti, uslubi hamda uning manbalari yuzasidan bilim berish; • fanning asosiy tushunchalari, qonuniyatlari va uning boshqa ijtimoiy-gumanitar fanlar orasida tutgan o'rni tushuntirish; • milliy mustaqillik va O'zbekistonning demokratik o'zgarishlari xususida tushunchalar berish.		• «O'zbekistonda demokratik jamiyat qurish nazariyasi va amaliyoti» fanining predmeti, obyekti, uslubi hamda uning manbalari yuzasidan bilim va tushunchalarga ega bo'ladilar; • fanning asosiy tushunchalari, qonuniyatlari va uning boshqa ijtimoiy-gumanitar fanlar bilan bog'liqligini o'rganadi; • mustaqillik va O'zbekistonning demokratik jamiyat sari harakat lari yuzasidan bilimga ega bo'ladilar.	
O'qitish usullari-texnikasi		topshiriqlar, amaliy ishlash usuli, suhbat	
O'qitish vositalari		tarqatma material, kompyuter, doska	
O'qitish shakllari		individual, guruhda ishlash	
O'qitish sharoiti		Jixozlangan auditoriya	
Monitoring va baholash		Test ,og'zaki savollar,blis-so'rov	

2-SEMINAR	O'ZBEKISTONDA DEMOKRATIR JAMIYATNI BARPO ETISHDA «O'TISH DAVRI»NING ZARURLIGI. UNING XUSUSIYATLARI.
------------------	--

(amaliy mashg'ulot – 2 soat)

Amaliy mashg'ulot olib borish texnologiyasi

Talaba soni 20-50ta		Vaqti 2 soat	
Mashg'ulot shakli		Anjuman - amaliy mashg'ulot	
Seminar rejasi	1. O'tish davri tushunchasi. O'tish davrining «klassik», «inqilobiy», «evolyusion» yo'llari. 2. Evolyusion, tadrijiy ravojlinish yo'lining mohiyati. 3. I.Karimov tomonidan O'zbekistonning «evolyusion tadrijiylik» asosida demokratik jamiyatga o'tishga doir nazariy, konseptual metodologiyasining ishlab chiqilishi. 4. «O'tish davri»ning muammolarini hal etishning o'ziga xos yo'llari.		
O'quv mashg'ulotining maqsadi: Talabalarga mustaqillik va demokratik jamiyat qurilishining «o'tish davrining zarurligi», O'zbekistonda demokratik jamiyat barpo etishda o'tish davrining zarurligi va uning xususiyatlarini mukammal yoritib berish			
Pedagogik vazifalar:		O'quv faoliyati natijalari:	
- O'tish davri tushunchasi. O'tish davrining «klassik», «inqilobiy», «evolyusion» yo'llarini tushuntirib berish. - Evolyusion, tadrijiy ravojlinish yo'lining mohiyatini yoritish. - I.Karimov tomonidan O'zbekistonning «evolyusion tadrijiylik» asosida demokratik jamiyatga o'tishga doir nazariy, konseptual metodologiyasining ishlab chiqilishini ko'rsatish. «O'tish davri»ning muammolarini hal etishning o'ziga xos yo'llari va yechimlarini tushuntirib berish.		- O'tish davri tushunchasi. O'tish davrining «klassik», «inqilobiy», «evolyusion» yo'llari haqida tushunchaga ega bo'ladilar. - Evolyusion, tadrijiy ravojlinish yo'lining mohiyatini biladilar. - I.Karimov tomonidan O'zbekistonning «evolyusion tadrijiylik» asosida demokratik jamiyatga o'tishga doir nazariy, konseptual metodologiyasining ishlab chiqilishi haqida ma'lumotga ega bo'ladilar. «O'tish davri»ning muammolarini hal etishning o'ziga xos yo'llari va yechimlarini biladilar.	
O'qitish usullari -texnikasi		topshiriqlar, amaliy ishlash usuli, suhbat	
O'qitish vositalari		Ma'ruza matni, tarqatma materiallar, slaydlar, proyektor.	
O'qitish shakllari		Jamoat, to'g'ridan-to'g'ri va guruhlarda ishlash.	
O'qitish sharoiti		Texnik vositalar bilan ta'minlangan auditoriya.	
Monitoring va baholash		Og'zaki nazorat, savol-javob, o'z-o'zini nazorat qilish, reyting tizimi asosida baholash.	

Amaliy mashg'ulot texnologik karta

Ish jarayonlari vaqti	Faoliyatning mazmuni	
	O'qituvchi	talaba
Tashkiliy bosqich. (3 daqiqa)	1.1. Berilgan mavzularning fanni o'zlashtirishdagi dolzarbligini tushuntiradi. 1.2. Doklad mavzularini xamda xar bir mavzu bo'yicha opponent va taqrizchilarning erkin tanlovini tashkil etadi. Dokladchi larga tanlangan referat bo'yicha reja tuzish vazifasini beradi. 1.3. Guruhdagi qolgan talabalarga ma'ruza matnini o'rganib dokladchilar uchun savollar tuzishni vazifa qiladi (1-ilova). 1.7. Baholash tizimi bilan opponent va taqrizchilarni tanishtiradi. Dokladchilar bilan chiqish shakli va reglamentni muxokama qiladi (2,3-ilova). 1.8. Referatlar mazmuni bilan tanishadi.	Ma'ruzaga tayyorlanadi. Opponentlar va resenzzentlar dokladchilarga birikadi. Baholar tizi mi va reglament bilan tanishadi Javob berishga tayyorlanadi
1 bosqich. O'quv mashg'ulotga kirish (5 daqiqa)	1.1. Mavzuni va uning maqsadi, rejalashtirilgan o'quv natijalarni ko'rgazmali ravishda tanishtiradi. 1.2 Ma'ruza-anjumanni baxs-munozara shaklida o'tilishini e'lon qiladi va baholash mezonlarini ekranga chiqarib qo'yadi (4-ilova).	Tinglaydi Tinglaydi
2 boskich. Informasiya (axborot) (60 daqiqa)	2.1. Ma'ruzachilarning chiqishlarini tashkil etadi. 2.2. Ma'ruza mazmuni bo'yicha jamovaiy muhokamani tashkil etadi va ilg'or talabalar bilan kollektiv muxokama jarayonini yo'naltiradi. - savollar beradi -dokladning asosiy qismlarini aniqlashtiradi. -dokladda aytilgan gaplarga qiziqish uyg'otadi. -ma'ruza mazmuniga alohida e'tibor qaratadi. -dokladlarning e'tiborli joy-larida ularni to'xtatadi va jamovaiy muhokamani tashkil etadi. -har bir ma'ruza qisqacha umumlashtiriladi.	2.1. Taqdimot qiladilar. Opponentlar o'z fikrlarini bildirib savollar beradi. 2.2. Talabalar jamoa bo'lib doklad mazmunini muhokama qiladilar, baholaydilar.
3 bosqich. Yakuniy bosqich (daqiqa)	3.2. Mavzu bo'yicha umumiy xulosa qiladi. 3.2. Talabalarga baholash natijasini e'lon qiladi. Natijalarga izoh beradi.	Ekspertlar: 1. faoliyatni baholaydilar.

3-SEMINAR

O'ZBEKISTONDA DEMOKRATIK JAMIYAT QURISHNING MILLIY, UMUMBASHARIY TAMOYILLARI VA QADRIYATLARI.

(ma'ruza –2 soat, amaliy mashg'ulot – 2 soat)

Talabalar soni 20-50ta		Vaqt -2 soat
Mashg'ulot shakli		Seminar
Seminar rejası	1. Prezident I.A.Karimov O'zbekistonda demokratik jamiyat qurilishida milliy va umumbashariy tamoyillarga tayanish to'g'risida. 2. Milliy qadriyatlar va demokratiya tamoyillari o'rtasidagi muttanosiblikka erishishning jahon tajribasi. 3. O'zbekistonda demokratik jamiyat barpo etishda milliy va umubashariy qadriyatlarning uyg'unlashuvi. 4. O'zbekistonda adolatli, demokratik jamiyat barpo etishda milliy tamoyillar va qadriyatlarning umuminsoniy tamoyillar bilan uyg'unlashtirilishining ahamiyati.	
	O'quv mashg'ulotining maqsadi: mavzu bo'yicha bilimlarni chuqurlashtirish va bilimlarni o'zlashtirishni ta'minlash	
Pedagogik vazifalar:		O'quv faoliyati natijalari:
• Prezident I.A.Karimov O'zbekistonda demokratik jamiyat qurilishida milliy va umumbashariy tamoyillarga tayanish to'g'risida ma'lumot berish. • Milliy qadriyatlar va demokratiya tamoyillari o'rtasidagi muttanosiblikka erishishning jahon tajribasini o'rganish. • O'zbekistonda demokratik jamiyat barpo etishda milliy va umubashariy qadriyatlarning uyg'unlashuvini tushuntirish. • O'zbekistonda adolatli, demokratik jamiyat barpo etishda milliy tamoyillar va qadriyatlarning umuminsoniy tamoyillar bilan uyg'unlashtirilishining ahamiyatini ko'rsatish.		• Prezident I.A.Karimov O'zbekistonda demokratik jamiyat qurilishida milliy va umumbashariy tamoyillarga tayanish to'g'risida ma'lumotga ega bo'ladilar. • Milliy qadriyatlar va demokratiya tamoyillari o'rtasidagi muttanosiblikka erishishning jahon tajribasini o'rganadilar. • O'zbekistonda demokratik jamiyat barpo etishda milliy va umubashariy qadriyatlarning uyg'unlashuvini biladi. • O'zbekistonda adolatli, demokratik jamiyat barpo etishda milliy tamoyillar va qadriyatlarning umuminsoniy tamoyillar bilan uyg'unlashtirilishining ahamiyatini biladi.
Monitoring va baholash		Og'zaki nazorat, savol-javob, o'z-o'zini nazorat qilish, reyting tizimi asosida baholash.
O'qitish usullari -texnikasi		ma'ruza, tushuntirish, instruksiya berish, namoyish, blis-so'rov, paradokslar usuli
O'qitish vositalari		ma'ruza matni, kompyuter slaydlari, doska
O'qitish shakllari		frontal, kollektiv ish
O'qitish sharoiti		kompyuter, multimedia proyektor

Amaliy mashg'ulotni olib borish texnologiyasi

Talabalar soni: 20-50		Vaqti: 2 soat.	
O'quv mashg'ulotining shakli		Bilimlarni chuqurlashtirish va mustaxkamlashga qaratilgan amaliy mashg'ulot	
Ma'ruza rejasi	1. Milliy-ma'naviy negizlar tushunchasi, mazmuni va mohiyati hamda mustaqillik, demokratik jamiyat qurilishida uning yangicha mazmun kasb etishi. 2. Milliy va ma'naviy o'zgarishlarning davlat va jamiyat qurilishida aks etishi.		
O'quv mashg'ulotining maqsadi: mavzu bo'yicha bilimlarni chuqurlashtirish va bilimlarni chuqurlashtirish va mustahkamlash			
Pedagogik vazifalar:		O'quv faoliyati natijalari:	
• Milliy-ma'naviy negizlar tushunchasi, mazmuni va mohiyati hamda mustaqillik bo'yicha bilimlarni kengaytirish; • Milliy va ma'naviy o'zgarishlarning davlat va jamiyat qurilishidagi rolini to'liq tushuntirish.		• Milliy-ma'naviy negizlar tushunchasi, mazmuni va mohiyati hamda mustaqillik, demokratik jamiyat qurilishida uning yangicha mazmun kasb etishi bo'yicha to'liq bilim va ko'nikmalarga ega bo'ladilar; • Milliy va ma'naviy o'zgarishlarning davlat va jamiyat qurilishidagi ahamiyatini tushunib oladilar.	
O'qitish usullari va texnika		Baxs-munozara, kichik Guruhlarda ishlash, "3x3 loyixasi" texnikasi, FSMU uslubi.	
O'qitish vositalari		Darslik, markerlar, vatman kog'ozi, doska, bo'r, komp'yuter texnologiyasi	
O'qitish shakli		Jamoalar va Guruhlarda ishlash	
O'qitish shart-sharoitlari	Texnik vositalar bilan ta'minlangan, o'qitish usullarini qo'llash mumkin bo'lgan o'quv xona.		
Monitoring va baholash		Kuzatish, og'zaki nazorat, yozma nazorat, savol-javobli so'rov, o'quv topshiriq.	

Amaliy mashg'ulotning texnologik kartasi

Ish jarayonlari vaqti	Faoliyatning mazmuni	
	o'qituvchi	talaba
1 bosqich. Kirish (10 daqiqa)	1.1. O'quv mashg'ulotining mavzusini, rejasini, maqsadini, o'tkazish tartibini e'lon qiladi. 1.2 Talabalarni Guruhda ishlash bo'yicha baholash mezonlari va ishlash qoidalari bilan tanishtiradi (1,2 - ilova).	Tinglaydi, yozadi Kichik Guruhlarga bo'linadi
2 bosqich. Asosiy jarayon (60 daqiqa)	2.1. Talabalarga uyga vazifa qilib berilgan topshiriqni tekshiradi, baholaydi. 2.2 O'zbekistonda demokratik, fuqarolik jamiyati qurilishida qonun ustivorligini "Charxpalak" usulida yoritib beradi (3-ilova). Javoblarni tinglaydi, xatolarni to'g'rilaydi, to'ldiradi, xulosalaydi. Faol Guruh rag'batlantiradi. 2.3. Guruhlarga topshiriqlarni tarqatadi, ularning muzokaralariga aralashadi, xulosa qtladi, javoblarni to'g'rilaydi. (4-ilova).	Uyga ma'ruza darsida berilgan vazifani topshiradi. Vazifalarni bajaradi. Javoblar taq-dim etiladi. Javoblar taqdim etiladi.
3 bosqich. Yakuniy bosqich (10 daqiqa)	3.1. Mavzuga yakun yasaydi, aytilmagan tomonlari ustida ishlash lozimligini aytadi.	Yozib oladilar

4-SEMINAR**FUQARO ERKINLIGI VA FAOLLIGINI TA'MINLASH –
DEMOKRATIK JAMIYAT QURISH OMILI**

(Ushbu mavzu bo'yicha ma'ruza ko'zda tutilmagan)
amaliy mashg'ulot – 2 soat)

Amaliy mashg'ulotni olib borish texnologiyasi

Talabalar soni: 20-50ta		Vaqt: 2 soat
Mashg'ulot shakli		Baxs-munozarali amaliy mashg'ulot
amaliyot rejasi	1. Fuqaro erkinligi va faolligi tushunchasi. Uning ijtimoiy-siyosiy tafakkur tarixidagi talkinlari. 2. Inson salohiyati - demokratik o'zgarishlarning eng faol va bunyodkor omili ekanligi. Inson va jamiyat. 3. Prezident I.A.Karimov demokratik jamiyat qurishda inson erkinligi va faolligini yuksaltirish to'g'risida. 4. Insonning ijtimoiylashuvi va faollashuvi jarayonlari. O'zbekistonda demokratik jamiyatni shakllantirishda fuqarolarning qonun va qarorlar kabul qilishdagi faol ishtiroki.	
Mashg'ulotning maqsadi: fuqaro erkinligi va faolligini ta'minlash – demokratik jamiyat qurish omili haqida bilimlarni shakllantirish		
Pedagogik vazifalar:		O'quv faoliyati natijalari:
▪ fuqaro erkinligi va faolligining turlicha talqinlari. Forobiy komil inson va fozil jamoa to'g'risidagi karashlari bilan tanishtirish; ▪ inson faolligining asosiy mezonlari: hozirgi davrda inson, jamiyat va davlatlarning o'zaro munosabatlari bo'yicha bilim berish; ▪ fuqarolar ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish erkin va farovon hayotni barpo etishning zaruriy shartiligini tushuntirish.		▪ fuqaro erkinligi va faolligining turlicha talqinlari. Forobiy komil inson va fozil jamoa to'g'risidagi karashlari bilan tanishadilar; ▪ inson faolligining asosiy mezonlari: hozirgi davrda inson, jamiyat va davlatlarning o'zaro munosabatlari bo'yicha bilim oladilar; ▪ fuqarolar ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish erkin va farovon hayotni barpo etishning zaruriy shartiligini tushunadilar.
O'qitish usullari va texnika		Topshiriqlar – amaliy ishlash uchun, bahs-munozara, «Qanday» texnikasi.
O'qitish vositalari:		Ma'ruza - matni, manbaalar, adabiyotlar, doska, bo'r.
O'qitish shakllari		Jamoa va guruhlarda ishlash.
O'qitish shart-sharoiti		Texnik vositalar bilan ta'minlangan auditoriya.
Monitoring va baholash		Og'zaki nazorat, savol-javob, o'z-o'zini nazorat qilish,

Amaliy mashg'ulotning texnologik kartasi

Ish jarayon lari vaqti	Faoliyatning mazmuni	
	O'qituvchi	Talaba
I-bosqich. Mavzuga kirish (10 daqiqa)	1.1. O'quv mashg'uloti mavzusi, maqsad va vazifalarini aytadi (amaliy mash-g'ulotni o'tkazishda oldindan topshiriq va vazifalar beradi).	Amaliy mashg'ulotga tayyorgarlik ko'rib keladi.
	1.2. Ta'lim jarayoni interfaol usullar orqali baxs-munozarali tarzda amalga oshirilishini e'lon qiladi. Talabalar ni doira shaklida stollar atrofida 3 guruhga bo'ladi.	Ixtiyoriy ravishda 3 guruhga bo'linadi.
II-bosqich. Asosiy (60 daqiqa)	2.1. Baxs-munozara qoidasi bilan tanishtiradi.	Tanishadilar.
	2.2. Topshiriqlarga tayyorgarlik ko'rish uchun 3 daqiqa, javob berish uchun esa 7 daqiqa beradi.	Reglamentga rioya qiladi.
	2.3. Guruhlarga topshiriqlarni baja rish uchun yordam beradi, ularni baho lash mezonlari bilan tanishtiradi, baxs-munozarani boshqarib boradi (2-ilova).	Faol qatnashadilar.
	2.4. Guruhlarning javoblarini ting laydi, baholash mezonlari bilan tanish tiradi, ularni baholaydi (1-ilova)	O'z fikrlarini er-kin bildiradilar.
	2.5. Guruhlarga «Qanday?» texnikasi-dan foydalanilgan holda: «Prezident I.A. Karimovning demokratik davlat va fuqarolik jamiyati qurishda inson faolligi haqidagi qarashlari qanday?» xususida savol bilan murojaat qiladi (3-ilova).	Mustaqil diagrammani har bir guruh to'ldiradi.
	2.6. Topshiriqlarni vatman-qog'ozlarga tushirib, taqdimotini o'tkazishga yordam beradi. Yagona xulosa chiqarishga ko'mak beradi va nihoyasida umumlishtiradi.	Taqdimot o'tkazadi. G'olib guruhlarini aniqlab, baholaydi.
III-bosqich. Yakuniy (10 daqiqa)	3.1. Ish yakunlarini chiqaradi. Faol talabalarni baholash mezoni orqali rag'batlantiradi.	Eshitadi. Aniqlaydi.

5-SEMINAR
**OILA-DEMOKRATIK JAMIYAT QURILISHINING ASOSIY
BO'G'INI**
Amaliy mashg'ulotni olib borish texnologiyasi

Talaba soni 20-50 ta		Vaqti 2-soat	
Mashg'ulot shakli		Bilimlarni chuqurlashtirish va mustahkam lashga qaratilgan amaliy mashg'ulot.	
Seminar rejasi	1. Oiladagi o'zaro munosabatlarda sharqona va umuminsoniy tamoyillar uyg'unligini ta'minlashdagi shart-sharoitlar va omillar. 2. O'zbekistonda demokratik jamiyat qurishda oila rolining oshib borishi. 3. Mahalla fuqarolarning o'zini-o'zi boshqarish organi sifatida. 4. O'zbekistonda demokratik fuqarolik jamiyatini barpo etishda mahalla va o'zini-o'zi boshqarish organlarining ahamiyati.		
O'quv mashg'ulotining maqsadi: oilaning demokratik jamiyat qurishdagi o'rni xususida tushunchalarni mustahkamlash va chuqurlashtirish.			
Pedagogik vazifalar:		O'quv faoliyati natijalari:	
▪ demokratik jamiyatda oila institutining o'ziga xosligi hamda uning huquqiy asoslarini keng tushuntirish; ▪ o'zbek oilalarining o'ziga xos jihatlari, uning barkamol shaxs va demokratik qadriyatlar shakllanishidagi o'rni bo'yicha bilim va tushunchalarni shakllantirish; ▪ oila muhiti hamda o'zbekistonda demokratik jamiyat qurishda oila rolining oshib borishining axamiyatini atroflicha tushuntirish.		▪ demokratik jamiyatda oila institutining o'ziga xosligi hamda uning huquqiy asoslarini mukammal tushunib oladilar; ▪ o'zbek oilalarining o'ziga xos jihatlari, uning barkamol shaxs va demokratik qadriyatlar shakllanishidagi o'rni bo'yicha bilim va tushunchalarni mustaxkamlaydilar; ▪ oila muhiti hamda o'zbekistonda demokratik jamiyat qurishda oila rolining oshib borishining axamiyatini chuqurroq o'rganadilar.	
O'qitish usullari -texnikasi		topshiriqlar, amaliy ishlash usuli, suhbat	
O'qitish vositalari		Tarqatma material, kompyuterlar, doska	
O'qitish shakllari		Individual, kollektiv	
O'qitish sharoiti		Kompyuter sinfi (har bir tinglovchi kompyuterda ishlash imkoniga ega)	
Monitoring va baholash		Og'zaki nazorat, o'z-o'zini nazorat qilish, reyting tizimi asosida baholash.	

Amaliy mashg'ulotning texnologik kartasi (1-mashg'ulot)

Ish jarayonlari vaqti	Faoliyatning mazmuni	
	o'qituvchi	talaba
I-bosqich. Mavzuga kirish (5 daqiqa)	1.1. O'quv mashg'uloti mavzusi, maqsad va o'quv faoliyati natijalarini aytadi.	Tinglaydilar, yozib oladilar.
	1.2. Talabalarning mashg'ulotdagi faoliyatini baholash ko'rsatkichlari va mezonlari bilan tanishtiradi (1-ilova).	Tanishadilar
II-bosqich. Asosiy (70 daqiqa)	2.1. Talabalarning bilimlarini tekshirish uchun "blisso'rov" o'tkazadi (2-ilova)	Savollarga javob beradi.
	2.2. Talabalarni 3 ta kichik guruhlariga bo'ladi.	Guruhlariga bo'linadi.
	2.3. Mavzu bo'yicha tayyorlangan 1-topshiriqni tarqatadi (2-ilova).	Topshiriqlarni bajaradilar.
	2.4. Guruhlarga topshiriqlarni bajarish uchun yordam beradi. Qo'shimcha ma'lumotlar dan foydalanishga imkon yaratadi. Diqqat ni kutiladigan natijaga jalb qiladi.	Faol qatnashadilar.
	2.5. Har bir guruh topshiriqlarni vatman-qog'ozlarga tushirib, taqdimotini o'tkazish da yordam beradi, izoh beradi. Topshiriqlarni bajarilishi qay darajada to'g'ri ekanligini diqqat bilan tinglaydi.	Ishning taqdimotini o'tkazadilar, xulosa chiqaradilar.
	2.6. Guruhlarga «Baliq skeleti» texnikasi dan foydalanilgan holda 2-topshiriqni beradi. (3-ilova)	Organayzerni to'ldiradilar
III-bosqich. Yakuniy (10 daqiqa)	3.1. Kurs bo'yicha yakuniy xulosa chiqaradi. Faol talabalarni baholash mezoni orqali rag'batlantiradi.	Eshitadi. Aniqlaydi.
	3.2. Bilimlarini mustahkamlash uchun mustaqil ravishda topshiriq beradi (4-ilova)	Eshitadi. Aniqlaydi.

6-SEMINAR	O'ZBEKISTONNING JAHON HAMJAMIYATI BILAN HAMKORLIGIDA DEMOKRATIK TAMOYILLARGA ASOSLANISHI.
------------------	--

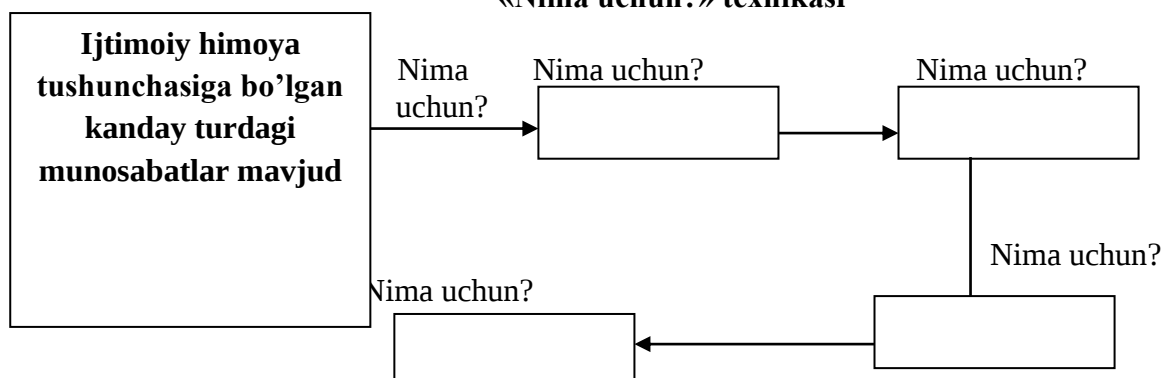
Amaliy mashg'ulotni olib borish texnologiyasi

<i>Mashg'ulot shakli</i>		Bilimlarni chuqurlashtirish va mustah-kamlashga qaratilgan amaliy mashg'ulot.	
<i>Amaliyot rejas</i>	1. I.A.Karimov O'zbekistonning xalqaro hamjamiyatga qo'shilishidagi demokratik tamoyillar haqida. 2. Jahon hamjamiyati va demokratik jarayonlar. BMT va O'zbekiston Respublikasi. 3. Markaziy Osiyodagi demokratik jarayonlar va davlatlararo hamkorlik. Markaziy Osiyo davlatlari hamjihatligi. 4. Mustaqil O'zbekistonning jahon hamjamiyati bilan o'zaro manfaatli hamkorligining istiqbollari.		
	<i>O'quv mashg'ulotining maqsadi:</i> demokratik jamiyat qurilishida kuchli ijtimoiy himoya, va adolat tamoyillari bo'yicha bilimlarni kengaytirish va mustahkamlash		
<i>Pedagogik vazifalar</i>		<i>O'quv faoliyati natijalari</i>	
- I.A.Karimov O'zbekistonning xalqaro hamjamiyatga qo'shilishidagi demokratik tamoyillar haqida ma'lumotga ega bo'lish. - Jahon hamjamiyati va demokratik jarayonlar haqida ma'lumot berish. - Markaziy Osiyodagi demokratik jarayonlar va davlatlararo hamkorlik. Markaziy Osiyo davlatlari hamjihatligi haqida tanishtirish. - Mustaqil O'zbekistonning jahon hamjamiyati bilan o'zaro manfaatli hamkorligining istiqbollarini bildirish.		- I.A.Karimov O'zbekistonning xalqaro hamjamiyatga qo'shilishidagi demokratik tamoyillar haqida ma'lumotga ega bo'ladilar. - Jahon hamjamiyati va demokratik jarayonlar haqida ma'lumotga ega bo'ladilar. - Markaziy Osiyodagi demokratik jarayonlar va davlatlararo hamkorlik. Markaziy Osiyo davlatlari hamjihatligi haqida tanishadilar. - Mustaqil O'zbekistonning jahon hamjamiyati bilan o'zaro manfaatli hamkorligining istiqbollarini biladilar.	
<i>O'qitish usullari-texnikasi</i>		ma'ruza, tushuntirish, instruksiya berish, namoyish, blis-so'rov, paradokslar usuli	
<i>O'qitish vositalari</i>		ma'ruza matni, kompyuter slaydlari, doska	
<i>O'qitish shakllari</i>		frontal, kollektiv ish	
<i>O'qitish sharoiti</i>		kompyuter, multimedia proyektor (yoki proyektor va LCD panel)	
<i>Monitoring va baholash</i>		Kuzatish, og'zaki nazorat, yozma nazorat, savol-javobli so'rov, o'quv topshiriq.	

Amaliy mashg'ulotning texnologik kartasi

Ish jarayon lari vaqti	Faoliyatning mazmuni	
	O'qituvchi	talaba
I-bosqich. Mavzuga kirish. (10 daqiqa)	1.1. Amaliy mashg'ulot mavzusi, maqsadi va o'quv faoliyati natijalarini aytadi. Ta'lim jarayoni «Kichik guruhlarda ishlash» orqali amalga oshirilishini e'lon qiladi (1-ilova).	Tinglaydilar. O'UM ga qaraydilar.
	1.2. «Nima uchun» texnikasidan foydalanilgan holda talabalarga, «Ijtimoiy himoya tushunchasiga bo'lgan kanday turdagi munosabatlar mavjud? degan savol bilan murojaat qiladi. Bajarilgan ishlarni ko'zdan kechirib xulosalaydi (2-ilova).	O'z fikrlarini erkin bildiradilar. Organayzerni to'ldiradilar.
	1.3. Talabalarining fikrini umumlashti rib, ularni 3 ta kichik guruhlariga bo'ladi.	Guruhlariga bo'linadi.
	1.4. Talabalarining mashg'ulotdagi faoliyatini baholash ko'rsatkichlari va mezonlari bilan tanishtiradi (3-ilova).	O'UM ga qaraydilar.
II-bosqich. Asosiy (60 daqiqa)	2.1. Guruhlarga topshiriq beradi va ularni bajarishi uchun yordam beradi. Ularni baholash mezonlari bilan tanishtiradi. Qo'shimcha ma'lumotlardan foydalanishga imkon yaratadi. Diqqatlarini kutiladigan natijaga jalb qiladi. (4-ilova).	Faol qatnashadilar
	2.2. Har bir guruh topshiriqlarini vatman-qog'ozlarga tushirib, taqdimotini o'tkazishga yordam beradi, bilimlarini umumlashtiradi, xulosalarga alohida e'tibor beradi. Topshiriqlarning bajarilishini qay darajada to'g'ri ekanligini diqqat bilan tinglaydi.	Ishning taqdi motini o'tkaza dilar, bahs-mu nozara yuritadi lar, xulosa chiqaradilar. Baholaydilar.
	2.3. Har bir guruh topshiriqlarni qog'ozlarga tushirib, taqdimotini o't-kazishda yordam beradi. Yagona xulosa chi-qarishga ko'mak beradi va nihoyasida umumlashtiradi.	Taqdimot o'tka zadi. G'olib guruhlarini aniqlab, baholaydi.
III-bosqich. Yakuniy (10 daqiqa)	3.1. Ish yakunlarini chiqaradi. Faol talabalarni baholash mezonlari orqali rag'batlantiradi.	Eshitadi. Aniqlaydi.
	3.2. Mustaqil ishlash uchun topshiriq beradi: Mavzuni Insert texnikasi yordamida tahlil qilish.	O'UM ga qaraydilar.

«Nima uchun?» texnikasi

**FAN BO'YICHA TALABALARNI BILIMINI REYTING TIZIMI ASOSIDA
BAHOLASH MEZONLARI**

Kafedraning 2011 yil
29 avgustda o'tkazilgan
№1-sonli majlisi qarori
bilan tasdiqlangan

I. Joriy baholash mezonlari

Maksimal ball			Baholanadigan ish turi
Jami	1 – JB	2 – JB	
10	5	5	O'tiladigan darsga tayyorgarlik bilan kelishi va unda faol ishtirok etishi
6	3	3	Talab qilingan darajada fandan uyda tayyorlash uchun berilgan topshiriqlarni to'la bajarish
5	2	3	Alohida mavzular bo'yicha mustaqil ishlash uchun berilgan topshiriqlarni bajarish
5	2	3	Belgilangan tartibda fan bo'yicha kafedrada nazorat ishlari uchun tayyorlangan test variantlarini ishlab topshirish
5	2	3	Fanda o'tiladigan mavzular bo'yicha tayyorlangan o'quv dasturi asosida referat, nazorat ishlari yozish va himoya qilish
4	2	2	Maruza va amaliy mashg'ulotlarida ishtirok etishi. Talaba davomati.
35	16	19	

Izoh: 1. Davomat uchun beriladigan ballar ham amaliyot ham ma'ruza darslarida to'la ishtirok etgan talabalarga beriladi. Odatda ikki va undan ortiq marta sababsiz dars qoldirgan talabalar ushbu punkt bo'yicha ball berilmaydi.

2. Berilgan topshiriqlar, nazorat ishlari, referatlar va turli darajadagi topshiriqlarni bajarganligi uchun ball berishda topshiriqning to'g'ri, sifatli va muddatida bajarilishi, javobga ijodiy yondoshish, to'g'ri ifodalashlarni qo'llanilishi inobatga olinishi zarur.

II. Oraliq va yakuniy baholash mezonlari

Maksimal ball		Talabaniq bilim va mahorat darajasi
OB	YaB	
31-35	26-30	Chuqur nazariy bilimqa ega bo'lish; Egallagan bilimlarni amalda qo'llay olish; Bilimlarning mohiyatini tushunish; Bilimlarni egallash va qo'llashda ijodiy yondoshish; Mustaqil mushohada yurita olish; Aniq tasavvur qila olish; Aniq lo'nda iboralar bilan bayon qila olish; Javobda mantiqiy ketma-ketlikka amal qilish; Mustaqil qaror chiqarish va xulosa qilish.
25-30	23-25	Yaxshi nazariy bilimqa ega bo'lish; Bilimlarni amalda qo'llay olish; Egallagan bilimlarning mohiyatini umuman tushunish; Bilimlarni qo'llashda ijodiy yondoshish, mustaqil fikr yurita olish; Yetarlicha yaxshi tasavvurga ega bo'lish; Javobda mantiqqa amal qilish; Mustaqil qaror qabul qila olish va xulosa chiqarish.
23-24	21-22	Yetarli darajada nazariy bilimqa ega bo'lish; Bilimlarni amalda umuman qo'llay olish; Bilimlarni qo'llashda ijodiy yondoshishga harakat qilish; Mustaqil fikr yuritishga urinish, yaxshi tasavvurga ega bo'lish; Fikrlarni tushunarli tilda bayon qila olish; Mantiqan umuman to'g'ri javob berish; Mustaqil xulosa chiqara olish.
19-22	16-20	Ma'lum darajada, lekin yetarli bo'lmagan bilimqa ega bo'lish; Bilimlarni amalda qo'llashga qiynalish; Bilimlar mohiyatini yetarli darajada tushunmaslik; Bilimlarni qo'llashda ijodiy yondosha olmaslik; Mustaqil fikr yuritishga qiynalish; Fikrlarni g'aliz tilda, poyma-poy bayon qilish; Mustaqil xulosa chiqara olmaslik; Ma'lum darajada, lekin ancha noaniq tasavvurga ega bo'lish.
0-18	0-15	Bilimning me'yordan ancha past bo'lishi yoki bo'lmashligi; Bilimlarni amalda deyarli qo'llay olmaslik; Bilimlar mohiyatini tushunmaslik; Fikrlarni to'g'ri bayon qila olmaslik; Mustaqil fikrlash va xulosa qilish ko'nikmasining yo'qligi, kam tasavvurga ega bo'lish yoki umuman tasavvur qila olmaslik.